ŞEHİR VE DÜŞÜNCE

Yıl: 2022 / Sayı:20 / Aktüel-Hakemli Dergi / 4 Ayda bir yayımlanır / ISSN:2147-849X.

Küresel Çağda Şehir

Şehir-Küreselleşme Etkileşiminin Tarihî Arka Planı ¦ **Küreselci Sinema** ¦ Metakent ¦ **Küresellik Algısı** ¦ **Küresel Çağın Kentlerinde Tarih ve Karakter Soykırımı** ¦ Rüzgârın/Kentleşmenin Götürdüğü Yerde ¦ Küresel Şehirlerin Gelişimi, Ulaşılabilirlik ve İletişim Süreçlerinin Önemi Bakımından İstanbul'un Konumu ¦ **Küresel Dönüşümün Öznesi Olarak Kent ve Estetiği** ¦ Küresel Kent Beklentisine Karşı Şüpheci Bir Yaklaşım ¦ Şehirlerin Edebiyat, Edebiyatın Şehirler İçine Sinmiş İzleri ¦ **Küresel Çağdan Fâtiha Şehrine Yol Gider Mi?** ¦

Küresel Çağda Şehir

Fikir

ESENLER BELEDİYESİ

Prof. Dr. Sadettin Ökten

ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

ŞEHİR-
DEN

'Baba' filminin dünyaca ünlü yönetmeni Francis Ford Coppola'nın, 2015 yılında Marakeş Uluslararası Film Festivali'nde Fâtiha Sûresi ile Paris saldırılarını yorumlaması, "Coppola İslâm'ı Dokunaklı Bir Şekilde Savundu" başlığıyla haberleştirilmişti. Bu güzel dini tanıyan herkes bilir ki, temelinde yatan en önemli iki kelime Allah Rahmân'dır ve Rahîm'dir..." bilgi ve yargısını içeren konuşmanın, bugün söylenmiş gibi sosyal medyada ve özel haberleşme ağlarında yeniden insanların dikkatine sunulması, küresel/leşen dünyamızı çok iyi tarif ediyor. Haberdeki yer, zaman, olay, kişi ve olgulara ait tüm bilgiler, dünyanın küçülüp daha karmaşık bir hâl aldığı, hayatın koca bir ağdan oluştuğunu ve bundan kaçınmanın mümkün olmadığını kuvvetli bir şekilde îmâ ediyor.

Adını geçen yüzyılda duyduğumuz, etkisini daha çok bu çağda yaşadığımız 'Kürselleşme' ile öngörüldüğü gibi dünya koca bir köye dönüşürken yaşadığımız dünya düzeninin şartları, kuralları ve tesiri küresel boyutlarda çeşitlendi. Hayatın daha eşit şartlarda yaşanır olacağı iddiasıyla dünyamızı ekonomik, siyasal, kültürel ve daha birçok yönden dizayn eden bu olgu, refahın eşit şekilde tüm dünya halklarına yayılması bir yana toplumları daha bir kırılgan yaptı. İnsanların, şehirlerin ve toplumların her şeye ve her türden etkiye bu kadar açık hâle gelmesi özgürlüklerin artması olarak değerlendirildi fakat değerler sistemi açısından savunmasızlık durumu da ortaya çıktı.

Dünyamızın sanayi ve ticârî olarak geçirdiği aşamalarla orantılı olarak küreselleşmenin vardığı noktada, fikir, haber ve bilgiler ışık hızıyla kitlelere ulaşırken şehirler ve şehirlerde yaşayanlar, artan etkileşimden ne kadar pay alıyor? Eşyanın, insanların ve fikirlerin her türlü sınırı geçerek akarcasına hareket etmesi, insan nüfusunun yoğunlaştığı şehirleri, hem mekân olarak hem de hayatı içerik olarak nasıl dönüştürüyor? *Şehir ve Düşünce* dergimizin 'Küresel Çağda Şehir' başlıklı sayısı, bu sorgulamalar ışığında şehir ekseninde küreselleşme kavramını irdeliyor.

Dergimize katkı sunan değerli akademisyenlerimize teşekkür ediyor, siz okuyucularımıza keyifli okumalar diliyorum.

M. Tevfik GÖKSU
Esenler Belediye Başkanı

DÜŞÜNCE-DEN

Küreselleşme genel anlamda kültürlerin ve düşüncelerin uluslararası bütünleşme sürecidir. Globalleşme olarak bilinen küreselleşmeyi kısaca tanımlamak gerekirse; uzak ile yakın mekânlar arasındaki mesafe göz ardı edilerek, ülkelerin ve insanların birbirine yakınlaşması ve birbirleri ile sosyal ve ekonomik iletişim/etkileşim hâlinde bulunmaları olarak târif edilebilir. Bir başka tanımlamada ise dünyanın global bir köy hâline gelmesi, zaman ve mekâna ilişkin kısıtlamaların azalması, toplumsal ve kültürel benzeşmelerin artması, tepkilerin ortaklaşması olarak açıklanmaktadır. İlk planda ekonomik olarak algılansa da küreselleşme; psikolojik, sosyolojik, kültürel, teknolojik, siyâsî ve çeşitli pek çok alana etki etmektedir. 1980'li yıllardan itibaren bilimsel literatürde yer bulmaya başlayan küreselleşme hayatımızı derinden etkilemekle birlikte bazı araştırmacılara göre tarihî coğrâfî keşiflere kadar dayandırılmaktadır.

Dünya hızla küçük bir köye evrilirken özel ve özgün hiçbir farklılık kalmamaktadır. Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* kitabında şöyle söyler: "Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve insanlar nihayet kendi yaşam koşulları ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyorlar." Yine modern insanın çaresizliği için de "Modern insan için, bir saray inşa etmek, yaratıcı bir serüven olabilir; ama onun içinde yaşamak zorunda kalmak, yine de bir kâbustur." der. Çağımızda tüketim kölesine dönüştürülmüş modern insan her teknolojik özgürlüğe ulaşabilir, ancak yine de mutlu değildir. Çünkü hayatın anlam arayışını yitirmek üzere yâhut yitirmiştir.

Entegre toplum üreten küreselleşmenin teknolojik bir yansıması da günümüzdeki metaverse projeleridir. Bu dijital şehirler ile hayatımıza giren teknolojik cihazların ortak dili, sanal dünyanın yeni mekânları ve oluşturacağı yeni yaşam kültürü inşâ edilmektedir. İçinde bulunduğumuz teknoloji ve yenilik çağını Berman'ın oldukça güzel özetlemektedir: "Makineler bile hayat bulurken, en önemlisinden bazı insanî duygular ölmektedir." İnsanoğlu hayatın içerisinde kendine bahşedilmiş özgürlüğün farkında bile değilken acaba hangi insanî duyguları yok edilecektir? Belki de özgürlük olarak sunulan renkli metaverse çağı, insanlığı kanıksayamacağı bir sistem içerisinde mahkûm edecek, en iyi hâliyle sınırlandıracaktır.

Nasıl ki her icat insanoğluna fayda sağlamak amacıyla çıkarılıyorsa, üretilen her teknolojinin de insana şüphesiz faydaları olacaktır. Köyden şehre, şehirden megakente, megakentten metaverse dünyasına göçü anlamak adına öncelikle şehirlerimizin tarihîni ve kültürünü hatırlatmak istedik. *Şehir ve Düşünce Dergisi* bu sayısında 'Küresel Çağda Şehir' temasıyla sizlerle buluşuyor. Her sayısında olduğu gibi bu sayıda da konusunda uzman yazar ve akademisyenlerimiz düşüncelerini sizlerle paylaşıyor. *Şehir ve Düşünce*'nin bu yolculukta değerli bir kılavuz olacağına inanıyor, katkılarından dolayı kıymetli hocalarımıza ve dergimizin her sayısını büyük bir merakla bekleyen siz değerli paydaşlarımıza teşekkür ediyoruz.

Editör

İÇİNDEKİLER

06

Küresel Çağın Kentlerinde Tarih ve Karakter Soykırımı

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

18

Şehir-Küreselleşme Etkileşiminin Tarihî Arka Planı

Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN

58

Metakent

Dr. Hasan TAŞÇI

Şehirlerin Edebiyat, Edebiyatın Şehirler İçine Sinmiş İzleri

Prof. Dr. Mehmet NARLI

Röportaj: Cihan DİNAR

68

94

Çizgi

Demirhan KADIOĞLU

95

Şiir

Hüseyin ATLANSOY

108

Küresel Çağdan Fâtiha Şehrine Yol Gider Mi?

Doç. Dr. Ali CANÇELİK

114

Küresellik Algısı

Elif ZÜLFİKAR

40

Küresel Kent Beklentisine Karşı Şüpheci Bir Yaklaşım

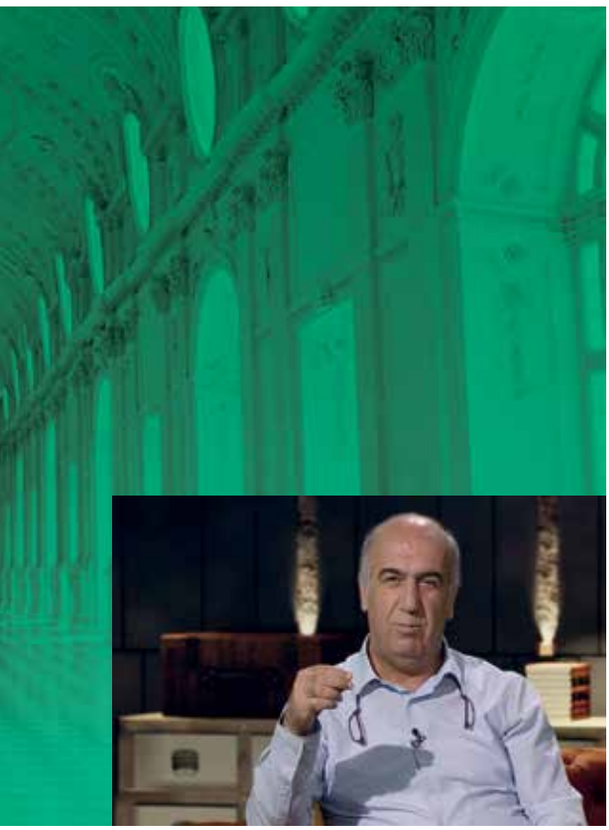
Arş. Gör. Dr. Yunus ÇOLAK

52

Küresel Dönüşümün Öznesi Olarak Kent ve Estetiği

Prof. Dr. Aynur ATMACA CAN

82

Küreselci Sinema

Abdurrahman ÇAPAR

96

Rüzgârın/Kentleşmenin Götürdüğü Yerde

Cihan AKTAŞ

120

Küresel Şehirlerin Gelişimi, Ulaşılabilirlik ve İletişim Süreçlerinin Önemi Bakımından İstanbul'un Konumu

Dr. İskender GÜNEŞ

142

Şehir Kitaplığı

Yıl: 2022 | Sayı: 20

Esenler Belediyesi Adına İmtiyaz Sahibi
M. Tevfik Göksu

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mazhar Bağlı

Editör
Dr. Hasan Taşçı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin Cerrahoğlu

Yayın Kurulu
Mazhar Bağlı
M. Ebru Erdönmez Dinçer
Aynur Atmaca Can
Murat Şentürk
İhsan Aktaş
Nureddin Nebati
Özlem Zengin
Hasan Taşçı
Faruk Aydın
M. Cemil Arslan
Cihan Aktaş

Hakem Kurulu
Ahmet Fidan (Dr. Öğr. Üyesi)
Aynur Atmaca Can (Prof. Dr.)
Celaleddin Çelik (Prof. Dr.)
M. Cemil Arslan (Dr.)
M. Ebru Erdönmez Dinçer (Prof. Dr.)
Erbay Arıkboğa (Doç. Dr.)
Ertuğrul Ökten (Dr.)
Faruk Tuncer (Dr. Öğr. Üyesi)
Füsun Alioğlu (Prof. Dr.)
Hasan Taşçı (Dr.)
İsmail Ceritli (Prof. Dr.)
Korkut Tuna (Prof. Dr.)
Mazhar Bağlı (Prof. Dr.)
Mehmet Ocakçı (Prof. Dr.)
Murat Şentürk (Doç. Dr.)
Mustafa Kömürcüoğlu (Dr. Öğr. Üyesi)
Selim Ökem (Doç. Dr.)
Yusuf Arayıcı (Prof. Dr.)
Yusuf Şahin (Prof. Dr.)

Redaksiyon ve Tashih
Cihan Dinar

Halkla İlişkiler
Zeynep Acer, Ebubekir Sıddık Balcı

Ulaşım
Halil İbrahim Karaca

Yayın Türü
4 ayda bir yayımlanır. **ISSN: 2147-849X.**
Yerel Süreli Yayın. Ücretsizdir.

İletişim
www.esenler.bel.tr
sehirdusunce@esenler.bel.tr

Adres
Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi, 15 Temmuz Mahallesi, Kışla Caddesi, 15 Temmuz Millet Bahçesi (Meyve Bahçesi İçi) Esenler / İSTANBUL
Tel: 444 00 73

Tasarım ve Uygulama
Düzey Ajans
0212 417 92 92 | www.duzeyajans.com

Baskı
İlbey Matbaa | 0212 613 83 63

AYN MEDYA • İLETİŞİM

** Dergide yer alan akademik makaleler hakem onayından geçmiştir.*

ESENLER BELEDİYESİ

DENEME

KÜRESEL ÇAĞIN KENTLERİNDE TARİH VE KARAKTER SOYKIRIMI

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

Yazar-Şâir

"Tarihin dilimleri suyun suya benzediği gibi birbirine benzemektedir"

İbn Haldun

Küreselleşme Derken

Dünyanın kadim şehirleri kıtaların her bir köşesinde birer hükmî şahsiyet olarak hâtıralarla müzeyyen isme ve de kimliklere sahiptiler. Küreselleşen çağda inşâ/imar faaliyetleriyle ortaya çıkan yeni beşerî ikamet ve yaşama mekânları artık böylesi karakterlerini yitirmeye başlamışlardır. Bu sebeple yazımız boyunca onlara şehir yerine kent demeyi seçeceğiz. Kent kelimesi eski Türkçede şehir değil köy anlamı taşımaktaydı. Bugün elbette bu anlam ne New York ne Johannesburg ne Hong Kong ne de Atakent'i karşılamaz. Onlar için zaten *yeni ve modern dünya*'da *metropol* veya *anakent* gibi isimlendirmeler revaçtadır. Bu kısa ön açıklamadan sonra meselemize yaklaşabiliriz.

Sömürgecilik, öteki saydığı dünyalılar üzerindeki tahripkâr, adaletten uzak, vicdan muhasebesi bulunmayan, tamamen hissi ve sinsi misyon icraatını son derece masum ve sevecen bir dil kullanarak gerçekleştirmiştir tarih boyunca. Başkalarına hayat hakkı bile tanımayan emellerini yabancılar karşısında şirin ve dost görünerek, medeniyet, demokrasi, sosyal yardım gibi maskeler arkasında örtmeye/kapatmaya çalışmıştır. Bütün dünya insanlığının kırsal hayat yaşadığı dönemlerdeki savaşların birkaç amacından söz edilebilir. Bunların Müslüman toplumlara

Artemis Tapınağı

bakan yüzünde *fetih* diye nitelendirilecek inanç kaynaklı bir çıkış vardı. Haçlı seferleri namıyla batıdan doğuya defalarca gerçekleştirilen askerî harekâtların da başlangıçta benzer iddiaları vardı. Herkesin dünyası kendine güzeldi ancak doyumsuz karakteri hayvanlardan bile yüksek dozda bulunan insanoğlunun ihtirası, inanç yayılmacılığı maskesi altında esasen büyük oranda dünyevî heves ve arzuların tahrikiyle sürdürülmekteydi. Tarihî bir hakikat vardır ki Müslüman fetihlerle kazanılan toprakların önceki sahipleri birçok bölgede kendi kavimlerinin zulmünden kurtulduklarını söyleyerek onları "Nerede kaldınız" diye alkışlarla karşılamışlardı. Bunun en tipik örneği Endülüs ve Bosna Hersek'tir.

Bugün küreselleşme denilen olguyu tanımlarken genellikle söz dönüp dolaşıp toplumların iktisâdî, siyâsî, sosyal ve kültürel anlamda yakınlaşmalarına çıkmaktadır. Sayılan alanlarda bütün dünya insanlığının ulaştığı iletişim, ulaşım, bilişim yoğunlaşması, küreselleşme olgusunu besleyen tabiî bir gelişme olarak gösterilmektedir. Sahiden öyle midir? Asıl sual bence budur ve bu sualin çözümü yalnızca *Küresel Çağda Şehir* sorununu değil bütün dünya insanlığının mârûz kaldığı her tür açmaz ve çıkmaza dâir uyarıcı, öğretici cevabı verecektir.

Tarihî bir hakikat vardır ki Müslüman fetihlerle kazanılan toprakların önceki sahipleri birçok bölgede kendi kavimlerinin zulmünden kurtulduklarını söyleyerek onları "Nerede kaldınız" diye alkışlarla karşılamışlardı. Bunun en tipik örneği Endülüs ve Bosna Hersek'tir.

Günümüzde insanlığın yaşadığı, bir tanımı da "hız çağı" olan dönemde geri bıraktırılmış, sömürüye açık Afrika ve Asya kıtalarındaki kimi ülkeler üzerinde yoğunlaşmış görünen küreselleşme/globalleşme denen bir kültürel virüs dolaşımdadır. Laboratuvarlarında bunu üreten ülkeler dışındaki diğer ülkelerde de en azından fikrî ve teorik bir biçimde etkin ve bulaşıcı hâlde canlı tutulmaktadır. Ürün, fikir, kültür ve dünya görüşlerinin alışverişini âdeta otomatik biçimde mümkün kılan toplumlar arası bir yakınlaşmanın yaşandığı görmezden gelinemez. Ne var ki bütün zamanlarda olduğu gibi toplumların ister istemez yaşamak durumunda kaldığı bu mevcut vâkıanın kontrolü, yönetimi ve irâdesi yine dünyada siyasal egemenliğini en yaygın kullanan bir ya da iki büyük devletin elinde/tekelinde bulunmaktadır. Küreselleşme derken kastedilen toplumların birbirini tanımaları, insanlık ailesi esprisi içerisinde yakınlaşmaları mıdır? Yoksa siyasal egemenliğini emperyalist emelleri uğruna kullanan meselâ ABD'nin diğer bütün toplumları kendine benzetme, gerekirse bağlama, tek tipleştirme çabası mıdır?

Büyük çoğunlukla bütün dünyada toplumlar arası ortak endişe ve gündem oluşturan mesele

Neretva Nehri üzerindeki eski köprü, cami ve antik binalar ile Mostar şehrinin güzel manzarası, Bosna Hersek.

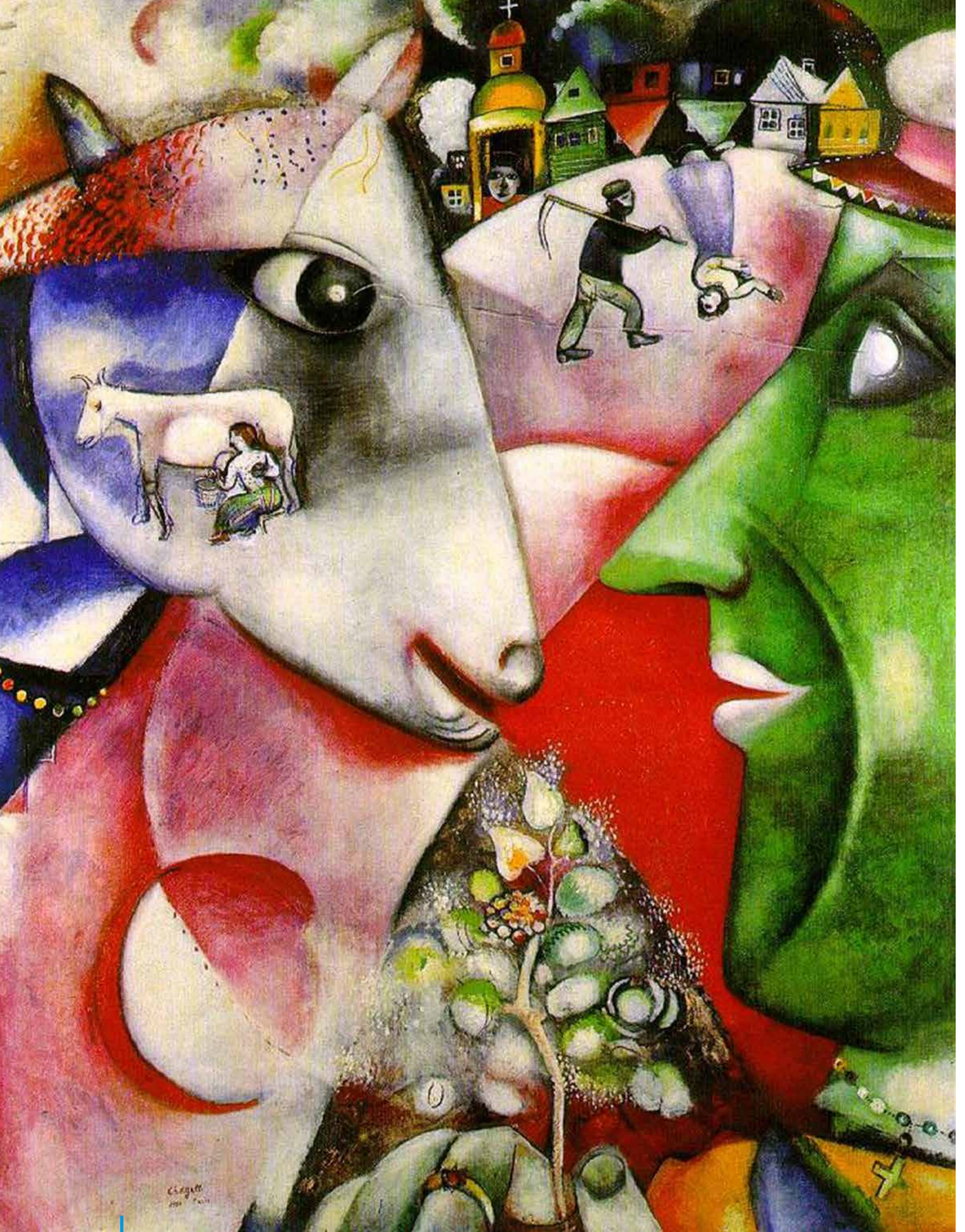

ekonomik, politik ve sosyal ağırlıklı seyir izlemektedir. Neredeyse bütün zamanlarda insan kitlelerinin bu anlamda seküler/dünyevî bir sapmanın ardına düştükleri de ne yazık yaygın bir vâkıadır. Bu durumu Müslüman toplumlar hakkında Malik bin Nebi "sömürülebilirlik vasfı" diye değerlendirmişti. Öteki mazlum toplumları da bu sıfata yakıştırmak hiç yanlış olmayacaktır. Bu arada dünyanın yönetimine ağırlığını koyan her dönemin baş aktörü denilebilecek siyâsî erkin rolü ise toplumları kendine benzetmek, benzemeyeni de çiğnemek, yok etmek istikametinde sürmüştür. Onlar kendilerine benzetirken düşünce, inanç, dünya görüşü ve genel adlandırmayla kültürel anlamda asıl rollerini oynarlar. Kendilerine yabancı olanların ekonomik, siyâsî ve sosyal hayatlarını tamamen kıskaca alırlar. Ve onlara gerekirse zor kullanarak bazen de kibar görünerek ama her seferinde bir biçimde dayatmaya, aşılamaya çabalarlar. Öyle ki konuşurken özenle seçilerek kullanılan kelimeler, yazarken kurulan cümleler ve kavramların tanımı da artık egemenler tarafından yapılacak her toplum buna göre dizayn edilecek ve boyun eğecektir.

Bilindiği gibi bugün bahsi geçen egemenlik artık ABD'nin şahsında cereyan etmektedir. Bu ülkenin Yeni Dünya olarak anıldığı ve bir tarihinin bulunmadığı kayda değer bir hakîkattir. Kendisine tarih yaratmak maksadıyla yapay ve sanal yoldan özellikle sinema endüstrisini harekete geçirdiği ve insanlığı oradan avlamaya koyulduğu ortadadır. Kendi tarihi bulunmadığı için başka toplumların tarihine de hor gözle bakmakta ve hâtıralarına en ufak bir saygı göstermemektedir. Yirminci yüzyıldan itibaren özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin güç sevkinde tek başına kalmasından sonraki dönemlerde düşünce laboratuvarlarında üreterek bütün dünyaya mevcut hızlı araçlarla sevk ettiği fikirlere kısaca bakılsın. Francis Fukuyama "Tarihin Sonu" teziyle boy gösterirken Samuel P. Huntington "Medeniyetler Çatışması Çağı" diyerek bütün insanlığı kendi dünya görüşleri çerçevesinde yönlendirme amacına girişmişlerdi (Aynı isimlerden kimilerinin Türkiye'deki 15 Temmuz darbesindeki aktif/fiilî rollerini unutmadan düşünmelidir).

Dünya bir küçük köye dönmüştür, yaşanan küreselleşme münâsebetiyle artık kimsenin, hiçbir toplumun özel, özgün ne kültürel ne sosyal ne de itikadi anlamda bir farklılığı kalmamıştır.

Kanaatimce küreselleşme/globalleşme, dünyanın küçük bir köye döndüğüne dâir ısrarlı iddia ve söylemlerin arkasında da güç odaklarının yönettiği ABD merkezli fikir üretimleri yatmaktadır. Büyük Orta Doğu Projesi bunun biraz daha ilerisindeki genişletilmiş hâlini yansıtan raporlar, metinler dikkatle incelendiğinde yeryüzündeki fen, teknoloji ve de bilimsel inkişafın tabiî sonucuymuş gibi gösterilmeye çalışılan küreselleşme iddiasının ardında yukarıda zikrettiğimiz gizli ve sinsi

Marc Chagall'ın "Ben ve Köy" isimli tablosu.

çıkar amaçlarının yattığı açıkça görülecektir. Kısaca ABD kendi dışındaki bütün toplumlara demektedir ki dünya bir küçük köye dönmüştür, yaşanan küreselleşme münâsebetiyle artık kimsenin, hiçbir toplumun özel, özgün ne kültürel ne sosyal ne de itikadi anlamda bir farklılığı kalmamıştır. Hepimiz birbirimize benziyoruz. Kendisi tarihî ve köklü bir geleneğe ve kültürel altyapıya sahip bulunmadığından bütün toplumları da günümüzde artık ister istemez kendisine benzemek durumunda/zorunda kaldığına ikna etmeye çalışmaktadır. Her tür yerel âidiyet ve mensûbiyet ana dilini unutacak, İngilizceye bağlanacak kimlik olarak da küresel çağ insanı genel kabulüne mahkûm ve mecbur tutulacaktır.

Küreselleşmeye Bakan Yüzüyle İnsan Teki

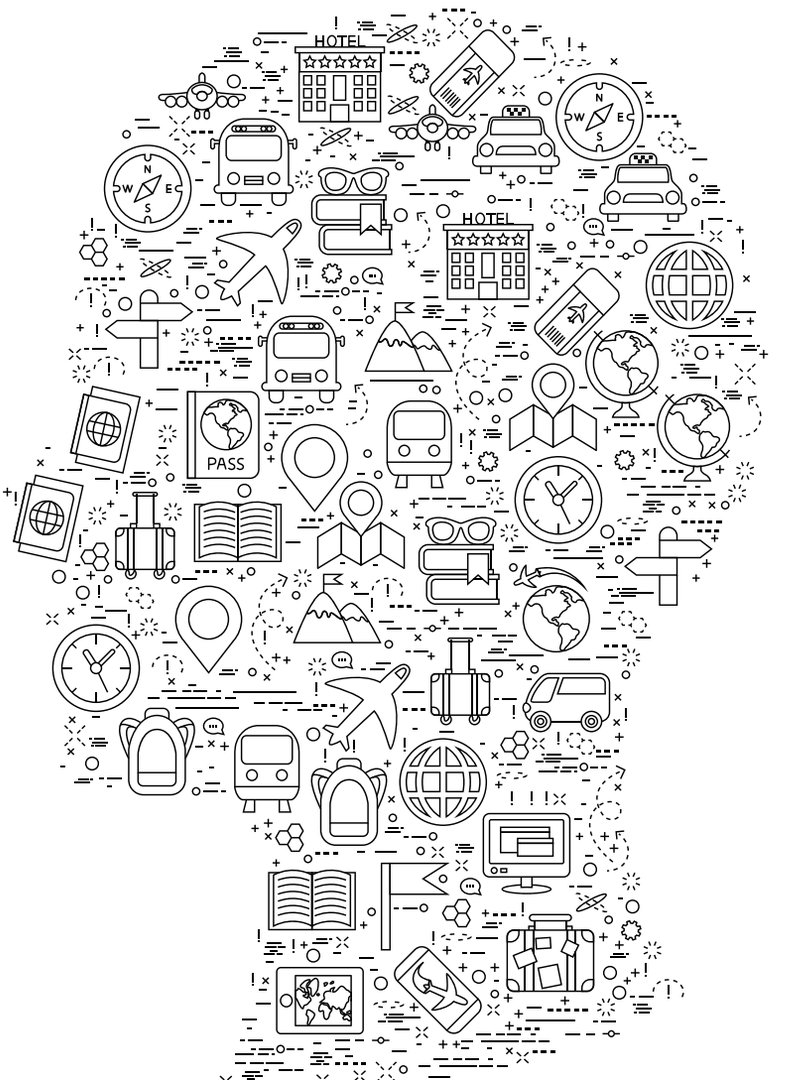
Öteden beri bilinir kitlesel hareketler içerisindeki insan teki kimlik ve kişiliğini bir süreliğine kitle uğruna fedâ etmiştir. Bağlılığı/bağımlılığı bağnazlık boyutuna varmışsa eğer durum ciddî ve vahim bir hâl almış demektir. Artık ortada bir insan tekinden söz açılamaz. Tek bir kişilik vardır, hukuk diliyle söylenecek olursa tek bir hükmî şahsiyet vardır, o da kitlenin bizzat kendisidir. Küreselleşmenin egemenler dilindeki tanımı insana şunu dayatmaktadır; artık senin bir ana dilin yoktur, giderek dünyadaki herkes aynı dili (İngilizce) konuşacaktır. Din ve kültür de tıpkı para, ekonomik ve siyâsî ortak katları gibi ortak bir insanlık din ve kültürüne evrilecektir. Başkalıklarından, farklılıklarından sıyrılmış herkesle aynı giysileri kullan, aynı zevk ve haz denizine dal, yaşamana bak. Hatta metaverse yani meta evren fikrini ve uygulamalarını benimse kendine yeni bir yurt edin herkesin yurdu gibi sanal bir yurt; orada yaşamanı sürdür. Başka iş ve eğilimlere sapma, her ne ihtiyacın olursa zaten küresel dünyada kim neyi tüketiyorsa sen de aynısına sahip olacaksın. Kuracağın üç boyutlu sanal dünyada erişeceğin zevk katmanları seni sarhoş edecek, kaybolacaksın kimsiz kimsesiz belki kendi başına kendin gibi kendisi olmayanlar arasında sınırsız hazların kucağında mest olacaksın.

Küreselleşmenin egemenler dilindeki tanımı insana şunu dayatmaktadır; artık senin bir ana dilin yoktur, giderek dünyadaki herkes aynı dili (İngilizce) konuşacaktır.

Küreselleşmenin kişioğluna vadettiği evren budur. Âidiyetlerin, mensûbiyetlerin ortadan kalktığı, bir anneye, aileye nispetten bile sıyrılarak mekanik ve sanal âleme savrulan zavallı insan. Bırak şimdi Adana kebabını, ciğer şişi, ayranı. Globalleşen dünyada künefe, Kilis tava, Harput köfte, Erzurum cağ şişin yeri yoktur. Obezlik diye bir hastalık da mevcut değildir, sen bastır McDonald's ile Coca Cola'ya. Gördün mü nasıl çarçabuk küreselleşiyorsun.

Şakasının bile vahim ve yürek yakıcı olduğu evrensel bir aldatılmanın pençesindedir bütün insanlık âlemi, ne yazık. Mümkün olsa insanların derilerini bile soyarak, siyah, kızıl ve sarı renkten ayırarak, kendilerine benzetmeye çalışan şu zalim materyalist, dünyacı ve emperyalist egemenlerin tutumuna bakar mısınız? Nasıl da insan kalabalıklarını ikna ederek küreselleşmenin âdeta kader olduğunu ve bunun da kendi irâdeleri istikametinde değişime uğraması gerektiğini söyleme cesaretini gösteriyorlar.

Buraya nasıl varıldı, bu kavşağa gelirken insanlar nerelerden geçtiler? Esasen bu ve benzeri sapkınlıklar bütün insanlık tarihi boyunca

farklı söylem ve biçimlerde dâima iblisin elemanları türlü şeytanlar tarafından insanlığa yöneltilmişti. İnsan çoğunlukları da tıpkı günümüzdeki gibi şeytanların izinden gitmekte tereddüt göstermemişlerdir. Ancak bütün zamanlarda az bir insan topluluğu hak ve hakîkatin arayıcısı ve şahidi sıfatlarıyla salt seküler dünyevî bir bakış açısına kendilerini kurban ve mahkûm etmemiştir. Onlar ölümden sonraki sonsuz hayatı ve oradaki sorguyu hesap dışı tutmadan yaşamayı seçmiştir. Küreselleşmeyi dayatan ve tek seçici kürsüsünde otururak tanımlayan salt dünyaperest gözlük sahibi sömürgeci güçlerdir. Yaptıkları, sıradan insanları gözlerine kestirip birer av hayvanı gibi tarassut altında tutarak onların sömürülebilirlik vasfından yararlanmaktan başkası değildir. Böylece günümüzde artık ellerindeki araçlara kendi bilinçleriyle kumanda eden olmaktan çıkmış yığınlar araçları amaç edinmiş ve bilgisayarların, internetin, sanal dünyanın meczubu ve mensûbu hâline gelmişlerdir. Ne mutlu yığınlar arasından çıkarak salt dünya hesabı değil, beraberinde âhiret hesabı da yaparak kimlik ve kişiliğini, âidiyet ve mensûbiyetini Allah'ın taktığı birer rozet gibi kullanmaktan asla vazgeçmeyen mümin kalplere.

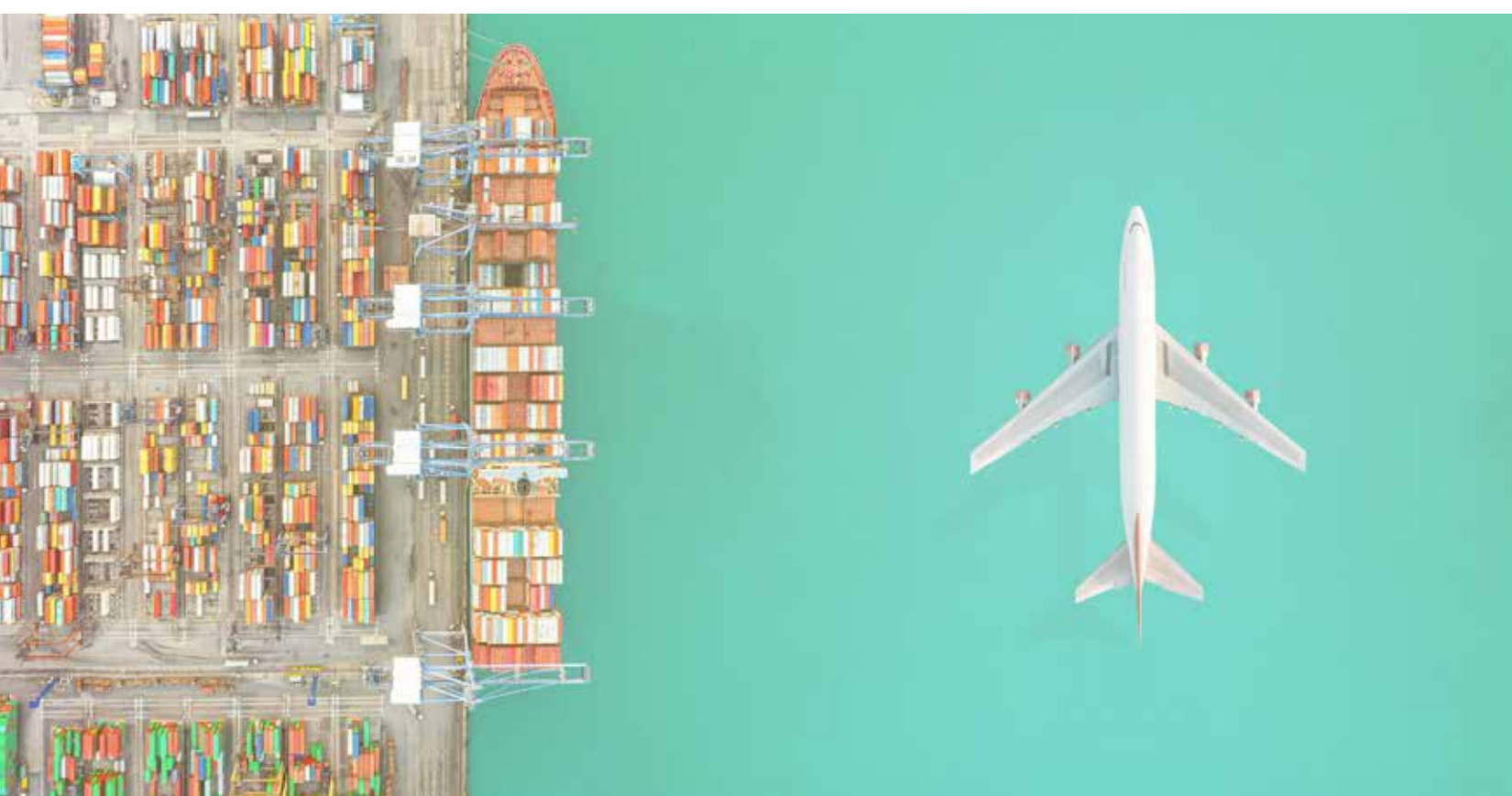
Küreselleşmenin Şehre Taarruzu

İnsanı kuşatmaya çalışırken yığınları kıskacına alarak kimliksizleştiren küreselleşme adlı canavar şehirleri kendi hâline bırakacak değildi elbette. Küreselleşme ticaretin, haberleşmenin, ulaşım ve tanışmanın insan toplulukları arasında yaygınlaşması gibi bir tanımla çıkıyor insanlığın huzuruna. Elbette bahsi geçen alanlar da dâhil korkunç bir soykırımın ilk adımları olduğunu söyleyerek yaklaşamazdı insanlara ve toplumlara. Oysa asla bir beşerî ilerleme, gelişme, olgunlaşmanın değil tam anlamıyla bu fazîletlerin köküne kibrit suyu dökmenin adıdır globalleşme. Tarihte insan toplulukları, renkler ve hayvanlar üzerinden gerçekleştirilen vahşi soysuzlaştırma ve soykırımı şimdilerde egemen devletlerin eliyle ve de hem insan teki hem de toplumlar ve elbette şehirler üzerinde faaliyet sürdürmektedir.

Küreselleşme ticaretin, haberleşmenin, ulaşım ve tanışmanın insan toplulukları arasında yaygınlaşması gibi bir tanımla çıkıyor insanlığın huzuruna.

Kur'ân-ı Kerim Hucurât Suresi'nin 13. Âyetinde şöyle buyurur (Muhammed Esed meâlinden): "Ey insanlar! Bakın, Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık, ve sizi kavimler ve kabileler hâline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız, O'na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır."

Âyet-i Kerime'nin çizdiği yoldan hareketle yürüyerek düşündüğünüzde farklı dil, renk, mizaç ve karakterlerle yaratılan insanlar bu farklılıklarını, beşerî biriciklikleriyle toplumsal ayrıcalıklarını koruyarak birbirlerini tanımaya çağrılmaktadırlar. Devletler, Hususi Hukuku bu *tanıma* kavramına özel önem göstermiştir. Tanıyabilmek farklılıklardan, başkalıklardan hareketle yola çıkılarak gerçekleştirilir ancak. Bunları ortadan kaldırdığınızda, herkesin her toplumun yeme içme, dil, düşünme, davranma, oyun, eğlence, haz, zevk, mizaç ve karakterlerini ortadan kaldırıcı bir küreselleşme, aynîleşme, benzeme *tanıma* olgusunu da yok edecektir.

Dünya Kraliçesi Kubbesi Katedrali ve Montreal'deki gökdelenler

Şehirlere gelirsek Avrupa'dan bakarak düşünülsün; Budapeşte ile Prag aynı karakterde şehirler midir? Roma ile Atina hangi yönleriyle birbirini kopyalamıştır? Semerkant ve Bağdat arasında ne gibi benzerlikler kurabiliriz? Nepal ile Tibet şehirleri bile epeyce farklı karakterler arz ederler. İstanbul'u hangi şehirle mukayese edebilirsiniz? Sualleri okuyucunun çoğaltmasını beklerken küreselleşme adıyla mâsum biçimde insanlığa dayatılan dönemde imar ve inşâ edilen mesken ve geniş yaşama mekânlarına bakıldığında korkunç bir karakter soykırımı göze çarpar. Çelik, beton ve camdan mürekkep birbiriyle yarışa girerken göğü delmeye en yukarılara tırmanmaya çabalayan yapıların bulunduğu merkezler, kentler artık insanı unutmuş gözükmektedirler.

İnsanı unutan, onu ihmal eden, görmezden gelen, hesaba katmayan gelişme imar ve inşâ faaliyetleri elbet Allah'ı da unutacaktır. Bu türlerin kurucu irâdesi efsaneye göre Kommagene Krallığı'nda dağın en tepesinden ok atarak Tanrı'yı vurma teşebbüsünde bulunan Nemrut'a ne kadar da benzemektedir. İşte burada karşımıza yine *benzerlik* olgusu çıktı. Mü'minler hatırlayacaktır, düşünürümüz İmam Gazzâlî demişti ki: "Biz Peygambere benzemekle değil, O'nu örnek almakla ödevliyiz."

İnsanı unutan, onu ihmal eden, görmezden gelen, hesaba katmayan gelişme imar ve inşâ faaliyetleri elbet Allah'ı da unutacaktır.

Şunu unutmamak lâzımdır ki insanlığın ortak aklıyla bugünkü seviyesine ulaşmış bulunan fen ve teknolojik araçların varlığı, gelişimi değildir müminleri rahatsız eden. O gelişmelerin temelinde Allah Elçisi'nin vefatından sonraki ilk on yüzyılda Müslümanların çok büyük katkısı, emeği, alın teri vardır. Dünyanın gökyüzü bilimini inceleyen ilk rasathanesini Müslümanlar Semerkant şehrinde kurmuşlardı. Benzer çabaları sayıp dökmenin yeri burası değildir. Meraklısı pekâlâ öğrenebilir hem de Batılı kaynaklardan.

Bütün insanlık yukarıdaki Âyet-i Kerime'nin ifâdesiyle bir ana ve babanın çocuklarıdır. Bu mânâda bir kardeşlik heveslisi olarak küreselleşmeden söz açılabilirdi. Aynı küre içerisinde onu insanlığa bağışlayan Yüce Rabbe sonsuz minnet duyguları ile yaklaşarak, bize bahşettiği biricikliklerimizi muhâfaza

ile beraber kimseyi ötekileştirmeden Allah için hak ve hakîkate şahitlik etmek gerekmez miydi? Oysa mevcut küreselleşme dayatması her ne kadar bunu inkâr ediyor gözükse de vâkıa ortadaki insanları birbirine yani bunu dayatan irâdeye benzetmek amacını gütmektedir. Artık yeni kurulan bütün kentler (şehirler değil elbette) ne yazık birbirinin kopyası hâlinde ve de hiçbir özgün görünüm, karakter taşımaksızın üretilmektedir. Oysa küçük bir düşünme faaliyeti yeryüzünün muhtelif coğrafyalarına şöyle kabaca bile yaklaştığında insan tipolojisi, iklim, tabiî malzeme, yerel doku farkını anlayacaktır. Bu durumda şehir kurma amacı taşıyan her bölge insanı kendi elindeki yerel malzemelerden yararlanarak imar ve inşaya başlayacaktır. Böylece birbirinden epeyce farklı şehirler oluşacak her birinin farklı bir ismi, bambaşka bir estetik görünümü, coğrafya ve iklimine münasip varlığıyla şahsiyetini ibraz edecektir.

Şehir ile medeniyet aynı kültürel atmosferin temel taşlarındandır. Hukuk ve adaleti bile bu iki kavram içerisinden tanımlama imkânı bulabiliriz. İnsan topluluklarının folklorik, entelektüel ve kültürel hayatlarının en görkemli sahneleri şehirlerdir. Şehir farklı dil, renk, anlayış ve inançtaki insanların bir arada kültür ve folklorik esprilerini yitirmeden medenice yaşadıkları, yaşamaları gereken büyük organizmanın adıdır. Ancak hukuk ve adalet ve de medeniyet denilince hatıra ilk gelen nedir? İnsan sıcaklığının, Âyet-i Kerime'de geçen *tanıma/tanışma* gibi bir eylemliliğin bütün beşerî galaksideki canıgönülden, hesapsız kitapsız, art niyetsiz, önyargısız sürdürülmesi, yürürlükte kalması değil midir?

Bu meseleyi Cahit Koytak dostumun On Yedinci Katta Hayat şiiri üzerinden okuyabiliriz. Onun *Şehrin Kitabı* adlı eserinde girizgâh olarak zikrettiği ifâdeyi ödünç alırsak, şöyle yazmıştı: *"Şehir, kalabalıkların değil, komşuların yaşadığı mekândır."*

Küreselleşmeyle ortaya çıkan kentlerin gökdelenleri hakkında bir vakitler ben de *"Gökdelene türkü yakılmaz"* diye yazmıştım. Türkülerin yokluğundaki vahameti küreselleşme ortadan kaldırabilecek midir? Şiire gelecek olursak, kimi mısraları alıntılayalım:

Kelebekler çıkabiliyorlar mı
Bu kata sevgili oğlum,
Sevgili gelinim?
Ya arılar, pervaneler?
Serçelerin konduğu oluyor mu hiç
Bu kadar yukarılarda
Balkon demirlerine?
Ya, aşağıda,
Yoksullara ve evsizlere
Tanrı'nın gündelik rahmetini
Ve sevgisini indiren
Şehir melekleri,
Komşu hakkı bırakıyorlar mı
Bu katta da
Kapının eşiğine?

İnsan topluluklarının folklorik, entelektüel ve kültürel hayatlarının en görkemli sahneleri şehirlerdir.

Tarihin ve Şehrin Son Sözü

Dünya kamuoyunu zihnen/fikren yönlendiren ve tüm medyatik araçları ellerinde bulunduranların insanlar üzerindeki etkisi, rolü ile benim burada yazdıklarım mukayese edildiğinde elbet onlar bütün cepheleriyle kulakları dolduracak, gözleri karartacak ve benim görünmez olmamı, okunmaz olmamı sağlayacak kaba kudrete sahiptirler. Ama bilinsin ki bundan korkmuyoruz. Birilerini ikna etmek maksadıyla

küresel felâketleri hatırlatacaklar. Nükleer tehdit ve tehlikelerden söz açacaklar. Ozon tabakasının delinmesi, koronavirüs yaygınlaşması sonrası doğacak olan kıtlıklar, ticârî krizler, iklim krizi gibi hâdiseler onların elindeki küreselleşme kanıtları, belgeleri olarak sunulacaktır. Fakat sağduyulu insanların farkına vardığı, onlarınsa atladıkları, gözden kaçırdıkları bir husus vardır ki o da bütün bu tehlikelerin ardında dünyaya yönelik hunharca tüketim ve talan ekonomilerinin yattığına dâir kanaatleridir. Bahsi geçen bütün tehlikelerin hiçbir komplo teorisine müracaat etmeden sıradan insanlar tarafından bilinir ki müsebbipleri yine kendileridir. Zehirli gaz salınımı onların fabrikalarından tütmektedir. Nükleer sızıntıları yaratan saldırılar da aynı irâdelerin eseridir. Hele türlü virüsleri laboratuvarlarda üreterek ecza endüstrilerini gelir sarhoşluğuna boğanlar kimlerdir?

Dünya insanlığı üzerine benzer korkular salarak onları kendi diledikleri istikamette düşünme ve davranmaya çağıranlar Allah'ın arzı/mülkü üzerinde bu kadar per-

Küresel denilen salgınlar, kıtlıklar, krizlere rağmen Allah hâlâ annelerin rahminde yeni bebekler yaratmayı, insandan ümit kesmemeyi sürdürüyorsa inananlar için korku yoktur onlar mahzun olmayacaklardır.

vasızca tasarruf edebileceklerini sanıyorlarsa aldanıyorlar. Çünkü Allah'a ve âhiret gününe iman ederek hayat yolunda salih ameli tercih eden mü'minler bilirler ki onların şeytanî tasarrufları ve hesapları varsa Allah'ın da bir hesabı vardır ve Allah hesabında asla şaşırmayandır. Nitekim küresel denilen salgınlar, kıtlıklar, krizlere rağmen Allah hâlâ annelerin rahminde yeni bebekler yaratmayı, insandan ümit kesmemeyi sürdürüyorsa inananlar için korku yoktur onlar mahzun olmayacaklardır. Bakınız Kur'ân-ı Kerim Bakara Sûresi'nin 62. Âyet-i Kerimesi'nde hem de öylesine *evrensel, küresel, global* bir dil kullanarak insan ruhunu ferahlatıp Allah'a yöneltmektedir ki işte gerçek mucize de budur (Muhammed Esed meâlinden): "Kuşkusuz, (bu ilahi kelama) iman edenler ile Yahudi inancının takipçilerinden, Hristiyanlardan ve Sabiilerden Allah'a ve âhiret gününe inanmış, doğru ve yararlı işler yapmış olanların tümü Rablerinden hak ettikleri mükâfatları

alacaklardır; ve onlar ne korkacak ne de üzüleceklerdir."

Sıradan kalabalıkların, düşüncesiz beşer topluluklarının her sıkıştıklarında zamana sövme, zamanı suçlama gibi çirkin bir alışkanlıkları vardır. Bu şeytanî eğilimin erkenden farkına varan emperyalistler onu tarih boyunca şöyle kullandılar. En yakın tarihte benim ilk gençlik yıllarımda olup biten zulüm, fitne ve kargaşaları hem de gelişme, ilerleme, başarı adı altında modern zamanlar diye niteleyerek süslemişlerdi. Ben yaşamayı sürdürürken ânîden tarihin, zamanın adı değişti bu sefer post modern çağ diye bir söyleme sarılarak cinayet ve tecavüzlerinin üzerine yine zamanı/dönemi örtmeye çabaladılar. Şimdi sıra küreselleş-

Küresel çağda da insan değişecek, hayvan değişecek, evren değişecek, ahlâk değişecek nihâyet şehir ve medenî tutumlar değişecek.

meye geldi. Küresel çağda da insan değişecek, hayvan değişecek, evren değişecek, ahlâk değişecek nihâyet şehir ve medenî tutumlar değişecek hülâsa her şey değişecek diye bir beklentiye soktular insanları. Birtakım şekli değişiklikleri de öne sürerek kanıtlamaya çalıştılar sahte teorilerini.

"Tarihin dilimleri suyun suya benzediği gibi birbirine benzemektedir" diyen İbn Haldun oysa demek istiyordu ki; zaman akıp gider, araçlar değişir ama insan, yine bütün zamanlardaki ataları gibi yeryüzüne beşer (müjde) olarak gelir. Büyüme süreçlerinden geçerek dünyasını değiştirir. Huylar, alışkanlıklar, iyi-kötü, helâl-haram, dost-düşman, mü'min-kâfir sıfatlarına bürünerek çift kutuplu ahlâklarını sürdürürler ömürleri boyunca. Burada, bütün zamanlarda

insan için yegâne seçenek ve çaresiz/zorunlu tutum ve davranış onun taraftarlığında ortaya çıkar. Tarafsız insan olmamıştır başından beri ahlâksız insan da yoktur. İyi ya da kötü ahlâk vardır. Taraf konusunda ise kişi hakkın mı yoksa haksızlığın mı, adaletin mi yoksa zulmün mü, imanın mı yoksa inkârın mı yanındadır; buna bakılır.

Âdem babayla başlayan zaman diliminde de küresel çağda da onun çocukları medenî olmakla, şehirli kalmakla sınanacaktır. Hak ve hakîkatten yana olan, yeryüzünde Allah için şahitlik yapan güzel ahlâk sahibi kimseler yaşayacakları şehri filozof Fârâbî'nin dediği gibi *el-Medînetü'l-Fâzıla* ilkesini gözeterek imar ve inşâ edeceklerdir. İşte onlar Nebevî sünnetin izleyicileridirler. Ancak iblisin ve onun elemanları olan şeytanların adımlarını taklit edenler insanı tabiattan topraktan, sudan, hava ve ateşten uzak tutma gibi absürt bir uzak emelin peşindedirler. Adını küreselleşme diye parlak bir yakıştırmanın ardına gizleyerek, inşâ ettiği şehrin on yedinci katında insanı unutturur, doğuştanlığa, yerel âidiyet ve mensûbiyete düşman kılar. Herkesi kendileriyle aynîleşmeleri uğruna mahallî kimliklerine yabancılaştırarak rüzgârın önündeki saman çöpüne çevirir, oradan oraya savururlar. Tıpkı günümüzde egemen emperyalistlerin medyatik tuzağına düşmüş şaşkın çoğunluklar gibi. Yapılan insan teklerinin ve şehirlerin taşıdığı karakterlerin, kendiliklerin soykırımından başka nedir ki? Bir yandan küresel ısınma, iklim krizi söylemleriyle ortalığı karıştırır, gündem oluşturur ve dünya kamuoyuna korku salarken öte yandan da bizzat kendi fabrikalarından zehirli gaz salınımını artırmayı sürdürürler. *Küresel Çağda Şehir* mi demiştik; *Küresel Çağda Zehir* diye bitirelim sözümüzü ola ki birilerine yönelik küçük bir uyarının sevabını ümit edebilelim Rabbimizden.

Adını küreselleşme diye parlak bir yakıştırmanın ardına gizleyerek, inşâ ettiği şehrin on yedinci katında insanı unutturur, doğuştanlığa, yerel âidiyet ve mensûbiyete düşman kılar.

MAKALE

ŞEHİR-KÜRESELLEŞME ETKİLEŞİMİNİN TARİHÎ ARKA PLANI

Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

"İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmasına rağmen savaşın finansmanı için ABD'den alınan yüksek miktarda kredi dolayısıyla ciddî bir finansman sorunu yaşaması ve savaşın İngiliz ekonomisine verdiği hasar dolayısıyla Londra'nın bir finans merkezi olarak câzibesi azalmaya başlamış ve 1944 yılında Bretton Woods sisteminin kurulması, Londra karşısında New York'un konumunu güçlendirmiştir."

Charles Poor Kindleberger

Giriş

Tarih boyunca bazı şehirler yüzyıllar boyunca geniş coğrafyalara hükmedecek güce ve kudrete ulaşabilmişken bazı şehirler kısacık ömürlerinin sonunda yok olup gitmiştir. Pteria (Kerkenes) Anadolu'nun orta yerinde tıpkı bir saman alevi gibi parlayıp sönerken onu yıkan Pers İmparatorluğu'nun başkenti Persepolis, birkaç yüzyıl sonra aynı kaderi bu sefer Büyük İskender'in atının toynaklarının altında yaşamıştır. Persepolis'i yer ile yeksan eden İskender'in kurduğu şehirlerden bazıları ise ne Pteria ne de Persepolis kadar bile yaşayamadan tarihin tozlu sayfalarındaki yerlerini almıştır. Bazı şehirler binlerce yıldır âdeta bir yıldız gibi parlayarak çekim merkezine dönüşürken bazıları bir kelebeğin ömrünü andıran kısacık ihtişamların sonunda tarihin derinliklerinde kaybolup gitmiştir. Küreselleşmenin tarihi aslında şehirlerin de tarihidir ve şehirler küreselleşmenin dekoru değil, sahnenin ta kendisidir.

İngiltere Bankası, Londra

Bu nedenle bu yazıda şehir-küreselleşme etkileşiminin tarihî arka planı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda şehir ve küreselleşme kavramlarının tanımı, küreselleşmenin tohumlandığı yerler olarak İlk Çağ'ın şehirleri, küreselleşmenin yeşerdiği yerler olarak kadim

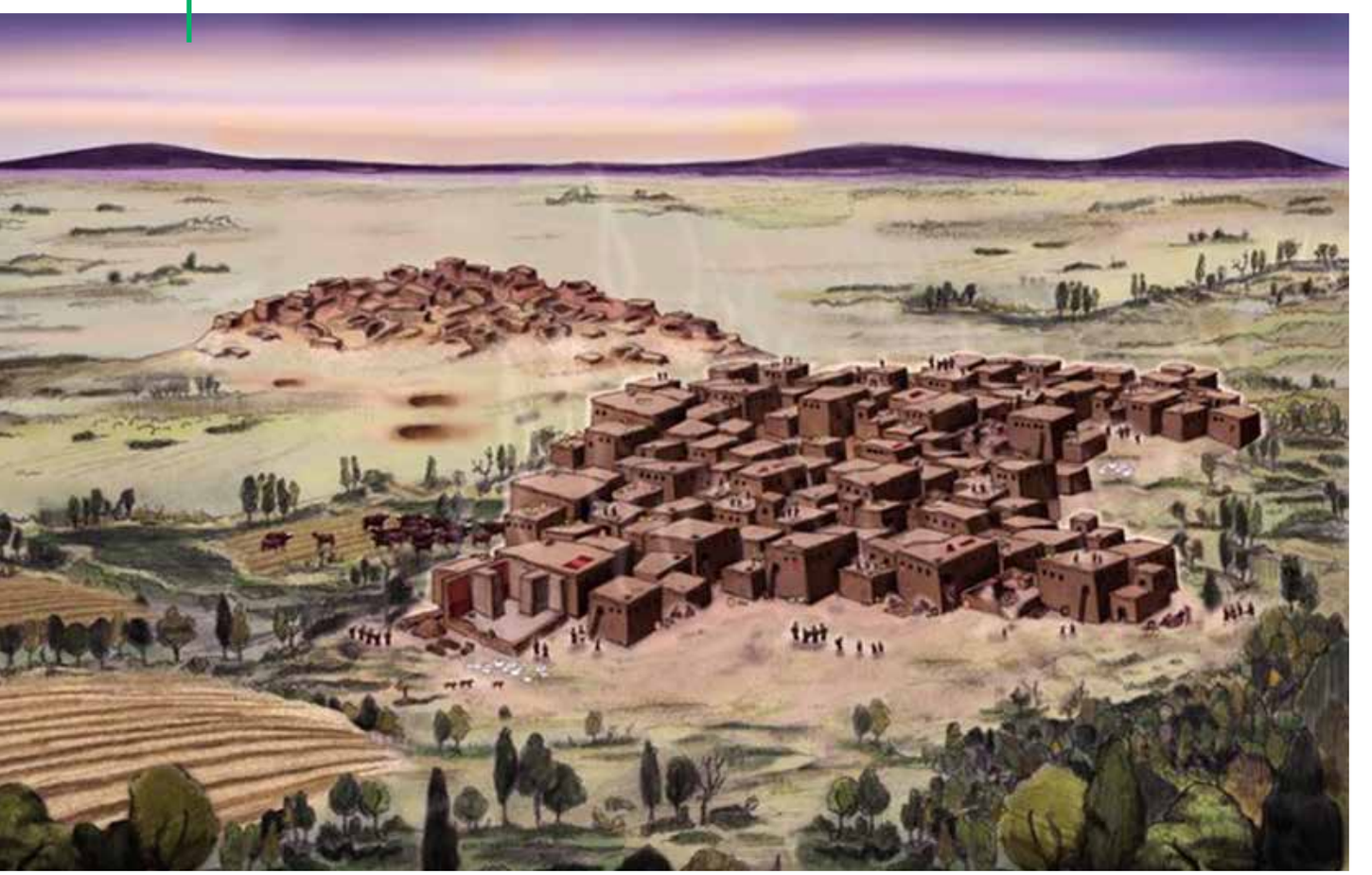
medeniyet merkezleri, küreselleşmenin sürgün verdiği yerler olarak Avrupa Yeni Çağı'nın şehirleri, küreselleşmenin serpildiği yerler olarak sanayi şehirleri ve küreselleşmenin hegemonik mücâdeleye dönüşümü çerçevesinde küresel şehirlere uzanan süreç açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Şehir ve Küreselleşme Kavramlarının Tanımı

Şehir; binalar ve çeşitli kentsel donatılardan oluşan bir yerden daha ziyâde sosyoekonomik etkileşim ve faaliyetlerin coğrâfî anlamda yoğunlaştığı mekândır.[1] Yüzyıllar boyunca dünyayı kapsayan süreçlerin kavşağında yer alan[2] ve insanlığın tarih boyunca meydana getirdiği en kapsamlı fiziksel ürün olan şehir;[3] "toplumsal bakımdan çeşitlilik arz eden insanların kişisel veya ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir arada yaşadığı, büyük ve yoğun nüfuslu, ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık dışı faaliyetlere dayanan, ekonomik iş bölümünün ve uzmanlaşmanın gelişmiş olduğu, toplumsal açıdan çoklu tabakalaşmanın ve katmanlaşmanın görüldüğü, sosyoekonomik hayatın birçok mesleğe ve farklı toplumsal gruplara göre organize edildiği, fiziksel mekânda insan müdâhalesinin baskın olduğu, halkın ortak hayatın gerektirdiği tavır ve davranışlar sergilediği, belirli bir coğrâfî alanın ekonomik, sosyal ve kültürel merkezi olan, kendine özgü bir yönetim sistemi bulunan dâimî yerleşim birimi" olarak tanımlanabilir.

Kavramsal kullanımı yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan küreselleşme, 1980'lerin ortalarından itibaren bilimsel literatürde geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır.

Kavramsal kullanımı yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan küreselleşme,[4] 1980'lerin ortalarından itibaren bilimsel literatürde geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır.[5] Dar anlamda küreselleşme, dünyayı entegre bir topluma dönüştürme eğilimindeki güçlerin ortak etkisi olarak açıklanabilir. Bu güçlere örnek olarak kitle iletişim araçları, sosyal medya, ulaşım imkânları, finansal ve ticârî faaliyetler, büyük devletlerin politikaları, popüler kültür ve başta İngilizce olmak üzere bazı dillerin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yaygınlaşması verilebilir.[6] Geniş anlamda küreselleşme ise ideolojik farklılıklara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, kültürel değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması, ülkeler ve toplumlar arası ekonomik bütünleşmenin hızlanarak dünyanın âdeta tek

Görsel 1: Çatalhöyük'ü Tasvir Eden Bir Çizim [10]

Görsel 2: Antik Ur Şehrini Tasvir Eden Bir Çizim[12]

bir pazar hâline gelme eğilimi içine girmesi, uluslararası veya ulus ötesi gelişmeler ve oluşumlar dolayısıyla sınır-aşan politik hamlelerin sıklaşması, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle bilginin olağanüstü bir hızla yayılmasını içeren tarihî bir süreç[7] olarak tanımlanabilir.

2. Şehir-Küreselleşme Etkileşiminin Tarihî Seyri

2.1. İlk Çağın Şehirleri (MÖ 7000 – MS 636)

Günümüzden on bin yıl öncesine (Yeni Taş Çağı'na) kadar uzanan Çatalhöyük, Çayönü, Jiahu ve Beifudi (Çin), Badari ve Amra (Mısır), Jarmo ve Halaf (Mezopotamya) insanlık tarihinin ilk toplu yerleşimleri[8] olarak kabul edilmektedir. Kentsel özellikler göstermeyen, köy veya kasaba benzeri görünümdeki bu yerleşim birimlerinden birkaç bin yıl sonra günümüzden yaklaşık yedi bin yıl önce ortaya çıkan Mezopotamya'daki Eridu ve Ur, Nil Vadisi'ndeki Thebes ve Memphis, İndüs Vadisi'ndeki Mohenjo-Daro ve Harappa gerçek anlamda kentsel nitelikler taşıyan büyük yerleşim merkezleriydi.[9]

Mezopotamya, Nil ve İndüs vadilerindeki bu şehirlerde maden işleme tekniklerinin geliştirilmesi, sulama kanallarının inşâ edilerek bataklıkların kurutulması, yeni tarım tek-

Şehir ile ticâret arasındaki tarihî bağlar, ticâretin evrilmesinde ve yeni ticâret türlerinin gelişerek dünya geneline yayılmasında derin izler bırakmıştır.

niklerinin uygulanması, tekerlekli arabanın ve yelkenli teknelerin kullanılması tarım ve zanaatta elde edilen artı ürünün ticâretine imkân tanıyan yeni bir ekonomik örgütlenişin temelleri oldular. İlk şehirler bugünün modern şehirleri ile kıyaslandığında çok küçük kalmakla birlikte, o zamana kadar görülmemiş bir alan ve nüfus ölçeğini temsil etmekteydi. Söz gelimi İndüs Vadisi'ndeki Mohenjo-Daro 2.500 dönümlük, Ninova 7.300 dönümlük, Babil ise yaklaşık 20 bin dönümlük bir alanı kaplamaktaydı. Ur şehrinin nüfusu 250 bini bulmuşken Babil'in nüfusunun yarım milyonu aştığı tahmin edilmektedir.[11]

Şehirlerde ticârete dayalı bir ekonomik yapının ortaya çıkması hem küreselleşmenin tarihî gelişiminin hem de küresel şehirlerin kökenlerinin anlaşılması açısından özel önem taşımaktadır. Çünkü şehir ile ticâret arasındaki tarihî bağlar, ticâretin evrilmesinde ve yeni ticâret türlerinin gelişerek dünya geneline yayılmasında derin izler bırakmıştır. Gemi yapımı, haritacılık, denizcilik, finans, sigortacılık, borsacılık ve bankacılık, ticâreti desteklemek amacıyla şehirlerde geliştirilmiş mesleklerdir. Şehirlerin büyümesini ve kozmopolit şehirlerin ortaya çıkmasını sağlayan temel faktörlerden biri olan ticâret dolayısıyla şehirler binlerce yıldır mal, sermaye, bilgi ve insan

Görsel 3: Antik Kaniş Şehri Arkeolojik Kazı Alanından Bir Görünü[14]

akışlarının buluşma noktaları olarak fonksiyon görmüştür.[13]

İlk Çağ'ın en önemli kültür ve medeniyet merkezleri arasında yer alan Mezopotamya, Anadolu, Doğu Akdeniz, Mısır ve İran'ın tarihte ilk defa Asur İmparatorluğu döneminde tek bir devletin sınırları içine girmesiyle tesis edilen siyasî istikrar ve güvenlik, bu coğrafyalardaki toplumlar ve şehirler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimi hızlandırmıştır. Nitekim o dönemdeki şehirlerden kalma ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda, başka kültür ve medeniyetlere ait birçok nesne çıkarılmıştır. Örneğin Kayseri yakınlarındaki Kaniş (Kültepe) höyüğünde yapılan kazılarda Mezopotamya'ya özgü çok sayıda eşya, kıyafet, takı ve diğer nesneler bulunmuştur. Aynı şekilde Mezopotamya'daki antik şehir kalıntılarında yapılan kazılarda da Anadolu'ya özgü kültürel objelere rastlanmıştır. Benzer bir kültür alışverişi Mısır-Mezopotamya, Mısır-Anadolu, Mezopotamya-İran, Anadolu-Levant, Levant-Mezopotamya arasında da yaşanmıştır.

Mezopotamya'daki antik şehir kalıntılarında yapılan kazılarda da Anadolu'ya özgü kültürel objelere rastlanmıştır.

Pers İmparatorluğu ve Büyük İskender dönemlerinde Balkanlar ve Batı Hindistan ile Orta Asya'nın bir bölümü de Orta Doğu'daki sosyoekonomik ve kültürel alışverişe dâhil olmuş ve etkileşimin yoğunluğu artmıştır. Persler tarafından inşâ edilen Kral Yolu Basra Körfezi'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan üç bin kilometrelik ana hat üzerindeki Persepolis, Susa, Bâbil, Ninova, Dülük, Kaniş, Pteria, Gordion ve Sardes gibi zamanın önemli şehirlerini birbirine bağlamıştır. Fenikeliler döneminde Akdeniz'de, Antik Yunan döneminde Ege ve Karadeniz'de, Roma İmparatorluğu döneminde ise İngiltere'den Mezopotamya'ya, Mısır'dan Kırım'a kadar uzanan topraklarda ve Akdeniz'de karmaşık deniz ve kara ticâret yolları kurulmuştur. Fenikelilerin Biblos, Tyre, Sidon ve Kartaca, Antik Yunanların Atina, Efes, Bizantion, Chersonesos, Romalıların Roma, Nova Roma (İstanbul), Valentia, Pomaria ve Ragusium gibi şehirleri üzerinden Batı Asya'yı, Kuzey Afrika'yı, Balkanları, Orta ve Batı Avrupa'yı içine alan geniş bir coğrafyada, altıncı yüzyılın ikinci yarısına kadar süren yoğun bir kültürel ve ekonomik etkileşim dönemi yaşanmıştır.

2.2. Kadim Medeniyet Merkezleri (636 – 1492)

Yedinci yüzyılın ortalarından itibaren İslâm medeniyetinin İber Yarımadası'ndan Hindistan'a, Orta Asya steplerinden Afrika savanalarına kadar uzanan geniş coğrafyalardaki farklı kültürlere kendilerini yeniden üretebilecekleri hayat sahası sunmasıyla birlikte kapalı medeniyet havzaları istikrarlı ve uzun süreli olarak birbirlerine açılmış ve böylece küreselleşmenin tarihî gelişiminde dinamik ve karmaşık etkileşimlerin nispeten daha yoğun yaşandığı yeni bir döneme girilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı çağı ise bu süreci pekiştirerek âdeta bir kültürel harmanlanmaya imkân tanımıştır.[15]

Görsel 4: Kadim medeniyet merkezlerinden Semerkant'taki Registan Meydanı[16]

Endülüs'te Kurtuba (Cordoba), Gırnata (Granada) ve İşbiliye (Sevilla); Kuzey Afrika'da Marakeş, Kayrevan ve Kahire; Batı Afrika'da Timbuktu; Levant'ta Kudüs, Şam ve Halep; Mezopotamya'da Bağdat, Basra ve Kûfe; Arabistan'da Mekke, Medine ve Aden; Trakya'da İstanbul ve Edirne; Anadolu'da Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve Bursa; Balkanlarda Saraybosna, Filibe ve Üsküp; İran'da İsfahan, Tebriz ve Şiraz; Orta Asya'da Semerkant, Buhara ve Herat; Hindistan'da Lahor, Delhi ve Agra kadim medeniyet havzalarının önde gelen şehirleri olarak insanlığın kültürel birikimine büyük katkılar sağlamıştır.

Oluşumu yaklaşık iki bin yıl öncesine dayanan İpek Yolu ise Çin'den Avrupa'ya çeşitli rotalar üzerinden uzanan ve karadaki kısmı yirmi bin kilometreyi bulan, Avrasya coğrafyasının en önemli ticâret yolu hâline gelmiştir. Pekin, Nanjing, Chang'an ve Kaifeng gibi Çin şehirlerini Turfan, Kaşgar, Belh ve Merv gibi Orta Asya şehirleri üzerinden İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu şehirleri ile Doğu Akdeniz (İskenderiye, Gazze, Akka, Sayda, Beyrut, Trablus, Lazkiye, İskenderun) ve Karadeniz (Trabzon, Sinop, Phasis) limanlarına bağlayan bu muazzam ticâret yolu, Asya ve Avrupa kültür ve medeniyetlerinin yüzyıllar boyunca etkileşim hâlinde kalmasına katkı yapmıştır.

Trakya'da İstanbul ve Edirne; Anadolu'da Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve Bursa kadim medeniyet havzalarının önde gelen şehirleri olarak insanlığın kültürel birikimine büyük katkılar sağlamıştır.

Görsel 5: Kadimin zirve şehri İstanbul[17]

Hangzhou, Fuzhou, Guangzhou (Çin), Ayuthaya (Tayland), Pagan (Myanmar), Malakka (Malezya), Çittagong (Bagladeş), Tamluk, Kaliküt, Surat (Hindistan),

Barbarikon (Pakistan), Hürmüz-Bender Abbas (İran), Basra (Irak), Aden (Yemen), Cidde (Suudi Arabistan), Baranis (Mısır) ve Akabe (Ürdün) gibi şehirler ise İpek Yolu'nun denizlerdeki güzergâhı üzerinde yer alan önemli limanlar olarak yüzyıllar boyunca canlı ticâret merkezleri olagelmiştir.

Tarihî İpek Yolu'nun Avrupa'daki önemli bağlantı noktaları olan Venedik ve Cenova gibi İtalyan şehirleri, on ikinci yüzyıldan itibaren Güney Avrupa'nın en canlı limanları hâline gelmiştir. Kuzey Denizi sahillerinde ise sırasıyla Bruges, Anvers ve Amsterdam zamanla büyük ticâret merkezlerine dönüşerek Kuzey Avrupa'da ticâreti büyük ölçüde kontrol altına almıştır. Avrupa'da ticârî canlılığın on birinci yüzyıldan itibaren kıta geneline yayılmasıyla birlikte Almanya'da Hamburg, Bremen, Lübeck ve Rostock, Fransa'da Marsilya ve Rouen, Polonya'da Krakow ve Gdansk, İsveç'te Stockholm ve Visby birkaç yüzyıl boyunca önemli merkezler olmuştur.[18]

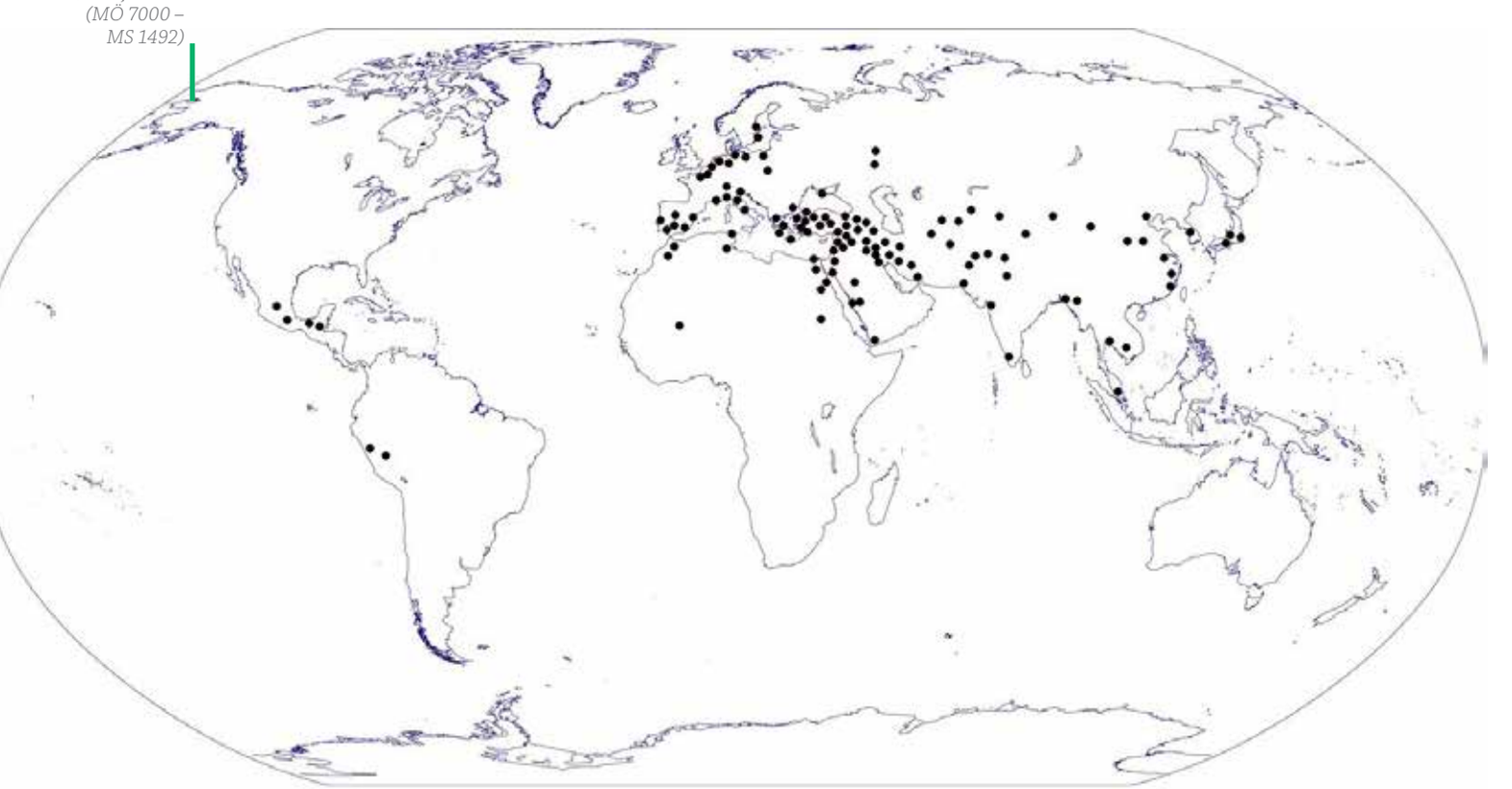
2.3. Avrupa Yeni Çağının Şehirleri (1492 – 1776)

Avrupalıların 1492 yılında Amerika Kıtası'na ayak basması ve Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaşması, Aristocu dünya merkezli evren modelinden Kopernikçi güneş merkezli evren modeline geçilmesi, Magellan ve Elcano'nun dünyanın çevresini denizden dolaşması, ülkeler arası ticârî bağlantıların bütün kıtaları kapsayacak şekilde genişlemesi, dünyanın ilk haritalarının[19] hazırlanması ve yerküreye dâir ilk genellemelerin yapılması[20] küreselleşmeyi hızlandırıcı etki yapmıştır.[21] Ancak, 1492 yılı dünya tarihinin en acımasız savaşlarının, katliamların, sömürünün, salgın hastalıkların[22] ve gözü dönmüş bir yağma ve talan hareketinin yeryüzünü sardığı beş yüz yıllık bir dönemin de başlangıcı olmuştur.

Tarihî İpek Yolu'nun Avrupa'daki önemli bağlantı noktaları olan Venedik ve Cenova gibi İtalyan şehirleri, on ikinci yüzyıldan itibaren Güney Avrupa'nın en canlı limanları hâline gelmiştir.

On beşinci yüzyılın sonundan itibaren başlayan bu uzun sömürgecilik döneminin sağladığı ekonomik zenginleşme, Batı Avrupa'da burjuva sınıfının güçlenmesi ve uygulanan merkantilist politikalar dolayısıyla Portekiz'de Lizbon ve Porto, İspanya'da Sevilla, Cadiz ve Bilbao, Fransa'da Bordeaux, Nantes ve Le Havre, Flander'de Anvers, Hollanda'da Amsterdam, İngiltere'de Londra, Liverpool ve Southampton gibi Atlas Okyanusu üzerindeki şehirler dünyanın en canlı limanları hâline gelmiş, sonraki dönemlerde Almanya'nın Hamburg ve Bremen limanları ile İtalya'nın Cenova limanı da Atlantik ticâretine eklemlenmiştir.

Görsel 6: Dünyanın Önde Gelen Şehirleri (MÖ 7000 – MS 1492)

Görsel 7: Taula de Canvi'de Bankacılık İşlemi (Barcelona)[23]

Görsel 8: Banco di San Giorgio'nun Yönetim Binası (Cenova)[24]

Modern finansal sistemin ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Barcelona'da 1401 yılında kurulan Taula de Canvi (Cambi)[27] kamu bankacılığı yapan ilk finans kurumu, Cenova'da 1407 yılında kurulan Banco di San Giorgio[28] ise ilk ticârî banka olarak faaliyete geçmiştir. Milano'nun gelişiminde ve önde gelen bir finans merkezi olmasında Rönesans döneminden itibaren kamu borçlanması alanında bu şehirde geliştirilen yeni araçların etkili olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde İspanyollar tarafından Amerika kıtasından getirilen bol miktardaki altın ve gümüş sadece Avrupa'da değil, dünya genelinde ticâretin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bankacılık odaklı finansal yenilikler başlangıçta Floransa, Cenova, Venedik ve Milano gibi İtalyan şehirlerinde ortaya çıkmışsa da Amsterdam sömürgeciliğin sağladığı geniş ticâret hacmi ve büyük gelir dolayısıyla kısa zamanda öne geçerek finansal faaliyetleri kurumsallaştırmış, nihayetinde ise Londra Avrupa'nın finans merkezi hâline gelmiştir.[29] Londra ve Amsterdam Atlantik başta olmak üzere kıtalar arası ölçekte ticâret merkezlerine dönüşürken diğer Batı Avrupa şehirleri de bu ticarî sistemin bağlantı noktaları hâline gelmiştir.

Barcelona'da 1401 yılında kurulan Taula de Canvi (Cambi) kamu bankacılığı yapan ilk finans kurumu, Cenova'da 1407 yılında kurulan Banco di San Giorgio28 ise ilk ticârî banka olarak faaliyete geçmiştir.

Kıtalar arası deniz ticâreti yalnızca Avrupa'daki liman şehirlerini değil, Amerika ve Afrika'daki bazı liman şehirlerini de ön plana çıkarmıştır. Philadelphia, New York, Boston, Montreal, Quebec, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Cape Town ve Lagos bunlara örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan Avrupa ile Asya arasında doğrudan ticâretin başlamasıyla birlikte Hint alt kıtasında Kalküta, Mumbai, Karaçi ve Kolombo, Güneydoğu Asya'da Singapur, Jakarta ve Malakka, Çin'de Hong Kong, Guangzhou ve Şanghay Avrupa'ya bağımlı bir gelişim süreci içine girmiştir. Kurulan bu yeni ekonomik düzendeki meta zincirlerinin coğrâfî istikâmetleri de rastgele oluşmamıştır. Zincirlerin çıkış

Görsel 9: Wisselbank'ın Yönetim Binası (Dönemin Amsterdam Belediye Binası)[25]

Görsel 10: İngiltere Merkez Bankası'nın 1694 yılında kuruluş sözleşmesinin imzalanması[26]

Görsel 11: Berlin'de bir lokomotif fabrikası[34]

noktaları çok sayıda olmakla birlikte varış noktaları birkaç merkezde toplanmıştır.[30]

2.4. Sanayi Şehirleri (1776 – 1914)

Küreselleşmenin tarihî gelişiminde önemli bir kırılma noktası olan Sanayi Devrimleri Modernite[31] ile birlikte birçok toplumu âdeta yeniden şekillendirmiştir. Haçlı Seferleri ile İslâm dünyasından öğrendiklerini sonraki birkaç yüzyılda hazmederek olgunlaşan Batı Avrupa; Rönesans, Aydınlanma ve Modernite'nin etkisiyle önemli bir endüstriyel atılım içine girmiştir. Bir yandan uluslararası ticaretin sağladığı gelişim potansiyeli, diğer yandan da Sanayi Devrimi ile makine çağına girilmesi dolayısıyla şehirler, ürettikleri mamûlleri uluslararası piyasalara daha hızlı bir şekilde sürebilmiş, büyüyen sanayi ve ticâret için vasıflı ve vasıfsız iş gücünü çekerek demografik yapılarını çeşitlendirmiş, canlanan üretim ve ticâret ile birlikte ekonomik kapasitelerini artırmıştır.[32]

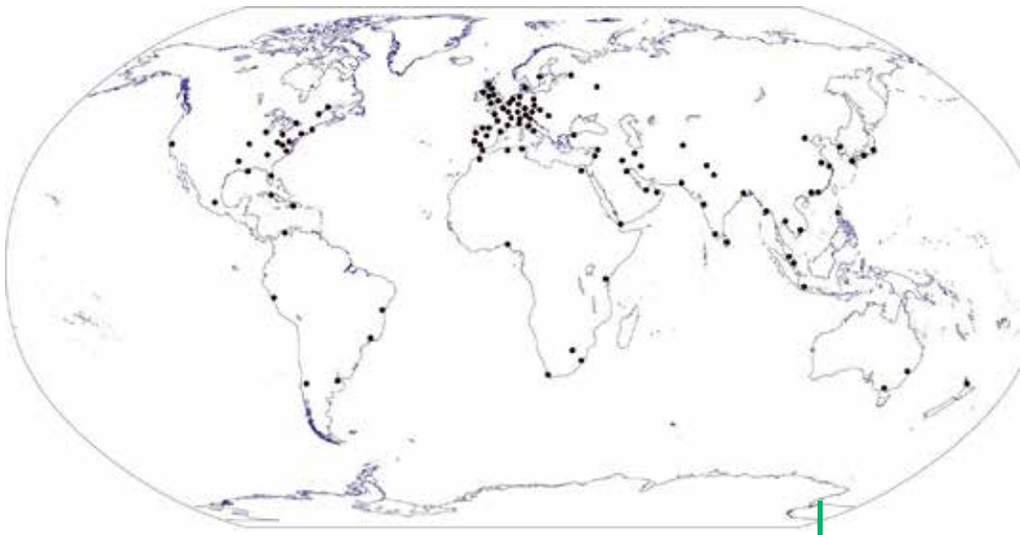
Sanayi Devrimi'nin başladığı ülke olan İngiltere'nin kurduğu Britanya İmparatorluğu İspanya, Hollanda ve Fransa ile girdiği sömürgecilik mücâdelesini kazanmış ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Londra – Montreal/Toronto – Auckland – Melbourne/Sidney – Hong Kong – Singapur – Mumbai – Cape Town – Cebelitarık – Londra ekseninde bütün dünyayı çevreleyen (güneşin batmadığı) küresel bir üretim, finans ve ticâret ağı kurmayı başarmıştır. Britanya İmparatorluğu'nun kurduğu bu kendi içinde güvenli sistemde yer alan söz konusu şehirler, imparatorluğun sahip olduğu muazzam askerî ve ekonomik gücün sağladığı elverişli ortamda hızla gelişmişlerdir. Sistemin kalbinin attığı şehir olan Londra ise Amsterdam ve Paris gibi rakiplerini geride bırakarak dünyanın en zengin şehri hâline gelmiştir. Britanya ekonomisi uluslararası ticârete hâkim hâle geldikçe İngiliz sterlini rezerv para birimine dönüşmüş, Londra ise dünyanın en büyük finans merkezi olmuştur.[33]

Haçlı Seferleri ile İslâm dünyasından öğrendiklerini sonraki birkaç yüzyılda hazmederek olgunlaşan Batı Avrupa; Rönesans, Aydınlanma ve Modernite'nin etkisiyle önemli bir endüstriyel atılım içine girmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda Paris'in finansal hizmetler konusunda Londra ile rekabete girişine de sahne olmuştur. Fransa'nın dış ticâret fazlası, büyük altın rezervi ve o dönemde bile yüksek turizm gelirleri ile beslenen cârî işlemler fazlası franka uluslararası düzeyde dönemsel bir güvenin oluşmasına yol açmıştır. Kıta Avrupa'sının en büyük finans merkezi hâline gelen Paris, Fransa Merkez Bankası'nın (Banque de France) hantal yapısı, İngiltere'nin geniş sömürge imparatorluğu dolayısıyla sterlinin uluslararası ticârette daha yaygın kullanılmasına karşı Fransa'nın "Latin Para Birliği"ni kurma girişiminin başarısızlığı, Fransız ekonomisinin İngiltere'ye oranla daha az gelişmiş olması, 1871 yılında Prusya karşısında alınan yenilginin neden olduğu siyâsî istikrarsızlık ve ödenmek mecburiyetinde kalınan ağır savaş tazminatı dolayısıyla Londra ile girdiği rekabeti kaybetmiştir.[35]

On dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda bankaların hızla büyük şehirlerde toplanmaya başladığı bir dönem olmuştur.[36] Nitekim bir yandan on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Sanayi Devrimi dolayısıyla birer endüstriyel üretim merkezi hâline gelen büyük şehirlerde sermaye birikiminin hızlanması, diğer yandan da genişleyen sömürgecilik hareketlerinin yine büyük şehirlerde servet birikimini hızlandırması, geçmişte daha küçük ölçekli şehirlerde kurulmuş olan bankaların, genel merkezlerini doğal olarak söz konusu şehirlere taşımasına yol açmıştır. Söz gelimi 1836'da Birmingham'da kurulan Midland Bank 1891'de Londra'ya, 1863'te Lyon'da kurulan Crédit Lyonnais 1892'de Paris'e, 1872'de Dresden'de kurulan Dresdner Bank 1884'te Berlin'e, 1832'de Kanada'nın Halifax şehrinde kurulan Bank of Nova Scotia ise 1900'de Toronto'ya taşınmıştır. Torino'daki Banca Tiberina aynı dönemde Roma'ya, İsviçre'nin Bern şehrindeki Eidgenttssiche Bank ise Zürih'e taşınmıştır.[37] Bu süreç Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın belli başlı şehirlerinin finansal anlamda gelişimini hızlandırmıştır.

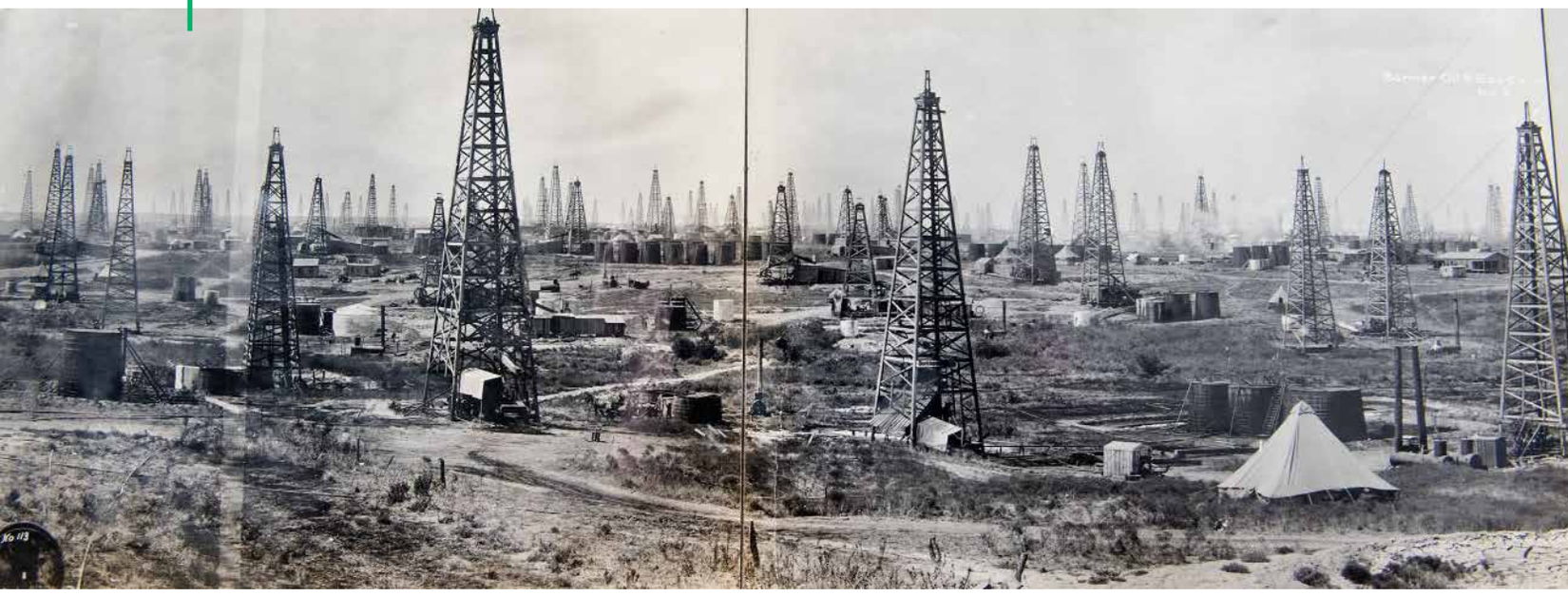
On dokuzuncu yüzyılda İngiltere'den Avrupa'ya yayılan sanayileşme hareketi, ulaşım açısından avantajlı konumda bulunan, üretim ve ticâret yönünden tarihî birikime ve tecrübeye sahip olan, kömür, demir ve su gibi doğal kaynaklara yakın konumda olan şehirleri hızla geliştirerek büyük sanayi ve ticâret merkezleri hâline gelmelerini sağlamıştır. Almanya'da Köln, Düsseldorf ve Leipzig, İtalya'da Milano, Bologna ve Torino, Fransa'da Lyon, Toulouse ve Strazburg bunlara örnek olarak verilebilir. Özellikle taş kömürünün sağladığı yüksek enerjinin üretim süreçlerinde kullanılması, kömür havzalarının yakın çevresindeki şehirlerin hızla büyümesine sebep olmuştur. İngiltere'de Birmingham, Fransa'da Lille, Almanya'da Essen, ABD'de Pittsburgh bunlara örnek olarak verilebilir.[38] Ayrıca bu dönemde petrolün bulunması ve endüstriyel girdi hâline getirilmesi ile birlikte ABD'de Oklahoma

Görsel 12: Dünyanın Önde Gelen Şehirleri (1492-1914)

Petrolün bulunması ve endüstriyel girdi hâline getirilmesi ile birlikte ABD'de Oklahoma City, Houston ve Dallas gibi şehirler petrol endüstrisinin ve borsasının merkezi hâline gelmiştir.

Görsel 13: Houston ve Dallas'ın Hızla Gelişmesinde Etkili Olan Teksas'taki İlk Petrol Kuyuları [39]

City, Houston ve Dallas gibi şehirler petrol endüstrisinin ve borsasının merkezi hâline gelmiştir.

Sanayi Devrimi'nin şehirlere o güne kadar görülmemiş boyutlarda sağladığı üretim ve ulaşım avantajları dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılın başında toplam küresel hâsılanın sadece %2'si uluslararası ticârete konu iken bu oran yüzyılın sonunda sekiz kattan daha fazla artarak %17'ye ulaşmıştır. Benzer şekilde küresel ticâretin yıllık büyüme oranı on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yıllık ortalama %1 iken Sanayi Devrimi'nin şekillendirdiği on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda yıllık ortalama %3'e yükselmiştir.[40]

Ulaşım teknolojileri, Sanayi Devrimi'nin de katkısıyla şehirlerin küreselleşmesinde büyük etki yapmıştır. Buharlı gemilerin ve demiryollarının geliştirilmesi, kanalların açılması üretilen malların daha hızlı ve daha büyük miktarlarda taşınmasını sağlayarak şehirlerin mekânsal yapısının süratle değişmesine neden olmuş ve nüfusu yüz binleri, hatta milyonları bulan şehirler ortaya çıkmıştır. Söz gelimi ABD'de on yıllar boyunca Philadelphia'nın gerisinde kalan New York şehri, Erie Kanalı'nın 1825'te açılmasıyla ülkenin en dinamik sanayi ve tarımsal üretim merkezi olan Büyük Göller Bölgesi'ne ve Orta Batı'ya bağlanmış, olağanüstü gelişim göstererek kısa zamanda ABD'nin en büyük şehri hâline gelmiştir.[41]

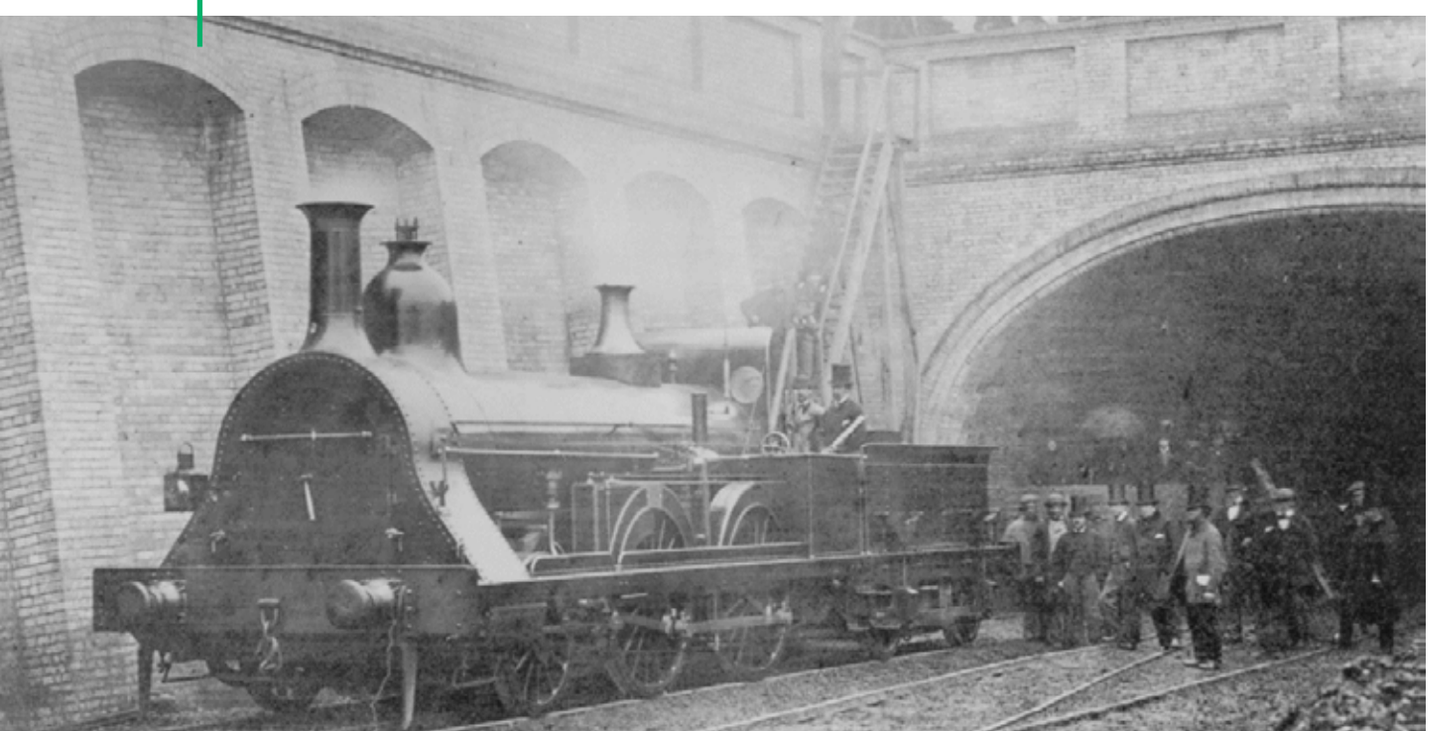
Deniz altı telgraf kablo hatlarının 1851'den itibaren döşenmesi[42] ve ülkeler arası telefon görüşmelerinin 1891'den itibaren başlaması, Avrupa ve Amerika başta olmak üzere kıtalar arası piyasaları birbirine bağlamış, binlerce kilometre uzaktaki yerlerle günlük ticâret ve fiyat ayarlamaları mümkün hâle gelmiş, böylece tarihte ilk defa gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticâret sistemi kurulmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında yaşanan ve Belle Époque[43] (Güzel Devir) olarak adlandırılan ekonomik dönem ise büyük ölçüde uluslararasılaşmış bir ekonomik düzendir.[44] Bu dönem dünya ekonomisinin genel anlamda entegre hâle geldiği bir zaman dilimi olarak da dikkat çekmektedir.[45]

Birinci Sanayi Devrimi'nin sonrasında şehirler arasında inşâ edilen demiryolu hatlarının yanı sıra 1860'lardan itibaren metro ve tramvay sistemlerinin şehir içi ulaşımda kullanılmaya başlanması, şehirleri belirli eksenler üzerinde büyümeye yöneltmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda ortaya atılan "homojen üniter ulus-devlet" fikrinin yaygınlaşması, uluslararası ajansların ve kurumların oluşturulmaya başlanması vatandaşlık ve insan hakları konusunda uluslararası standart kavramların gelişmesini teşvik etmiştir. Yine bu dönemde dünya genelinde ortak saat uygulamasının benimsenmesi, dünya çapında yarışmaların, fuarların ve olimpiyatlar gibi organizasyonların düzenlenmesi küreselleşmenin hızlanmasını teşvik etmiştir.[46]

2.5. Hegemonik Mücâdele Şehirleri (1914 –)

Küreselleşmenin başlıca boyutları olan "merkezîleşme", "komuta" ve "kontrol" olgularını ulusal ekonomilere, siyasete ve yönetim sistemlerine tarih boyunca kazandıran şehirler, aynı zamanda küreselleşmenin bir başka boyutunu teşkil eden uzmanlaşmayı, geniş ölçekli üretimi, karmaşık finansal işlemleri, her ölçekteki piyasaları ve her türden tüketim biçimlerini de kazandırmıştır.[47] Şehirlerin küreselleşme sürecinde yüklendiği bu tür işlevlerin dönüm noktalarından biri de on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren gerçekleşen İkinci Sanayi Devrimi olmuştur. Kömürün yerini elektriğin, buharlı motorun yerini dizel/benzinli

Görsel 14: Londra metrosu için deneme amaçlı üretilen ilk buharlı lokomotif[51]

motorun, telgrafın yerini telefonun, gazetenin yerini radyo ve televizyonun, ağır ve basit endüstriyel ürünlerin yerini daha hafif ve karmaşık ürünlerin alması, "Neoteknik Endüstri Çağı" adı verilen yeni bir üretim düzenine geçilmesini sağlamıştır.[48]

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, endüstrinin önündeki mekânsal yerleşme tercihlerini çoğaltarak sermaye yatırımlarının ekonomik açıdan avantaj sağlayan her yere gitmesini kolaylaştırmıştır. Sonuçta Birinci Sanayi Devrimi ile birlikte kömür havzaları başta olmak üzere belirli yerlerde toplanmış olan sınâî üretim birimleri, başka şehirlere desantralize olarak buralarda ekonomik gelişmeyi, nüfus artışını ve dolayısıyla da metropolitenleşmeyi teşvik etmiştir.[49]

Birinci Sanayi Devrimi'nin sonrasında şehirler arasında inşâ edilen demiryolu hatlarının yanı sıra 1860'lardan itibaren metro ve tramvay sistemlerinin şehir içi ulaşımda kullanılmaya başlanması, şehirleri belirli eksenler üzerinde büyümeye yöneltmiş, şehirler raylı sistem hatları boyunca uzayarak ışınsal gelişim göstermiştir. Toplu ulaşım vâsıtası olarak otobüslerin ve özel ulaşım vâsıtası olarak otomobillerin yaygınlaşması nedeniyle demiryollarına bağımlı gelişimin yerini karayoluna bağımlı gelişim almış, hatlar arasındaki boşluklar zamanla kapanmış, konut ve nüfus yoğunluğu yüksek bir şehirleşme ortaya çıkmıştır. Ancak, ulaşım ve iletişim imkânlarının zamanla daha da çeşitlenmesiyle birlikte yeni şehirler, uydu şehirler, bahçe şehirler ve benzeri birçok yeni şehir tipi hayata geçirilmiştir. Birinci Sanayi Devrimi şehirlerde ekonomik ve mekânsal anlamda merkezîleşmeyi ve yoğunlaşmayı teşvik ederken İkinci Sanayi Devrimi'nde nispî bir mekânsal desantralizasyon yaşanmıştır.[50]

Sanayi Devrimleri ile büyük ekonomik atılım kaydeden Avrupalı devletlerin ham madde ve pazar arayışı üzerinden büyük bir rekabete girişmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Savaşın mağlup devletlerinin başkentleri olan Berlin, Viyana ve İstanbul ile Ekim 1917 devriminin sonrasında başkentlik statüsünü kaybeden St. Petersburg'un uluslararası düzeydeki önemi göreceli olarak azalırken savaşın galip devletleri konumundaki İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başkentleri olan Londra, Paris ve Roma zaferin tadını çıkaramadan, ABD'den yükselen yeni ve güçlü bir rekabet dalgası ile yüz yüze kalmıştır.

Görsel 15: Birleşmiş Milletler Parasal ve Finansal Konferansı (Bretton Woods, 1944)[53]

Londra'nın bir finans merkezi olarak câzibesi azalmaya başlamış ve 1944 yılında Bretton Woods sisteminin kurulması, Londra karşısında New York'un konumunu güçlendirmiştir.

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmasına rağmen savaşın finansmanı için ABD'den alınan yüksek miktarda kredi dolayısıyla ciddî bir finansman sorunu yaşaması ve savaşın İngiliz ekonomisine verdiği hasar dolayısıyla Londra'nın bir finans merkezi olarak câzibesi azalmaya başlamış ve 1944 yılında Bretton Woods sisteminin kurulması, Londra karşısında New York'un konumunu güçlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz sömürge imparatorluğunun dağılmasıyla New York bâriz bir üstünlük elde ederek dünyanın en büyük finans merkezi hâline gelmiştir.[52]

Londra ise ABD ile kıyaslandığında çok küçük kalan İngiliz ekonomisinin cılız gücüne karşı yabancı finansal aktörlere sunduğu câzip şartlar ve dünyanın diğer finans merkezlerine coğrâfî açıdan yakın olmanın sağladığı avantajlar dolayısıyla kısa zamanda New York'un karşısına ciddî bir rakip olarak tekrar çıkmıştır. New York sırtını ağırlıklı olarak ABD ekonomisine dayarken Londra sırtını ABD dâhil olmak üzere dünyanın tamamına dayamayı tercih ederek hem riski azaltmış hem de New York'a göre daha geniş coğrafyalardan finansal akış sağlamıştır. Londra'nın köklü finansal kurumları ve defalarca test

Görsel 16: Singapur Finans Merkezi (Marina Bay)[60]

edilen finansal tecrübesi de şehrin kısa zamanda toparlanmasında etkili olmuştur.[54] Londra'da 1957'de Euro-Dolar piyasasının kurulmasıyla birlikte ABD'de uygulanan Q Yönetmeliği'nin[55] vadeli mevduata faiz tavanı koyan hükümlerinden kaçan sermayenin bu piyasaya akması, yine ABD'de 1963'te yürürlüğe konan Faiz Denkleştirme Vergisi'nin[56] bu ülkeden sermaye kaçışını hızlandırması ve İngiliz Hükûmeti'nin finansal mevzuatı sadeleştirerek mâlî yükümlülükleri azaltmasıyla Londra, New York karşısında yeniden güçlü bir rakip hâline gelmiştir.[57] Bretton Woods Sistemi'nin 1971'de çökmesi ve dünya genelinde dalgalı kur rejimine geçilmesi, New York'un bir finans merkezi olması sürecinde doların sahip olduğu kritik rolü zayıflatarak Londra'yı rahatlatmıştır.[58] New York ve Londra'dan sonra Paris, Milano, Frankfurt, Amsterdam, Zürih, Viyana, Tokyo, Hong Kong ve Singapur önde gelen finans merkezleri olmuştur. Bu şehirlerde zamanla derinleşen finansal bilgi birikimi ve gelişen finansal altyapı buralara büyük bir rekabet avantajı, câzibe ve iş birliği kapasitesi kazandırmıştır.[59]

İkinci Dünya Savaşı'nda ağır bir mağlubiyet yaşadıktan sonra ekonomik açıdan hızla toparlanan Japonya'da Nagoya, Kobe, Kyoto ve Fukuoka; İtalya'da Torino, Cenova, Napoli ve Bologna; Almanya'da Hamburg, Köln, Hannover ve Stuttgart uluslararası ekonomiye yüksek nitelikli mal ve hizmet sunan şehirler hâline gelmiştir. Berlin ise doğu ve batı olarak ikiye bölünerek yaklaşık yarım asır sürecek bir fetret dönemine girmiştir. Savaşın muzaffer ülkeleri olan ABD'de Los Angeles, San Francisco, Houston ve Dallas; İngiltere'de Birmingham, Liverpool, Leeds ve Glasgow; Fransa'da Marsilya, Toulouse, Nantes ve Lille sanayi şehirleri olma vasıflarını pekiştirerek devam ettirmiştir. ABD'de Chicago, Japonya'da Osaka, İngiltere'de Manchester, Fransa'da Lyon, Almanya'da Münih ve İtalya'da Roma sanayi şehri olmanın yanı sıra ulusal düzeyde önemli finans merkezleri hâline gelmiştir.

New York ve Londra'dan sonra Paris, Milano, Frankfurt, Amsterdam, Zürih, Viyana, Tokyo, Hong Kong ve Singapur önde gelen finans merkezleri olmuştur.

"Tarafsız devlet" statüsü kazanan Avusturya'nın başkenti Viyana ile İsviçre'nin Cenevre şehri, bu statülerin sağladığı uluslararası fırsatları avantaja dönüştürerek küresel düzeyde birer diplomasi ve barış şehrine dönüşmüş; Zürih ise sadece İsviçre'nin değil, Avrupa'nın da önde gelen bankacılık merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Yine bu dönemde Soğuk Savaş'ın gerilimli ortamından nispeten uzakta, toplumsal açıdan daha steril ve jeostratejik açıdan daha güvenli bir konumda yer alan Kanada'da Toronto, Montreal ve Vancouver, Avustralya'da Sidney, Melbourne ve Brisbane, Yeni Zelanda'da Auckland uluslararası ekonomiye entegre şehirler hâline gelmiş, özellikle Toronto ve Sidney sonraki yıllarda birer finans merkezine dönüşmüştür. Hong Kong kapalı Çin ekonomisi ve kalabalık Güney Doğu Asya toplumları ile iş yapabilmek için kullanışlı bir liman ve fırsatlar sunan bir finans merkezi hâline gelirken Singapur ise sahip olduğu olağanüstü stratejik konumun sağladığı avantajları akılcı ekonomik politikalarla birleştirerek uluslararası öneme sahip bir lojistik ve finansal merkez olmuştur.

11 Eylül 2001'de New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar, aynı yıl ortaya çıkan Enron skandalı ve ABD'de 2002 yılında yürürlüğe giren Sarbanes-Oxley Kanunu[61] ile hayata geçirilen muhasebe standartları[62] New York'un finansal imajını olumsuz etkilemiştir. Ağır cezalar getirerek fayda-mâliyet dengesini bozan yeni muhasebe standartları dolayısıyla birçok şirket New York Menkul Kıymetler Borsası'nda liste dışı kalmayı tercih etmiştir. Getirilen şartların Uluslararası Finansal Raporlama Standartları[63] ile tam olarak uyumlu olmaması da New York açısından ayrı bir dezavantaj olmuştur. Son olarak 2008 yılında ABD'de patlak veren mâlî krizin birçok finansal şirketin iflâsına veya küçülmesine neden olması New York'un konumuna yine olumsuz etki yapmıştır.[64]

2008 küresel mâlî krizi ABD ile çok yoğun finansal etkileşim hâlinde

olan İngiltere'yi, dolayısıyla da Londra'yı olumsuz etkilemiş, finansal yapı ve işlemler açısından aşırıcı derece şişmiş olan Londra'da birçok finansal kuruluşun batmasına veya mâlî krize girmesine yol açarak binlerce kişinin işini kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum Frankfurt, Paris, Singapur, Hong Kong ve Tokyo gibi finans merkezlerine duyulan ilgiyi artırmıştır. Bu çerçevede New York ve Londra'daki finansal temerküzde bazı işlemler açısından kısmî desantralizasyon yaşanmış, bazı kuruluşlar ise merkezlerini kendilerince daha avantajlı yerlere taşımıştır.[65]

Londra'nın küresel finans sistemindeki güçlü konumu Brexit sürecinden de olumsuz etkilemiştir. Brexit dolayısıyla AB içinde yer almanın sağladığı avantajlardan uzaklaşan Londra'dan 400'den fazla finansal şirket Avrupa'nın önde gelen finans merkezlerine taşınmış, şehirden 1,3 trilyon euro değerinde varlık çıkışı gerçekleşmiştir. Bank of America, Barclays, Citigroup, Credit Suisse, Goldman Sachs, Nomura, JP Morgan, UBS ve HSBC gibi bankalar ve finansal kuruluşlar Londra'da çalışan yaklaşık yedi bin beş yüz personelini Avrupa Birliği'ndeki finans merkezlerinde görevlendirmiştir. Bu veriler daha çok Avrupa Birliği operasyonlarına yönelik olup söz konusu bankalar ve finansal kuruluşlar AB dışındaki Avrupa ülkeleri ile Afrika ve Orta Doğu operasyonlarını yine Londra üzerinden gerçekleştirmeye devam etmektedir. Ancak, Brexit sonrasında AB içinde tercih ettikleri yerler ise daha çok Dublin, Lüksemburg, Paris ve Frankfurt olmuştur. Dublin söz konusu firmaların üçte birini kendine çekmiştir. Lüksemburg yaklaşık dörtte birini, Paris ise beşte birini çekmiştir. Dublin ve Lüksemburg daha çok varlık yönetimi şirketlerini çekerken Frankfurt yatırım bankalarını, Amsterdam tâcirleri ve komisyoncuları, Paris ise genel olarak her türden finansal işletmeyi çekmiştir.[66] Brexit'in olumsuz etkilerine rağmen Londra New York ile birlikte dünyanın en büyük iki finans merkezi olma konumunu devam ettirmektedir. Önde gelen diğer finans merkezleri ise Şanghay, Hong Kong, Singapur, Tokyo, Pekin, Paris, Frankfurt, Zürih ve Toronto'dur.

Başkentlerin büyük çoğunluğu aynı zamanda ülkenin en büyük şehri ve ekonomi merkezi de olduğu için buralarda âdeta birer ticârî metropolis doğmuştur.

Gelişmiş ülkelerin şehirleri İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde refah devleti politikalarının hayata geçirilmesi açısından önemli mekânsal odaklar hâline gelirken yerel yönetimler de bu hizmetleri sağlayan kurumlar olarak ön plana çıkmıştır. Devletin bir üretici aktör olarak ekonominin içinde yer almasının neden olduğu bürokratik büyümenin yanı sıra bazı devletlerin bu dönemde uyguladığı merkeziyetçi politikalar, özellikle başkentlerdeki kamu çalışanlarının sayısını ve dolayısıyla da bu şehirlerin nüfusu hızla artmıştır. Başkentlerin büyük çoğunluğu (örneğin Londra, Paris, Amsterdam, Brüksel, Viyana, Tokyo, Madrid, Stockholm, Kopenhag, Roma, Lizbon vd.) aynı zamanda ülkenin en büyük şehri ve ekonomi merkezi de olduğu için buralarda âdeta birer ticârî metropolis doğmuştur. Bu süreçte güçlenen ve sayıca çoğalan sendikalar, işçi konfederasyonları ve meslek örgütleri seslerini hükûmete daha iyi duyurabilmek için başkentlerde faaliyet göstermeyi tercih etmiştir. İletişim ve medya şirketleri de siyasî, ekonomik ve aktüel haberlere daha yakın olmak amacıyla ya başkentlere ya da en büyük şehirlere yerleşmiştir. Benzer şekilde yirminci yüzyılda büyük ilerleme kaydeden yükseköğretim ve bilimsel araştırma kurumları da fon kaynaklarına daha yakın olmak amacıyla ya başkentleri ya da diğer büyük şehirleri tercih etmiş veya buralarda irtibat ofisleri kurmuştur. Ayrıca çokuluslu şirketlerin yönetim merkezlerinde üstlenilen yönetimsel-kurumsal fonksiyonların hükûmete, medyaya ve sermaye piyasasına

Görsel 17: Çin'de İnci Nehri Deltası'ndaki 63,7 milyon nüfuslu Megalopolis[68]

daha yakın olma ihtiyacı bu tür şirketleri de büyük şehirlere yönlendirmiştir. Şehir içi toplu ulaşım sistemlerinin gelişmesine paralel olarak şehirlerin merkezlerinin erişilebilirliğinin artması da bazı metropolislerin kalabalıklaşmasına yol açarak megalopolis hâline gelmelerinde etkili olmuştur.[67]

1900 yılında 1,6 milyarlık dünya nüfusunun sadece yüzde 10'u şehirlerde yaşarken günümüzde bu oran %50'yi aşmış, 2050 yılında ise dünya nüfusunun %75'inin şehirlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir.[69] Birleşmiş Milletler verilerine göre 1950 yılında sadece New York ve Tokyo'nun nüfusu on milyonun üzerinde iken 1980 yılında beş[70], 2018 yılında ise otuz beş şehrin[71] nüfusu on milyonu geçmiş olup bunların büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır.[72]

Refah devletinin 1960'ların sonlarına doğru krize girmesinin şehirlere yüklenen yeni fonksiyonları zayıflatmasının yol açtığı olumsuz etkiyi hafifletmek isteyen birçok şehir, sosyoekonomik toparlanma amacıyla "küreselleşme tepkisi" olarak adlandırılan yeni bir yola girmiştir. Bu süreçte uluslararası, çokuluslu ve hatta ulusötesi firmalara ve bunları takip eden uzmanlaşmış hizmet şirketlerine ev sahipliği yapma ve uluslararası turistlere yönelik kültür, sanat, spor, alışveriş ve eğlence sektörlerinde dünya çapında çekim merkezleri hâline gelme çabası içine girmiştir.[73] Paris, Amsterdam, Barcelona, Viyana, Los Angeles, Roma, Montreal, Melbourne ve Beyrut bu tür şehirlere örnek olarak verilebilir.

Konteyner taşımacılığı Şanghay, Busan, Rotterdam, Anvers, Los Angeles, Yokohama, Valensiya ve Singapur gibi liman şehirlerinin; havayolu ulaşımı Atlanta, Denver, Hong Kong, Amsterdam, Frankfurt, İstanbul ve Dubai gibi şehirlerin küreselleşmesine büyük katkılar sağlamıştır.

Bu dönemde şehirlerin küreselleşmesinde finans, medya, eğitim, temiz teknolojiler, sağlık, reklâm, yönetim danışmanlığı, hukuk hizmetleri, gayrimenkul yönetimi, eğlence, turizm, ikram hizmetleri, perakendecilik, taşımacılık, lojistik ve havayolu ulaşımı gibi belli başlı ticarî endüstrilerin önemli roller oynadığı görülmektedir. Örneğin konteyner taşımacılığı Şanghay, Busan, Rotterdam, Anvers, Los Angeles, Yokohama, Valensiya ve Singapur gibi liman şehirlerinin; havayolu ulaşımı Atlanta, Denver, Hong Kong, Amsterdam, Frankfurt, İstanbul ve Dubai gibi şehirlerin küreselleşmesine büyük katkılar sağlamıştır.[74]

70'li yıllardan itibaren bilişim teknolojilerinde sağlanan atılımlar ve bilginin artan önemi, sanayileşme sürecini tamamlayan ülkelerde "sanayi ötesi toplum" veya "bilgi toplumu" olarak tanımlanan yeni bir

Görsel 18: Busan Konteyner Limanı (Güney Kore)[75]

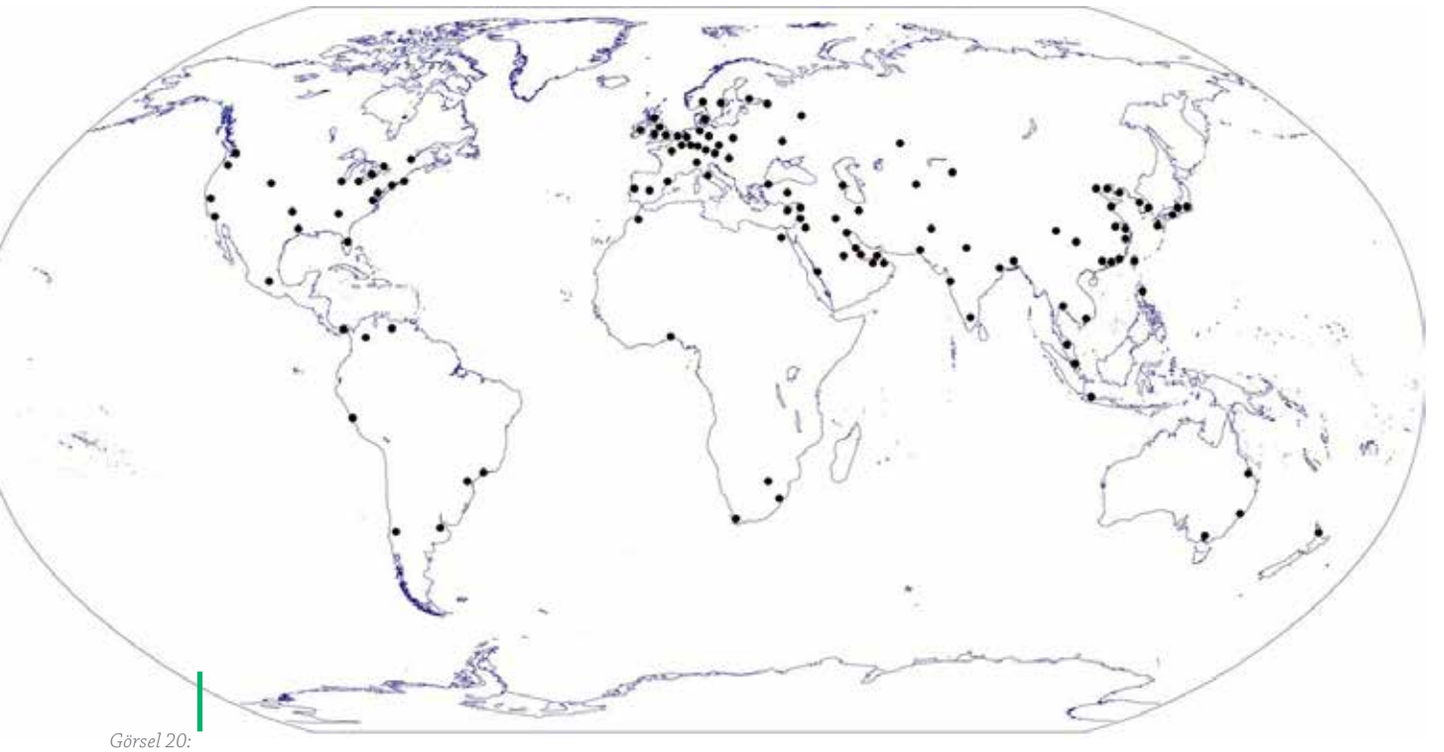
Görsel 19: Bilişim endüstrisinin önde gelen merkezlerinden Bangalore şehri (Hindistan)[78]

toplumsal yapının oluşmasını temin etmiştir. Bu süreçte ulusötesi ortak girişimler, çapraz lisanslı araştırmalar, üretim iş birlikleri, ortak mülkiyet gibi uygulamalar üzerinden teknoloji, AR-GE ve inovasyon şirketleri arasında dikey bütünleşme gerçekleşmiş, kitlesel üretim yapan Fordist örgütlenme ve üretim teknikleri terk edilerek esnek üretime dayalı post-Fordist örgütlenme ve üretim tekniklerine geçilmiştir. Bilginin temel üretim girdisi olması, bilişim teknolojilerinin gelişimini hızlandırmış, insanlar bu teknolojiler üzerinden bilgiye daha çabuk erişmeye, ondan yeni ve sofistike bilgileri daha hızlı üretmeye ve paylaşmaya başlamıştır. Beyin gücü, AR-GE ve inovasyon bilgi toplumunun temel öğeleri hâline gelmiş; bilgi ise üretilen, yararlanılan, satılan ve tüketilen şeylerin asıl bileşenine dönüşmüştür.[76] Bu durumun doğal bir sonucu olarak bilgiyi yönetmek, entelektüel sermayeyi bulmak, geliştirmek, yeteneklerinden yararlanmak ve inovasyon sürecini yönlendirmek bilgi toplumunun en önemli ekonomik işlevi hâline gelmiştir.

Bilgi toplumunun mekâna yansıyan yüzü ise "akıllı şehir" olmuştur. Bilgi-işlem merkezleri ve karar alma ağları üzerinden küresel ekonominin yönetim ve kontrol fonksiyonlarına da ev sahipliği yapabilen akıllı şehri, bilginin ve bilişim teknolojilerinin kentsel hayatın birçok alanındaki iş, işlem, faaliyet ve süreçlerde aktif bir şekilde kullanıldığı, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin üretildiği, kentsel hizmetlerde bilişim teknolojilerinden âzamî ölçüde yararlanıldığı, sosyal, kültürel ve sanatsal yanı gelişmiş olan şehir biçiminde tanımlanabilir. Akıllı şehrin rekabet gücü; sahip olduğu bilgi potansiyeli, güçlü altyapısı, kentsel hayat kalitesi ve uluslararası veya küresel ağlara bağlanabilme kapasitesince belirlenir. ABD'de Seattle, Japonya'da Tsukuba, Güney Kore'de Seul, Fransa'da Sophia Antipolis, Tayvan'da Taipei, İngiltere'de Cambridge, Hindistan'da Bangalore ve İsrail'de Tel Aviv önde gelen akıllı şehirlere örnek olarak verilebilir.[77]

ABD'de Seattle, Japonya'da Tsukuba, Güney Kore'de Seul, Fransa'da Sophia Antipolis, Tayvan'da Taipei, İngiltere'de Cambridge, Hindistan'da Bangalore ve İsrail'de Tel Aviv önde gelen akıllı şehirlere örnek olarak verilebilir.

Ekonomik süreçler daha sofistike bilgilere ihtiyaç duydukça, yüksek

Görsel 20: Dünyanın Önde Gelen Şehirleri (1914-2021)

katma değer üreten iktisâdî faaliyetler gittikçe daha fazla oranda metropollerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Metropoliten şehirlerde "altın yakalılar" olarak adlandırılan profesyonel yöneticilerin ve beyaz yakalıların yaptığı işler artarken, mavi yakalıların yaptığı işler azalmıştır. Söz gelimi üretimi ve ticâreti yapılacak her türlü meta için daha nitelikli üretim planlamacılarına, tasarımcılara, satış ve pazarlama uzmanlarına, muhasebe ve finans görevlilerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu durum dünyanın önde gelen şehirlerine yönelik beyin göçünü, dolayısıyla da oralardaki nüfusun niteliğini artırmıştır. Diğer taraftan bu tür şehirler ve onları çevreleyen yerleşim birimlerinin oluşturduğu metropoliten alanlar, zaman içinde büyük bir çekim merkezine dönüşerek metropoliten bölgeler hâline gelmiştir. Almanya'da Ren-Ruhr,[79] Hollanda'da Randstad,[80] ABD'de New Yok-New Jersey,[81] Japonya'da Kanto[82] ve Çin'de İnci Nehri Deltası bunlara örnek olarak verilebilir.[83]

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan siyâsî gelişmeler de birçok şehrin küreselleşmesini hızlandırmıştır. Söz gelimi Doğu Bloku'nun dağılması (1989-1991), Çekoslovakya'nın bölünmesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi (1991) Moskova, St. Petersburg, Kiev, Varşova, Prag, Budapeşte, Bükreş, Bratislava, Bakü, Almatı, Bişkek, Aşkabat,

Metropoliten şehirlerde "altın yakalılar" olarak adlandırılan profesyonel yöneticilerin ve beyaz yakalıların yaptığı işler artarken, mavi yakalıların yaptığı işler azalmıştır.

Tiflis, Riga, Vilnius ve Tallinn gibi şehirlerin dış dünyaya açılmasına ve küresel ekonomi ile bütünleşme sürecine girmesine imkân tanımıştır. Çin'in "tek ülke, iki sistem"[84] adı verilen siyâsî ve ekonomik düzeni benimsemesi sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin devâsâ sosyoekonomik potansiyelini arkasına alan Hong Kong, küresel ekonomi içindeki konumunu güçlendirirken Şanghay, Pekin, Nanjing, Guangzhou, Chongqing ve Hangzhou gibi şehirler hızlı bir gelişme kaydederek dünyanın en önemli üretim merkezleri arasına girmiş; Hong Kong, Şanghay ve Shenzen menkul kıymet borsaları dünyanın en büyük borsaları arasına dâhil olmuş; Şanghay limanı dünyanın en yoğun konteyner limanına dönüşürken Ningbo-Zhoushan, Qingdao ve Tiençin gibi limanlar ise dünyanın en yoğun limanları arasında üst sıralara yerleşmiştir.

Japonya'nın göstermiş olduğu olağanüstü ekonomik atılım sonrasında bir dönem Asya Kaplanları olarak da adlandırılan Güney Kore, Singapur ve Tayvan'ın benzer bir ekonomik gelişim içine girmeleri, Tayland, Malezya ve Endonezya'nın bunları başarılı bir şekilde takip etmesi Seul, Taipei, Kuala Lumpur, Bangkok, Jakarta ve Busan gibi şehirlerin küresel ekonomik sistem içindeki konumlarını önemli ölçüde güçlendirmiş; özellikle Seul Doğu Asya'nın önde gelen AR-GE ve finans merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Daha sonraları Filipinler'de Manila ve Vietnam'da Ho Chi Minh City de

dikkate değer bir gelişim süreci içine girmiştir.

Avrupa Topluluğu'nun 1993 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'ne dönüştürülmesi, Paris ve özellikle de Berlin'in konumunu güçlendirmiştir. Hem Avrupa Birliği'ne hem de NATO'ya ev sahipliği yapan Brüksel, dünyanın önde gelen diplomasi merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Avrupa Merkez Bankası'nın Frankfurt'ta kurulması, Almanya'nın finans merkezi konumunda olan bu şehrin mâlî güç ve kapasitesini artırmıştır. 1985 yılında imzalanan Schengen Antlaşması'nın Birliğin büyük bölümünü kapsayacak şekilde genişletilmesi ve Birliğe üye bazı devletlerin[85] 1 Ocak 1999 tarihinde ortak para birimi euroya geçmesi, Avrupa'nın kendi içinde ekonomik, sosyal ve kültürel dinamizmini önemli ölçüde artırmış, Paris, Berlin, Roma, Amsterdam, Brüksel ve Viyana gibi birliğin önde gelen şehirlerinin siyâsî ve ekonomik etki alanını genişletmiştir.

Sonuç

Tarihinin en büyük atılımlarına ev sahipliği yapan şehirler, insanlığın belki de en büyük icadıdır. Anadolu, Mısır ve Çin'de ilk formları ortaya çıkan toplu yerleşim birimleri, Fırat-Dicle, İndüs, Nil ve Sarı Irmak havzalarında gelişip serpilerek şehre dönüştüler. Yaşanan kentsel devrimde en büyük etken muhtemelen ticâretin geliştirilmesi olmuştur. Tarih boyunca şehirleri besleyen ticâret, aynı zamanda zenginliğin, servetin ve refahın ana kaynağı olarak görülmüştür. Başkentlik, doğal güzellikler, verimli tarım arazileri, zengin doğal kaynaklar veya stratejik konum gibi özellikler bazı şehirlere konjonktürel avantajlar sağlamışsa da yüzyıllar boyunca şehri ayakta tutan asıl etken ticâret olmuştur.

Anadolu, Mısır ve Çin'de ilk formları ortaya çıkan toplu yerleşim birimleri, Fırat-Dicle, İndüs, Nil ve Sarı Irmak havzalarında gelişip serpilerek şehre dönüştüler.

Ticâretin çektiği para zamanla sermayeye dönüşerek ekonomiye can verirken sermayeyi piyasalaştıran şehirler, ulusal sınırların ötesine geçerek küresel rekabet gücüne ulaşmıştır. Küreselleşmenin âdeta sürüklediği bu şehirler, diğerlerinden hızla koparak dünya ekonomisinin komuta ve kontrol merkezlerine dönüşmüşlerdir. Kimilerince "dünya şehri", kimilerince de "küresel şehir" olarak adlandırılan bu yeni tipoloji, sadece paradan, sermayeden ve ekonomik faaliyetlerden ibaret olmayan bir çekim merkezi hâline gelmiştir. Bilimin, kültürün, sanatın, toplumsal aktivitelerin, sporun, siyâsetin, diplomasinin ve dünya ölçeğinde önem taşıyan birçok faaliyetin üst seviyede yürütüldüğü küresel şehirler, insanlığı yönlendiren değerlerin üretildiği ve önemli kararların alındığı stratejik odaklar olmuştur. Göz kamaştıran zenginlik ve lüksün gölgesinde içler açısı sefâlet ve yoksulluk manzaralarının da karşılaşıldığı küresel şehirler, insanlığın on binlerce yıllık serüveninin yeni mekânsal formları olarak dünyaya hükmetmeye başlamıştır. ŞD

Dicle Nehri üzerindeki Eski Dicle Köprüsü

Sonnotlar ve Açıklamalar

1 R. G. Smith (2003), "World City Actor-Networks", *Progress in Human Geography,* 27 (1), ss. 25-44, http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb71.html. Erişim Tarihi: 22.08.2014.

2 Saskia Sassen (2002), "Locating Cities on Global Circuits", *Environment & Urbanization,* Vol. 14, No. 1, April, s. 30.

3 Turgut Cansever (2016), *Osmanlı Şehri,* Dördüncü Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, ISBN: 6051141633, s. 17.

4 Sandu Cuterela (2012), "Globalization: Definition, Process and Concepts", *Reviste Română de Statistică-Supliment Trim IV,* s. 137. http://www.revistadestatistica.ro/suplimente/2012/4/srrs4_2012a22.pdf. Erişim Tarihi: 10.12.2018.

5 Peter Schimany (1996), *'Globalisierung' und 'Globale Gesellschaft' eine Problemskizze aus Sozialwissenschaftlicher Perspektive,* Hersg: Lehrstuhl für Soziologie, Univ. Passau, Passau, s. 8'den aktaran İlyas Doğan (2008), *Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşım,* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, ISBN: 978-605-5895-05-1, s. 25.

6 Daniel Kaufmann, Frannie Léautier, Massimo Mastruzzi (2005), *Governance and the City: An Empirical Exploration Into Global Determinants of Urban Performance,* Rapor No. WPS 3712, ss. 10-11, http://documents.worldbank.org/curated/en/850401468340780794/pdf/wps3712.pd. Erişim Tarihi: 14.09.2018.

7 P. V. Nikitin, J. E. Elliott (2000), "Freedom and the Market (An Analysis of the Anti-globalisation Movement from the Perspective of the Theoretical Foundation of the Evaluation of the Dynamics of Capitalism by Palanyi, Hayek and Keynes)", *The Forum for Social Economics*, ss. 1-16'dan aktaran G. Gaburro, E. O'Boyle (2003), "Norms for Evaluating Economic Globalization", *International Journal of Social Economics*, Vol. 30, No. 1/2, ss. 95-118; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1995), *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu,* DPT Yayını, Ankara, ISBN: 975-19-0984-8, ss. 1-2, http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresell/oik440.pdf. Erişim Tarihi: 19.09.2010; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2000), *Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* DPT Yayını, Ankara, ISBN: 975-19-2574-6, s. 1; Davut Dursun (1998), "Küreselleşme/Yerelleşme Paradoksu ve Siyasî Değerlerin Yeniden İnşası", *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu,* Sakarya Ü. İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, Adapazarı, ss. 68, 72; Ahmet Davutoğlu (2001), *Stratejik Derinlik,* İstanbul: Küre Yayınları, ISBN: 975-6614-00-5, s. 197; A. Fuat Keyman (1995), "Küçülen ve Parçalanan Dünyada Siyaseti Anlamak", *Toplum ve Bilim,* 68, Kış, ss. 41-42; Güzin Kaya (1996), "Dış Dinamikler ve İstanbul'un Yapısal Değişimi", *Habitat'a Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu Bildirileri,* İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul, 17-19 Nisan, s. 86.

8 Şanlıurfa'da bulunan Göbeklitepe her ne kadar günümüzden on iki bin yıl öncesine tarihleniyor ise de burası bir toplu yerleşim birimi değil, kült yapılar topluluğudur.

9 Lewis Mumford (2007), *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği,* çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ISBN: 975-539-276-9, ss. 44-118; V. Gordon Childe (1950), "The Urban Revolution", *The Town Planning Review,* Liverpool University Press, Vol. 21, No. 1, April, s. 8.

10 Çatalhöyük Research Project (2022), *Batı Hoyuk,* http://www.catalhoyuk.com/tr/content/bati-hoyuk. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

11 Lewis Mumford (2007), *a.g.e.*, ss. 82-83.

12 Mozaweb Education (2022), *The City of Ur,* https://www.mozaweb.com/en/Extra-3D_scenes-The_city_of_Ur_3rd_millennium_BC-155950. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

13 Greg Clark (2016), *Global Cities, A Short History,* Washington D.C: Brookings Institution Press, ISBN: 978-0-8157-2891-7 (pbk: alk.paper), ss. 11-12.

14 Destination Cappadocia (2022), *Kultepe (Kanesh),* https://destinationcappadocia.com/travel/kultepe-kanesh/. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

15 Ahmet Davutoğlu (1997), "Medeniyetlerin Ben-idraki", *Divan,* 1997/1, ss. 15-18.

16 Gazi Candan (2019), Özbekistan Semerkant *Registan Meydanı,* https://ikizkare.com/makale/ozbekistan-semerkant-registan-meydani/104. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

17 Hilal Uştuk (2018), "Kültür ve Turizm Bakanı Ersoy: Tarihi Yarımada'yı A'dan Z'ye gözden geçiriyoruz", *Anadolu Ajansı,* https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kultur-ve-turizm-bakani-ersoy-tarihi-yarimadayi-adan-zye-gozden-geciriyoruz/1329546. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

18 Henri Pirenne (1994), *Orta Çağ Kentleri,* 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ISBN: 975-470-033-8, ss. 65-84; Greg Clark (2016), *a.g.e.*, ss. 22-25; B. Reszat (2002a), "Centres of Finance, Centres of Imagination: On Collective Memory and Cultural Identity in European Financial Market Places", *GaWC Research Bulletin 92*, http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb92.html. Erişim Tarihi: 21.08.2014.

19 Pîrî Reis tarafından 1528 yılında hazırlanan dünya haritası o dönemin şartlarına, teknik imkânlarına ve bilgi birikimine göre olağanüstü başarılı bir çalışma olarak kabul edilmektedir (Bkz. Sevim Tekeli (2005), *The Map of America by Pîrî Reis,* Foundation for Science, Technology and Civilisation, United Kingdom, http://www.muslimheritage.com/uploads/piri.pdf. Erişim Tarihi: 11.12.2018).

20 Dünyanın çevresinin denizden aynı yönde dolaşılarak tekrar başlangıç noktasına gelinmesi sonucunda dünyanın küre şekline sahip olduğuna dâir teorilerin tartışmasız bir şekilde kabul görmesi, küreselleşme tarihi açısından önemli bulunmaktadır

(Bkz. Jim Sheffield, Andrey Korotayev, Leonid Grinin (2013), "Introduction: Globalization as a Link between the Past and the Future", *Globalization, Yesterday, Today, and Tomorrow,* Ed. Jim Sheffield, Andrey Korotayev, Leonid Grinin, Emergent Publications, ISBN: 978-1-938158-08-7, ss. 3-5).

21 Roland Robertson (1992), *Globalization, Social Theory and Global Culture,* Londra: Sage Publications, ISBN: 0-8039-8186-4, s. 78.

22 Kevin H. O'rourke, Jeffrey K. Williamson (2002), "When did Globalization Begin?", *European Review of Economic History,* 6, Cambridge University Press, s. 45.

23 El Blog de Marco Peña (2017), *Taula de Canvi,* https://elblogdemarcopena.blogspot.com/2017/09/taula-de-canvi.html. Erişim Tarihi: 21.01.2021.

24 II. Mugugno Genovese (2021), *La prima banca d'Italia, il Banco di San Giorgio,* https://www.ilmugugnogenovese.it/banca-italia-palazzo-banco-san-giorgio/. Erişim Tarihi: 21.01.2021.

25 Wikipedia (2021), *Amsterdam Wisselbank,* https://en.wikipedia.org/wiki/Amsterdam_Wisselbank#/media/File:Saenredam_-_Het_oude_stadhuis_te_Amsterdam.jpeg. Erişim Tarihi: 21.01.2021.

26 Wikipedia (2021), *Bank of England,* https://en.wikipedia.org/wiki/Bank_of_England#/media/File:Bank_of_England_Charter_sealing_1694.jpg. Erişim Tarihi: 21.01.2021.

27 William Roberds, François Verde (2014), "Early Public Banks (Revised July 2014)", Working Paper No. 2014-03, Federal Reserve Bank of Chicago, https://www.chicagofed.org/publications/working-papers/2014/wp-03. Erişim Tarihi: 12.11.2020; Britannica (2021), *The principles of central banking,* https://www.britannica.com/topic/bank/The-principles-of-central-banking#ref969295 Erişim Tarihi: 12.11.2020.

28 George Maceisch (2000), *Issues in Money and Banking,* Praeger, ISBN: 0-275-96777-8, Londra, s. 42.

29 Alan M. Taylor (2002), *Globalization, Trade and Development: Some Lessons from History,* Working Paper 9326, s. 14, http://www.nber.org/papers/w9326. Erişim Tarihi: 07.12.2018; C.W. Calomiris, L. Neal (2013), "History of Financial Globalization, Overview", *Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure,* DOI: 10.1016/B978-0-12-397873-8.00001-3, ss. 12-13, https://www.researchgate.net/publication/285945189_History_of_Financial_Globalization_Overview, Erişim Tarihi: 08.10.2020; Michael Mainelli (2006), "Global Financial Centres: One, Two, Three ... Infinity?", *Journal of Risk Finance,* The Michael Mainelli Column, Volume 7, Number 2, Emerald Group Publishing Limited, March, ss. 219-227, https://www.zyen.com/publications/professional-articles/global-financial-centers-one-two-three-infinity/. Erişim Tarihi: 10.10.2020.

30 Immanuel Wallerstein (1974), *The Modern World-System-1,* London: Academic Press Inc., ISBN: 978-0520267572, s. 23; Mark Abrahamson (2004), *Global Cities,* Oxford University Press, ISBN: 0-19-514203-9, ISBN: 0-19-514204-7, s. 10; Immanuel Wallerstein (1996), *Tarihsel Kapitalizm,* 2. bs., çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Yayınları, Ekim, s. 26; David Clark (2003), *Urban World/Global City,* 2nd Edition, New York: Routledge, ISBN: 978-0415320986, ss. 6-9.

31 Tarihî gelişimi on altıncı yüzyıla kadar uzanan ve yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden modernite, "dünyanın insan eliyle değiştirilebileceği" fikrine dayanan bir akımdır (Bkz. **Anthony Giddens (1998),** Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity, **Stanford-California: Stanford University Pres. ISBN: 0-8047-3568-9, s. 94**). **Bu nedenle, insanı ve insan aklını öne alır, dinî değerleri, insanüstü veya metafizik inançları geri plana atan seküler düşünceyi benimser, geleneksel olana** şüphe ile yaklaşır ve sorgular. Bireyselleşmeyi, özgürleşmeyi, eleştirel bakışı ve yenilenmeyi savunu**r.**

32 Greg Clark (2016), *a.g.e.*, s. 63.

33 B. Reszat (2002a), *a.g.e.*; Greg Clark (2016), *a.g.e.*, s. 64; Şafak Kaypak (2011), "Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,* Cilt VI, Sayı 1, s. 124; Alan M. Taylor (2002), *a.g.e.*, s. 14.

34 Wikipedia (2022, *Industrialization in Germany,* https://en.wikipedia.org/wiki/Industrialization_in_Germany#/media/File:Maschinenbau-Anstalt_Borsig,_Berlin_Chausseestra%C3%9Fe, 1847. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

35 Adam Church (2018), "The Rise-and-Fall of Leading International Financial Centers: Factors and Application", *Michigan Business & Entrepreneurial Law Review,* Cilt 7, Sayı 2, ss. 292-295, https://repository.law.umich.edu/mbelr/vol7/iss2/5?utm_source. Erişim Tarihi: 07.10.2020; Daniel Kaufmann, Frannie Léautier, Massimo Mastruzzi (2005), *a.g.e.*, s. 4; Youssef Cassis (2006), *Capitals of Capital; A History of International Financial Centres, 1780-2005,* Cambridge University Press, ISBN 13: 978-0-511-33522-8, s. 273.

36 Ayumu Sugawara (2015), *Competition and Complementarity of International Financial Centres from a Historical Perspectives,* Discussion Paper No. 121, Tohoku University, s. 8, https://core.ac.uk/download/pdf/235733674.pdf, Erişim Tarihi: 06.12.2020.

37 C. P. Kindleberger (1973), *The Formation of Financial Centers: A Study in Comparative Economic History,* Working Paper, Massachusetts Institute of Technology, No. 114, s. 2, https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/63624/formationoffinan00kind.pdf?sequence=1. Erişim Tarihi: 02.12.2020.

38 Peter Hall (1977), *The World Cities,* İkinci Baskı, Londra: Weidenfeld and Nicolson, ISBN: 0297773100, ss. 15-16 ve Greg Clark (2016), *a.g.e.*, s. 66'dan uyarlanmıştır.

39 Robyn Ross (2020), *Texas Highways,* https://texashighways.com/travel/the-east-texas-oil-field-changed-kilgore-forever/. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

40 Alan M. Taylor (2002), *a.g.e*, ss. 8-9,29; Nayef R. F. Al Rodhan (2006), *Historical Milestones of Globalization,* GCSP-Geneva Center for Security Policy, Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Trnasnational Security, s. 8, https://static1.squarespace.com/static/52dfc9b0e4b001080044aaf9/t/535f9de1e4b0317988ace28d/1398775265508/historical-milestones.pdf. Erişim Tarihi: 07.12.2018.

41 Greg Clark (2016), *a.g.e.*, ss. 66, 84, 88.

42 Deniz altı ilk telgraf kablo hattı İngiltere ile Fransa arasında 1851 yılında çekilmiş, kıtalar arası ilk telgraf hattı İngiltere ile ABD arasında 1866 yılında çekilmiş, ülkeler arası ilk telefon görüşmesi ise Paris ve Londra arasında 1891 yılında gerçekleşmiştir.

43 Bkz. *La Belle Époque*: The Twilight of the 19th Century, https://www.mdc.edu/wolfson/academic/artsletters/art_philosophy/humanities/belleepoque.htm. Erişim Tarihi: 18.11.2018.

44 B. Reszat (2002a), *a.g.e.*; Paul Hirst, Grahame Thompson (1998), *Küreselleşme Sorgulanıyor,* çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Ankara: Dost Kitabevi, ISBN: 975-7501-37-9, s. 8; R. Sugden, J. R. Wilson (2001), "Globalisation, the New Economy and Regionalisation", ss. 6-7, http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb70.html. Erişim Tarihi: 22.08.2014; Nayef R. F. Al Rodhan, Gerard Stoudmann (2006), *Pillars of Globalization,* Cenevre: Editions Slatkine, ISBN: 9782051020138, s. 14.

45 Kevin H. O'rourke, Jeffrey K. Williamson (2002), *a.g.e.*, s. 23.

46 Paul L. Knox (2000), "World Cities in a World System", *World Cities in a World System,* Ed. Paul L. Knox, Peter J. Taylor, Cambridge University Press, ISBN: 0-521-48165-1, s. 4.

47 Saskia Sassen (2002), *a.g.e.*, s. 19.

48 Peter Hall (1977), *a.g.e.*, s. 16.

49 Timothy W. Luke (2003), "Global Cities vs. 'global cities:' Rethinking Contemporary Urbanism as Public Ecology", *Studies in Political Economy,* Vol. 70, Issue 1, Spring 2003, s. 12; Peter Hall (1977), *a.g.e.*, s. 16.

50 Peter Hall (1977), *a.g.e.*, ss. 16, 241.

51 Wikipedia (2022), *History of The London Underground,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_London_Underground#/media/File:Fowler's_Ghost_Locomotive.png. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

52 C. P. Kindleberger (1973), *a.g.e.*, ss. 68-74, https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/63624/formationoffinan00kind.pdf?sequence=1. Erişim Tarihi: 02.12.2020; Adam Church (2018), *a.g.e.*, ss. 298-305, https://repository.law.umich.edu/mbelr/vol7/iss2/5?utm_source. Erişim Tarihi: 07.10.2020.

53 Britannica (2021), *Bretton Woods Conference,* https://www.britannica.com/event/Bretton-Woods-Conference. Erişim Tarihi: 18.01.2021.

54 C. P. Kindleberger (1973), *a.g.e.*, ss. 15-24, https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/63624/formationoffinan00kind.pdf?sequence=1. Erişim Tarihi: 02.12.2020.

55 Q Yönetmeliği (Regulation Q): ABD'de 1933 yılında yürürlüğe giren ve bankaların asgarî sermaye gerekliliklerini, sermaye yeterlilik standartlarını ve bankacılık sistemindeki mevduatlara dâir faiz hadlerini (tavanlarını) belirleyen düzenlemedir (Bkz. Board of Governors of the Federal Reserve System (2020), *Regulations,* https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/reglisting.htm. Erişim Tarihi: 29.11.2020).

56 Bkz. The Free Dictionary by Farlex (2020), *Interest Equalization Tax,* https://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Interest+Equalization+Taxes. Erişim Tarihi: 03.12.2020.

57 Michael Mainelli (2006), *a.g.e.*, ss. 219-227; C. P. Kindleberger (1973), *a.g.e.*, ss. 74-82; Ronen Palan (2015), "The Second British Empire: The British Empire and the reemergence of global finance" *Legacies of Empire Imperial Roots of the Contemporary Global Order,* Ed. S. Halperin & R. Palan, Cambridge, UK: Cambridge University Press., ISBN 1107521610, ss. 40-68, https://core.ac.uk/download/pdf/42629334.pdf. Erişim Tarihi: 02.12.2020; B. Reszat (2002b), "Information Technologies in International Finance and the Role of Cities", http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb74.html. Erişim Tarihi: 22.08.2014.

58 Ronen Palan (2015), *a.g.e.*, ss. 40-68; Youssef Cassis (2006), *a.g.e.*, s. 266.; George K. Kaufman (2011), "Emerging Economies and International Financial Centers", *Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies,* 04 (04), November, DOI: 10.1142/S0219091501000577, ss. 3-6.

59 Ronen Palan (2015), *a.g.e.*, ss. 40-68, https://core.ac.uk/download/pdf/42629334.pdf. Erişim Tarihi: 02.12.2020.

60 Wikipedia (2021), *Central Area, Singapore,* https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/1/14/Marina_Bay_Financial_Centre.JPG. Erişim Tarihi: 20.01.2021.

61 Halka Açık Şirket Muhasebe Reformu ve Yatırımcı Koruma Kanunu (Public Company Accounting Reform and Investor Protection Act.).

62 Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri: Generally Accepted Accounting Principles (GAAP).

63 International Financial Reporting Standarts (IFRS).

64 George K. Kaufman (2011), *a.g.e.*, ss. 4-5; Adam Church (2018), *a.g.e.*, ss. 310-319; Ronen Palan (2015), *a.g.e.*, ss. 40-68; James Orr (2017), *How Important is the Finance Sector to the New York City Economy?,* City University of New York, The Economic Studies Group, https://esg.gc.cuny.edu/2017/06/09/how-important-is-the-finance-sector-to-the-new-york-city-economy/. Erişim Tarihi: 07.01.2021.

65 Jie An (2010), *The Development of Hong Kong as an International Financial Center and the Prospect of Constructing Shanghai as the Next One,* Master in International Business, Noges Handelshøyskole, ss. 33-48, https://core.ac.uk/download/pdf/52071946.pdf. Erişim Tarihi: 03.12.2020.

66 EY (Ernst & Young) (2020), *EY Financial Services Brexit Tracter: Financial Services Firms continue moving staff ahead of Brexit deadline, with total jobs locating from London to Europe now over 7.500,* https://www.ey.com/en_uk/news/2020/09/ey-financial-services-brexit-tracker-fs-firms-continue-moving-staff-ahead-of-brexit-deadline. Erişim Tarihi: 31.12.2020; Efinancialcareers (2019), *Bank by bank, here is where you can expect to work after Brexit,* https://www.efinancialcareers.co.uk/news/2019/03/brexit-banks-moving-out-of-london. Erişim Tarihi: 01.01.2021.

67 J.V. Beaverstock, R.G. Smith, P.J. Taylor (1999), "A Roster of World Cities", *Cities,* 16 (6), ss. 445-458, http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb5.html. Erişim Tarihi: 22.08.2014; William A. V. Clark (2006), *Human Mobility in a Globalizing World: Urban Development Trends and Policy Implications,* California Center for Population Research, University of California, Los Angeles, ss. 8-9; Sırma Turgut (2004), İstanbul'un Yönetimi: Bir Kent Planlama Yönetimi Denemesi, İstanbul: Anahtar Kitaplar, ISBN: 975-8612-20-4, ss. 81-84; J. Gugler (2004), "Introduction (World Cities beyond the West: Globalization, Development, and Inequality)", *World Cities beyond the West: Globalization, Development and Inequality,* Cambridge: Cambridge University Press, ss. 1-26, http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb94.html. Erişim Tarihi: 08.10.2010.

68 Melchers (2021), *Megacity Cluster Series Part 3: Greater Bay Area,* https://melchers-china.com/megacity-cluster-series-part-3-greater-bay-area/. Erişim Tarihi: 05.04.2021.

69 Timothy W. Luke (2003), *a.g.e.*, s. 24; The World Bank, City Leadership Initiative, OECD, The Business of Cities (2016), *The Leadership of Cities,* s. 3, http://thebusinessofcities.com/wp-content/uploads/2016/07/The-Leadership-of-Cities-Moir-Moonen-and-Clark-Final-Approved-July-2016.pdf. Erişim Tarihi: 20.08.2018.

70 Tokyo, New York, Osaka, Kalküta, Mexico City (Bkz. Lise Bourdeau-Lepage, Jean-Marie Huriot (2005), "Megacities versus Global Cities, the Institutional Hypothesis", *IFRESI-CNRS Congress on Metropolises,* Lille, June, s. 3, https://www.researchgate.net/publication/5162088_Megacities_vs_Global_Cities_The_institutional_hypothesis. Erişim Tarihi: 17.10.2010).

71 Bangkok, Bangalore, Buenos Aires, Chennai, Dakka, Delhi, Guangzhou, İstanbul, Jakarta, Johannesburg, Kahire, Kalküta, Karaçi, Kinshasa, Lagos, Lahor, Lima, Londra, Los Angeles, Manila, Mexico City, Moskova, Mumbai, Nagoya, New York, Osaka, Paris, Pekin, Rio de Janeiro, Sao Paulo, Şanghay, Tahran, Tiençin, Seul, Tokyo (Bkz. http://citypopulation.de/world/Agglomerations.html. Erişim Tarihi: 29.12.2018).

72 Lise Bourdeau-Lepage, Jean-Marie Huriot (2005), *a.g.e.*, s. 3.

73 Mark Abrahamson (2004), *a.g.e.*, s. 4.

74 Greg Clark (2016), *a.g.e.*, ss. 84-88.

75 Sam Chambers (2020), "South Korea looks to lead smart port development", *Splash247,* https://splash247.com/south-korea-looks-to-lead-smart-port-development/. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

76 Manuel Castells (2000), "European Cities, the Informational Society and the Global Economy", *The City Reader,* 2nd Edition, Richard T. LeGates & Frederic Stout, New York: Routledge, s. 565; Paul L. Knox (2000), *a.g.e.*, ss. 4-5.

77 Şafak Kaypak (2011), *a.g.e.*, ss. 118-126.

78 Business Today (2017), *Bengaluru beats Silicon Vallet to top world's most dynamic cities' list,* https://www.businesstoday.in/latest/world/story/this-indian-city-topped-the-world-most-dynamic-cities-list-73773-2017-01-18. Erişim Tarihi: 19.11.2022.

79 Almanya'da Köln, Düsseldorf, Dortmund, Essen, Duisburg, Bochum, Wüppertal, Bonn ve 82 küçük şehirden oluşan metropoliten bölgedir.

80 Hollanda'da Amsterdam, Rotterdam, Lahey, Utrecht ve 17 küçük şehirden oluşan metropoliten bölgedir.

81 ABD'de New Yok, Newark, Jersey City, Paterson ve irili ufaklı 164 şehirden oluşan metropoliten bölgedir.

82 Japonya'da Tokyo, Yokohama, Kawasaki, Chiba ve irili ufaklı 106 şehirden oluşan metropoliten bölgedir.

83 Peter Hall (1977), *a.g.e.,* ss. 3-15.

84 "Tek ülke, iki sistem" (One country, two systems) ilkesi için bkz. https://web.archive.org/web/20141008210149/http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-06/10/c_133396891.htm. Erişim Tarihi: 16.12.2018.

85 Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yunanistan.

MAKALE

KÜRESEL KENT BEKLENTİSİNE KARŞI ŞÜPHECİ BİR YAKLAŞIM

Arş. Gör. Dr. Yunus ÇOLAK

Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

"Egemenlik yabancılaşabilir, devletler güçlerini devletüstü ajanlara devredebilirler; ne var ki egemenlik sabit bir nicelik değildir. Bölünüp yabancılaşabilir; ama devletler güçlerini devretseler bile yeni roller edinirler: Egemenlik tanıyarak yarattıkları otoriteleri desteklemek ve meşrulaştırmak gibi bir işlevleri olur."

Hirst, P. & Thompson, G.

Küreselleşme, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren kentleri büyüterek, insanlık için yeni bir yönetsel odak hâline getiren imalat sektörüne dayalı sermaye birikimindeki farklılaşmanın, buna bağlı yeniliklerin ve arayışların bir sonucudur. Bir sonuç olduğu dikkate alındığında farklı konulardaki uzanımları, küreselleşme konusunu pek çok sorun veya potansiyelin nedeni olarak da yansıtmaktadır. Ulus sınırlarının güvenlik vaat ettiği bir eksenden bu güvenlik gereksiniminin azaldığı, sermaye aktörlerinin güçlerini gizlemeden doğrudan konumlandıkları adresler ile çağrıldıkları bu dönem doğrudan kentleşmiş bir dünyanın eseridir. Kentlerin küreselleşmesi, yüksek arza koşut tüketim taleplerini sürdürülebilir kılacak, kentleri bu çerçevede kıyasıya yarıştıracak bir vetire olarak

konumlanmıştır. O kadar ki, Covid-19 salgını gibi, derişik kentleri seyreltmesi muhakkak gözü ile bakılan olaylar dahi, bu kentleşme sürecinin durduramayarak, kırsal, kıra doğru, kır için bir yerleşme açılımına imkân sunmayacaktır (UN-Habitat, 2022, s. 8). Kentlerin tüm koşulları zorlayarak nüfus yığılmalarının hedef ülkesi

olmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu beklentiyi haklı çıkartacak, kentlerin küreselleşmesi ile eşgüdümlü küresel eşitsizlik ortamıdır. Sorunların kürede ortaklaştığı bir dünyada, sermaye ve mal akışlarının esnek üretim dengeleri ile yaydığı emek kullanımı, küresel karar merkezlerine, bir diğer deyişle emeğin daha değerli pazarlanabildiği düşünülen merkezlere heves göstermeye devam etmektedir. Dolayısıyla, kentler küreselleşirken, bazı kentlerin daha küresel, bazılarının ise yalnız küreselleşme talebinde takılı kaldığı bir hiyerarşiye tâbi olunmaktadır. Küresel kentler hiyerarşisindeki alfalı betalı formülasyonlara bir de bu gözle bakmak gerekmektedir. Neil Brenner (2013) işaret ettiği kent yöneticilerinin küreselleşmeye bakışı ve bilim insanlarının kentlerin küreselleşmesine bakışı arasındaki fark bugün bu hiyerarşik kademelenmeye tâbi olarak anlamını yitirmiştir denebilir.

Bir sonuç olarak küreselleşmenin neden olduğu düşünülen kentlerin küreselleşmesi olgusuna şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir. Bu olguyu bir beklenti ya da hedef hâlinde değerlendirmek, aceleci ve tarihsel perspektiften kopuk bir vizyoner duruşa neden olabilecek niteliktedir. Bu incelemede de saçaklanan bir literatür sarmalına girmeden, büyük oranda ekonomi politik çerçeveden hareketle bir küreselleşme okuması yapan, küreselleşme ve küresel kent kavramına şüphe ile yaklaşan argümanlar değerlendirilecektir. Ancak öncelikli olarak burada değindiğimiz zamansal boyutu açımlayarak girizgâh ilerletilecektir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşmalar, çöken imparatorluklar, ulus devletler sisteminin küresel düzeyde meşru zeminini var etmiştir.

1. Küreselleşmede Olgu ve Zaman

Sosyal bilimler içinde, küreselleşmenin hangi olgu ve kavramlarla birlikte düşünüleceği üzerinden bir okuma, her disipliner çevrenin kendi hareket sahası ile şekillenmektedir. Günümüz toplumsal ve siyasal tartışmaları içinde, ulus devlet aygıtının sertleşmesine ya da genişlemesine bağlı yapılan değerlendirmeler, ulus kalma ve küresel olma arasında bir ikircikliği eş anlı olarak kullanmamızı gerektiriyor (Robertson, 1999, s. 33). Böyle bir noktadan başladığımızda, modern devletin ve ötesinde modern ulus devletin, küreselleşme bahsinde analize katılacak başat olgulardan biri olduğunu söylemek gerekiyor.

Dünyamızda bu olgunun genişlediği, güçlendiği ve keskinleştiği gerçeği karşısında, küreselleşmenin açacağı imkân bu keskinliği yumuşatmak isteyenler için bir fırsat; tam tersi millî olmak-ulus olmak düşüncesini yükseltmek isteyenler için de bir tehdit unsuru

Paslanmış çelikten Berlin şehir haritası

St. Louis Köprüsü, 1870

olarak ortaya çıkacaktır. Modern devlet, egemenliğinin gelişimini devletler arası kurduğu ilişkilere dayandırmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşmalar, çöken imparatorluklar, ulus devletler sisteminin küresel düzeyde meşru zeminini var etmiştir (Giddens, 2008). Böylelikle her devlet kendi sınırları içindeki egemenlik haklarını, diğer uluslara karşı koruyabiliyor, sınırlar oldukça sıkı korunarak, geçişkenliklere müsaade edilmiyordu. Böylesi bir tablonun, kalıplara ve büyük teorilerin sultasına dayalı bir dünya var etmesi kaçınılmazdı. Zaten, uluslararası sınırların daha da oylumlu bir biçimde kutuplaştığı bir dünya bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, yine yukarıda bahsedilen her disiplinin kendi kelimeleri ile durumu izaha kalkışmasını hatırlatır nitelikte, modernlik-postmodernlik ayrımları ile bu ulus-küresel ayrımını çakıştıran bir sınıflama paralelliği ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmenin ulus sınırları ile ilişkisinin gücünden hareketle, aslında dünyada bu ilişki biçiminin tarihselliğini de ulus fikrinin ortaya çıkışı ile anlamlandırmak mümkündür. Bu okuma ile küreselleşme sürecini beş evreye ayıran Robertson (1999, pp. 99–101), oluşum, başlangıç, yükseliş, hegemonya içi mücâdele ve belirsizlik başlıkları ile küreselleşme dönemlerini incelemektedir: Oluşum evresinde, on beşinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl arasında Orta Çağ'ın ulusötesi sisteminin çöktüğü, kilisenin etkinleştiğini ve en önemlisi de güneş merkezli bir evren tasavvurunun pek çok alana etki etmesi söz konusudur. On sekizinci yüzyılın ortalarında başlayıp 1870'lere kadar süren başlangıç evresi, insanlık ve yurttaşlık düşüncesinin geliştiği bir dönemdir. Uluslararası ilişkilerin prosedürleri belirir, dünyada uluslararası sergiler eli ile etkileşim mekânları söz konusudur. 1920'lere kadar sürecek yükseliş evresi ise, sınırları belli bir "uluslararası toplum" vurgusu ortaya çıkartarak göçleri sınırlayan kayıt altına alan, buna karşın iletişim araçlarını hızla geliştiren bir sistem ortaya çıkarmıştır. Hristiyanlığın ekümenikliği iddiası, uluslararası yarışmalar, zamanın küresel düzenlenmesi de bu dönemin bir çıktısı niteliğindedir. Dördüncü evre, 1960'lara kadar sürerken, ulusal bağımsızlıklar, birleşmiş milletler gibi çatıların varlığı yanında çatışan modernlik biçimleri soğuk savaş biçiminde ortaya çıkıyordu. Soykırımlar ve atom bombası kullanımı gibi en uç örneklerini veren araçlarla bu kutupların dışında üçüncü dünya, az gelişmiş toplumlar belirginleşiyordu. 1960 sonrasında küresel kurumların arttığı, soğuk savaşın sonlandığı, birey kimliklerinin daha partiküler bir hâle gelerek haklar konusunun

On sekizinci yüzyılın ortalarında başlayıp 1870'lere kadar süren başlangıç evresi, insanlık ve yurttaşlık düşüncesinin geliştiği bir dönemdir.

Berlin Duvarı Yıkılışı, 1990.
Kaynak: https://www.britannica.com

gündemdeki etkisini artırdığı, buna bağlı çatışmaların ortaya çıktığı bir belirsizlikler evresi başlamış olmaktadır. Robertson'a göre, bu model, yalnız bir toplum olayına ya da iktisâdî sürece indirgenemeyecek bir olguyu tarifleyen bir denemedir.

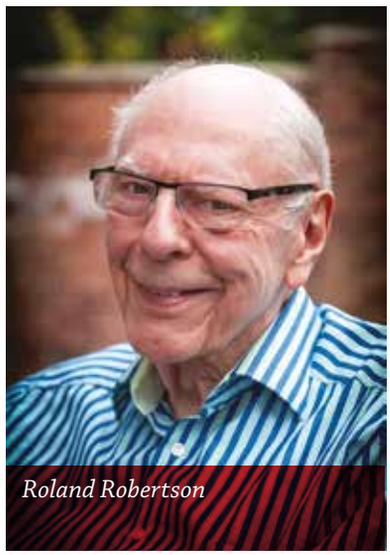
Bu evrelemeyi politik ve ekonomik bir izlek üzerinde incelemek, küreselleşmenin-uluslararasılaşma ile ilişkisine vurgu yapar niteliktedir. Küreselleşme, ülkeler arasında ticaret akışına bağlı bir olgu olarak ele alındığında, yüzyıl öncesinde dünyada olup biten pek çok gelişme ile benzer özellikler taşıdığı iddia edilebilmektedir. Söz konusu akışları temin eden iletişim ağlarının öncüsü olan telgraf tellerinin Atlantik'in iki yakasını bağlaması 1860'lara değin uzanıyor. Daha gerilere gittiğimizde de devlet desteği ile bir araya gelen sermaye yapılarının denizaşırı seferler ile önemli bir akışlar dünyası var ettiğine şahit oluyoruz. On beşinci yüzyıl öncesine kadar götürülen bu ticârî hayatı yönlendiren belli başlı aktörler mevcut. Örneğin Almanya'da Alman Tüccarlar Birliği, Batı Avrupa ve Doğu Akdeniz Ticaretini örgütlüyorlar. Bu dönemde demir madeni çıkarımından, genel imalat ürünlerine ve en önemlisi de tarımsal ürünlere varan bir ticâret alanı söz konusudur. Rönesansla tarihlenen bankacılık faaliyetlerinin merkezî konumu çok uluslu bankerlerin on beşinci yüzyılda sayılarını bir hayli artırması ile pekişiyor. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sömürgeci ticâret, toptancı bir portföy ile Hint ve Avrupa arasında bir akış temin ediyor. Bugün kullandığımız anlamda çok uluslu şirketlerin varlığı ise büyük oranda Sanayi Devrimi'nin sonrasında kendini gösteriyor (Tözüm, 2002).

1870 sonrası, teknik ve örgütsel genişlemeler kaydeden firmalar savaş öncesi kurumsallaşmış durumdaydılar. Uzmanlaşmaların ortaya çıktığı 1920'lerin sonu buhranla biterken, bu dönem artık neoklasik

iktisâdın piyasaların kendiliğinden dengeleneceği varsayımını da geride bırakmış oluyordu. İki dünya savaşı sonrasında ancak yeniden dalgalı bir gelişme imkânı ortaya çıkacaktı. Bu dönemin önemli aktörü konumundaki Keynes politikaları, talep yönelimli bir çizgiyi dünyaya öğütleyerek kapitalist sisteminin içsel dengesinin kamusal müdâhaleler ile sağlayabileceğini savunuyordu. 1970'li yıllarda uluslararasılaşan sermaye yanında menkul kıymetlerin de piyasalaştığı bir ekonomik rejim ortaya çıktı. Bugün pek çok küreselleşmecinin mevcut durumun başlangıcı için konumlandırdığı petrol krizi bu canlı piyasanın ortasında meydana gelecekti. Kapitalizmin yapısal krizlerinin habercisi olan bu kriz, dönemin dinamik ürünleri olan otomobil, elektrikli dayanıklı ürünler, transistör, konfeksiyon vb. mallara dayanıyordu. Bu malların pazarı doyuma ulaşmış ve talep azalmaya başlamıştır. Kârlılıklar düşüyor, yüksek bütçe açıkları ile uğraşan devletin ekonomik ve toplumsal alanda aktif olması sorun olarak değerlendirilmeye başlanıyordu. Bu kriz akabinde özelleştirmeler ve piyasa rejiminde serbestleşmeye dönük teklifler gecikmeyecekti. Öte yandan krizin kazanan tarafı olan petrol sahiplerinin piyasaya bankalar yolu ile aktardığı yüksek döviz hacmi de özel sermaye ve gelişmekte olan ülkeler için bulunmaz bir kredi havuzu doğurmuştu. Bu yeni finansal hacmin etkisi, tüm dünyada bir bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık var ederek, dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan gelişmelere duyarlılıkları artırmıştır. 1990'da Japonya Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi ve yayıldığı Rusya, Brezilya ekseni, bu duyarlılığa örnek olarak verilmektedir.

1989'da yeniden biçimlenen sınırlar dünyasının okunma biçimi büyük oranda küreselleşme parantezinde gerçekleşti.

1989'da yeniden biçimlenen sınırlar dünyasının okunma biçimi büyük oranda küreselleşme parantezinde gerçekleşti. Bu yıldan sonra ilgili akademik yazına iki yıllık periyotlarla bakılırsa literatürün iki yılda bir geometrik bir artış gösterdiği görülmektedir. Sınırlar içinde sıkışan, ilişkisiz ve pastel renkli dünyanın alacağı yeni hâle ilişkin bu literatür özellikle ekonomik tonu yüksek bir çıkış yapmaktaydı. Ulus kalmaktan çıkıp küresel olma fikri, büyük oranda küreselleşme paketi ile gelen ticârî serbestiyetler, dolaşım hakları ve bunların hukukî zeminin oluşturulmasına uç veriyordu. Sosyalist bloğa ilişkin eleştiriler ile birleşen ulus eleştirileri, bu dönüşüme negatif ve pozitif kutuplarda bakan hayli kalabalık bir çevre oluşturdu.

Roland Robertson

2. Küreselleşmeye Ulus Devlet Penceresinden Şüphe ile Bakmak

Küreselleşme yazını içinde *küreselci* söylem ve *şüpheciler* olarak ayrışan temelde iki kutuptan söz edilmektedir (Yalçıntan, 2005, s. 53), bu gruba daha sonra *dönüşümcüler* de eklenecektir (Held & McGrew,

Berlin Duvarı Yıkılışı, 1990. Kaynak: https://www.britannica.com

2008). Küreselleşmeciler, ulusal hükûmetlerin piyasaları kontrol edemezliğinden yola çıkarak ağlar ve sistemler çerçevesinde bir gelişmeyi öne çıkartmaktadırlar. Buna karşın şüpheci ya da karşıt tavır, küreselleşme olgusuna ve kavramına yerelliklerin sonlanmayacağı ve ulus yapısının bir şekilde önemini koruyor olmasından hareketle, küreselleşmeyi devam eden bir sürecin parçası olarak değerlendirmeyi tercih etmektedirler. Bu anlamada uluslararası ekonomi ile gerçekleşen bir küreselleşme fikrine temkinli yaklaşılmaktadır. Küreselleşmenin yeni bir durum olmadığı, ulusal sınırların belirleyici yönün devam ettiği fikri şüpheci yaklaşımın baskın fikirleri olarak öne çıkmaktadır.

Devletin yönetişimci role girerek birleştirici ve eşitsizlikleri giderici vasfını koruduğu fikri şüpheci düşüncenin dikkate değer bir argümanıdır. Bu argümanı savunucu nitelikte öne çıkan isim ise, hukuk ve demokrasi araştırmalarından küreselleşmenin sorgulanmasına uzanan geniş bir yazında eser veren Paul Hirst olmuştur (Cotterrell, 2003; Pimlott, 2003). Hirst'in, Graham Thomson ile paylaştığı öne çıkan eseri *Küreselleşme Sorgulanıyor*'da mücâdele ettiği küreselleşmeciler ve neoliberallerle arasına yönetişim beklentisini vurgulayan bir yaklaşım söz konusudur. Bu eksende soğuk savaş sonrası dünyada ekonomik şartların genişlemesi, her şeye rağmen ulusal bir yönetim ve siyâsetin varlığını sürdürmesine gerek duymaktadır.

Küreselleşme; yönetişim, demokrasi, iş birliği ve uluslararası ticâret çerçevesinden incelemeye tâbi tutulmaktadır. İncelemenin özünde ise ulusal kamu politikalarının güçlendirilerek, uluslararası piyasaların belirsizliği bahanesi üzerinden üretilecek baskıların geçersizliği yatmaktadır. Küreselleşmiş bir ekonominin yönetişimi temel bir açmaz taşımaktadır. Düzenleyicilerin etkin bir iş birliği yürüttüğü ve çıkarlarının örtüştüğü kabul edilse bile, toplumsal koşullarından soyutlanmış küresel piyasaları düzenlemek zordur. Başlıca zorluk, küresel piyasa güçleriyle başa çıkabilecek etkili ve bütünleşmiş uluslararası ve ulusal kamu politikası modelleri oluşturmaktır.

Paul Hirst

Küreselleşme; yönetişim, demokrasi, iş birliği ve uluslararası ticâret çerçevesinden incelemeye tâbi tutulmaktadır.

Hirst ve Thomson'un temelde üç unsura bakarak 1990'ların başı ve sonu şeklindeki iki tarihsel kesit arasında benzerlikleri ve farklılıkları ifâde ettiklerini söyleyebiliriz. Bu unsurları, yazarlar, doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticâret hacmi ve göç-emek piyasası olarak belirmektedir. Dünyada ticâret

hacminin ülkelerin gayri safi millî hasılalarına oranı, 1870-1913 arasında yüzde 13 dolaylarında iken bu oran savaş sonrası ciddî bir düşüşe uğrayıp 1990'lara kadar yakalanamamış durumdadır. Bu yüklü oranın başını yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere ve Hollanda çekiyordu. Bu oranların 2005'lere gelene kadar büyük bir değişim göstermedikleri görülüyor. Doğrudan yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda da 1990'lara kadar aşılamayan bir rejimin, dünya üretiminin yüzde 9 çevresinde bir oranla doğrudan yabancı yatırımı ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu süreçte uluslararası ekonomi politiğin konjonktürel gelişmelere açıklığı ve iktisâdi rejimlerin otuz-kırk yılı aşmayan bir dönemsellik taşıdığı, dolayısıyla açıklık dönemlerini izleyen kapalılık ve yeniden bir açılmayla şekillenen bir tarihsel izlek ortaya çıkardığı vurgusu öne çıkmaktadır.

Peki öyle ya da böyle yeniden cereyan eden sermaye hareketliliğinin kayıplara uğrattığı kesimlerden bahsedilebilir mi? Hirst ve Thompson, en başta sermaye hareketliliğinden doğacak istihdam ve üretim kaybı iddialarını reddetmektedir. Zîra 1993'te gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışı 100 milyar dolar civarındadır. Gelişmiş ülkelerin Gayri Safi Millî Hasıla'sı 18 trilyon dolar ve toplam yatırımlarının 3,5 trilyon dolar olduğu, ayrıca sermaye stoklarının 60 trilyon dolar olduğu bir ortamda 100 milyar dolar çok düşük bir rakam olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle, yazarlar, en zengin ülkelerin sağladığı dış yardım miktarları göz önüne alındığında, sermaye transferlerinin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkeler yönüne, refah ve endüstriyel ürün eşitsizliğini azaltmaya yönelik mütevazı bir katkı olarak görülebileceği yorumunu yaparlar. Bu değerlendirmeyi, kendi gelişmiş kapitalist rejimlerin bir negatif etkiye mâruz kalıp kalmadığı merakı üzerinden yaptıkları için kendileri açısından mâkul görülebilir. Ancak küreselleşmenin negatif etkilerinin tartışılmadığı gelişmekte olan dünya coğrafyası için söz konusu pozitif transferlerin etkisinin tartışmalı olduğunu da ifâde etmek gerekmektedir. Zaten üzerinde durmayı tercih ettikleri gelişmiş ülkelerin istihdam durumunun, bu gelişmeler ile bozulamayacağını, aksine artan efektif talep ile Batılı mallara

1993'te gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışı 100 milyar dolar civarındadır.

ilginin artacağını öne sürmektedirler. İstihdamın ötesinde bu ülkelerden Batıya mâmul mallar özelinde ithalatın çok küçük bir kalem teşkil ettiği belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelerin istihdam problemlerinin daha özel ve yerel koşullarda aranması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Sermaye hareketliliği oluyorsa bu yine gelişmekte olan ülkelerin büyük oranda kendi aralarındaki yatırım ve ticârete etki edeceği değerlendirmesi yapılarak, küreselleşmenin yeni gelişmiş ekonomilerle birlikte yeni eklemlenen ekonomilerce de kayıplar yaşatmadığı fikri benimsenmektedir.

İstihdam ve yatırım konusundan daha insânî bir eksene yani emeğin hareketliliğine bakıldığında da yeni dönemde büyük avantajlar ya da dezavantajlar doğuran koşullardan bahsedilmemektedir. İki savaş öncesinde dünyada hareketliliği mümkün kılan etmenler vardı. Örneğin pasaport kullanımının olamaması konusu bile bu dönemde hareket serbestliğini büyük ölçüde tanımlar niteliktedir. İki savaş sonrasında durma noktasına gelen hareketlilik ancak 1989 sonrası yeniden hareketlenir.

Çok uluslu şirketler, dünya ekonomisinin birincil oyuncuları olarak ulusötesi şirketlere dönüşmektedirler.

Küreselleşme bugün doğurduğu neticeler itibarıyla dikkate alınmalıdır. Çok uluslu şirketler, dünya ekonomisinin birincil oyuncuları olarak ulusötesi şirketlere dönüşmektedirler. Ulusötesi şirket, uluslararasılaşmış bir yönetimi olan, dünyada en güvenli ya da en yüksek gelirin olduğu yerlere yerleşmeyi uman, özel bir ulusal kimliği olmayan, gerçekten serbest olan sermayedir.

Küreselleşmenin bir diğer sonucu, örgütlü emeğin ekonomik pazarlık gücünün ve politik etkisinin daha da azalmasıdır. Küreselleşmiş piyasaların ve ulusötesi şirketlerin yansıması, açık bir dünya emek piyasası olacaktır. Bu piyasa, asıl olarak, ülkeden ülkeye gerçek emek hareketliliğiyle değil emek mâliyeti ve talebi bakımından en uygun bölgeleri seçen hareketli sermayeyle işlemektedir.

Küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu, uluslararası politik sistemdeki çok kutupluluğun artmasıdır. Günümüze kadar hâkim durumda olan ulusal güç, kendi

topraklarında da başka bir yerde de kendine özgü düzenini zorla kabul ettiremez artık, kamusal ya da özel daha küçük ajanlar hırslı hegemonlara karşı artan reddetme ve sakınma güçlerini kullanırlar. Ulusötesi şirketlerden uluslararası gönüllü kuruluşlara kadar birçok yapı medyayı kullanarak ulusal sınırlar ötesindeki vatandaşlardan meşrûiyet ister ve bu meşrûiyeti elde eder.

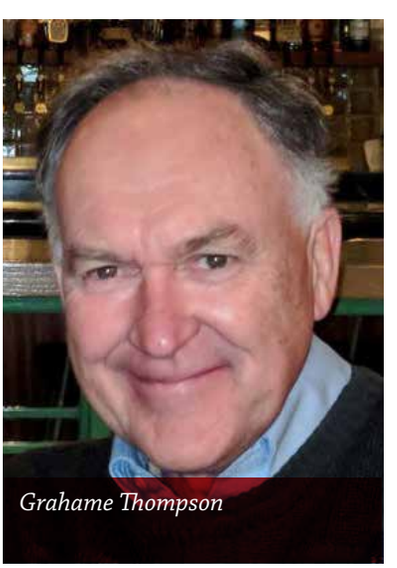
Hirst ve Thopmson'un görüşlerine bir eleştiri olarak, küreselleşme ve uluslararasılaşma arasındaki ayrımın net olmayışı dile getirilebilir. Böylesi bir yaklaşımın analizinin temelinde devlet merkezcilik olmasından ileri geldiği, ulus devlet meselesinin burada merkezî ve problemli bir sorun olarak ve küreselleşmenin karşısında ahlâkî bir sorun olarak durduğu görülmektedir. Piyasaya ilişkin yorum ve detaylı tablolar olmasına rağmen, ciddî bir kapitalizm tartışması da mevcut olamaması da kitabı kritik edenlerin dikkat etikleri bir hususdur (Sklair, 1997). Öte yandan "Küreselleşme sorgulanıyor" metninde, küreselleşme olgusuna karşı siyasal duruş üzerinden bir senaryo kurgulandığı eleştirisi yapılmıştır (Paterson, 1997). Buna göre esasında küreselleşmeci düşünürlerin zaten Hirst ve Thomson'un hareket ettikleri yerden ilerlemedikleri belirtilmektedir. Örneğin, kitapta, küreselleşme olması için, doğrudan yabancı yatırımların, Gayri Safi Millî Hasıla'ya oranla artması gerektiği görüşü üzerinden bir okuma yapılıyor. Oysa, küreselleşme yazını bu olguyu, firmaların uluslararası ilişkilerine bağlamaktadır (Paterson, 1997). Tüm bu değerlendirmelerle birlikte, küreselleşmenin bir sonuç olarak, kentsel zeminini göz ardı etmemek gerekmektedir. Ulus devletlerin ilişkilerini yeni kentsel formlar üzerinden ulus aşırı denklemlere dâhil etmesi küreselleşme sonucunu doğurmuştur. Devletlerin uluslaşmasında derin bir faktör olan egemenlik konusunun bu bağlamda biçim değiştirmesi ve devletlerin daha az egemen oldukları bir gündem ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, uluslararası münasebetlerin devamlılığı devletin bu ilişkileri daha üst düzeyde idâre edebilmesine bağlanmaktadır. Öte yandan; fikir, mal ve paraya göre daha az hareketli insan akışı, toplumların ulusallıklarını koruyacağı düşüncesi akla gelebilir. Ancak günümüz kentlerinde yoğunlaşan uluslararası nüfuslar, kendilerine yönelik yükselen konvansiyonel tepkiler dışında giderek etkisini artıran bir olgudur.

Devletlerin uluslaşmasında derin bir faktör olan egemenlik konusunun bu bağlamda biçim değiştirmesi ve devletlerin daha az egemen oldukları bir gündem ortaya çıkmaktadır.

Modern devletin gelişmesinde rol alan egemenlik düşüncesinin ne pahasına biçim değiştireceği önemli bir konudur. Egemenlik ulus devletin kudretinin bir göstergesi olmaktan çıkıp, bir bölgenin sınırlarının güvenliğini sağlamak ve bu sınırlardaki vatandaşların temsilciliğini demokratik yollarla yapan bir devletin niteliği hâline gelir.

"Egemenlik yabancılaşabilir, devletler güçlerini devletüstü ajanlara devredebilirler; ne var ki egemenlik sabit bir nicelik değildir. Bölünüp yabancılaşabilir; ama devletler güçlerini devretseler bile yeni roller edinirler: Egemenlik tanıyarak yarattıkları otoriteleri desteklemek ve meşrulaştırmak gibi bir işlevleri olur" (Hirst & Thompson, 2007, s. 225).

Hirst ve Thompson'un üzerinde durduğu konu, her ne kadar millî bir devlet anlayışının devam etmesi şeklinde belirse de, görünen o ki; mâhiyet ve yetkisi yatayda genişleyen ve o ölçekte güçlenen devletin pozisyonu gücü kendinde toplayıp, o kudretle bir dağıtım yapan değil, yerel ve küresel arasında bir yönlendirici işlevinden ibarettir.

Grahame Thompson

Evet, gerçekten "ulus-devlet hâlâ en önemli merkezdir", ancak bu devlet âdeta bir sanatkâr devlettir. Yönetim sanatını en iyi biçimde icrâ ederek, küresel güçlerin yerelle doğru ve nitelikli bir temasını sağlar. Örgütleyeceği tek konu bu kalır. Halkın iktidarları seçmesi bu distribütörlüğünü iyi yapılmasını meşrû kılmak içindir. Mademki, küresel güç ilişkileri ve talepler var ve bunlar bir şekilde yerelle ilişki içinde bir politika ortaya çıkartacaklar, yazarların ısrarla toprak sınırlarını ulusla sınırlayarak seçme haklarını da bu toprağın üzerinde yaşayan inşalarla sınırlı tutmak istemelerinin ısrarcılığının nedeni bir soru işareti olarak kalıyor. Özellikle, yine küresel bir temas biçimi olan savaşlar neticesinde ortaya çıkan yoğun göçlerin olduğu bir dünya da insanın toprakla zorunlu bir ilişki kurmasının beklenmesi belki bir ölçüde İngiliz literatürünün mülkiyetçi ve yayılmacı zihniyet arka planı ile yorumlanabilir bir vurgudur. Kentler bu temasın ete kemiğe büründüğü mekânlar, bu sahnenin kurulduğu, aktörlerin yeni rollerini yüklendiği ortamlardır.

3. Sonuç yerine

Küreselleşmeye, piyasaların duvarlarını yıkacak büyük kurtarıcı gözüyle bakanlara karşı ister istemez temkinli yaklaşan şüphecilerin tarihsel okumaları bir mukayese imkânı ve yaşananları bir süreç olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Finans piyasalarının dünyada ulusaşırılaşmayı motive eden gücü, belli ülkelerin tüm dünyada ticârî etkinliklerini artırırken bölgesel pazarların da birtakım lokasyonları öne çıkarttığı görülmektedir. Esasında bu lokasyon tanımlaması, bir lojistik kümelenmeyi teşvik eden kentsel yığılmalardan ibarettir. Piyasalardaki gelişmelerin, şüphecilerin ekseninde dahi gelişmiş ülkeler lehine okunması, 1960 sonrası küresel muğlaklıkları ve üçüncü dünyanın ihtiyacı olan talepleri uzun vadede dahi karşılamaktan uzak görünmektedir. Zîra Hirst ve Thompson ısrarla ve umutla vurguladıkları ulus devletin yeniden kurumsallaşması ve yönetişim araçlarını geliştirmesi talebi kısa vadede gerçekleştirilebilir, halledilebilir mevzûlar değildir. Yenilenecek bir bürokrasinin, sorgulanamaz bir hüviyet taşımasının demokrasi perspektifinden problemli çıktıları olacaktır. Örneğin Türkiye'de tam da bu işler için hiç sorgulanmadan yürüyen bölgesel kalkınma ya da uluslararası yatırımları çekme işlevini yüklenen kurumların, seçmen tercihleri ile belirlenen ulusal iktidarların bir

Küreselleşmeye, piyasaların duvarlarını yıkacak büyük kurtarıcı gözüyle bakanlara karşı ister istemez temkinli yaklaşan şüphecilerin tarihsel okumaları bir mukayese imkânı ve yaşananları bir süreç olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

meşrûiyet zeminine oturtmak zorunda kalmadıkları kurumlar olduklarını görmekteyiz. Bu türden kurumlar dahi, Hirst ve Thompson'un "yukarıda" kurumlar olarak ifâde ettiği küresel yönetişim organlarının, ulus devletin muhtaç olduğu kaynakları temin edecek politikaları doğrultusunda dikte ettikleri yapılanmalar olarak doğmaktadır. Hirst ve Thompson'da bu bakımdan en eksik okumanın ülkelerin yeni demokratik tercihleri ve demokrasinin bu süreçte hangi düzlemde kurumsallaşacağı olgusudur. Egemenlik konusundaki değişimin yerelin taleplerini yabancılaşmadan nasıl anlamlandırabileceği hâlâ varlığını devam ettiren gelişmiş-az gelişmiş ülkeler ayrımında nasıl seyredeceği tartışmalıdır. Belki bir tartışma basamağı olması açısından, küresel birlikler ve direktifler değil, kentler ölçeğin yerel birlikler ve bu birliklerin var edeceği daha geniş yönetişim araçları bu anlamda egemenliğe daha demokratik bir

form kazandırma imkânına sahip olabilecektir. Bu bağlamda, kentsel mekânın ve bu mekândaki sermaye hareketliliğine bağlı yığılmaların, küreselleşme için etken bir unsur olduğu, ancak bunun neden olduğu pozitif sonuçlara ilişkin daha temkinli bir tutum geliştirmenin gerekliliği üzerinde durmak gerekmektedir. ŞD

Kaynaklar

- Barnett, A. (2003, Haziran 18). *The Death and Life of Paul Hirst*. openDemocracy. http://www.opendemocracy.net/article/the-challenge-of-paul-hirst
- Brenner, N. (2013). Küresel Kentlerden Kentselliğin Küreselleşmesine (çev. M. Üçoğlu). *Birikim Dergisi*. https://birikimdergisi.com/guncel/590/kuresel-kentlerden-kentselligin-kuresellesmesine
- Cotterrell, R. (2003). Paul Hirst. *Socio-Legal Newsletter*, 7-8.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Kalkedon.
- Held, D., & McGrew, A. (2008). *Küresel dönüşümler ve büyük küreselleşme tartışması*. Phoenix Yayınevi.
- Hirst, P., & Thompson, G. (2007). *Kürselleşme sorgulanıyor* (çev. Ç. Erdem & E. Yücel). Dost Ktabevi.
- Paterson, M. (1997). Review of Globalization in Question [Review of *Review of Globalization in Question*, tanıtım yazarı P. Hirst & G. Thompson]. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, *73*(1), 158-158. https://doi.org/10.2307/2623562
- Pimlott, B. (2003, Haziran 20). Paul Hirst. *The Guardian*. http://www.theguardian.com/news/2003/jun/20/guardianobituaries.highereducation
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sklair, L. (1997). Review of Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance, , ; Globalization and World Society, ; Sociology, Environmentalism, Globalization: Reinventing the Globe [Review of *Review of Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance, , ; Globalization and World Society, ; Sociology, Environmentalism, Globalization: Reinventing the Globe*, tanıtım yazarı P. Hirst, G. Thompson, T. Spybey, & S. Yearley]. *The British Journal of Sociology*, *48*(2), 333-335. https://doi.org/10.2307/591767
- Tözüm, H. (2002). Küreselleşme: Gerçek mi, seçenek mi? *Doğu Batı*, *18*, 147-167.
- UN-Habitat. (2022). *World Cities Report 2022*. UN-Habitat.
- Yalçıntan, M. C. (2005). *Globalization, politics and planning decision: A case study of Koc University in Istanbul* [Doktora Tezi]. London School of Economics and Political Science.

MAKALE

KÜRESEL DÖNÜŞÜMÜN ÖZNESİ OLARAK KENT VE ESTETİĞİ

Prof. Dr. Aynur ATMACA CAN

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yerel Yönetimler Bölümü,
Esenler Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

Mekânsal müdâhale ve süreçlerin gerçekleşmesinde korunması gereken en kıymetli eser, insan eseri ve ruhudur.

Kent okumasını bir kavram ve olgu olarak farklı biçim ve boyutlarda gerçekleştirebiliriz. Tarihî bir nesne, coğrafik bir gerçeklik, sosyolojik bir olgu, ekonomik bir birim ve gösterge olarak nesneleştirerek ele alabilir ve de üzerinde sonsuz çalışabiliriz. Bu uçsuz bucaksız kavram ve olgu küresel ekonomik dönüşümün konusu olduğunda kent, özne olarak ele alınmalıdır diye düşünmekteyim. Kent oluştuğu/oluşturulduğu alanda insan eliyle ve tercihleriyle inşâ edilen bir kabuktur. Yerleştiği alan birinci planda onun doğal mekân gerçekliğinin altını çizer ve bu alanı yere dönüştüren mimarî ve toplumsal tecrübe ile özgün bir hâl ve biçim alır. Doğal ve yerel koşullar kenti ve estetiğini doğrudan belirler, yönlendirir ve sürdürür.

Yapılı çevre insan eliyle ve tercihiyle inşâ edilen mekân olarak kentin kimliğine mekân inşâ sanatı zenginliğinde ve derinliğinde yer açar.

Kent biriktirir, aktarır, hâfıza, hâtıra üretir, taşır. Bu anlamda kent öznesi âdeta aktarıcı bir dil gibi, bir tür değer üreten üretken bir yaşam ve biçim etkileşimi olarak okunabilmekte ve yorumlanmaktadır.

Kent öncelikle doğal çevrenin bir gerçekliği olarak ve ardından toplumsal bir gerçeklik olarak yaşayan tarihi ve sürekli bir varlıktır. Her kent zorunlu ve kaçınılmaz olarak mekânın müstesnâlığı ve yerin ruhu kavramına ev sahipliği yapmaktadır. Mekânın müstesnâlığı kavramını Simmel'den ödünç alarak kullanmaktayım. Kentin yapı, anlam, kimlik boyutlarıyla sarmalanacak ve okunabilecek derin katmanları bulunmaktadır. Böylece yerellik (mahallîlik), yerindenlik, yerel kültür, kültürel kodlar, sürdürülebilirlik, yönetişim, entegrasyon, kümelenme ekonomisi, yerel kalkınma vb. kavramlaştırmalarla yerel çözümlerde değer odaklı yaşam ve biçim arası denge, uyum ve etkileşim kuran ve sürdüren kentlere, kentsel biçimlenmeye ve kentsel iyileştirmelere ihtiyacımız vardır.

Doğal ve yerel koşullar kenti ve estetiğini doğrudan belirler, yönlendirir ve sürdürür.

Kentin biçimlenmesine katılacak yeni yapı alanlarında ve eski şehir dokusunun iyileştirilmesi süreçlerinde özne olarak kentle diyalog hâlinde bütünleşik bir program olarak ele alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Mekânın müstesnâlığına saygı kadar yerin ruhunun ifâdesi orada yaşayan topluluğun birikimi sosyal dokuya, kültürel kodlara duyarlı ve hürmetkâr bir tavır ve bunun teminatı olarak var olabilmelidir. Unutulmamalıdır ki bu mekânsal müdâhale ve süreçlerin gerçekleşmesinde korunması gereken en kıymetli eser, insan eseri ve ruhudur. Yerin ve zamanın ruhunu üfleyen kentli insanın ihtiyaçlarını karşılarken bedensel boyutu ile alınan rasyonalist, işlevsel, konformist, pragmatist çözümler kadar aynı zamanda mekân hissi, insan ölçeği, doğal çevrenin hissi ve farkındalığı, fânîlik-sonsuzluk dengesi, değişime açık esneklik içeren, ruhun tatminini sağlayacak, ontolojik güvenlik ve eminlik hissini armağan edecek mekânsal biçimlenmeyi çok boyutlu düşünmek ve ele almak mecburiyeti içerisindeyiz.

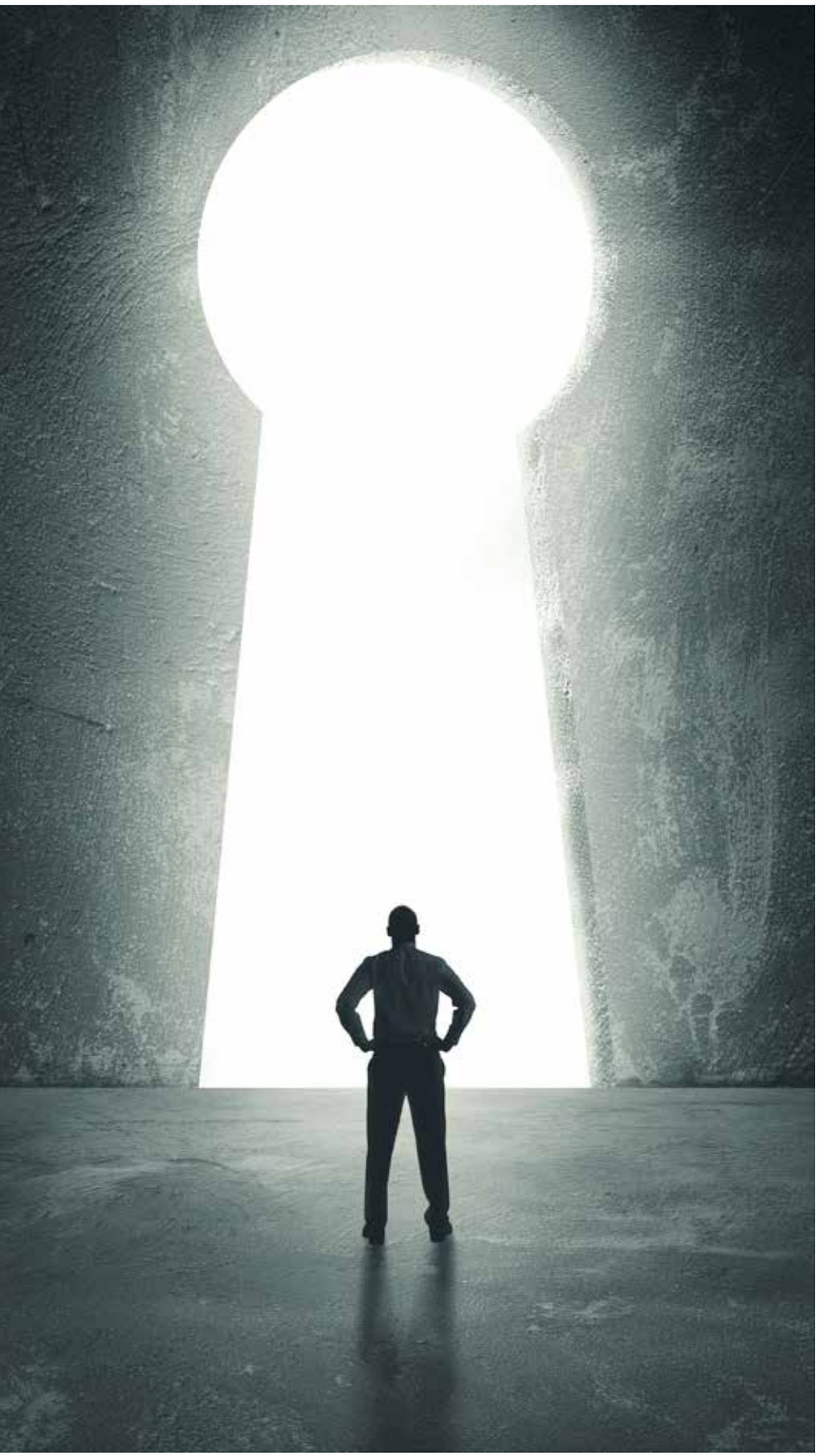
Vaktiyle ecdâdımız bu topraklarda şehir kurma hikmetini gerçekleştirmişlerdi. Güzel şehirler kurmuşlar ve yaşatmışlardı. İçinde iç çelişkilerin çözüldüğü, mekân, zaman ve insanın parçalanmaz bütünlüğü içinde ele alındığı, yorumlandığı tevhidi şehir şemasını çizmişlerdi. Kök mekân kavramı içinde yüksek çözümleri içeren tarihî şehir çekirdeği oluşturulmuştur. Bu bağlamda Türkiye'deki bütün şehirlerimizin bir mekân kökü vardır. Kendi içinde doğa-kültür-tarih denge ve uyumunu oluşturmuş biçimler var olmuş ve var olmaktadır. Kök mekân kavramı ile kuşatabileceğimiz bu tarihî şehir dokusu alanlarında hayat-ölüm dengesinin, varlık-yokluk uyumlu birlikteliğinin insan ölçeğinde kurulumu gerçekleştirilmiştir. Vahiy eksenli belirlenme ile İlâhî sınırların gözetildiği, âhiret inancı ve dünya sorumluluğu olarak insan ruhunun yüceliğinin korunmasını içeren, hak ve bâtıl arasında ayık, uyanık kentler olarak mirasımıza katılmışlardır.

Bugün içinde yaşadığımız kentlerde hızlı ve basınçlı istihdama dayalı kentleşme olgusu, otomobilli yaşamın tezâhürü değişim, baskıcı planlama anlayışı ile belirlenme, insan ölçeğinin bozulması ve ölçek parçalanması, ideolojik olarak hep onaylanan modernleşme olgusu içinde endüstrileşen kent mekânlarını kentsel yaşam kalitesini arttıramayış gerçekliği hikâyesi okunabilmektedir. Kent mekânı ve zihinsel şema kapitalist programın

İstinye,
İstanbul

spekülasyon ve kâr dürtüsü ile biçimlendirilmiş, endüstrileşmiş bir kentsel mekân olgusu ile karşı karşıyayız. Kamu eliyle yapılanan kentin yeni mekân biçimlenmesinde modern kentsel tasavvurun yansımasını gözlemliyoruz. Modernitenin yaşam kalıplarını vaaz eden bu çağrışım modern kentsel tasavvuru yansıtmakta ve yaşatmaktadır. Moderniteyi daha yakından tanımak üzere onun temel betimleyici unsurlarına göz atabiliriz.

Modernite;

- Kendinden öncekini yok sayar veya yok eder. Unutur, unutturur.
- Gelenekle, geleneksel olanla bağını keser, kopartır, parçalar, bölerek çoğalır, çoğaltır.

Kök mekân kavramı ile kuşatabileceğimiz bu tarihî şehir dokusu alanlarında hayat-ölüm dengesinin, varlık-yokluk uyumlu birlikteliğinin insan ölçeğinde kurulumu gerçekleştirilmiştir.

- Kendi başına ve sadece kendisi için vardır.
- Maddî ilerlemeciliğe (terakkî) dayanır.
- Rasyonel, işlevsel, konfor yaratıcıdır.
- İşlev biçimi izler. Biçim işlevi izler pragmatist programını sürdürür.
- Ayrışım, yabancılaşma, yalnızlık üreten başarılı bir işletim sistemi sunar.
- Merkezi yoktur.
- Huzursuz mekânlar üretir.

Bu hâliyle modern kent veya kentte modernite olgusu, modern kentsel tasavvur Hakkı ve Hak duygusunu kuşatmakta mıdır?

Hangi ölçüde kuşatmaktadır?

Bu kentsel tasavvur ve ürettiği kentsel yaşama biçimi hakîkate âşinâ mıdır?

Bizim hakikatimize, İlâhî habere âşinâ, âhiret inancı taşıyan bir topluluğa ne söyler?

Kitle kültürü için yapılan yabancılaşma, parçalanma ve yalnızlık üreten modern kentsel tasavvurunun benzer, yeknesak, monoton biçimleri oldukça sıkıcı değil mi?

Kamu eliyle yapılanan kentin yeni mekân biçimlenmesinde modern kentsel tasavvurun yansımasını gözlemliyoruz.

Mekânın müstesnâlığına ve yerin ruhuna meydan okuyan bu biçimlenme yerine kök mekân ile bağ kuran ve kendine has var oluş ve güzellik yorumu ile fark yaratacak mekânlarımızı hayal edebilir miyiz?

Kentli insanın sadece fiziksel/bedensel ihtiyaçlarını gidermeye talip modern kentsel tasavvurun mekânları yerine toplumsal oluşumuzun ifâdesi âidiyet ihtiyacımız, ruhsal ihtiyaçlarımızı karşılayan bize, bize has oluşu ile estetik doyum sunan özgün mekânlarımızı nasıl oluşturacağımız üzerine tefekküre kapı açmak zorunda değil miyiz?

Hayatı ve ölümü geçiştiren çözümler değil, gözün vicdanından bakan, varlığı bütünüyle okuyan, ölümü ve sorumluluğunu hayatın içine katan, insan ölçeğinde kurgulanmış, İlâhî sınırlara ve insan ruhuna sonsuz saygı gösteren, insanî ve huzurlu mekânlara öyle ihtiyacımız var ki. Bu pencereden bakarak tevhidi şehir resmini hayal etmek de güzel. ŞD

Kaynaklar

- Can, A. A. "Yerel Yönetimler ve Kültür Politikaları Bağlamında İstanbul'da Kentsel Koruma Sorunsalına Sürdürülebilir Çözüm Önerileri", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, 2014, 55-81.
- Can A. A. *Kentsel Dönüşümün Sorunları ve Finansmanı Çalıştayı Notu*, Düzce Üniversitesi, 2021.
- Frisby, David. *Cityscapes of Modernity Critical Explorations*, Blackwell, Oxford, 2001.
- Frisby, David & Mike Featherstone. *Simmel On Culture*, Sage Publications Ltd., London, 1997.
- Işık, Emre İ. "Mekân ve Toplum", İ. Emre Işık ve Yıldırım Şentürk. *Özneler Durumlar ve Mekânlar Toplum ve Mekân: Mekânları Kurgulamak,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 13-23.
- Milani, Raffaele. *The Art of the City*, McGill-Queen's University Press, Bologna, 2017.
- Norberg-Schulz, Christian. *Genius Loci Towards a Phenomenology of Architecture*, Collage of Art Library, Edinburgh, New York, 1976, pp. 83-100.
- Numan, İbrahim. "Osmanlı Mîmârîsini ve Sanatlarını Vahdet Düşüncesi Bağlamında Anlamak", *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Yıl 46/3, Sayı: 183, 2017, ss. 30-39.
- Ökten, Sadettin. *Aslında Bir Sanat Var Sanat, Birey ve Toplum Üzerine*, Tuti Kitap, İstanbul, 2019.

MAKALE

METAKENT

Dr. Hasan TAŞÇI

Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

"Can kulağını açıp Hak kelâmını benden işit ki bu şehrin şerefli adına 'kutlu mülhime' derler."

Muhammed Sâdık

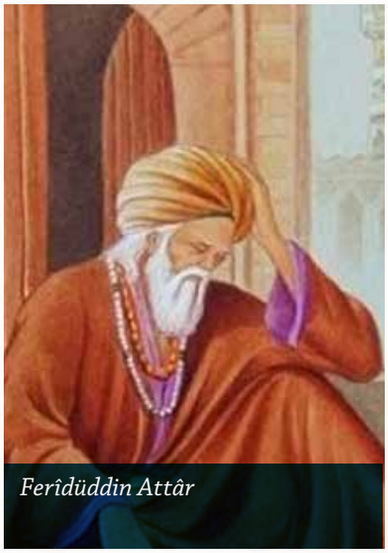

Gelişen teknoloji ile birlikle dilimize yerleşen kavramlardan biri de metaverse olmuştur. Eski Yunancada "sonrası", "ötesi" gibi anlamları olan *meta* ön eki ile türetilmiş; metafizik, metafor, metamorfoz gibi az sayıdaki başka kelimelere âşinâ olan dilimiz hızlı bir şekilde metaverse sözcüğünü de dağarcığına almış oldu. Yine Latince temelli olup günümüzde sık kullanılan *post* ön ekine yakın bir kullanım alanı olan meta, temelde bir soyutlamayı ifâde etmektedir. Ancak *post* ön eki daha çok zaman soyutlaması için kullanılırken, *meta* mekâna ve onun ayrılmaz parçası olan cisme dâir soyutlamayı, elle tutulup gözle görülen varlıkların ötesindeki daha üst bir alanı işaret etmektedir. Felsefe dilinde meta-anlatı üst anlatı olarak, meta-etik üst etik olarak, meta-felsefe ise üst felsefe olarak tanımlanmaktadır. "Kurmaca öykü" olarak tanımlanan üst anlatı; bilincin özgürleşmesi, tinin diyalektiği, bilginin ilerlemesi ya da ekonominin küreselleşmesi gibi çok farklı biçimler veya kılıklar altında dolaşıma çıkabilmektedir. (Güçlü, Uzun, Uzun, 2002).

İlk kez Neal Stephenson'ın 1992 yılında yayımladığı bilimkurgu romanı *Snow Crash*'de ortaya çıkan metaverse kavramı sanal bir kamusal alan oluşturmayı hedefleyen kurgusal dünyayı nitelemektedir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Metaverse).

Ancak kurgusal dünyanın yalnızca bugünkü zihnin bir ürünü olmadığı bilinen en eski metinlerden anlaşılmaktadır. Bilinen ilk yazılı metinlerden olan *Gılgamış Destanı*, Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia*'sı temelde kurmaca anlatılara dayanmaktadır. Bununla birlikte bu anlatılardaki kurgusallığın bazı tarihî gerçeklere de işaret ettiğini söylemek mümkündür. Dünya edebiyatının en önemli metinlerinden olan *Binbir Gece Masalları*, *Tûtînâme*, *Kelile ve Dimne* ve bunlara benzer birçok klasik eser kurmaca olmakla birlikte hayata dâir çok önemli bilgi ve nasihatleri ihtivâ etmektedirler. Haddizâtında bu metinlerdeki sembolik dil varlık düzeyinde nüfuz edilemeyen olay ve olguların anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü insan zihni geldiği yere dâir arayışın da etkisiyle fizikî âlemle yetinmeyip sürekli olarak onun ötesini arama peşindedir. Bu arayış genellikle fiziksel âlemin ötesinde başka bir âlemle irtibata geçme isteği olarak zuhur etmekte ve ona uygun ürünlerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Evrenin görünen ve görünmeyen veya gökler ve yer ya da cismanî âlem ve rûhânî âlem gibi ayrımları tâbi tutulduğu bilinmektedir. Keza bunların yanında hayal âlemi olarak adlandırılan bir âlemin varlığı da söz konusudur (Chittick, Murata, 2017).

Bilinen ilk yazılı metinlerden olan Gılgamış Destanı, Homeros'un İlyada ve Odysseia'sı temelde kurmaca anlatılara dayanmaktadır.

Ferîdüddin Attâr

Asur Sarayı kabartmasında, Hayvanların Efendisi olarak Gılgamış, sol kolunda bir aslan ve sağ elinde yılanı tutuyor.

Diğer yandan insanların problemlerinin ve çözümlerinin merkezinde yer alan şehir gerek hayatın gerçekliği gerekse gerçek ötesi anlatımlarda en önemli konulardan biri olmuştur. Daha çok tasavvufî anlatımlarda ve şiirlerde bir metaforik anlatım unsuru olarak yer verilen şehir sembolik dile en çok konu olan kavramlardan biridir. Anlatmak istedikleri kadar gizlemek istediği düşünceleri örtmek için de sembolik dili kullanan insan, bir anlatım aracı olarak tercih ettiği bu dil sayesinde sezgiyle zenginleşen bir dünyanın kapılarını aralarken, bu sayede var olandan daha güzel ve ideal bir şehri de ortaya koymuş olur. Kendisinin ötesine işaret eden sembol, insan bilincini uyanık tutan, toplumsal inançları şekillendiren ve yansıtan bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle sembol dili kişisel düzlemde gerçekleşen bir zihni faaliyetin sonucu olduğu kadar toplumsal açıdan da kolektif bilinç dışının görünür kılınmasını sağlayan etkin

bir vâsıtadır. Aralarında birtakım farklar olmakla birlikte sembol, metafor, mecaz, imge ve alegori gibi kullanımlarla ortaya çıkan sembol dili, doğrudan anlatımın rutin ve boyutsuz dünyasını, sınırları ortadan kaldırarak daha geniş ve dinamik bir zemine, metafizik dünyaya taşır. Sembolik anlatımın en güzel örneklerinden olan Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eseri mekânın sınırlarının ortadan kaldırılıp boyutsuz dünyaya yapılan yolculuğu anlatmaktadır.

Dilin imkânsızlığına düşen sanatçılar kadar sıradan insanlar da kimi zaman sembol dilinin az ve müphem konuşup çok ve kesif mânâları çağıran gücüne ihtiyaç duyarlar. Bu durum karşısındaki teşebbüsler, görülen dünyanın sınırlarının tahayyül ve tasavvur edilen dünyaya doğru genişlemesini sağlar. Akıl ve sezginin birleştiği alanda ortaya çıkan sembol dili, ağırlıklı olarak dinî ve edebî metinlerde kullanılmakla birlikte ifâde ihtiyacının ortaya çıktığı her durumda bir anlam üretim alanı olarak işlev görür. Bu anlatımlarda fizikî âlemde var olanın ötesinde tasvirlere konu olan şehir, tıpkı metafizik ve metaverse kavramlarında olduğu gibi gerçek ötesi bir anlatım öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatılardaki dili eski Yunancadaki *meta* ön eki ile tanımlayacak olursak metinlerde yer alan şehri de *meta-*

Aralarında birtakım farklar olmakla birlikte sembol, metafor, mecaz, imge ve alegori gibi kullanımlarla ortaya çıkan sembol dili, doğrudan anlatımın rutin ve boyutsuz dünyasını, sınırları ortadan kaldırarak daha geniş ve dinamik bir zemine, metafizik dünyaya taşır.

şehir veya *metakent* olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle son zamanlarda şehir ve kent kavramlarının farklılığına dâir birçok söylem ve yazı yazılmış olmakla birlikte Türk Dil Kurumu şehir ve kent kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır. Bu durum dil açısından da bir zenginlik sağlamaktadır. Italo Calvino'nun *Görünmez Kentler* adlı eserinde hayal ürünü olarak tasvir edilen şehirlerin her biri birer metakent olarak anlatılmaktadır. Muhammed Sadık'ın *Nefsin Şehirleri* ismiyle günümüz Türkçesine aktarılan eseri *Risâle-i Mahbûb* da en güzel metakent örneklerine yer vermektedir. Benzer şekilde Türk edebiyatının en önemli türlerinden olan şiir meta anlatımların çokça yer verildiği alanlardan biridir.

Şiirlerde kullanılan kavramlardan birisi **"gönül şehri"**dir. Farsça **dil**, **derûn**; Arapça **kalb**, **hâtır**; Türkçe **yürek** kelimeleriyle de karşılanan **gönül** Türk edebiyatının dîvan, halk ve dinî-tasavvufî mahsullerinin en önemli ve çok işlenen konularından biridir (https://islamansiklopedisi.org.tr/gonul, erişim tarihi 23.08.2022). Şah Hatayî'ye göre gönül şehri bir pazar yeridir.

"Güzel gel beri gel beri
Bir gönüle nazar eyle
Görür göz işitir kulak
Söyler dile nazar eyle

Nazar eyle nazar eyle
Adulardan hezar eyle
Gel gir gönlümün şehrine
Aç dükkânı pazar eyle"

Gönül şehri herkesin değil ama bakmasını bilenlerin (nazar) görebileceği, sevgilinin sevgisini gösterebileceği bir pazar yerine benzetilmektedir. Öyle bir şehir ki, elle tutup gözle görülemez ancak varlığı bilinebilir ve hissedilebilir. Öyle ki gönül şehrinde görmekle nazar etmek farklı şeylerdir. İnsanın yaşadığı düzlemde duyu organları kendilerine tevdi edilen görevlere uygun olarak işlevlerini yerine getirirler. Göz somut olanları görür, kulak ise belirli frekanslar arasındaki sesleri işitir. Oysa gönül şehrinde dile nazar eylenmekte ve söz gözlerle okunmaktadır.

Hacı Bayram-i Velî'ye göre ise şehir (şâr) zaten bizâtihi gönlün kendisidir.

"Ol şâr dediğim gönüldür ne âlimdir ne câhildir
Âşıklar kanı sebîldir ol şârın kanâresinde"

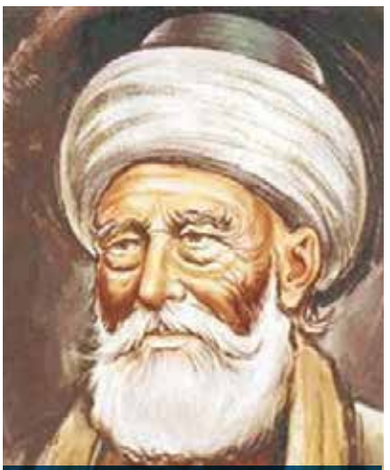
Coğrâfî koordinatları bilinmeyen, nazar edebilenlerin sevgi alıp satılan bir pazara benzettikleri, âşık olanların kanının sebil olduğu, kapılarında kimseye neden geldiğinin sorulmadığı, insanların bilgi seviyelerine göre "âlim ve câhil" olarak tasnif edilmedikleri, kendini bilen herkesin girebileceği gönül şehri bir *metakent* değil midir? Elbette öyledir, Yunus'un tâbiriyle sadece kendini bilenlerin girebildiği şehirdir *metakent*.

"İlim ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsin,
Ya nice okumaktır.

Yunus Emre der hoca,
Gerekse bin var hacca,
Hepisinden iyice,
Bir gönüle girmektir."

Gönül şehrine girmek için gerekli olan kendini bilmekse, onu anlamak için gerekli olan da muhabbettir.

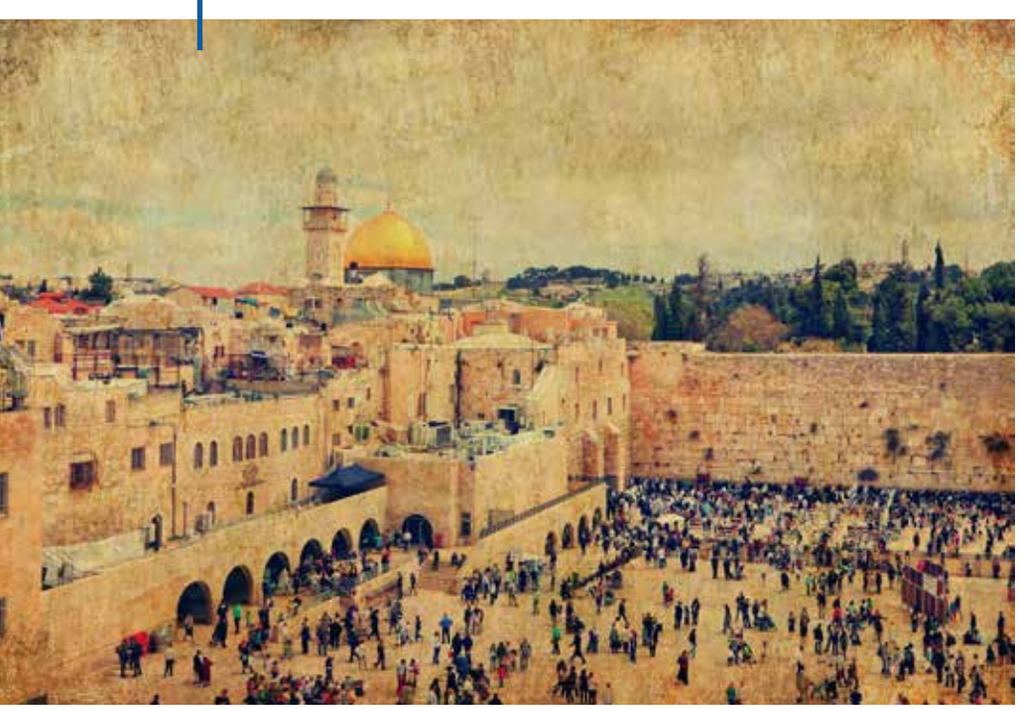
Medeniyetlerin kendi yaşam biçimleri ve uygarlık seviyelerini yansıtan en karmaşık ve kapsamlı yapı olan şehri ve oradaki mekânları, sosyal, kültürel ve kimliksel arka planlar olmadan anlamak, algılamak ve yorumlamak bir araştırmacıyı sağlıklı çözümlemelere götüremez. Bahse konu arka planda ise fiziksel öğeler kadar fizik ötesi âleme dâir unsurlar da yer almaktadır. Bir nesne olduğu kadar, bir özne de olan kentin organik ve sembolik yapısı, Kürşat Bumin'in Patrick Gaddes'e dayanarak belirttiği gibi, bir cetvel ve bir pergelle anlaşılamaz. Bir bilim olarak şehircilik 'kentin şiiri ve metafiziğini' anlayamaz, ayrıca anlamak da istemez (Bumin, 1986). Söz konusu metafiziği anlamak için ihtiyaç duyulan şey, teknikten daha çok mekânın felsefesi ve teknik donanımlardan daha çok amaçların belirlenerek mekâna dâir yapım programının oluşturulmasıdır (Sommer, 1969). Gönül şehrine girmek için gerekli olan kendini bilmekse, onu anlamak için gerekli olan da muhabbettir.

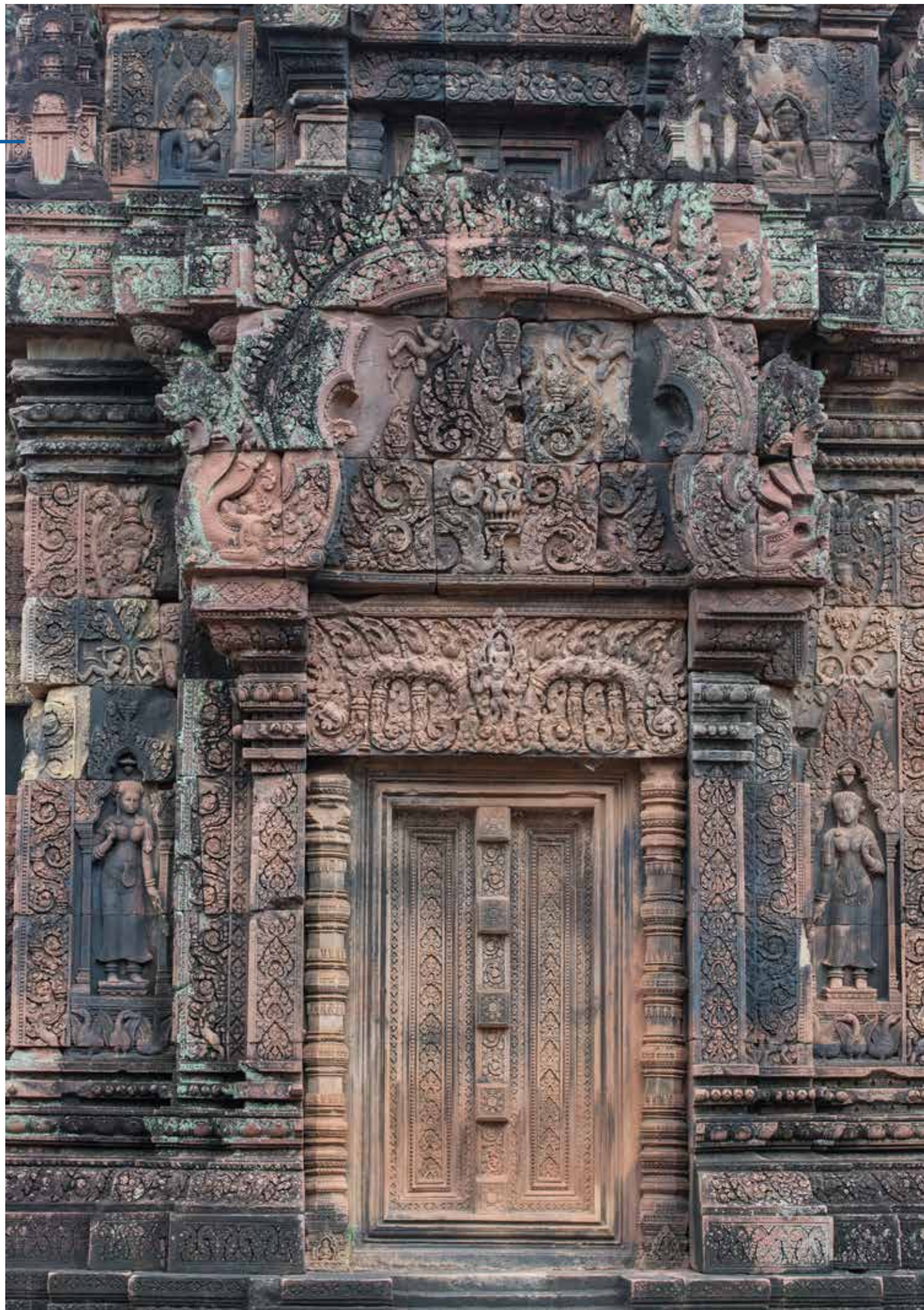

Hacı Bayram Velî

"Gönül gel seninle muhabbet edelim
Araya kimseyi alma sevdiğim
Ya benim kimim var kime yalvarayım
Kaldır kalbindeki karayı gönül."

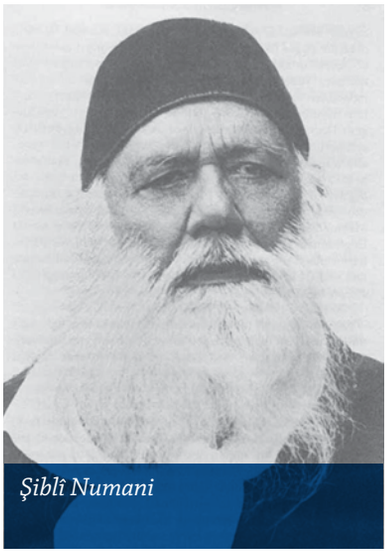
İçimizdeki metakentten başka bir de uzaklarda, yerini yurdunu bilmediğimiz bir şehir daha vardır. İki cihan arasında yer alan şehre dünyadan giderken mi, yoksa gelirken mi uğruyor insan? Hacı Bayram'a göre dünyaya gelirken uğrayıp onunla birlikte yapıldığımız veya sadece ârif olanların arada bir gidip tekâmül eyleyip tekrar dünyaya döndükleri yerdir.

Kudüs

Kamboçya tapınağı

Şiblî Numani

"Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde.

Nâgehân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahî bile yapıldım taş ü toprak âresinde."

Her iki durumda da iki cihan arasındaki bu metakentten nasibi olanlar sadece âriflerdir. "Tanıyan, bilen, vâkıf ve âşinâ olan, hâlden anlayan" gibi mânâlara gelen **ârif**, daha çok tasavvufta kullanılan bir terimdir. Ârifin bilgisine mârifet denir. Ârif hayır ve nimeti cemâl sıfatının, şer ve musibeti celâl sıfatının tecellisi bildiğinden, Allah'ın lütfunu da kahrını da hoş karşılar. O, sükûn ile hareketi, huzur ile tasayı en yüksek seviyede kendisinde birleştirmiştir. Bundan dolayı Şiblî, *"Ârif bahar gibidir; bir taraftan gök gürler, şimşekler çakar, öbür taraftan çiçekler açar, kuşlar ötüşür"* demiştir. İbn Seb'în'e göre bütün çabasını ilim ve düşünceye yönelten ârif, böylece faal akıl ile irtibat kurar İşrâki filozof Sühreverdî, bu yükseliş ile irtibat kurmayı ve faal akıl veya –kendi tâbiriyle– "âlem-i kuds'ten bilgiler (maârif) almayı zühdî çaba ve ahlâkî arınma şartına bağlar." (https://islamansiklopedisi.org.tr/arif, Erişim Tarihi: 28.08.2022). İki cihan arasında, yeri yurdu bilinmeyen ve ancak âriflerin gidebildiği, "âlem-i kuds"-ten bilgilerin dağıtıldığı bu şehirde oklar şehri savunmak için dışarıya değil, içeridekilere atılmaktadır. O hâlde içeride olmak güvende olmak anlamına gelmemektedir Ârifler Şehri'nde.

"Ârif bahar gibidir; bir taraftan gök gürler, şimşekler çakar, öbür taraftan çiçekler açar, kuşlar ötüşür."

Kutub Minar

"Ol şârdan oklar atılır gelir ciğere batılır
Ârifler sözü satılır ol şârın bazâresinde"

Bu durumda aklımıza gelen sual şudur? Kalenin içinde de güvende olamayan insan nerede güvende olacaktır? Onun cevabını da Ümmî Sinan vermektedir.

"Gülden kurulmuş bir çadır
İçinde nimeti hazır
Kapıcısı İlyas Hızır
Nânı şârâbı güldür gül"

Kapısında İlyas ve Hızır'ın nöbet beklediği bir çadır elbette ki güvenlikli yerdir. Sahi insan için güvenlikli yer neresidir? Kur'ân-ı Kerim o yeri *esenlik yurdu* olarak târif etmektedir. "Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir." (Yûnus Sûresi, 10:25). "Rableri katında onlara esenlik yurdu (cennet) vardır. Yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur." (En'âm Sûresi, 6:127).

Esenlik yurdu bir şehir olsaydı neresi olurdu? Muhammed Sadık, *Nefsin Şehirleri* (*Risale-i Mahbub*) adlı eserinde insan nefsi için esenlik dolu şehri şöyle târif etmektedir:

İki cihan arasında, yeri yurdu bilinmeyen ve ancak âriflerin gidebildiği, "âlem-i kuds"ten bilgilerin dağıtıldığı bu şehirde oklar şehri savunmak için dışarıya değil, içeridekilere atılmaktadır.

"Can kulağını açıp Hak kelâmını benden işit ki bu şehrin şerefli adına 'kutlu mülhime' derler. 'Mutmainne' kale kapısına varıncaya değin dört mahalledir." (Sâdık, 2013).

Her biri diğerinin içinde yer alan dört şehir ve üçüncü şehrin dört mahallesinden oluşan *Risâle-i Mahbûb* adlı eserde Sâdık insanın kendi içine doğru olan yolculuğunu şehir metaforu ile anlatır. İçe doğru gidilip şehirlerin kapısından geçildikçe bir önceki şehirde yaşayanların sahip oldukları kötü hasletlerden uzak ancak bir sonrakinde yaşayanlara göre bazı kötü huyları bünyelerinde barındıran insanlarla karşılaşırız.

Son şehir olan Nefs-i Mutmainne Şehri "nasıl olduğu anlatılıp yazılamaz" olarak tanımlanır. O hâlde insan için târif edilebilecek son mekân Nefs-i Mutmainne Şehri'nden önceki yer olup o da Mülhime Şehri'nin dördüncü mahallesi olan Fenâ Mahallesi'dir.

"Fenâ Mahallesi üç tabakadır. Her bir tabakası bir âlemdir: Bunlardan her biri bir mânâya işarettir." (Sâdık, 2013).

- Fiillerin fenâsı.
- Zâtın fenâsı.
- Sıfatların fenâsı.

"Cân- baş terk eder isen ihtiyâr
Rehber olur lutf u fazl-ı Kirdigâr"

Fenâ Mahallesi sâkinlerinin iç yüzü kendisine malûm olmayan hallerinin zâhirini de şöyle târif ediyor Muhammed Sâdık:

"Bunları söyleyen hidayet adlı sultan bu sırları açıklayıp görünür kıldı. Fakir o anda murakebeyi terk edip 'el Fakru fahrî' mahallesi olan gönüller cananı muhakkiklerin fenâ mahallesine can attım. Orada kaldım ve benlikten kaçtım. Nice kâmil can yoldaşlarıyla görüşüp meclislerine vardım ki cümlesi ölü gibidir, konuşmaya mecalleri yok. Sağlıklarından ümitlerini kesmişler. Sanırsın ki ölüm meleğini bekliyorlar. Meclislerine gelip kendinden habersiz bir şekilde varlık âlemiyle bağlantıları kopmuş ve fenâya ulaşmışlar. Beş vakit namazı kılmaktan başka bir fiile kudretleri kalmamış ve zaten bir fiille de kayıtlı değiller. Zevk ve keder nazarlarında eşit olup kendilerine 'Kutupluk' makamı sunulsa istemezler. Dünya ve âhiret âlemini, Ali'yi Veli'yi unutmuşlar, bilmezler. Korku ve ümitten de geçmişler ve aşk meyini içmişler. Dua, sena ve niyaz bile edemezler. Beden ve ruh lezzetlerini terk etmişler. Zikir, fikir, sefa ve ceza nazarlarında, gönüllerinde bir olmuş. Fakir de bir nice sene, hem onları taklit ederek, hem tahkik yoluyla hareket ettim. Onların hâllerinin içyüzü bir türlü malûmum olmadı. Zaten fenânın tadını tarif edebilmek, anlatabilmek mümkün değildir." (Sâdık, 2013).

Mademki gül muhabbetin, ubûdiyetin ve hürriyetin de sembolüdür o hâlde bağı duvarı gül olan şehir de her türlü esaretten kurtulup gerçek hürriyete erişilen şehir olmalıdır.

Fenâ Mahallesi'ne gidenin bir daha fâni âleme geri gelmesi mümkün olmadığına göre, dönüp de olup biteni haber veren Muhammed Sâdık da Ümmi Sinan gibi seyrinde oraya gitmiş olmalı.

Gülistan Sarayı, Tahran, İran

"Seyrimde bir şehre vardım
Gördüm sarayı güldür gül
Sultânının tacı tahtı
Bağı duvarı güldür gül

Gül alırlar gül satarlar
Gülden terazi tutarlar
Gülü gül ile tartarlar
Çarşı pazarı güldür gül"

Gül hem edebî metinlerde hem de tasavvufta Hazreti Peygamber aleyhissalâtu vesselamı remzeder. "Gül Allah'ın ve Rasulullah'ın sevgisini temsil ettiği için ilahî aşkın sembolüdür. Aynı zamanda insan-ı kâmilin gönlü muhabbet, ubudiyet ve hürriyetin bütün manalarını hissettiği için tasavvufta gül, muhabbetin, ubudiyetin ve hürriyetin de sembolüdür. Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanıyan ve onlarla bütünlük kuran bir kul olduğu için insan-ı kâmilin gönlü, gül bahçesi gibidir. Bu nedenle gül, Allah'ı tanımanın ve ilahî sıfatlarla bütünleşmenin sırrını mutasavvıfa sunan marifetin de sembolüdür." (Sayın, 2013).

Mademki gül muhabbetin, ubûdiyetin ve hürriyetin de sembolüdür o hâlde bağı duvarı gül olan şehir de her türlü esaretten kurtulup gerçek hürriyete erişilen şehir olmalıdır. Zaten korku ve ümitten geçen insan gerçek hürriyete kavuşmuş demektir. ŞD

Kaynaklar

- Bumin, Kürşat, *Demokrasi Arayışında Kent,* Kent-Koop Yayınlar, Ankara, 1986.
- Güçlü, A. Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü,* Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Sâdık, Muhammed, *Risâle-i Mahbûb, (Nefsin Şehirleri),* Haz. Yusuf Turan Günaydın, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2013.
- Sayın, Esma, *Tasavvufta Gül,* Süyeman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2013 / 1.
- Sommer, Robert, *Personal Space, The Behavioral Basis of Desing,* Prentice-Hall, Inc. New Jersey, 1969.
- William, C. Chittick, Sachiko Murata, *İslâm'ın Vizyonu,* İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.

RÖPORTAJ

ŞEHİRLERİN EDEBİYAT, EDEBİYATIN ŞEHİRLER İÇİNE SİNMİŞ İZLERİ

Prof. Dr. Mehmet NARLI

Balıkesir Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Röportaj:

Cihan DİNAR

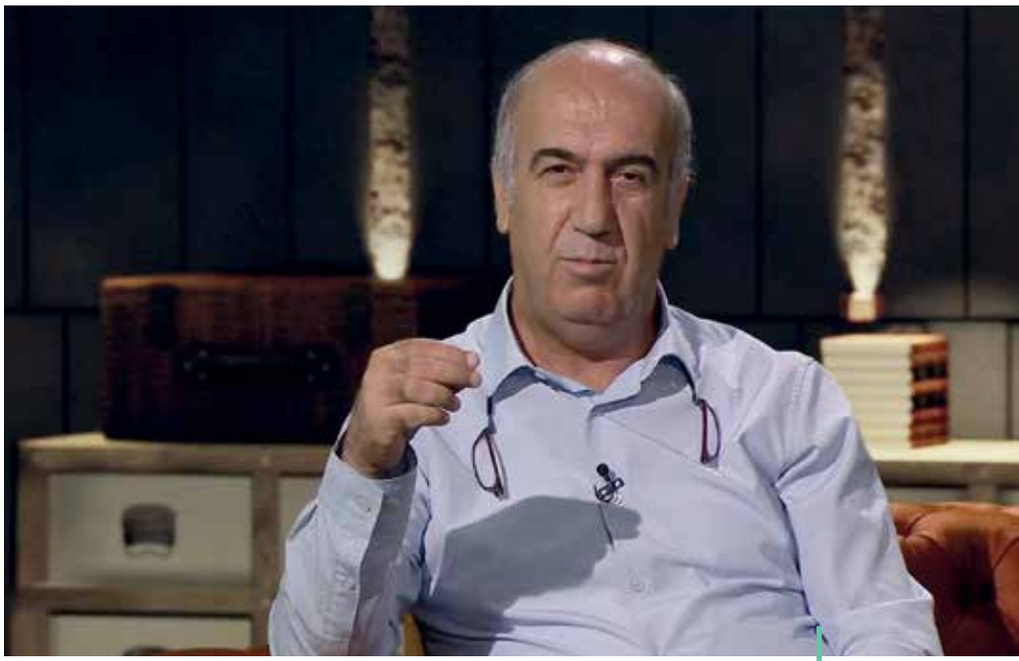
Esenler Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Proje Yöneticisi-Editör

"Dublin'in görüntüsü bir gün yeryüzünden silindiğinde, bir rehber kitap gibi Ulysses'e bakarak yeniden eksiksiz bir biçimde kurulsun istiyorum."

James Joyce

Genel olarak Türkiye'de modernlik ve şehir/mekân ilişkisinin durumu nasıl açıklanabilir?

Modern öncesi birçok şehrin yapısını biçimlendiren en belirgin etkenin din olduğu neredeyse bütün şehir bilimcilerinin ortak görüşürdür. Atina, Kudüs, Mekke, Medine, Roma, İstanbul gibi şehirlerin bugün taşıdıkları en derin simgelerin dinsel anlamlı olmalarının sebebi, mekânı düzenleyenin, inancını eserine yansıtmasıdır. Turgut Cansever de şehirleri meydana getiren yapıların kalıcı ve geçici malzeme ile inşâ edilmiş olmasını inanca bağlamaktadır. Türk şehrinin en önemli özelliklerinden biri, mahalleler hâlinde yapılmış olmasıdır. Mahalleler genellikle bir caminin, bir çeşmenin veya ağaçlıklı bir meydanın etrafında teşekkül eder. Okulu, camisi, hamamı, küçük çarşısı ile kendi kendine yeten bir yapıdır. Nasıl ki evlerin her biri kendi içinde bir mahremiyeti ve bir kendine özgülüğü taşıyorlarsa; her bir mahalle de diğerine mahremdir. Mahalleli kendi sâkinlerini gözetir; önce kendi yoksulunu, kimsesizini korur; sorunu mahalle dışına çıkmadan halleder. Her mahallenin bir huyu suyu,

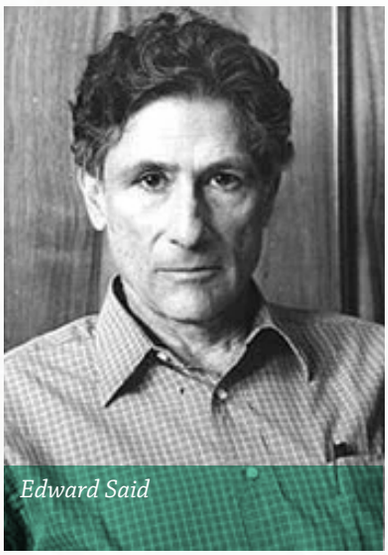

Mehmet Narlı, TRT 2 Edebiyat Sohbetleri programından bir kare

namusu, terbiyesi vardır. Evlerdeki sofa işlevini, mahallelerde meydanlar üstlenirler; sanki her ev, meydana akar. Meydanlardaki çeşme ve kahveler de onları buluşturup, yakınlaştırırlar.

Modern döneme gelince; öncelikle modern şehir, aydınlanma ve burjuvazinin iç içe geçtiği otoriter modernizmin ürünüdür; bu yönüyle şehir, kültür üretimini örgütleyen bir mekândır. Urry, genel olarak modern şehirle insan ilişkilerini çözümlemeye çalıştığı kitabında şu tespitleri yapar: "Kent kişiliği, çekingen, mesafeli ve bıkkındır. İkincisi, aynı zamanda kent, bireylere farklı bir tür kişisel özgürlük sağlamaktadır. Son derece geniş ilişkiler yayılımı içine yerleştirilen bireylerin benzersiz gelişimlerine izin veren de büyük kentin mekânsal biçimidir. Üçüncüsü, kent, kentin rasyonalitesi ve entelektüalizminin kaynağı ve ifadesi olan para ekonomisine dayanmaktadır. Dördüncüsü, özellikle modern yaşamda yansıtıldığı gibi para ekonomisi, insanları, etkinlik ve ilişkileriyle ilgili olarak daha hesapçı yapar." Modernleşmek isteyen veya modernleşmeye mâruz kalan birçok ülke gibi Türkiye de modern mekânsal kavramlarını kendini merkez kabul eden Batının kültürel/siyasal birikiminden ve oryantalist literatüründen almıştır. Edward Said'in dediği gibi oryantalizm Doğu'nun, Batı'nın takdimi ile ortaya çıkışıdır. Batı'yı üst, doğuyu ast alan oryantalizm, siyasal iktidarıyla, entelektüel iktidarıyla, kültürel iktidarıyla sürüp gitmektedir. Modernizmin şehirlerini inşâ etmesi Doğu ve Batı'da (veya gelişmiş ve azgelişmiş) bütünüyle aynı biçimlerde ve sürelerde olmamıştır tabiî. Marshall Berman, modernizmi ve mekânlarını çözümlediği kitabında, ekonomik, toplumsal ve teknolojik

Batı'yı üst, doğuyu ast alan oryantalizm, siyasal iktidarıyla, entelektüel iktidarıyla, kültürel iktidarıyla sürüp gitmektedir.

Edward Said

modernleşmenin dinamik ve itici olduğu gelişmiş ülkelerde, modernist sanat ve düşüncenin, kendisini çevreleyen gerçek dünya ile ilişkilerinin, karmaşık ve çelişik de olsa berrak olduğunu söyler. Buna karşılık, modernleşme sürecinin henüz kendini bulmadığı, (görece) geri ülkelerde, modernizm, fantastik bir karaktere bürünmüştür. Çünkü böyle ülkelerde modernizm, gerçeklikle değil fantezilerle, seraplarla, düşlerle beslenmek zorunda

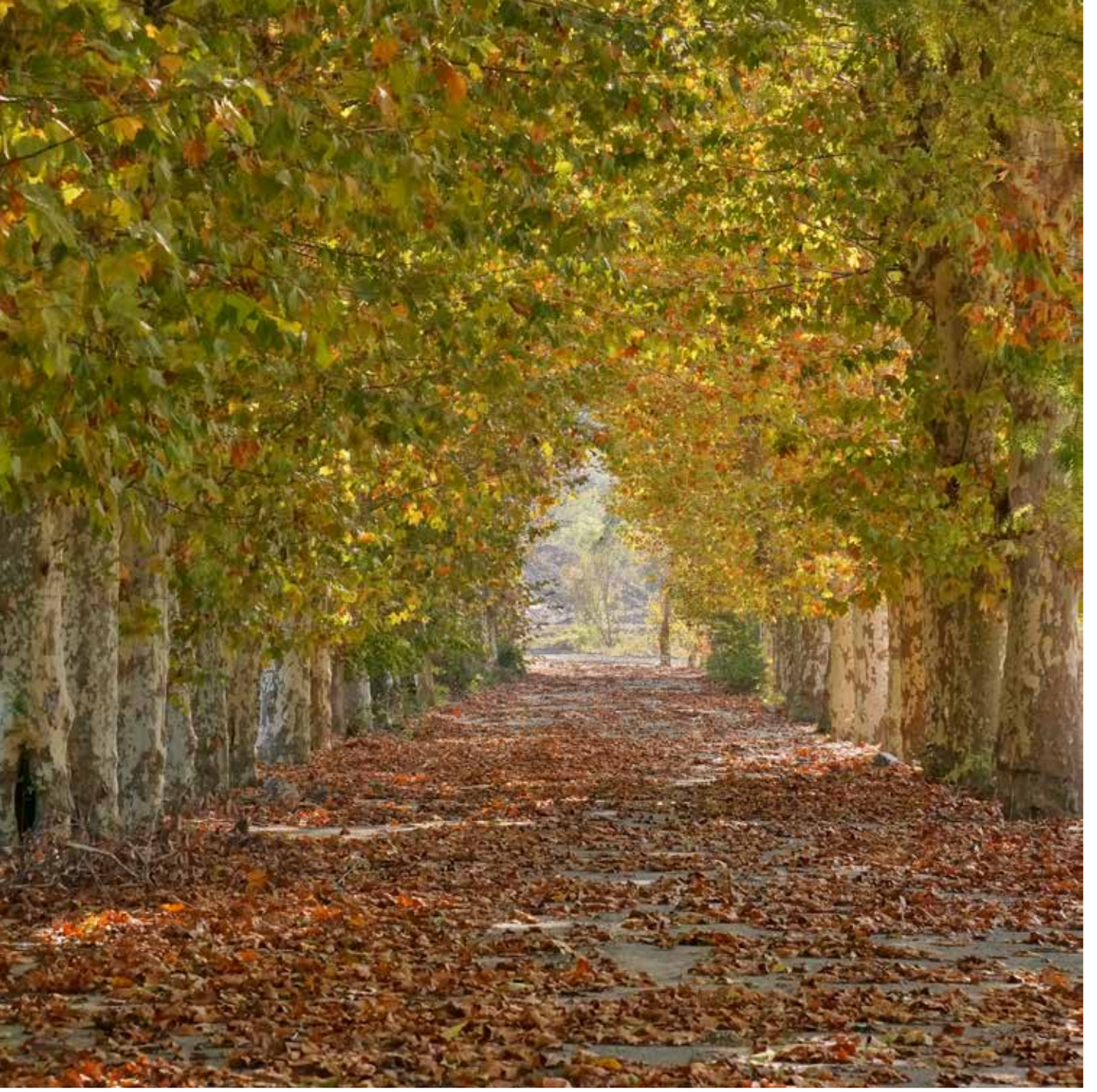
Kubbetü's-Sahra Camii, Dormition Manastırı ve Hurva Sinagogu, Kudüs

kalmıştır. Kaynaklandığı hayat biçimine bağlı kalmak isteği içinde tuhaf, tutarsız ve sorunlu olmuştur. Berman'ın işaret ettiği şey çok önemli. Modernizmi fantezileştiren ya da kavramlarını oryantalist iktidar alanını derinleştirmek için düzenleyen birçok Doğu ülkesi olmuştur/olmaktadır. Özellikle, oryantalizmin deyişiyle, gelişmekte olan birçok ülke, özellikle başkentlerini ve diğer şehirlerini kurarken, Paris'i, Londra'yı, Berlin'i ya da Petersburg'u düşünmüşlerdir. Türkiye de bu ülkelerin içindedir. İstanbul Beyoğlu'nda başlayan yeni yapılaşmanın, İstanbul'un tarihsel, kültürel ve Türk-Osmanlı kimliğini nasıl bozduğu konusunda birçok mimar, sanat tarihçisi, yazar birleşmektedir. Tanpınar, on dokuzuncu yüzyılın mimarisini kaybettiğini düşünür. Avrupa'nın modern şehirlerinden gelen her dalga, İstanbul evlerine, konaklarına, köşklerine ve yalılarına vurur ve hasarlar meydana getirir. Bundan sonra yapılan, neredeyse her yapılaşma, yoksullaşan güzellik duygusunu, kültür ve ruh dünyasını yansıtır. Tanpınar'ın deyişiyle "büyük müstehliklerin şehri, küçük müstahsilin şehri" olmaya başlar. Osmanlı Modernleşmesi, Cumhuriyet'le devam eder; Ankara'yı modern bir "kent" yapmaya uzanır. Dönemin birçok yazarı/siyasetçisi Ankara'yı bütün Türkiye şehirciliğinin modeli olarak görür. Asrın örnek şehirlerinden birini, Küçük Asya'nın ortasında Türklerin yapmış olmasıyla gurur duyar. Hatta ülkenin manzarasını binaların, yolların ve bahçelerin oluşturduğunu; bu yüzden binalarda kültür ve zevkin hâkim olması gerektiğini söyleyerek gerçek "umran"ın yüz göstermesinin buna bağlı olduğunu savunurlar.

Özellikle metropollerdeki apartmanların dairelerinde yaşayanlar, penceresiz monatlara dönüşmüşlerdir. Tanpınar'ın dediği gibi her daire "birbirinin ölümünden diriminden habersiz, küçük bir Bâbil" olmuştur.

Apartmanlaşma süreci, mahalleyi ortadan kaldırmıştır. Bir metrekarelik asansörde karşılaşan insanlar, mahallenin geniş meydanındakiler kadar birbirini tanımaz hâle gelmişlerdir. Yerel yönetimlerin tasnif ve tanzimleri içinde mahalle yine vardır ama artık mahalle hayatı kalmamıştır. Özellikle metropollerdeki apartmanların dairelerinde yaşayanlar, penceresiz monatlara dönüşmüşlerdir. Tanpınar'ın dediği gibi her daire "birbirinin ölümünden diriminden habersiz, küçük bir Bâbil" olmuştur. Modern şehrin katı geometrisi, düşünceyi kendi üzerinde yoğunlaştırmış ama ufku kilitlemiştir. Doğal ve kozmik olana, ancak parklar ve tatillerle kapı aralama ihtimali bulunan bireyin özgürlüğü ve ufku sürekli tehdit altındadır. Modern şehir, hem mekânları ayrıştıran hem de sosyoekonomik sınıflar için heterojen mekânlar üreten bir yapıdır; caddeler, bulvarlar, parklar gibi sosyal mekânlar, herkesin mekânıdırlar. Kamusal alanlar da bütün farklı sosyal grupların karşılaşabileceği mekânlar olarak

düşünülebilirler. Bireysel mekânlar ise bu geniş alanlara açılmazlar; olabildiğince yalıtılmışlardır. Kapitalist sanayileşmenin ürettiği endüstriyel şehirler üzerinde duran Marx'ın emekçi kitleleri için, modern şehirlerin etrafına, proleter bölgeler kurulur; fakat bu bölgelerle fabrikalar arasındaki mesafe, giderek malların sergilendiği bir alana dönüşür. Metropollerde kurulan dev alışveriş merkezleri, tüketim düzeneğini insanların yanı başına kurarak, hayatı alma ve sahip olma duygusunu ayarlamaya çalışır. Modern şehir, ürettiği sanal özgürlüklerin ve kaotik kişiliklerin bütün isteklerini yatıştırmak için, simülasyonu yaratır. Umberto Eco, simülasyon dünyasında, nesnelerin sahici oluşundan söz etmek için, bu nesnelerin sahiciymiş gibi görünmesi gerektiğini söyler. Artık bütünüyle sahici olanla bütünüyle sahte olan özdeş hâle gelmiştir. Mutlak gerçek dışılık, gerçekliğin kendisi olarak sunulur. Postmodern zamanlara doğru, kitle iletişim araçları denilen ve esasen simülasyon üretme merkezleri olan aygıtlar, bütün değerleri yıkarak; eşitleyerek ya da yok sayarak; aynı zamanda her şeyi var ve mümkün kılarak; neredeyse insanın kendisini de kurgusal bir gerçeklik hâline getirirler.

Edebî metin üretiminde şehrin katkısı nedir? Şehrin kimliğinin oluşmasında edebiyatın katkısı nedir?

Bir yönüyle dün, bugün ve gelecek ile kurduğumuz, tasavvur veya tahayyül ettiğimiz temaslar mekânsaldır. Meselâ dinin iyilik ve adalet merkezinde kurumsallaşmasını, sosyal ilişkilerin varlığını ve sistemini oluşturmasını, edebiyatın, müziğin, resmin kurgulanmış temsilleri ve değerleri içermesini, siyasal örgütlenme ve yönetim mekanizmalarının kurulmasını şehirsiz düşünmek mümkün müdür? Bu demektir ki şehirlerin, insandan

Adalet Ağaoğlu

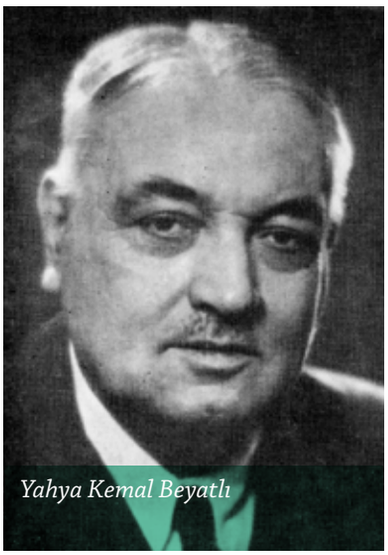
süzülen dinsel, sosyal, kültürel, sanatsal hatta siyasal kimlikleri vardır ve bu kimliklerin imgesel ve simgesel içerikleri de yeniden insan ruhuna sinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanların yaşamış ve düşlemiş oldukları bütün yaşantılar ve bu yaşantıların yansımaları, şehirlerin hâfızalarında durmakta ve insan bilinçli veya bilinçsiz olarak bütün zamanları kendileştirmiş olan şehirlerin arketipleri ile temasa geçmektedir. Bir şehrin biçimlendirdiği insan, davranışlarıyla, oturup kalkmasıyla hemen seçilebildiği gibi şehrin insan ruhundaki izleri de sanat eserlerinde gizlidir diyordu Adalet Ağaoğlu. Şehir, bir müzik parçasının uğultulu bölümlerinde, bir romanın fligramlı sayfalarında gizlidir. Gerçekten o sayfaların arkasına ışık tuttuğumuzda; şehrin, insan kılığına bürünmüş fligramı da görünmüş olur diyordu.

Demek ki şehri edebiyatsız, edebiyatı şehirsiz idrak etmek büyük bir kayba yol açacaktır. Edebiyatı şehirle idrak etmek bir bakıma şehirleşmiş hâfızayı, hâtıralar, düşler, tasavvurlar ve tahayyüller yoluyla görmektir. Biraz ileri gideyim: Şehirlerin edebiyat, edebiyatın şehirler içine sinmiş izlerini aramayan, onlara kulak asmayan, sosyolojik, kültürel ve siyasal her araştırma eksik kalma ihtimaliyle mâlûldür. Yazar, kendini şehre kapatırsa şehir de kendini ona kapatır. Yazarın şehirle ilişkisi tek boyutlu ve yeknesak değildir; yazarın kendini var kılması için şehirlerle sadece sevişmesi değil; aynı zamanda hesaplaşması, küsüşmesi de gerekebilir. J. Joyce, "Dublin'in görüntüsü bir gün yeryüzünden silindiğinde, bir rehber kitap gibi Ulysses'e bakarak yeniden eksiksiz bir biçimde kurulsun istiyorum." der. Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul*'u, Tanpınar'ın *Beş Şehir* ve hatta *Huzur*'u, Abdülhak Şinasi Hisar'ın bütün İstanbul kitapları da bunun peşindedir. Çünkü orijinalin ve sonsuz yenilenenin ne olduğu, şehirlerin hâfızasında durmaktadır. Bu anlamda şiir de, roman da, öykü de, otobiyografi de, şehrin peteklerinde sıkıştırılmış olarak bulunan hâfızaya yönelir.

Bir şehrin biçimlendirdiği insan, davranışlarıyla, oturup kalkmasıyla hemen seçilebildiği gibi şehrin insan ruhundaki izleri de sanat eserlerinde gizlidir diyordu Adalet Ağaoğlu. Şehir, bir müzik parçasının uğultulu bölümlerinde, bir romanın fligramlı sayfalarında gizlidir.

Dîvan şâiri, şehrin şâiridir. Bütün kültürel birikimi, sosyal davranışı şehrin içinde biçimlenir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, eğitim görmüş, sanat ve bilim alanlarında yetenekleri olan herkes gibi şâir de, İmparatorluğun merkezine doğru akar. Özellikle tasavvufla beslenmiş İslâm sanatlarının en önemli estetik özelliklerinden olan çevre-merkez ilişkisi, mekân açısından da geçerlidir. Bütün kozmik âlemin merkezi biricik olan güneştir ve her şey ona âşıktır; onun etrafında döner. Bütün şehirlerin merkezi de İstanbul'dur;

Yahya Kemal Beyatlı

dünya onun etrafında döner. Yahya Kemal işte bu İstanbul'u görür ev onun her yerini her manzarasını, medeniyetin imanının, arzusunun, güzellik anlayışının kısaca karakterinin mikrokozmik evreni olarak görür. Bu aslında şehrin şiirselliğini keşfetmektir. Şâir bu keşifle derinlere iner. Şehrin derinliği sadece edebiyatı değil bütün hayatı etkileyen bir öznedir.

Edebiyat şehir arasında doğal ve zorunlu bir ilişki belirlediğiniz. Bu ilişkinin rengi ve biçimi hep aynı mıdır; zamanla değişir mi?

Değişir elbette; insan değiştiğinde mekân da değişir ve ikisinin temaslarındaki renk ve biçimlerde farklılaşabilir. Fakat bütün değişim ve dönüşüm süreçlerinde her öge salt kendi şartları içinde ve kendi diyalektiğine bağlı olarak değişmiyor. Toplumlar yer değiştirdiğinde, insanlar ev değiştirdiğinde ya da kültürel temas ve yitimlerde, hatta sosyal ve siyasal hayata yön veren devletler, devlet anlayışları değiştiğinde, hayatın ana damarlarını besleyen ihti-

Şâir bu keşifle derinlere iner. Şehrin derinliği sadece edebiyatı değil bütün hayatı etkileyen bir öznedir.

yaçlar, bakış açıları ve çatışmalar değişiyor. Ama asıl belirleyici olan insanın değişmesidir. Modern insanın en önemli bir özelliği meselâ eskisinden farklı merkez mekânlar üretmesidir: Tarihî merkezler, iktisâdî merkezler, siyasal merkezler, eğlence merkezleri, mimari merkezler gibi. Meselâ Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki edebiyatta şehir algısı, esas olarak, modern Batı edebiyatlarının ve düşüncelerinin izinde değişmeye başlar. Bu değişmenin tarihsel gelişimini modernliğin sürekleri olan romantik mekân algısı, realist mekân algısı ve postmodern mekân algısı olarak sıralamak mümkün. Örneğin Hamit'te görülen şehir ile doğal mekânlar çatışması, doğal mekânların tanrısal anlamlar taşıması, romantik mekân algısının izinden doğar. Yahya Kemal'de şehrin, bir medeniyet olarak şiire girmesi de modern etkilerle ilintilidir. Yahya Kemal, neoklasik bir yaklaşımla İstanbul'u kolektif ruhun bütün iradesini, sanatını, zevkini içinde tutan bir varoluş mekânı olarak görür. Tevfik Fikret'in Sis şiirinde İstanbul'u, bütün tarihsel, kültürel, ekonomik ve politik birikimleriyle hayatı, hürriyeti ve adaleti ezip yutan bir zorba ve kanlı bir varlık olarak görmesi de modernliğin çelişkili ve çatışmacı bilincinin bir yansımasıdır.

Söz buraya gelmişken Türkiye'de modern şehir ve edebiyat hakkında neler düşünüyorsunuz?

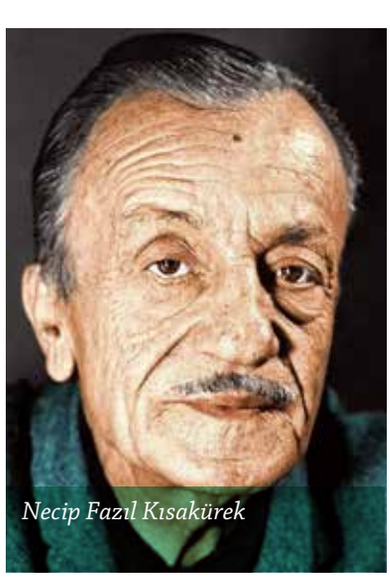
Modernist süreçte birçok düşünür, modern insanın dille, anlamla, ideolojiyle, insanın kavramsal varlığıyla ve mekânıyla ilişkisini, çatışmasını tartışırlar: Benjamin'in Paris pasajlarındaki düşünsel ve imgesel dolaşmaları, Berman'ın Petersburg modernliğini Yer Altından Notlar üzerinden anlatması,

Faucault'nun insan ve mekân ilişkilerinde kurulmuş anlamları yeniden çözümlemesi gibi. Modernist dönem insanın mekânla daha karmaşık ilişkiler kurduğu dönemdir. Edebî dünyanın özneleri metinlerde mahkumluk, isyan, kaos, yitik cennetlerini arama duyguları içinde görünürler. Meselâ Türkiye 1850'lerde başlayan modernleşme bağlamında 1923-1950 arasında toplumun ve tek tek bireylerin mekân ve şehir algılarını algılarını etkileyecek, yeni simgesel ve imgesel anlamaların oluşmasını sağlayacak önemli değişmeler olmuştur: İstanbul'un sadece siyasal olarak değil kültürel olarak da terk edilmesi; Ankara'nın siyasal merkez olarak ve modern kentleşmenin örneği olarak inşâ edilmesi; Millî Mücadele'yi gerçekleştiren Anadolu'nun hamasi ve ideolojik duyguların en önemli kaynağı hâline gelmesi; ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların da bir göstergesi olan konak, köşk, yalı, ev şeklindeki yurtların apartmana, daireye, villaya, yazlığa ve gecekonduya dönüşmesi; şehir imajının parklarla, sinemalarla, şehir kulüpleri ve meyhanelerle çizilmesi gibi. Bütün bu değişmeler, şâirlerin kültürel, ideolojik, kişisel tercih ve özelliklerine göre yeni anlamlar kazanırlar. Sadece şehir dolayımında karşılaştırma da içeren birkaç örnek vereyim: Yahya Kemal için İstanbul, Müslüman Türk medeniyetinin bütün asabiyetini, idrakini, sanatını ve zevkini hâfızasında saklayan bir şehirdir. Necip Fazıl'la birlikte modern şehir ile modern bireyin, isyan, bunalım, mahkûmiyet ve kaos içeren ilişkisi görünmüştür. Şâir, yeni bireyin yeni şehirde "sezinlediği ama anlatamadığı varoluş korkusunu duyumsamış

Necip Fazıl'la birlikte modern şehir ile modern bireyin, isyan, bunalım, mahkûmiyet ve kaos içeren ilişkisi görünmüştür.

Necip Fazıl Kısakürek

ve dillendirmeye çalışmıştır." Orhan Veli'nin İstanbul'u, içindeki her türlü çatışmaya rağmen büyük bir ritme, hazza ve enerjiye sahip olan bir yaşama merkezi olur. İlhan Berk'in İstanbul'u ise çok kültürlü, çok inançlı tarihsel bir süreçten geçerek modernleşme uğrayan vazgeçilmez bir kaostur.

Küreselleşmenin edebiyata ve şehrin mekânlarına yansımaları neler olmuştur?

Şu anda Türkiye, Cumhuriyet modernleşmesi, geleneksel muhâfazakâr modernleşme ve küreselizmin popüler siyasal çoğulculuğu, çok kültürlülüğü arasında sıkışmış; toplumsal ve yönetsel kodlarını arayan bir ülke konumundadır. Geçmişte bir medeniyet kurduğuna, bu medeniyetinin ortak referanslar sisteminin bulunduğuna ama modernizmin bu kodları tahrip ettiğine; küreselleşmenin ise deyim yerindeyse bu referanslar sistemini tümüyle yok ettiğine inanıyor. Mademki şehirlerimiz ve şehirlerimizin içindeki evlerimiz, çarşılarımız medeniyetimizin somutlaşmış ruhu idi, öyleyse bir restorasyona kesin ihtiyaç var diye düşünüyor. Ama henüz restorasyon fikrinin de küreselleşmenin, küresel mekân endüstrisinin bir uzantısı olduğuyla hesaplaşamıyor. Küreselleşmenin merkezleri tahrip ettiğini daha doğrusu sayısal merkez oluşturduğunu, şehir

Marshall Berman

meydanlarının ve çarşının yeni tüketim alanlarıyla işlevsiz hâle geldiğini görüyor. Bundan yakınıyor ama bir taraftan restorasyona ve yeni yaşam alanları dediği yeni merkezler oluşturmaya devam ediyor. Ama henüz küreselleşme ile birlikte kendi hâlinde ve kendi içinde mutmain bir bilme ve yaşama ilkesinin çöktüğünü; Cumhuriyet modernleşmesinin Batıcılıkla veya jakoben bir demokratçılıkla tebârüz etmiş elitliğinin küreselleşme ile nostaljik zevkleri olan, kibirli ve karmaşık zevkleri olan bir yapıya dönüşmüş olabileceğini; ilericilik ve laiklik söyleminin dâima darbe ve demokrasi arasında sallanmasının ironisini hissediyor ama bütün siyasal, ideolojik ve modernist değerlerin aynı anda var olduğunu ve aynı anda buharlaştığını analiz edemiyor. Her şeyin hep bir arada var olmasını ve hiçbirinin diğeri karşısında haklılığı ve geçerliliğinin olmadığı gerçeğini "bağımsız ve güçlü Türkiye" hedefiyle aşmaya çalışıyor. Bir taraftan geçmişteki medeniyetin şehir yapısına uygun yatay mimariye gönül veriyor bir taraftan da sosyal devletin gereği çeşitli desteklerle steril blokların toplu konutların yayılmasına yardımcı oluyor.

Akılcı, aydınlanmacı ve ilerlemeci sistematiğe yöneltilen eleştirilerin oluşturdukları boşluklar, imgesel şartlandırmalarla, sanal gerçekliklerle dolduruluyor.

Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* kitabında "Makineler bile hayat bulurken, en

önemlisinden bazı insanî duygular ölmektedir." der. Edebiyatın da "buharlaşmasından" hayattan kopmasından söz edilebilir mi?

Ultra modernizm veya postmodernizm diyebileceğimiz süreç, siyasal ve ekonomik küreselleşme, göreceli bireysel ve toplumsal eşitlenme ve bağlantısızlaşma, olgudan görüntüye geçme; kültürlerin iç içe geçmesi; ideolojik dağılma, dijital yoğunlaşma ile gerçekle hayalin birbirine geçmesi şeklindeki etkileri ile devam ediyor. Akılcı, aydınlanmacı ve ilerlemeci sistematiğe yöneltilen eleştirilerin oluşturdukları boşluklar, imgesel şartlandırmalarla, sanal gerçekliklerle doldurulyor. Doluluklar, karmakarışık görüntüleriyle zihinleri donuklaştırıyor ve nihâyetinde sunulacak her tülü yeni ve dijital gerçeklikler için hazır hâle getiriliyor. Şu anda edebiyat ana akışıyla bu ortamın edebiyatıdır. Postmodern küreselleşmeyi edebiyattaki çoğulculuk; bireysel, toplumsal ve kültürel eşitlenmeleri edebiyattaki çoklu bakış açısı; olgulardan görüntülere geçişi ve aşırı/alternatif gerçekçiliği edebiyattaki üstkurmaca; tekli gerçeklik anlayışının yerine her an ve her yerde var sayılması mümkün olan gerçekliklere dönüşünü de metinlerarasılık olarak değerlendirirsek postmodern edebiyatı kabaca tanımlamış oluruz. Bütün bu gelişmeler "edebiyatın da buharlaşması" sonucunu doğurur mu? Doğrudur; Adorno'nun tespit ettiği gibi edebiyat dâhil bütün kültür ürünleri, kitlelerin tüketim örüntülerine göre şekillendirilip metalaştırılmaktadır. Her şeyin metalaştığı bir dünyada, sanatçı da her şeyi nesneleştirir ve çoğaltarak yeniden üretmeye odaklanır. Böylece içerik ve biçim önemini yitirir, popüler olan da hiçleştirilir. Bütün bunlar edebiyatın buharlaşması kesin sonucuna götürmez. Eninde sonunda sanat toplumsal bir üretimdir ve toplumsal olanla benzer bir şekilde farklı biçimlerle farklı içeriklerle yaşamaya devam eder. Nitekim bu süreçte de sözlü, yazılı ve görsel kültürlerin birbirinden tamamen kopuk olmadığını, dahası iç içe geçtiğini rahatlıkla görebiliriz.

Adorno'nun tespit ettiği gibi edebiyat dâhil bütün kültür ürünleri, kitlelerin tüketim örüntülerine göre şekillendirilip metalaştırılmaktadır.

Bir konuşmanızda "Artık edebiyatımızda deliler değil, psikiyatri hastaları var." diyorsunuz,

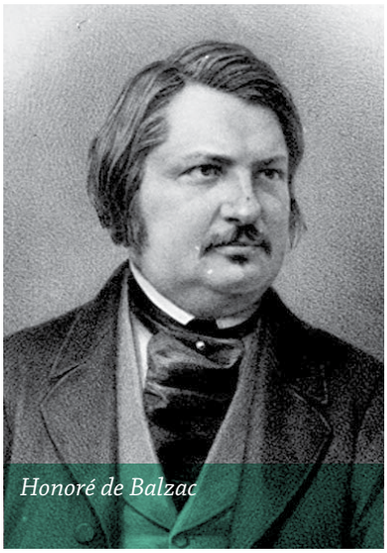

sizce modern insanın sokaktan çekilmesi ne tür psikolojik sonuçlar doğurabilir?

Evet modern öncesi çarşıların, pazarların, mahallelerin kendine özgü hayatları olan, çocukların, esnafın, halkın arasında yaşayan, ayıplanmayan, kınanmayan hatta korkulmayan delileri vardı. Delilerimiz, modernleşmenin katı atmosferi içinde âdeta buharlaştılar. Kimsenin durup onlarla ilgilenecek zamanı kalmadı galiba. Onların da bizi anlayacak mecalleri kalmadı. Önemli ölçüde Faucault'nun dediği gibi modern dünyanın hastanelerine kapatıldılar. Aileler, artık çarşısı, pazarı, esnaf ağı çökmüş kasabaların, şehirlerin tehlikeli meydanlarına delilerini bırakmıyor da olabilirler; çünkü delilerin akıllı emanetçileri kalmadı. Onların özgün dünyalarına girmeyi ayıp sayan, onlarla alay etmeyi günah sayan daha da önemlisi onlarda normallerin dünyasında olmayan bir biliş ve duyuş olduğuna inanan kasaba ve şehir halkı kalmadı. Maalesef "bizim delilerimiz" diyebileceğimiz bu delilerin Türk roman ve öyküsünde de çok yeri yok. Deli ve delilik bağlamında edebiyatımız İslâm kültürlerindeki deli algılarıyla yok denecek kadar az bağ kurmuştur. Kaldı ki Batı toplumlarında delilik ile dahilik arasında kurulan ilginin bir benzeri İslâm toplumlarında delilik ile velilik arasında kurulmuştu. Örneğin modern dönem Batı edebiyatlarında, söz ve eylemleriyle genel ölçülerin dışına taşan, ortalama algının kavrayamayacağı düşüncelere sahip olan yazarların veya kurgusal kişilerin dehası üzerinde durulurken aynı

Aileler, artık çarşısı, pazarı, esnaf ağı çökmüş kasabaların, şehirlerin tehlikeli meydanlarına delilerini bırakmıyor da olabilirler; çünkü delilerin akıllı emanetçileri kalmadı.

yüzyıllarda Osmanlı cemaat yapısı içinde aynı özelliklere sahip şâirlerin, âşıkların, meczupların, velilikle ilişkisi neredeyse genel bir kabul idi. Türkiye modernleşmesinin ilerlediği zamanlara kadar, delilerin hikmetlerini ve kerâmetlerini anlatan sayısız hikâye vardır. Açıkça ortadadır ki edebiyatımız deliliği neredeyse bütünüyle modern psikiyatrik düzlemde algılamış ve işlemiştir. Roman ve öykünün modern bir tür olarak kurulmuş olması bu durumu açıklayabilir. Çünkü edebiyatın biçimleri, türsel formları, doğal olarak kendilerini var eden düşünsel sistemleri içermektedirler. Modern şehirler bir yanıyla psikiyatri çağının şehirleridirler. Dolayısıyla modern şehir bireyi korkusuyla, vehimleriyle,

Honoré de Balzac

karşılanmayan arzularıyla şu veya bu şekilde psikiyatrinin konusudur. Delilerin sokaktan çekilmesi, korkuyu sona erdirmemiş tam tersi psikiyatri çağının, şehirlerimize rengini vermesiyle birlikte, daha önce hiç bilmediğimiz, "manyak", "çatlak", "kırık", "akıl hastası", "ruh hastası", "psikopat" gibi yığınla kelime hayatımıza girmiş, korkularımız daha da artmıştır.

Sokaktan uzaklaşıp ekran başından bizzat sanal âleme hapsolan insan yığınlarına edebiyat nasıl bir söz söyleyebilir? Mekân hâfıza ilişkisi içerisinde mekânın sanallaşması edebî metinlerdeki mekân anlatımlarını nasıl etkiler?

Sanallık içinde yaşayanlara edebiyat nasıl bir söz sözler? Doğrusu cevabı kolay verilebilecek bir soru değil. Yalnız, böyle yaşayanın da zihinsel, ruhsal hatta sosyal olarak kendini besleyen bir kültür ortamını tamamıyla yok saydığı yanılgısına kapılmayalım. Evet bu durumda olanların, şehri, mekânları, devralınan moral değerleri nesneleştiren küresel zihin yönlendiricilere, ruh biçimlendiricilere karşı uyanıklıklarını yitirdiklerini söyleyeceğiz ama onlar, olmakta olanı, değişimin kaçınılmazlığı, insanı besleyen kaynakların çeşitlenmesi olarak algılayacaklardır. Hapsolduklarını kabul ettiğimiz yer, onlar için ultra gerçekliğin yeni buluşma, yaşama, zevk alma imkânlarının çoğaldığı, çeşitlendiği yerdir. Onlar mekânsal gerçekliğin metaverse gerçekliği ile yer değiştirmesinden bizim kadar ürküntü duymuyorlar. Öyleyse yapılması gereken şey yok saymak veya yok etmek değil bu gerçekliğe uygun edebiyat ve sanat içerikleri üreterek zihinlerin ve ruhların küresel tüketimin nesnesi/kölesi hâline gelmesini engellemeye çalışmaktır.

Edebiyatın temel ilkelerinden biri gördüğümüz dünyayı tekrar etmek değil inşâ ettiğimiz dünyayı yaşamaktır.

Sorunun ikinci kısmı edebî metin üretenleri ve edebiyat teorisyenlerini çok meşgul edecek gibi görünüyor. Edebî metinlerde de plastik sanatlarda da mekânın romantik realist, sembolist, sürrealist, fantastik algı ve bakış açılarına göre tasvirleri var. Her tasvir biçimi, mekânın kurulma ve görünme biçimlerini, mekânın işlevlerini elbette etkiler. Mekân tasvirinde elbette mekânsal gerçekliğin izleri önemlidir. Ama biz mekânsal gerçekliğin nasıl değiştiğini, modernist dönemden bugüne örneğin bir Balzac, bir Dostoyevski tasvirinin nasıl değiştiği izledik gördük. Nitekim edebiyatın temel ilkelerinden biri gördüğümüz dünyayı tekrar etmek değil inşâ ettiğimiz dünyayı yaşamaktır. Böyle olduğu için meselâ bilimi entelektüel alana sanatı duygusal alana ait görme eğilimindeyizdir. Bu yüzden sorun mekânın birebir tasviri değildir. Ama diyeceksiniz ki mekân ve hâfıza arasında kurduğunuz zorunlu ilişki mekânın gerçekliğine bağlı değil mi? O hâlde metaverse mekânsallıkla bu hâfıza kazısı nasıl yapılacak? Haklısınız ama bu biraz şuna da benzer. Hayatında hiçbir döğen aracı görmeyen döğeni nasıl anlatacak; kuş türlerinden haberi olmayan kuşları nasıl anlatacak? Aslında cevap basit, görmediyse anlatmayacak veya o nesnelerin

veya mekânların kendine göre imgelerini üretecek. Bu durumda metindeki mekân ve hâfıza arasındaki ilişki de kurmaca ile gerçeklik ilişkisinin izdüşümü olacak. Ama imgeler şu veya bu düzeyde gerçeklikle ilintili olmadıkları zaman, edebiyat ve insan arasında çok ciddî bir güvensizlik ve boşluk oluşacaktır. Öyleyse yazar, kendisinin de kurmaca bir varlığa dönüşmesini veya nesneleşmesini istemiyorsa dijital alanla reel alanı birlikte tecrübe etmek zorunda olduğunu unutmayacak.

Postmodern romanı küreselleşmenin romana olan etkisi olarak görmek mümkün mü? Modern ve postmodern romanın mekân algısı arasında hangi temel farklar mevcut sizce?

Bilinçaltı, insanın derin ve örtülü gerçekliğinin nedensellik kaynağı olarak; bilinç akışı ise, bilinçaltı labirentlerinin simgesel uyaranlarla dolu yollarında kişisel ve toplumsal varlığın bağlantılarını öyküleştirme tekniği olarak yaşamaya devam etmektedir. Başka bir deyişle hâlâ romanımız önemli ölçüde bilinçle ve bilinçaltıyla ampirik dünyaya bir şekilde bağlıdır.

Romanımız önemli ölçüde bilinçle ve bilinçaltıyla ampirik dünyaya bir şekilde bağlıdır.

Fakat aynı zamanda yirminci yüzyılın daha ilk yarısından itibaren akılcı ve aydınlatmacı felsefelerin beslemesiyle büyüyen gerçeklikten kuşku duyulmaya başlanır. Deneysel ve olgusal gerçeklik, bütünlüğü ve kesinliği olan bir gerçekliği ortaya koyamamıştır. Bilginin ve yargıların göreceliği ile oluşan şey, inanç kaybı ve çoğulcu bakış açısıdır. İnanç kaybı romandaki nedensellik kaynaklarını altüst eder. Romanlar (ve diğer anlatı türleri), "kendine yeterli bir dünya olan metin"lere dönüşürler. Olgusal, deneysel ve tarihsel nedenselliklerinin yerini gerçeküstü uyaranlar ve rastlantısallık almaya başlar. Anlatılar, Eco'nun dediği gibi "imgeler ormanına" dönerler.

"Roman"dan "anlatı"ya geçiş aynı zamanda kahramandan bireye, bireyden metinsel varlıklara geçiştir. Başka bir deyişle, kişileri, olayları ve bilgileri ile bu anlatılar, postmodernizmin simülatik çocuklarıdırlar. Postmodernizm, rasyonel modernist sistematiğe karşı koyacak bir merkez kuvvet bulamadığı için, değerleri eşitleme yoluna gider. Fakat bu eşitleme, göreceli gerçeklik kuramını da aşarak, "gerçeksizlik" krizine ulaşır. Tarih ile tarih dışı, mekânla mekân dışı, dinsel ile din dışı, olgu ile tasavvur, ahlâk ile ahlâksızlık kısaca her şey, her değer birbirine karşı üstünlüğünü veya alçaklığını kaybederek eşitlenir. Göreceli gerçekliğin ilkelerinden biri olan çoklu bakış, bağlantısız bakışa sıçrar. Bu sıçramalar

arasında anlatı kişileri de reel konumlarını, toplumsal gerçekliklerini ve bireysel kimliklerini kaybederler. Nurdan Gürbilek, Türk öyküsünü "anlatamama" bağlamında çözümlerken, "yapıt"ın yerine "metin" kavramanın geçmesiyle, yazılanın yazarın niyetinden ya da yaşamından ayrıldığını, başlı başına bir dil, bir doku olduğunu söyler. Metin, "bir merkezi olmadığı gibi bir dışı da olmayan, hiçbir 'dış' müdâhaleye de izin vermeyen bir göstergeler ağı, bir alıntılar dokusu"dur. Eleştiri için, "metnin içiyle dışı arasındaki gerilim, sahicilik arayışı" anlamsız hâle gelmiştir.

Bilinç düzleminde eleştirileri, önermeleri, tercihleri olmayan ya da bu önerme ve tercihleri hem taşıyan hem de onları geçersiz kılan romanlar ya da anlatılar vardır artık. Bilinçaltı uyaranları ile sorgulamalara, anlam arayışlarına yönelmeyen ya da yönelen ama her yönün çıkışını boşluğa düşüren; iç merkezi ve dış çevreyi alabildiğine genişleten ve dağıtan; metinden başka hiçbir şeyle bağı kalmayan, hiçbir şeye ve kimseye sorumluluk duymayan anlatılar vardır. Bu anlatılar, doğrusal zamanın bir yerinde ilerlemezler; sanki dairesel zaman ve mekân ve olaylar bu anlatıların üzerine boca edilmiştir. Olgusal, mistik ve simulatik bütün bilgiler; yaşanan zaman, tarih, mitoloji ve hayal iç içe girer. Âdeta romanların kurgularını, bütün zaman ve mekânlarda dolanan, yörüngesinden fırlamış gizemli bir zihin kurmaktadır. Gizem, postmodern romanların en önemli öğelerinden biridir. Gizem, akıl gerçekliğinin ruhsal gerçeklikle buluşup sarılması ve bütünlüğü işaret etmesi bakımından, önemli bir geleneksel ve bilinçaltısal izdir denilebilir. Fakat bu metinlerdeki imgesel dil, bir bütünlüğü işaret etmez; hatta insanı, kendi içinde sürekli parçalayarak görünemez ve bilinemez hâle getirir.

Her yeni yüzyıl beraberinde sorunlar ve çözüm önerileri sunarken, gelecekte kurulmak istenilen merkeziyetsiz teknolojilerle yetişen insanın sizce en büyük problemi ne olabilir?

Bence en köklü problem Tanpınar'ın işaret ettiği gibi mukavemetsizlik olacaktır. Sadece yeniye, karmaşaya veya yıkıma mukavemet edememekten söz etmiyorum.

Kendi sosyolojisiyle, moralitesiyle, kendini sürekli eyleyen kılan kimliği ile mukavemet edemeyen birey ve toplumlar, özgünlüklerini hatta özgürlüklerini kaybederler.

Eskiye de mukavemet edemeyecek, insanı özne olmaktan, çıkaracak her türlü saldırıya, yönlendirmeye dayanacak bir merkez güç oluşturamamaktan söz ediyorum. Hiçbir şey eskinin aynısı olmaz; bu kesinlikle doğrudur. Ama kendi sosyolojisiyle, moralitesiyle, kendini sürekli eyleyen kılan kimliği ile mukavemet edemeyen birey ve toplumlar, özgünlüklerini hatta özgürlüklerini kaybederler. Sözünü ettiğim mukavemetsizliğin öncül yapılanmaları, davranışları ve arzuları bugünden görülüyor. Aydın olarak adlandırılan birçok alan uzmanları kendi varlıkları içinde iğreti duruyorlar; zamanlarının mekânlaşarak, dile sarılarak kendilerine uzanan özgünlüklerini görme eğilimi içinde değiller gibi. Kendi dillerinde misafir gibi. Şâirlerin yazarların bir kısmı kendi dilleri içinde misafir gibi duruyorlar. Mekânların, insanların içinde değil de sanki metinlerinin içinde yalıtılmış olarak duruyorlar. Ama bu atıf yaptığım durumlar henüz bütünü kuşatmış değil. Modern katılığın, postmodern uçuculuğun oluşturduğu yaralı bilinci iyileştirmeye çalışan nice yazan düşünen konuşan insan var.

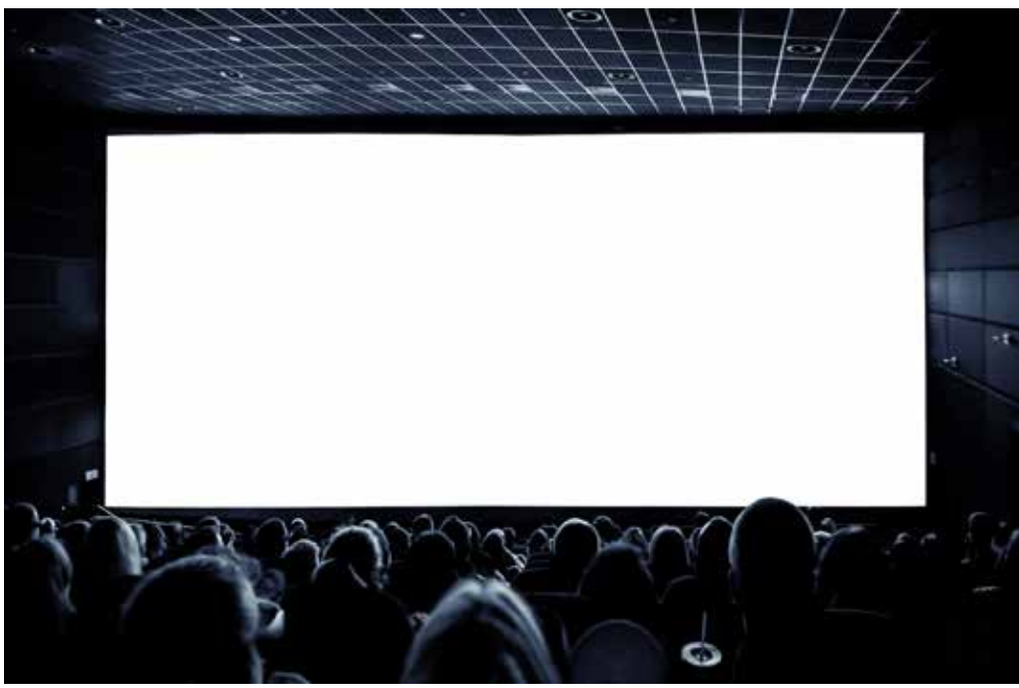
SİNEMANIN ORTA YERİ ŞEHİR

KÜRESELCİ SİNEMA

Abdurrahman ÇAPAR

Yapımcı

Varlığı kabul edilen ve önemi artan küresel kentlerle ilgili olarak, John Friedmann 1986 yılında "The World City Hypothesis" isimli makalesini yayımlamış ve dünya kentleri kavramını ortaya koymuştur.

Küreselleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak dünya toplumlarının ekonomik, politik ve kültürel düzeyde çok yönlü olarak iç içe girdiği ve dünyanın bir ucunda oluşmakta olan olayların, kararların, çalışmaların ve etkinliklerin yöresel ve ulusal sınırlar ötesinde toplumları etkileyebilmesi olarak tanımlanmaktadır.[1]

Küreselleşme ekonomik, teknolojik ve politik boyutlarının yanı sıra kültürel alandaki etkileri açısından da tartışılması gereken çok yönlü bir süreçtir. Kültür emperyalizmi, kültürün metalaşması gibi kavramlar kültürün küresel piyasalarla bütünleşmesine ve ideolojik mücadele alanlarına işaret etmektedir.[2]

Küreselleşme bir yönüyle pazarların, ekonomilerin ve kültürlerin Amerikan egemenliğine dayalı tek bir homojen kültür altında birleşmesi anlamına gelir ve ulus devlet bu durumda ulusal kültürün farklılığını ve küresel benzeşme karşısındaki özgünlüğünü koruma amacıyla hareket eder. Öte yandan küreselleşme tüm dünya kültürlerinin yeni ve üretici kombinasyonlar içinde bir araya gelmesi olarak değerlendirilebilir; bu noktada kavram kültürel farklılıkların temsiline dayalı, marjinal olarak nitelendirilen grup ve kültürlerin kapsandığı geniş bir iletişim

ağını îmâ eder. Kültürel farklılaşma eksenindeki bir diğer tartışma, küreselleşmenin bütünleşmeye karşı parçalanma olarak tanımlanması çerçevesinde yürütülmektedir. Buna göre küreselleşme, insanları coğrâfî sınırlar boyunca birleştiren yeni örgütlenme biçimlerini akla getirse de özellikle etnik ve ırksal farklılıkları îmâ ettiği için ulus devletler açısından bir tehlike oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin Üretim Mekânları: Küresel Şehirler

İnsanlık tarihi göz önüne alındığında, kentleşme ve kentlerde yaşama olgusunun son birkaç yüzyılda gerçekleştiği görülmektedir. 1700'lerde dünya nüfusunun %2'den azı şehirlerde yaşamaktaydı. Bu durumun kırılma noktası İngiltere'de yaşanan Sanayi Devrimi ile olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte kentlerde buhar gücüne dayalı fabrikalaşma hızla gelişmiş, böylece büyük nüfuslar yeni bir iş bulma amacıyla kırsal alanlardan kentlere göç etmişlerdir. Bu sanayileşme dalgası 1800'lerde önce Kuzeybatı Avrupa'ya, ardından da Kuzeydoğu ABD'ye yayılmış ve Batı dünyasında şehirli nüfus çok kısa bir sürede %15'lere çıkmıştır. Daha sonraları 1900'lerle birlikte kentleşme olgusu tüm dünya genelinde hız kazanmıştır.

1700'lerde dünya nüfusunun %2'den azı şehirlerde yaşamaktaydı. Bu durumun kırılma noktası İngiltere'de yaşanan Sanayi Devrimi ile olmuştur.

1950'lere kadar yaşanan kentleşme sürecinde, gelişmiş ülkelerin ana kentleri endüstriyel üretim temelinde hem kendi ülkelerindeki kentlerin hem de diğer ülkelerdeki kentlerin önünde yer almaktaydılar. Fakat 1950'lerden sonra endüstriyel üretimde yaşanan düşüşler, bu gelişmiş ülkelerin ana kentlerinde sosyal ve ekonomik sorunlar meydana getirmişti.

1980'lerde küresel ekonominin gelişmesiyle birlikte ulus devletlerin sıkı kontrolünden ziyâde daha desantralize bir anlayışa geçilmiştir. Böylece küresel kentler üzerinden ekonomiye dünya genelinde daha serbest yön verilmesi olgusu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda varlığı kabul edilen ve önemi artan küresel kentlerle ilgili olarak, John Friedmann 1986 yılında "The World City Hypothesis" isimli makalesini yayımlamış ve dünya kentleri kavramını ortaya koymuştur. Saskia Sassen de 1991 yılında *The Global City* isimli kitabı ile küresel kentler üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Böylece küresel kentler üzerine temel bilimsel çalışmalar yayımlanmaya başlamıştır.

Küresel kentlerin en temel özellikleri; güçlü finansal kuruluşlara ev sahipliği yaparak dünya ekonomisine yön vermeleri, finans ve hizmet sektöründe dünyanın önde gelen üreticileri olmaları, teknoloji temelli yenilikçi üretimin merkezi olmaları ve ayrıca ürettikleri tüm ürünlerin bizzat en önemli pazarı olmalarıdır. Küresel kentler özellikle iletişim ve taşımacılık alanında gelişmiş bir altyapıya; bunun yanında güçlü bir sosyal,

ekonomik ve politik sisteme sahiptirler. Bütün bu sahip oldukları özelliklerinden dolayı küresel kentlerden diğer küresel kentlere büyük miktarlarda ürün, bilgi, para, insan ve teknoloji akışı bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu sahip oldukları nitelikler göz önüne alındığında, küresel kentleri en öne çıkaran kıstas, diğer şehirler üzerinde sağladıkları ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dominantlıklarıdır. Bunlara ilave olarak küresel kentleri diğerlerinden ayıran kendilerine has ekonomik ve sosyokültürel özellikleri de bulunmaktadır.[3]

Küresel Bir Sinema Endüstrisi Olarak Hollywood

Sinema endüstrisindeki Amerikan egemenliği ve Hollywood'un uluslararası film pazarında kontrolü elinde tutması, sinemayla ilgili tartışmaların her zaman Hollywood'la ilişki içinde yürütülmesini beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin uluslar üzerindeki baskısı ve dünya kapitalist sistemiyle bütünleşme süreci, ulusal ve küresel medya endüstrileri arasındaki bağımlılık ilişkilerini daha yakından incelemeyi zorunlu kılmıştır. Günümüzde ulusal bir sinema endüstrisini küresel pazardan ayrı düşünmek oldukça zor görünürken uluslararası pazarda yer bulabilmenin önemli koşullarından biri olan küresel beğeniye uygunluk, kültürel benzeşmeyi de kapsayan birçok sorun alanına işaret etmektedir. Endüstriyel üretimin akışkan hâle geldiği bu dönemde filmler şirketler için tek gelir kaynağı olmaktan çıkmış ve oyuncak, kitap gibi yan ürünlerle desteklenen büyük çaplı pazarlar oluşmuştur.

Endüstriyel üretimin akışkan hâle geldiği bu dönemde filmler şirketler için tek gelir kaynağı olmaktan çıkmış ve oyuncak, kitap gibi yan ürünlerle desteklenen büyük çaplı pazarlar oluşmuştur.

Bu noktada Hollywood'un uluslararası pazardaki hegemonyasını anlayabilmek için Hollywood film endüstrisinin yapısal özelliklerine değinmek gerektiğini dile getiren ve bu özelliklerin birkaç başlık altında değerlendirilebilir:

Star Wars filminden Darth Vader kostüm replikası

Saskia Sassen

- Öncelikle dikey ve yatay tekelleşmenin hâkim olduğu Hollywood film endüstrisi, güçlü bir kapitalist nitelik taşır. Amerikan yerel pazarının büyüklüğü ve büyük şirketlerin oluşturduğu kartelin bu pazardaki egemenliği, küresel çaptaki egemenlik açısından önemli bir güç oluşturur.
- Yüksek üretim mâliyetleri, diğer ülkelerin Hollywood'la rekabet şansını azaltmaktadır.
- Hollywood'un pazarda elde ettiği güç, yapım sürecinde bankalardan çok elverişli şartlarda kredi alınmasını kolaylaştırmaktadır.
- Büyük çaplı pazarlama ve reklam kampanyaları Hollywood filmleriyle yarışmayı zorlaştırmakta ve küçük çaplı rakipleri saf dışı bırakmaktadır.
- Hollywood, dünya çapındaki yetenekleri kendi bünyesine katmaktadır.
- Dünya çapındaki dağıtım ağı, Hollywood'un uzun dönem başarısı açısından anahtar oluşturmaktadır. Dünya çapında bir dağıtım ağının kurulması oldukça pahalı bir yatırımdır. Hollywood'un arkasında Amerika gibi süper bir ekonomik gücün olması, diğer ülkelerin bu konudaki rekabet şansını azaltmaktadır.[4]

İçinde drama barındırması hasebi ile insanları etkileyip, özdeşleşme

özelliğini kullanarak değişime zorlaması sinemayı –filmi– çok önemli kılmaktadır.

Burada esas mesele küresel emperyalistlerin kültürel küreselleşme ile tek tip insan tipini hedeflemesi, şehirlerden başlayıp bunu tüm dünyaya yaygınlaştırmasının temel argümanlarından biri olarak sinemayı kullanmasıdır: Aynı markalardan giyinen, aynı 'fast-food'lardan ayaküstü beslenen, aynı kafelerde oturup kahvelerini yudumlayan, aynı zincir marketlerden dondurulmuş gıdalarla beslenen, aynı yerlerden alışveriş yapan, hülâsa aynı şeyleri tüketmek için yarışan, benzer acılara üzülüp, benzer mutluluklarla sevinen ama inandığı değerleri ve inancını sadece folklorik bir öğeye indirgenmiş hâli ile "idare eden", ruhu alınmış cesetten ibaret dünya vatandaşı bir insanlık modeli geliştirilmektedir. Siyâsî ve sosyal hâdiselerde hangi tepkilerin alınacağını veri dataları ile önceden tespit edebilecek yeteneğe ulaşan dijital çağın sahipleri için yeni sömürgecilik dönemi vizyona girmiş durumda.

"Kültürel küreselleşme üzerinde yürütülen en önemli tartışma, küreselleşme sürecinde insanların birbirlerine benzediği midir yoksa farklılaştığı mıdır tartışmasıdır. Küresel hiper küreselcilere göre küreselleşme sürecinde insanlar giderek birbirine benzemektedir. Bunu kanıtlamak için; Amazon yerlilerinin Nike marka spor ayakkabı giymesi, Güney Sahra sâkinlerinin Texaco beyzbol şapka satın almaları ya da Ramallah'ta Filistinli gençlerin Chicago Bulls tişörtlerini giymelerini örnek göstermektedirler."[5]

Dünyada küreselleşmenin en büyük lokomotifi internet ise, dizayn edeni de –Sanayi Devrimi'nden bu yana– sinemadır.

Günümüzde internet, bilginin yanında sinemanın da kitlelere çok hızlı ve ekonomik olarak ulaşmasında yegâne aktörlerdendir. Salgın hastalıklar ve teknolojideki baş döndürücü gelişmeler, sinema salonlarının câzibesini yitirmesine ve yerini dijital platformlara, bilgisayar ve cep telefonlara bırakmaktadır. Şüphesiz sinema filmi ve salon birlikteliği devam edecektir. Ancak belki de sinema salonları daha butik bir şekilde ve gerçek sanat değeri taşıyan filmler ile yerli yerine oturacaktır.

Dünyada küreselleşmenin en büyük lokomotifi internet ise, dizayn edeni de –Sanayi Devrimi'nden bu yana– sinemadır.

Küreselleşme ve sinema iş birliği, Sanayi Devrimi'nden bu yana devam eden bir durumdur.

Sanatın varlık sebebi eleştirel olmasıdır. Oysa günümüzde sinema, Yusuf Kaplan'ın deyimi ile artık bir sanat olmaktan çok kitleleri yönlendiren görsel bir şova dönüşmüş durumdadır. Dünya sinema tarihinde sinemayı sanat olarak gören eleştirmenler, yönetmenler, ülkeler, dönemler, akımlar yazık ki artık değişimden paylarını almışlar, özellikle devâsâ Hollywood yapımlarını taklit eder hâle gelmeye başlamışlardır. Fakat taklit ürünlerin dünya pazarlarında kendine yer bulabilmesi mümkün olmadığından son dönemlerde üretilen filmlerin komedi ve argo ağırlıklı olması iç piyasaya yönelik yapımlar olarak kalmalarına yol açmıştır.

Yusuf Kaplan

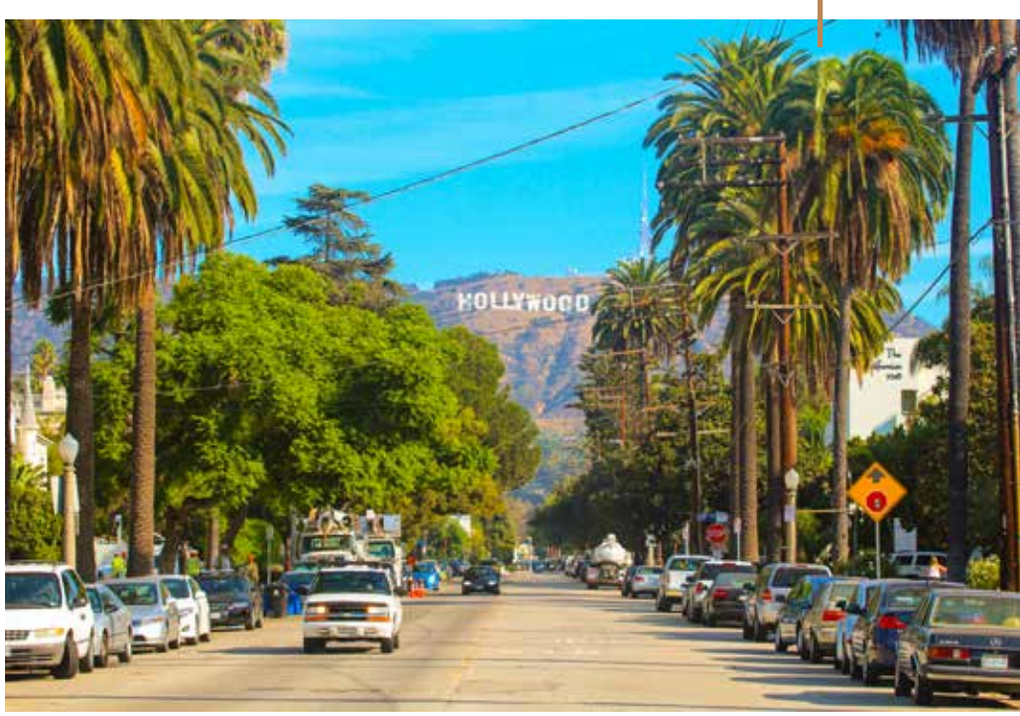
"Dil" kaygısı taşıyan ve parmakla gösterilebilecek yapımlar ise Kültür Bakanlığı ve TRT desteği ile sadece sanatçıyı destekler mâhiyette ve amatör denilebilecek çalışmalardır. Önceki dönemlerde TRT başta olmak üzere özel televizyonlarca yayınlanan dizilerin bir "hikâye" anlatma ve "dil" kaygısı varken, reyting ve pazar savaşı yüzünden açık büfe bütçelerle ve çoğu devlet destekli devâsâ yapımların neredeyse tamamı dışarıda alıcı bulmakta, ihraç kaleminde önemli yer tutmaktadır. Bu yapımların içeride ve dışarıda rağbet görmelerinin sebebi yıllardır seyir zevki değiştirilmiş izleyici alışkanlığıdır. Reklam verenin küreselleşmecilerin ekranın ardındaki "gizli patron" rolünü üstlendikleri ve değiştirdiği izleyici profili ile seyircinin tepkileri istedikleri kıvama getirilmiş ve herhangi bir Batılı izleyici ile aynı karakterlerin hikâyesine üzülen, sevinen ve endişe eden insan tipi ortaya çıkarılmıştır. Özellikle erkek-kadın ayrımı ortadan kaldırılarak, yerine "iş insanı" türünden cinsiyetsizlik kavramı bilinçaltına yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Yerli dizilerin hikâyelerinde geçen mekânlar ve isimlerin Türkçe olmasının dışında, karakterler, kostümler, saç ve makyaj tasarımları, aksiyon sahneleri, hikâye, olay örgüsü, entrika, çekim tekniği ve sahne düzeni anlamında tümüyle tek tip insan üretme fikrine uygun yapımlardır. Zaten pek çok hikâye Kore ya da Amerikan teliflidir. Uyarlamaların ne kadar yerlileştirilebildiği ise tam bir muammadır. İşte bu yüzden yerli yapım denilen "işlerin" küresel anlamda diğer Batılı dizilerden farkı yoktur. İşin en acı veren yanı ise adı Müslüman ama ne idüğü belirsiz bu yapımlarla İslâm dünyasındaki seyircilerin de ifsat edilmesidir.

Sinema filmi deyince akla ilk gelen Hollywood filmleridir. Amerika günümüzde emperyalist ideolojilerinin tamamını Hollywood aracılığıyla tüm dünyaya aktarmaktadır.

"Sinema filmi deyince akla ilk gelen Hollywood filmleridir. Amerika günümüzde emperyalist ideolojilerinin tamamını Hollywood aracılığıyla tüm dünyaya aktarmaktadır. Hollywood filmleri, ABD halkının yaşama tarzının diğer uluslarınkinden üstünlüğünü, değerlerinin yüceliğini, sözde özgürlükçülüğünü, askerî gücünün ihtişamını vurgulayıp ön plana çıkarır. Bir sistemi dayattığından ötürü ideolojiktir. Öte yandan bu filmler, insanların tüketime olan taleplerinin artmasında yeni tüketim alışkanlıkları ve davranış kalıpları geliştirdiğinden, büyük bir ekonomik sektör oluşturmaktadır."[6]

Diğer yandan Yusuf Kaplan, Hollywood filmlerini sinema olarak tanımlamanın yanlış olduğunu vurgular. Yusuf Kaplan'a göre; Hollywood sinema değildir. Yani daha doğrusu, burada da yine kavramlar karışıyor. "Sinema", "film" bunlar çok karışan kavramlar, birbirine karıştırmamak lâzım. Meselâ "sinema kuramı" diyor arkadaş, sinema kuramı olmaz; "film kuramı", "film teorisi" olur. Neyse... İkincisi, sinemadan söz ettiğimizde de sinemadan söz etmiyoruz aslında. Yani kafamızda bir Hollywood imgesi var: "Hollywood=Sinema." Bu bence şöyle bir meseleye işaret ediyor: Çok ciddî bir şekilde algılama sorunu yaşadığımızı söyleyebiliriz. Hollywood siyasî teolojidir, sinema değildir. Bunun altını özellikle çiziyorum.

Hollywood tabela bölgesi, Los Angeles, ABD

Burada tabiî ki aptal olmaya gerek yok. Amerika varlığını Hollywood'a borçlu! Bunun altını çiziyorum. Hollywood olmasa Amerika kurulabilir miydi? Çok indirgemeci bir yaklaşım diye düşünebilirsiniz. Ancak açarsam öyle olmadığını sanıyorum görürsünüz. Hollywood, Amerikan kültürünün, dilinin bütünleşmesinde, Amerikan toplumunun modernleşmesinde, modernleştirilmesinde, Amerikan "ulusal" imgesinin icat edilmesinde ve en önemlisi Amerikan "imago"-sunun icat edilmesinde, bu tipin, bu kimliğin Amerika'da pekiştirilmesinde ve küre ölçeğinde yaygınlaştırılmasında, küreselleştirilmesinde çok kilit rol oynadı. Bu sinema değil, başka bir şey!"[7]

Bu etkiyi daha bebeklikten itibaren dijital cihazların ve televizyonların etkisi ile çocukların ödüllendirilme veya cezalandırılma aracı olarak hamburger, pizza ve Barbie-Cindy bebekler ile muhtelif film karakterlerinin oyuncaklarının kullanılması, değişimin gücünü göstermektedir. Şehirleşmenin tam anlamı ile yerleşmediği zihinlerin oyunlarla nasıl sokaklardan evlere hapsedildiğini, yönlendirildiğini yönetildiğinin işaretleridir. Yeni neslin oyunlar aracılığı ile Türkçeyi dahi doğru dürüst öğrenmeden İngilizce olarak düşünüp bir Batılı gibi beslendiğini, kendi tarihinden çok Batılı ülkelerin tarihini ve değerlerine âşinâ embesil bir nesil hâline getirildiğinin resmidir. Eğitim Bakanlığı ve müfredatın yıllarca uğraştığı hâlde öğretemediği İngilizceyi daha bebeklikten itibaren oyunlar, çizgi filmler aracılığı ile öğrenmeleri küreselleşmenin en bâriz ispatıdır.

2012 filmi Maya takviminin 21 Aralık 2012'de sonlanmasıyla dünyanın sonunun geleceğini öngören bir Marduk merkezli, âdeta İsrafil'in "Sûr'a üfler ve olaylar gelişir" minvalinde bir Evanjelist-Kabalist psikolojik operasyon filmi.

"Bu filmler aracılığıyla Amerikan hayat tarzı, tüketim kültürü başka uluslara dayatılmakta, bu durum başka ulusların kültürlerinin ve yaşama tarzlarının derinden etkilenmesine, kültürel çatışma ve çelişkilerinin artmasına, yerel kültürlerin yok olmasına ön ayak olmaktadır. Hollywood filmleri, insanların hayata bakış açılarının, gelenek ve göreneklerinin, davranış ve ilişki biçimlerinin değişmesine başrol oynadığı gibi, insanlar arasında tüketim çılgınlığını körükleyerek sistemin bir iç dinamiği olarak görevini getirir.[8]

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanların ortalama yüzde seksene yakını hayatlarını şehirlerde sürdürmektedir. Dolayısı ile gelecek beklentisi, kaygı, korku ve endişeleri de benzerlik göstermektedir. Küreselleşme, Yusuf Kaplan'ın deyimi ile haz, hız ve ayartının merkeze alındığı, ruhu değil bedeni, gerçeği değil sanalı yaşamayı iknaya çalışmaya olanca gücüyle devam etmektedir. Ve bunun için teknolojinin tüm imkânlarını kendine seferber etmiştir. Özellikle dijital platformlarla ve internet ağları ile her zeminde geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bunu da sinemanın büyülü atmosferinden yararlanarak gerçekleştirmektedir:

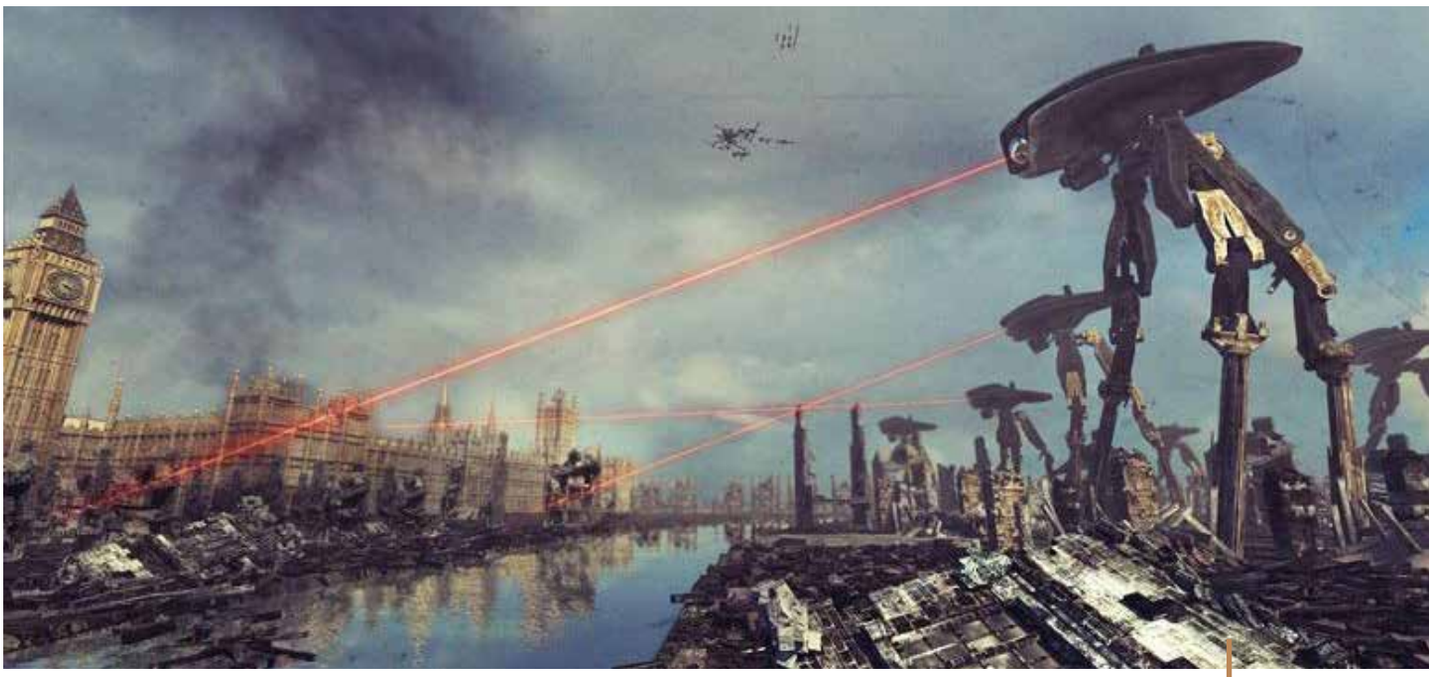
2012

Yönetmen: Roland Emmerich, Senarist: Roland Emmerich, Harald Kloser, Oyuncular: John Cusack, Chiwetel Ejiofor, Amanda Peet.

"Nuh'un kapitalist gemisi" veya 'seçilmiş'lerin kurtuluş gemisi olarak da adlandırılan "2012" filmi Maya takviminin 21 Aralık 2012'de sonlanmasıyla dünyanın sonunun

2012 filminden bir kare

Dünyalar Savaşı (War of the Worlds) filminden bir kare

geleceğini öngören bir Marduk merkezli, âdeta İsrafil'in "Sûr'a üfler ve olaylar gelişir" minvalinde bir Evanjelist-Kabalist psikolojik operasyon filmi. Alman asıllı Roland Emmerich bu filmi ile özellikle Kabalistler ve İsrailli pek çok haham tarafından ileri sürülen Maya kehanetinin peşine düşüyor. Bu, Kur'ân-ı Kerim hükümlerine aykırı, temelsiz varsayımlar küresel finans seçkinlerinin kontrolü altındaki medya yoluyla sürekli gündemde tutuluyor. Özellikle Batı toplumları huzursuz ediliyor. Bir hususu da belirtmekte fayda var. "Sinema, insanı psikiyatriden daha iyi anlıyor. Senaristler insanları çoğu zaman psikiyatristlerden daha iyi çözümleyebiliyor."[9]

Filmin merkezinde yer alan ve kurtulmak için inşâ ettikleri devâsâ uzay gemisi gerçekte İsrail midir? Muhtelif göndermelerden bu çıkarımı yapmak da mümkün fakat filmin en ilginç yanı kehanet teorisinin havada kalması: Gaybı bilen yalnız Allahu Teâlâ'dır.

Dünyalar Savaşı (War of the Worlds)

Yönetmen: Steven Spielberg, Senarist: Josh Friedman, David Koepp, Yapımı: 2005–ABD.

Bilim kurgu yazarı H. G. Wells tarafından yazılan romandan aynı adla uyarlanan Dünyalar Savaşı filmin başrollerini Tom Cruise ve Dakota Fanning paylaşıyor. Ray (Tom Cruise) iki çocuğuyla beraber hafta sonunu geçirirken gökyüzü ânîden kararır ve şimşekler eşliğinde çok şiddetli bir fırtına patlak verir. Gökyüzünde tuhaf şeyler olmaktadır. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra evinin yakınındaki kavşakta sıra dışı bir olaya şahit olur. Toprağın ânîden yarılmasıyla yeryüzünün derinliklerinden üç bacaklı çok büyük bir savaş makinesi ortaya çıkar ve görünürdeki her şeyi yakıp yıkmaya başlar. Bu olay, uzaylıların dünyamıza saldırısının ilk hamlesidir!

Roman yazıldığı dönemde koloniciliğe eleştiri getirmiş, insanların kavimleri, renkleri yüzünden birbirlerini katletmelerini sorgulamaktadır.

Roman yazıldığı dönemde koloniciliğe eleştiri getirmiş, insanların kavimleri, renkleri yüzünden birbirlerini katletmelerini sorgulamaktadır. "Spielberg, filmin daha en başında Ray'in oğlunun Fransa'nın Cezayir'i sömürgeleştirmesi hakkında bir ödev hazırlamak zorunda olduğunun altını çizerek, Wells'in sistem eleştirisine sadık kalma isteğini seyirciye gösteriyor. Yazarın, işgal sonrasında özellikle vurguladığı bir konu olan insanlığın güveninin kayboluşunu, kilisenin çöküşünü görselleştirmekte de olağanüstü başarılı. Amerikalılar ve teröristler ilişkisi, filmin siyâsî alt metni... Amerikalıların, teröristleri neredeyse evrenin bir başka köşesinden gelen uzaylılar olarak gördüklerini destekler bir tavrı var. Hatta Amerikalıların sadece teröristlere değil, kendi ülkeleri dışında yaşayan tüm insanlara karşı benzer bir bakış açısına sahip olduklarını da yansıtıyor. Kendilerini dünyanın merkeziymiş gibi algıladıkları duygusunu seyirciye başarıyla veriyor. Ve bu yönleriyle Wells'in esas anlatmak istediği noktalara da parmak basmış oluyor. Ancak sözü geçen bölümler öykünün gereğinden az bir parçasını oluşturuyorlar."[10]

Açlık Oyunları (The Hunger Games) filminden bir kare

Spielberg, devâsâ prodüksiyonları ile dünya kamuoyunu derinden etkileyen bir yönetmen. Yaptığı önemli filmler: Üçüncü Türden Yakınlaşmalar–Close Encounters of the Third Kind (1977), E.T.-1982, Yapay Zekâ–A. I. Artificial Intelligence (2001), Azınlık Raporu–Minority Report (2002), Başlat: Ready Player One (2018).

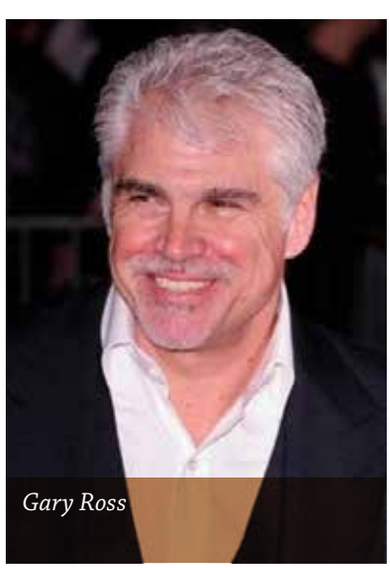
Başlat filmi, diğer yapımları kadar öne çıkmasa da küreselleşmenin başat aktörü Meta şirketinin Metaverse uygulamasına bir prova niteliği taşımaktadır. Yönetmenin, sinema tarihinin en fazla gişe hâsılâtı yapan yapımlarından biri olan E.T.'nin çekildiği dönemden bugüne, gişe hâsılâtından çok oyuncaklar ve hediyelik eşyalardan elde edilen geliri ile konuşulması, küreselleşmenin pazarlama tekniklerinden biridir.

Açlık Oyunları (The Hunger Games)

Yönetmen: Gary Ross, Senarist: Gary Ross, Suzanne Collins, Oyuncular: Jennifer Lawrence, Josh Hutcherson, Liam Hemsworth.

Film, hikâyenin geçtiği döneme dâir bir zaman bilgisi vermez. Ancak "ihanet anlaşmasından" diye başlayan bir anlatıcı sesi ile gelecekte geçen bir hikâye olduğu belirtilir. Evet bir distopik bilim kurgudur Açlık Oyunları. Kuzey Amerika kuraklık ve arkasından gelen yangın ve kıtlıklarla zayıflayarak çökmüş; yerini bir başkent ve 12 eyaletten oluşan Panem adında bir ülkeye bırakmıştır. Bu yeni ülkede her sene eyaletlerden kura ile seçilen ikişer gencin katıldığı "Açlık Oyunları" düzenlenmektedir. Kısmen eğlence amaçlı, kısmen de halka gözdağı vererek sindirmeyi hedefleyen bu oyunlar, ayrıca Panem ülkesinin tamamında televizyonlardan da izlenmektedir. 24 farklı 'yarışmacı' bütün televizyon seyircilerinin gözleri üzerindeyken, rakiplerini eleme ve hayatta kalma mücâdelesi vermektedirler. Kuzey Amerika'daki yıkımın sorumluları ilk defa bu filmde dışardan gelmez. Ne uzaylı ne de teröristlerdir, kendileri yıkmıştır ülkelerini. Bu yüzden yeni bir sistem kurmuşlar, yönetenler-küreselciler Dijital Çağ'ı, yönetilenler ise Orta Çağ'ı yaşamakta ve hayatta kalmanın bedeli olarak yönetenlere kurban vermektedirler.

Distopik bilim kurgudur Açlık Oyunları. Kuzey Amerika kuraklık ve arkasından gelen yangın ve kıtlıklarla zayıflayarak çökmüş; yerini bir başkent ve 12 eyaletten oluşan Panem adında bir ülkeye bırakmıştır.

Gary Ross

Seyirlik zevki olan özel dizayn edilmiş arenada Panem ülkesinin başkanı tarafından kontrol ve koordine edilen ölümüne dövüşün tek galibinin ödülü ise uzun süre yetecek miktarda yiyecektir. Panem ülkesinin başkanı, günümüz siyasilerinin seçmene söyleyecek sözü olmadığında sarıldığı vaatleri özetler nitelikteki şu sözü hatırda kalıcıdır: "Umut, korkudan güçlü tek duygudur!" Fakat bu defa işler işler planlandığı gibi gitmeyecektir. Güney Amerika'daki fakir milletlerin mottosundaki gibi; "fakire ekmek yoksa, zengine de rahat yok" düsturu, başkenti "Capitol" olan Panem ülkesinin zenginleri için tedirgin edici ve korku dolu bir süreci başlatacaktır.

Daha girişte film, toplumsal eleştiri tezleri ile yüklü felsefî derinliği olan bir yapım olduğunu fark ettiriyor. Yahudi yönetmen Gary Ross, 1999 yılında çektiği "Yaşamın Renkleri" filminde kullandığı hikâye anlatım tarzını bu filmde zirveye çıkarıyor. "Biri Bizi Gözetliyor" ya da "Survivor" tarzı röntgencilik ve vahşet dolu seyirlik garantili işlerin ışık, renk, müzik ve görsel efektlerle zirveye çıktığı bir drama şovu seyrettiriyor. Filmin bütçesi ve gişe gelirleri kıyaslandığında hem sisteme eleştiri getirip hem de sistemden ciddî miktarda yararlanan özel yapımlardan biri Açlık Oyunları.

Everest Dağı büyüklüğünde bir kuyruklu yıldız hızla dünyaya yaklaşmaktadır ve meydana gelecek çarpışma dünyanın yok olmasına neden olacaktır.

Yukarı Bakma (Don't Look Up)

Yönetmen: Adam McKay, Senarist: Adam McKay, Oyuncular: Leonardo DiCaprio, Jennifer Lawrence, Meryl Streep.

Don't Look Up, dev bir göktaşının gezegeni yok edeceği konusunda insanları uyarmak için çalışan iki gök bilimcinin hikâyesini konu ediyor. Bol ödüllü ve yayınlandığı platformda tüm zamanların en çok izlenen yapımlarından olan Don't Look Up'ın yapımcı ve senaristlerinden biri olan yönetmeni Adam McKay. Film, Amerikan apokaliptik, politik, hiciv ve kara komedi türünün önemli örneklerinden biri olarak öne çıkıyor.

İnsanlık büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Everest Dağı büyüklüğünde bir kuyruklu yıldız hızla dünyaya yaklaşmaktadır ve meydana gelecek çarpışma dünyanın yok olmasına neden olacaktır. Üniversitede astronomi öğretim görevlisi olan Dr. Randall Mindy (Leonardo DiCaprio) ve doktora öğrencisi Kate Dibiasky (Jennifer Lawrence). Kate'in yaptığı keşfin ardından, ABD Başkanı Orlean'i bilgilendirmek üzere Gezegen Savunma Koordinasyon Merkezi'nin başkanı ile Beyaz Saray'ın yolunu tutarlar. Kadın Başkan (Merly Streep) bunları kapıda 7 saat bekletir. Yarın tekrar gelmeleri söylenir. Ertesi gün Pentagon temsilcisi de bunlarla beraberdir, beklerken içecek ve yiyecek ikram ederek, 10'ar dolarlarını cebe indirir. Daha sonra öğrenirler

Yukarı Bakma (Don't Look Up) filminden bir kare

Yukarı Bakma (Don't Look Up) filminden bir kare

ki içecek ve yiyecekler ücretsizdir. Daha girişte her şeyin paraya tahvil edildiği bir dünya resmedilir. Başkan ile yaptıkları çok kısa görüşmede çarpışma oranını sorar ve onlar yüzde yüze yakın olduğunu söyleyince pazarlık yapmaya kalkar ve "yüzde yirmi üçte anlaşalım" der. Ekip kurup durumun netleştirilmesini isteyeceğini söyleyince Leonardo DiCaprio, işin çok vahim olduğunu buna zaman kalmadığı söyleyince Başkan; "Tüm insanlara 6 ay içinde öleceksiniz diyemem!" der ve bunları kovar. Gezegen Savunma Koordinatörü bunun üzerine televizyonlara giderek seslerini duyurmayı teklif eder.

Bir televizyonda sabah programının birinde kısa süreliğine konuk olma şansını yakalarlar. Kuyruklu yıldız tehlikesini anlatmaya çalışırlar fakat medya fenomeni diğer konuğun aşk hayatı izleyicinin daha çok ilgisini çekmektedir. Sunucular, konuklarını reytinge kurban etmeye çalışıp soytarı durumuna düşürmek isteyince, asistan Kate bağırır ve ekranı terk ederler.

"Bir kavme benzeyen onlardandır." hadis-i şerifi, insanlığın kurtuluşuna vesile olacak reçeteyi sunmaktadır.

Öte yandan Amerika'nın kadın başkanının cinsel skandalı ortaya çıkınca başkanın oğlu ve yardımcısı gündemi değiştirmek için kuyruklu yıldız meselesini gündeme getirmelerinin tam zamanı olduğunu söyler. Başkan, Leonardo DiCaprio ve asistanını çağırıp meselenin halledilmesi için gerekenlerin yapılacağını söyler. Tedbir amaçlı roketler hazırlanıp uzaya gönderilir. Fakat yarı yolda roketler geri dönmeye başlar. Herkes olan biteni anlamaya çalışırken, Five Life kurucusu Peter, başkana gelir ve kuyruklu yıldızda 137 trilyon dolarlık nâdir toprak elementi bulunduğunu bu yüzden denize düşürüp dünyanın faydasına olacak şekilde kullanmayı teklif eder. Başkan bu teklifi kabul eder. Burada da dijital teknoloji sahiplerinden, cep telefonu üreticilerine

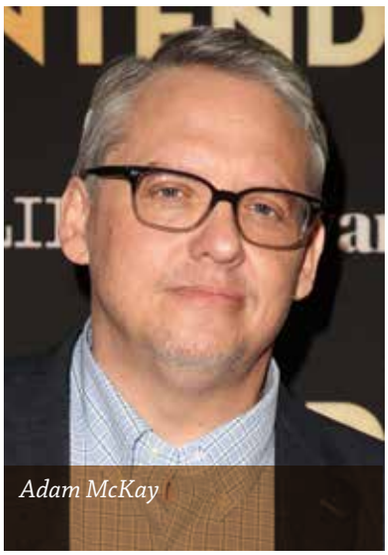

göndermeler vardır. Sonuçta başarısız olurlar, başkan özel uzay mekiği ve yanındakilerle bir başka gezegene kaçarlar. Yeni bir dünyadır burası fakat kendilerini bekleyen akıbetten habersizdirler. Finalde ise Elon Musk'un Mars'a yerleşme teorilerine göndermeler yapılarak hicvedilir.

Film her anlamda dünyanın ortak meselelerine çok farklı bakış açıları getiriyor. Yönetimlerdeki yozlaşma, liyakatsizlik, eş-dost ve akraba kayırmacılığı, ihtisasa ve bilim adamlarına saygısızlık, teknoloji devlerinin yönetimle olan kirli ilişkileri, ülkeyi korumakla görevli askerin en küçük meselede bile menfaat temin etmeye çalışması, televizyon programlarının dünya yıkılsa reyting kaygısından vazgeçmeyişleri derinlemesine eleştirilir.

Dünyada emperyal düzenin kurucuları olan küreselci zekânın internet ve dijitalleşme yolu ile yeni sömürgeci düzeni kurma arayışları, sosyal medya üzerinden yürüse de son gelişmeler bu durumun akamete uğrayacağını gösterir nitelikte.

İnternetin bilgiyi herkese dağıtıyor olması, yeni buluşlar yapılmasına imkân sağlamasa da bilginin alıcılar tarafından dönüştürülebiliyor

Adam McKay

olması ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yeni umut ışığı olması da çok önemlidir. Üçüncü ülkelerin emperyal güçlere meydan okuyuşunda bu durum net bir şekilde ortadadır. Elbette gelişmelerin aksine reaksiyoner tavır sadece aksiyon alanlara yardımcı olur. Akıntıya karşı kürek çekilemeyeceğine göre temel espri, sinemada da 'öze' dönüşün yerli ve millî olana bakış açısının yeniden ele alınması olacaktır. "Bir kavme benzeyen onlardandır." hadis-i şerifi, insanlığın kurtuluşuna vesile olacak reçeteyi sunmaktadır.

Dipnotlar

1 Güliz Uluç, *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Nisan 2003.
2 Yrd. Doç. Dr. Sinem Evren Yüksel, Küreselleşmenin Türkiye'de Üretim, Dağıtım, Gösterim İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, Selçuk Üniversitesi, 2018.
3 Dr. Onur Kemal Yılmaz, Küresel Kentler ve Türkiye Kentlerinin Küresel Kentler Arasındaki Konumları, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, 2019.
4 Yrd. Doç. Dr. Sinem Evren Yüksel, Küreselleşmenin Türkiye'de Üretim, Dağıtım, Gösterim İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, Selçuk Üniversitesi, 2018.
5 Mehmet Ali Göngen, Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2013, Sayı: 29.
6 Sibel Özbudun, Gökçer Özgür ve Temel Demirer, İmparatorun Soytarısı Egemen Medya-Ütopya Yayınevi, İstanbul 2006.
7 Yusuf Kaplan, *Küresel Siyaset ve Sinema Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, UHİM, Kasım 2017.
8 Sibel Özbudun, Gökçer Özgür ve Temel Demirer, *İmparatorun Soytarısı Egemen Medya*, Ütopya Yayınevi, İstanbul 2006.
9 Nalan Gökdemir-Yrd. Doç. Dr. Ramazan Kurtoğlu, Küreselleşmenin Dünya Film Endüstrisine Etkisi ve Hollywood Film Endüstrisindeki Yeni Eğilimler, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi (İAÜD) Yıl 5, Sayı 19.
10 https://www.beyazperde.com/filmler/film-56393/elestiriler-beyazperde/

Demirhan KADIOĞLU

Elveda Şehir

elveda şehir; ne gülüm
ne goncam var yamaçlarında
karşılamaya yetmedi ne ayazın ne rüzgarın
az vahşi çokça barbar suretimi.

elveda şehir; elveda güzelim
kuytularına bıraktığım ateş
yaktığında sarsak kediler ve pis köpeklerini
parlayacak tüyleri iğde kokan gecelerinin.

elveda şehir; bir istiridyenin
sevdalı sol yol izlerine çarptım da yüreğimi
yakamadım içimdeki gemiler körfezini
elveda uzak ve yakın kardeşlerim.

deniz yok ufuk yok ve yok gök yüzü buralarda
ulaşamasam bile bir denizin kıyılarına
elveda şehir; elveda dostum
toprak denize koşar dalga sılaya.

~ Hüseyin ATLANSOY ~

DENEME

RÜZGÂRIN/KENTLEŞMENİN GÖTÜRDÜĞÜ YERDE

Cihan AKTAŞ

Yazar

"Şehir içine dokunulmamalıydı, iki yakaya sur dışında iki modern şehir inşa edilebilirdi."

Sezai Karakoç

Göçler, sanayileşme ve teknoloji tarafından belirlenen 19. yüzyıl yaşantısında kentselliğin ayırt edici özelliği henüz, insanî güçleri bir araya getiren bulvardı, 20. yüzyıl kentselliğinin köşe taşı ise otoyol oldu. İki modernizmin çatışmasıydı bu, diğerini yok etmek için harekete geçen kendini de tüketecekti. İlginç olan şu ki, birçok tasarımcı ve bürokrat, tıkanan sokakları hatırladıkları şekilde bulamaz oldukları için de ortadan kaldırmakta aradılar çözümü. Baudelaire'in gösterdiği yol, modern şehir hayatının ivme kazandırdığı hareketleri modern insanları bir araya getirebilecek bir sanatın paradigmatik jestlerine dönüştürmekti. Bunun yanı sıra kentsel yalnızlar yığını da devrimci bir çıkışla insan hayatı adına şehrin sokaklarına el koyarken bir halka dönüşecekti (Berman, 1994: 223-225).

Tarihî Yarımada, İstanbul

Benjamin, vakit geçirmek için dolaşmıyordu pasajlarda, Nail Çakırhan'ın dikkati Akyaka Evleri'ne rastlantı eseri yönelmedi, Tanpınar fantastik bir eseri olsun diye yazmadı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü, Cengiz Bektaş'ın *Kimin Bu Sokaklar, Alanlar, Kentler* kitabının başlığıyla öne çıkmaya devam eden soru retorik gereği oluşmadı... Mustafa Kutlu 80'lerin ikinci yarısında Topkapı gezilerini birilerini yolculamak, başkalarını uğurlamak için yapmadığı için yıllar

sonra *Topkapı'dan Topkapı'ya İstanbul Gezi Yazıları*'nı okuyabildik. Şehrin gündelik hayatı bir yandan geçmişin yanılgılarını ve başarılarını gösterirken geleceğe dâir de işaretler sunmaktadır.

Halkın görünürlüğüne, dolayısıyla da halk hareketlerine biçilen "tekinsizliğe" karşı bir politikaydı, her türlü insanı buluşturan sokağı (ve meydanları) ortadan kaldırma projeleri. Oysa devingen bir kaos da ancak bu şekilde oluşabilirdi. 20. yüzyılın başlarında otomobillerle tıkanan sokağın hissettirdiği korkuya karşı Le Corbusier, "Ne sokak ne de halk," diyordu. Onun çözümü, "trafik üreten bir fabrika" olarak yeni tip bir sokak olacaktı (Berman, 1994: 223-227).

Yarım yüzyıl kadar sonra modernleşen ülkelere de yayılan kentleşmeye dönük büyük emeller ve vaatler yalnızca şehirleri değil, köyleri ve kasabaları da dağıttı. Bu dağılmanın toplumsal düşünceyi de etkilediği muhakkak. Berman'ın altını çizdiği üzere, modern hayat tasavvurları "modernperestlik" ve "kültürel umutsuzluk" diye nitelendirilebilecek iki kısır antitezde buluştu (1994: 229). Modernist kent planlama ve tasarımı paradigmaları ise sınıfsız toplum yapısı bir yana dursun, yolların bize ait olduğu zamanları da unutturmaya dönük bir programla ilerledi. "Bolluk, karışma ve dağılma," diye tanımlıyor Christian de Portzamparc, kentlerin devletçi planlamanın evrensel idealinin büyük çabalarının ardından geldiği yeri.

"Bugün karşımızda hem olağanüstü hem de kimi zaman bir hiç olan bir kent duruyor. Parçalanmış, un ufak olmuş, bazı bölgeleri dramatik, bazıları abluka altına alınmış, bazıları da coşkunluk uyandırıcı bir kent. Artık başka bir zamandayız ve bu gerçekleştirilememiş planlama düşleri, bilime rağmen evcilleştirilememiş gelecek, sonuçta bir tür gelecek korkusu, az da olsa bir risk korkusu yarattı. 20'li ve 30'lu yılların, her şeyin devasa boyutlarda, çok düzgün ve uçsuz bucaksız olduğu gelecekçi çizimlerindeki öngörünün, bir gün bizi bir kaosa sürükleyeceğine kim inanırdı?" (Portzamparc & Sollers, 2010: 51).

Christian de Portzamparc

Yarım yüzyıl kadar sonra modernleşen ülkelere de yayılan kentleşmeye dönük büyük emeller ve vaatler yalnızca şehirleri değil, köyleri ve kasabaları da dağıttı.

Mekânik sistemlerle biçimlendirilen kent açısından, hayal gücü ve yaratıcılık bozgunlukla bir tutulur. Mimar, rolleri teknik uzmanlara paylaştırılırken silikleşir. Ancak müteahhitlerin talebine göre biçimlenen konutlarda yaşayanlar mimarın silikleşmesinden etkilenmediklerini düşünseler bile, hayâtî birçok inceliğin dışlandığı konutlara yansıyacak bir problemdir bu. Güneşini olduğu kadar gölgesini de savunmayı gerektiren bir teyakkuz hâli olmaksızın gerçekleşebilir bir süreç değil, kentlileşme. Önceki kuşakların sükûnetine yardımcı olan faaliyetler, kentlileşme çabası içindeki kuşaklar için de elbette bir anlam ifâde ediyor, teras katta domates yetiştirmek veya ekran karşısında örgü örmek gibi. Fakat aynı zamanda gitme veya göçme hayallerine sürükleyen sebepler, yol açtığı merkezsizlik hissiyle mimarlığı bir şimdiki zaman faaliyetine indirgiyor. Bu, Esenler gibi semtler için özellikle böyle. Üç kuşak aynı zeminde ama farklı binalarda yaşadı: Gecekondu, iki katlı ev ve apartman. Şimdi de aynı zeminin sağlayacağı yolla site gibi 'itibarlı' bir mekâna geçişi tasarlıyor,

yaşlılar için ise mahalle dağılırken site, mümkün güvenli bir adrese dönüşüyor.

Mahremiyet kamusal alana savrulmuştu pek çok unsuruyla, yüzyıl boyunca bunu konuştuk. Şimdi ise hak ve hukuklar alanında veya sadece kendini anlamlı hissetme konusunda hayal kırıklıkları oluşturan kamusal alanın unsurları evlere hücum ediyor: Esenler'de 2020 yılını biçimlendiren koronavirüs salgınından önce de gözlemliyordum bunu ama elbette salgın bu hücumun sistemli bir şekilde yerleşmesini belirleyen bir etki oluşturdu. Kriz, ardından salgın ve sonra salgının etkisi altında sökün eden daha yaygın bir kriz sonucu birçok erkek ve kadın işsiz kaldı.

Kent kendi içinde dönüşürken oluşturduğu yeni açılarla mekânları yeniden biçimlenmeye zorluyor ve potansiyelleri de harekete geçiriyor.

Kimi ev kadınları maharetlerini ortaya koyarak ailenin geçimine katkıda bulunmaya başladılar. Yaşadığı apartmanın bodrumuna ve teras katına yerleştirdiği tezgâhlarda bıçak yaparak ailesinin zor dönemini aşmasına çaba gösteren Ebru Altın'dan daha önce söz etmiştim. Sevilay Acar'ın gözlemlerine göre, bıçakları âdeta bir sanatçı edâsıyla yapıyor Altın. Nitekim salgın döneminde eşiyle birlikte atık çeliklerden minyatür küçük bıçaklar yapmaya başladıklarını öğrendim Altın'dan, 31 Mayıs 2022'de yaptığımız telefon konuşmasında.

Ayfer Biryan, belediyenin Nar Projesi kapsamında marangozluk faaliyetlerine alan açan bir diğer Esenler sâkini. Ailesinde marangoz yok ama sırf aile bütçesine katkıda bulunmak üzere değil, bu zanaata ilgi duyduğu için, eşinin desteğiyle evin bir odasını marangozhâneye çeviriyor. Talebi üzerine eşi marangozhâne için gerekli çeşitli makineleri alıyor Ayfer Biryan'a.

Kent kendi içinde dönüşürken oluşturduğu yeni açılarla mekânları yeniden biçimlenmeye zorluyor ve potansiyelleri de harekete geçiriyor. Mekânlar sıkışırken ferahlama alanları açmaya zorluyor

OTOMARSAN Davutpaşa Fabrikası

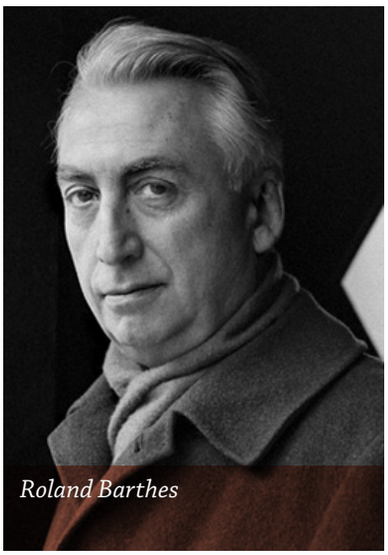
bilinçleri. Fakat ekonominin katkısı o kadar öngörülmez bir kırılganlığa bağımlı ki, uzun vâdeli planlar sadece hayallerde kalıyor.

Elbette kadınların ev ekonomisine katkıda bulunmaları yeni bir olgu değil Esenler'de. Mübâdil ve muhâcir kadınlar evin geçimine destek olmak için bazen yalama şekeri yapıp çuvallarla Mahmutpaşa'ya taşıdı, bazen de kilim dokudular. Anadolu göçmeni kadınlar pazarda sebze sattı, dükkân açtı. "İşçisin sen işçi kal" şarkısının dillerde dolaştığı 1970'lerde toplumsal adaletin peşindeki kesimler, kentlileşmeye çalışan işçinin hayat seviyesini yükseltmenin arayışı içindeydi. Esasında işçilik ve kentleşme arasında olduğu gibi işçilik ve kentlileşme arasındaki bağ da açık. Esenler etrafındaki yerleşimlerin aksine özellikle mübâdil/göçmen alıkoyma işlevine memur edilmiş bir köydü. Göç sonucu yerleşen, şartlarını aşırı zorlamadığı takdirde orada köylülüğün sınırları içinde yaşardı. Kentleşmenin ilettiği etkileşimlere karşılık, uzakta unutulmuş bir köy misali, köylülüğün parça parça edilmiş ufkundan da yoksunlaştığı hâlde, mandıralar ve bamya hasadıyla durumunu idare etmesi gerekirdi.

1950'den 1967'ye kadar Avrupa Yakası'na kurulan sanayi tesislerinin bir kısmı Esenler'in çevresinde yer alıyor. Esenler bu sanayileşen bölgenin dışında tutuldu. Bunun ilk sebebi, eski bir yerleşim olmasıydı. Ayrıca büyük bir bölümü askerî alan olarak çevrelenmişti. Göçün artırdığı nüfusa rağmen ekonomik faaliyet alanlarından yoksunluk, 1970'lerden itibaren binaların bodrum ve giriş katlarında tekstil atölyelerinin açılması gibi bir sonuç verdi. 1967'de OTOMARSAN, Davutpaşa'da otobüs fabrikası kurdu. Ancak yurt dışından deniz yoluyla getirilen motorlu araç, montajı için gerekli parçaların nakledilebileceği yüksek araç girişlerine uygun bir yoğunluğa sahip olmadığından 1964'te bu fabrika Esenyurt'a taşınacaktı.

Göçün artırdığı nüfusa rağmen ekonomik faaliyet alanlarından yoksunluk, 1970'lerden itibaren binaların bodrum ve giriş katlarında tekstil atölyelerinin açılması gibi bir sonuç verdi. 1967'de OTOMARSAN, Davutpaşa'da otobüs fabrikası kurdu.

İmar aflarıyla olağanlaşan kuralsız yapılaşma, İstanbul'un en kalabalık ilçeleri sıralamasında hep başlarda gelen Esenler'i bir hayli etkiledi kuşkusuz, neredeyse otuz yıl boyunca. Bugün askerî alanda, ilçeyi sıkıştıran yapı yükünün bir bölümünün aktarılacağı bir proje gerçekleştiriliyor. Bu projenin seyri, ilçe halkının sadece hâfızalarında iz bırakmakla kalmamış, yaşadığı mekânlarda da tapu kayıtlarındaki ihmaller yüzünden süregelmiş mağduriyet hissinin giderilmesi konusunda büyük önemi haiz.

Roland Barthes

Müteahhitlerin önceliklerinin değil de yerleşimin ihtiyaçlarının belirlediği bir kentsel dönüşüm programı, bir yandan heyecan ve umut oluştururken aynı zamanda inşâî faaliyetlerin işleyişi üzerine sorular koyuyor ortaya. Mimar bu projelerde ne kadar belirgin acaba... Aslında müellif mimarın şirket mantığı karşısında geri çekilmediği projeler, nadir örnekler. Beri taraftan müellif mimarın geri çekilmesi, Barthes'in müellif-yazar için tasarladığı üzere "anlamı kuran ve tek hâkimi olan kişi konumundan çıkartılmasıdır." Yazar (fiziksel olarak sağken) sonsuz uykusuna yatar ve sözü eleştirmen üstlenir. Mimarı, mimarlık eserinin eleştirinden odağından çıkartmaya aynı anlamı yükleyebilir miyiz? "Müteahhit ya da yüklenici firma zaten başrolü mimardan çalmaya her an hazırdır." diye hatırlatıyor Ahenk Yılmaz (Yılmaz, 2009). Daha önemli soru, Foucault'un Barthes'in 1968'de yayımlanan bu yazısına referansla bir sonraki yıl yayımladığı "Müellif Nedir?" isimli makalesinde, asıl düşünülmesi gereken sorunun müellifin kaybıyla ortaya çıkan boşluk olduğunun altını çizer. Müellif mimarın kaybıyla projelerin nasıl çarpılacağının göz önünde bir örneği, Büyükşehir Belediyesi'nin inşâ sürecindeki üst üste müdâhaleleri sonucunda mimarının bütüncül yaklaşımından koparak sakatlanmalar yaşayan Büyük İstanbul Otogarı.

Mimar, başlangıçta mesleğinin değişmez ilkelerinden yola çıksa da nâdiren projesini sonuna kadar savunacak bir konuma sahip olabilir. Günümüzde hele, mimarın geri plana düşmesine yol açan endişeler arasında 'güvenlik' bir ağırlık oluşturmakta. Miessen anlatıyor: "Günümüz mimarı, daha fazla emniyet garantisi ihtiyacının yanında daha fazla yaratıcılık ve yenilik arzusunun getirdiği paradoksla karşı karşıya. 'Müteahhit' denilen kişilerin 'yeni mimarlar' hâline gelmesinin ana sebeplerinden biri hiç şüphesiz bu evrimleşmedir. Günümüzde pek çok mimar sırf evrak doldurmakla sınırlı bir konuma düşmüştür." (Miessen, 2013: 26).

Kentleşme her zaman kentlileşmenin önünde gider, kentlileşme hep fazladan bir çaba ve özen gerektirir.

Kentleşme her zaman kentlileşmenin önünde gider, kentlileşme hep fazladan bir çaba ve özen gerektirir. İlk düzenini bozmaya götüren saikler de dâhil göç süreci içinde yaşanılan bütün güçlüklerin bertaraf edildiği nihâî bir noktadan söz edilemez; kentlileşme, sılanın terkiyle başlayan bir süreç. Şehir, kurulu düzenini kendi mantığı içinde geliştiremediği için de yapısındaki düzeni kentleşme politikalarına bırakıyor. Şehirlileşmeyi sağlayan şartlar ortadan kalktığı için de kentlileşmeden söz ediyoruz. Daha iyi bir hayat özlemi, farklı bağlamların câzibesi, kaybolma ve keşif arzusu, kendine benzeyenlerle buluşma, kendine benzeyenlerden uzaklaşma... Kentleşme çatışma ve zorluklar, türlü handikap ve boşluklarla yürütülse bile sağladığı imkânlarla sürükleyen bir olgu.

Boşluklara ilişkin tasavvurumuz önem kazanıyor burada, onları nasıl değerlendirdiğimiz. Hızlı yıkıma dayalı değişim ve dönüşüm, geriye kalabilene kıymet kazandırıyor. Pratikler mekânları değişmeye zorlar, ilişkiler de öyle... Hiç mahallesinden ayrılmamış kadınlardan söz etmiştim, ailenin kente uyumunda kadının yaklaşımları ve ufku bir hayli belirleyici. Köy dönemlerinde sınırlı suyla giysi ve eşyaları çamurdan kurtarmaya, paspas ve ayakkabı temizliğine büyük zaman ayıran kadınlar, gecekondu döneminin

komşuluklarını özleseler bile mutfağı pırıl pırıl, tozdan topraktan etkilenmeyen bir apartman katı dâiresini tercih ediyorlar. Bir hevesten öteye geçen bir anlamı var bu tercihin de. Çocukların güvenliği açısından, sitede yaşamak bir hedefe dönüşüyor.

Doğaçlama büyüme bir tür cangıl korkuları oluşturuyor kentlerde, haydutlar ve Pitbull cinsi tabiî ortamından koparılmış köpekler bir köşesinde saldırabilir zayıflara. Bir sitenin duvarları koruyucu, site dokusu ise ortaya koyduğu sınırlarla kaynaştırıcı değilse bile aynılaştırıcı. Sahneler sürekli tazelenirken kafa karıştırıcı sorular çıkarıyor önümüze ve yeniden düşünmeyi talep ediyor. Sınırlar, bir kez daha yeniden tanımlanıyor. Bütün ezberlerimizi bozup yeniden düşünmemiz gerekiyor, yanılgıdan sakınmak için. Hiçbir yerleşim tecrübesi bir diğeriyle aynı tutulamaz, hiçbir yıkım hiçbir göç, göçmenlerin (veya taşınanların) nitelikleri ve hayat tarzları dikkate alınmadığı takdirde yarasız beresiz gerçekleşmez. Bir yandan da hikâye sürüyor; eksik olan her zaman başka bir şeydir. Antik Yunan evlerine özgü paralel karşıtlıkların oluşturduğu çelişkiler göz ardı edilecek yerde çoktan çözümlenmiş olmalıydı.

Hızlı yıkıma dayalı değişim ve dönüşüm, geriye kalabilene kıymet kazandırıyor.

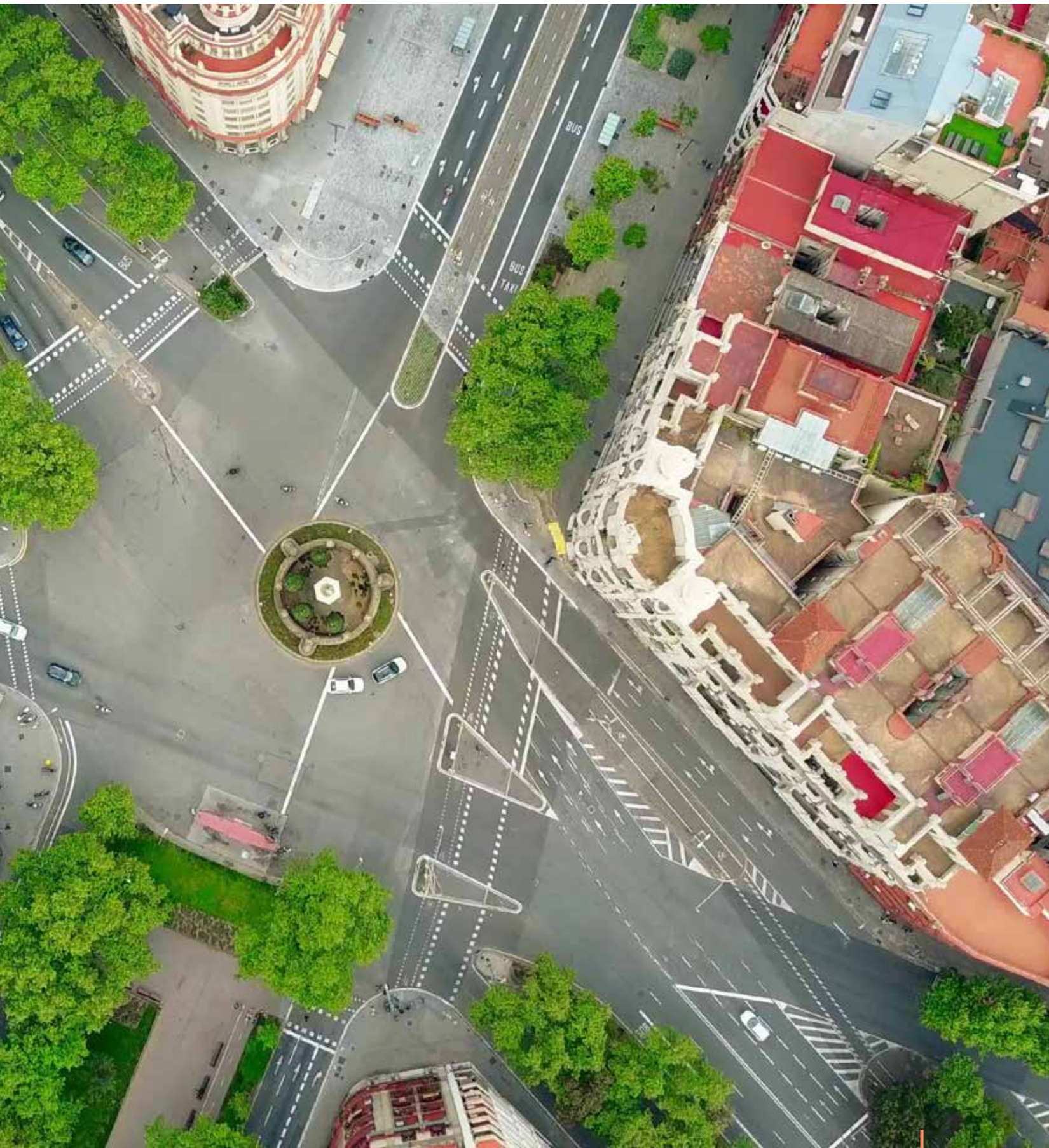
Ten ve Taş'taki tasviri hatırlayalım: Sıcak bedenlere karşı soğuk bedenler; çıplak erkeklere karşı giyinik kadınlar; aydınlık, "açık hava" mekânlarına karşı çukur ve geceleyin çatının karanlığı; logos didonai'nin meydan okuyucu teşhirine karşı mythos'un sağaltıcı örtüsü; tam da sözlerinin sahip olduğu güç yüzünden çoğunlukla özdenetimini kaybeden iktidarın bedenine karşı ritüel içinde birleşen bu bağı dile getirmek, gerekçelendirmek ya da açıklamak mümkün olmasa da ezilen bedenler (Sennett, 2012: 70).

Esenler'de başörtülü bir kadının sokaklarda bıçak satarak ailesinin geçimine katkıda bulunmaya çalışması bir rastlantı değil, tahsilini sürdürmek için evinden kaçan bir çocuğun ırkçı aşağılamalara yenik düşmeden eğitim hedefine doğru ilerlemesi de öyle. Cam Kemik hastası bir çocuğun ailesinin korumacı itirazına karşılık işportacılık yapmaktaki ısrarı, Halepli geçici sığınmacının tekstil atölyelerinden geçici sığınmacı çocukları toplayıp okullara kaydetmesi, genç bir imamın köşebaşında tanıştığı madde bağımlısı gençleri hayata kazandırmak için gösterdiği gayret, mekânları yetersiz kılan saikleri tartışmaya açıyor. Şehir, uzun tarihler boyunca kamusal alan dışında tutulmuşların özneleşmesiyle de yeni biçimler kazanıyor, kentleşme sürecinde. Bir güç savaşının tartışmasız galibi sayılan güçlü bedenlerin meydanları, güçsüzler için tuzaklarla dolu ve madun bir kadının kendi rızası olmasa dahi iffetsiz damgası yemesine açık sokaklar, hayat mücadelesi veren kadınların adımlarıyla arınıyor bir bakıma tekinsiz kılan yönlerinden.

Yıkıcı, alıkoyan, adalete güveni sarsan süreçlerden bir şey öğrenmeyi istiyor muyuz gerçekten? Kent, içine ne atılırsa yerleşebilir kocaman bir çuval değil. Deprem toplanma alanları da nüfus yoğunluğu fazla veya seyrek olsun, hiçbir yerleşim için lüks değil.

Her depremin ardından, enkazların altından bedenler çıkartılırken, bu acıdan daha büyük bir ders olamayacağını bir kez daha hatırlıyoruz. Hiç unutmayacağımızı sanıyoruz, oysa enkazın altından çıkartılan bedenleri, canı yanmaya devam edenlerin dışında çoğumuz unutuyoruz. Belediyeler, müteahhitler, müteahhitlere imza veren mimarlar, siyâsîler, ilgili bakanlık ve birimleri arasında

Barselona, İspanya

unutmayanlar olsa bile çoğunluk yeni bir vâde beklentisiyle erteleme yoluna gidiyor.

Göçe mecburduk ancak kentsel yığılma kaderimiz olmayabilirdi. Bu konuda Sezai Karakoç'un yorumu, "Şehir içine dokunulmamalıydı, iki yakaya sur dışında iki modern şehir inşa edilebilirdi," şeklinde. Hızlı bir şekilde sanayileşen Londra, 1731'den 1925'e kadar dünyanın en kalabalık şehri olma özelliğini taşıdı. 1700'lerin başlarında 500 bini aşmıştı nüfusu, 2019 verilerine göre ise 9 milyona ulaşmış görünüyor. Batı, özellikle Avrupa, Londra'nın hızla artan nüfusu karşısında şehirlere yoğun göç konusunda tedbirlerini aldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli disiplinlere mensup Alman aydınlar ve politikacılar bir araya gelip şehirleri için değişmez kurallar oluşturdular; Foucault *Biyopolitika'nın Doğuşu*'nda irdeliyor. W. Röpke tarafından 1950'de yazılan bir metinde yer alan, yönetim etkinliğinin bu doğrultudaki son ve en uç hedeflerinden ilk ikisi şunlar: Birincisi, herkesin mümkün olduğunda özel mülkiyete erişimini sağlamak. İkincisi, şehrin aşırı büyümesini engellemek; dev banliyöler yerine orta halli şehir politikaları, toplu konutlar yerine müstakil evler politikası ve ekonomisi geliştirmek, kırsal kesimlerde ufak işletmeleri desteklemek, gayri-proleter adını verdiği sanayileri geliştirmek, yani zanaat ve küçük esnaf gibi... Üçüncüsü, ikamet, üretim ve işletme alanlarının gittikçe yayılması, âdem-i merkezileştirilmesi, uzmanlaşma ve emek paylaşımı etkilerinin düzeltilmesi, toplumun aile ve komşuluk gibi doğal topluluklar üzerinden organik bir şekilde yeniden inşâ edilmesi... Sonuncusuysa, genel olarak birlikte yaşamın, şirketlerin ve üretim merkezlerinin gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkan çevresel

Hızlı bir şekilde sanayileşen Londra, 1731'den 1925'e kadar dünyanın en kalabalık şehri olma özelliğini taşıdı. 1700'lerin başlarında 500 bini aşmıştı nüfusu, 2019 verilerine göre ise 9 milyona ulaşmış görünüyor.

sonuçların düzenlenmesi, ayarlanması ve denetlenmesidir. Söz konusu olan Röpke'nin deyişiyle, "yönetim etkinliğinin ağırlık merkezini aşağıya çekmektir (Foucault, 2019: 129).

Foucault'a göre, 70'lerin sonunda hâlâ yönetim etkinliğinin ana temasını oluşturmaya devam eden bu metin arkada yürütülen başka işleri örtmek için bir tür örtü, perde ya da mazeret değil, bir akılsallaştırma projesiydi ve Almanların iki Dünya Savaşı geçirdikleri hâlde şehirlerine ait düzeni koruyabilmelerini sağladı. Böylelikle şehrin kenarına ev veya mahalle eklemeleri yapılmadığı için, şehirlerin birleşmesine de yol açılmadı. "Vitalpolitik", yaşam politikası diye adlandırılan bu akılsallaştırma projesi ise biraz Rousseaucu bir doğaya dönüş olarak görülebilirdi (Foucault, 2019: 130). Bütün bu çabalar romantik tezler denilerek geçiştirilebilir mi?

Mimar Ahmet Yılmaz, Türkiye'nin son 20 yılda 6 milyon konut üretmek suretiyle 24 milyon nüfusu yeniden iskân eden bir ülke olduğunu, öyleyse bütün konut meselesini çözmüş olması gerektiğini dile getirir (*Şehir Düşünce*, Sayı 6, ss. 68-69). İşin kolayına kaçma anlamına da gelebilecek devâsâ yapı hevesi şehirde tıkanma noktalarını çoğaltıyor. Yapılaşma tarafından bastırılan hayâtiyet bu durumda başka alanlarda arıyor nefes hakkını. Bir mekânı yaşanılır kılmak için sorunlarına insan merkezli bakmak, yaşlılara, çocuklara ve eve kapanma noktasına itilmiş herkese sokağa çıkacak güveni ve kamusal alanın geliştirilmesinde rol alma heyecanını yaşatmak zorunlu adımlardır.

Şehrin kenarına ev veya mahalle eklemeleri yapılmadığı için, şehirlerin birleşmesine de yol açılmadı.

Yüksek modernizm zamana hâkimiyet adına öldürmek istedi sokağı, ardından belli bir mekân fikri olmayan, sırf kâr üzerinden düşünen belediye-müteahhit iş birliklerine geldi sıra. Modernist pastoral, mekânı ve toplumu bölümlere ayırarak yazıyordu manifestosunu: Ev artık değerli işin üretildiği bir mekân olamazdı, zenginler ve yoksulların kaynaşmasını getiren karışma alanları da çimenli şeritler, betondan bariyerler ve yüksek duvarlar aracılığıyla ortadan kaldırılmalıydı. Şu var ki insanın insanla karışamaz olduğu mekânlar sadece geceleri değil gündüzleri de korku duyuruyor. Bir internet kafe sahibi, geç saatlerde Esenler metrosundan çıkan insanları tasvir ederken, "Koşa koşa evlerine gidiyorlar; Nene Hatun, Tuna, korkutucu geliyor o saatlerde," demişti 2021'ın son günlerinde yaptığımız söyleşide. Salgın, korkuları çeşitlendiren ve yayan bir etki uyandırmıştı. Konu korku olunca, metropolün gündüzünde de kalabalıkların duyurduğu benzeri bir histen söz edilebilir. "Belki de İstanbul'da asıl korkulan doğrudan doğruya metropolün dinamizmidir, metropolden ve bitimsiz değişiminden korkulur," diye açar olguyu Tanyeli (2022: 34).

Mekânlarla arasındaki bağlantı düzeni ortadan kaldırılıp da yerine daha yapıcı bir düzen konulamaması, geriye kalan sokakların ıssızlaşması, binaların da etrafına sağır hâle gelmesi sonucunu doğuruyor. Sokaklar bildiğimiz sokaklara benzemeyebilir bundan böyle, yine de onların işlevini gören, üstelik olumsuz yönlerini de tamir etmiş bambaşka sokaklara ihtiyacımız

var; canlılar gibi binalar da nefessiz yaşayamaz. Mimari açıdan başarısız olsa bile, kullanım niteliğine göre yeniden yapılabilir bir mekân, ilişki ve fiillerle olumlu bir dönüşüme uğrayabilir. Oyuna ve muhabbete, gezintiye ve tanışmalara açık, engellilerin geçişine de kendini uydurmuş sokaklar, şehrin kılcal damarlarıdır.

Uygar kayıtsızlığın (Giddens) şehirlerde oluşturduğu tahribattan en fazla etkilenen yaş grupları, bebekler ve ihtiyarlar. Elbette ki anneliği yücelten söylemler pratiğe yansımalı. Genç ve yalnız anneler, ailelerinden uzaksa eğer, bir hayli zor geçiriyor doğum sonrası dönemi. Birçok çift bu yalnız ve zor dönemin gerginleşen ortamında birbirinden kopuyor. Açık ki giderek sayıları artan yalnız anneler "terapi kampı" gibi çok daha kapsamlı desteklere ihtiyaç duyuyor.

İlçede yalnız yaşayan çok fazla yaşlı var. Belediye aylarca kapısını kimsenin çalmadığı, bu yüzden konuşmayı bile unutan yaşlıları gündemine aldı ve onlar için 2013'te "Acil Hayat Butonu" projesini hayata geçirdi. Kablosuz bağlantı sistemi ile çalışan, "Acil Hayat Kolyeleri"yle kimsesiz yaşlılar telefon çevirme gereği duymadan, proje için tahsis edilen özel hat ile belediye ekiplerine ulaşabiliyor. Yaşlılar, sadece acil durumlarda değil, ilaç, meyve veya dışarıda dolaşmak istediği takdirde ekiplerden yardım talep edebiliyor. Esenler Dayanışma ve İyileştirme Merkezi (EDİM) açlık sınırında yaşayan ilçe halkına temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri dijital bir alışveriş kartı sağlıyor. Bu projeyi belediye hayırsever iş adamları vâsıtasıyla yürütüyor. Hayırsever kişiler dijital sistemle bağışlarının hangi tarihte, kime, ne zaman ve kim tarafından teslim edildiğini görebiliyor. Yanı sıra oluşturulan istihdam sistemiyle de sosyal marketten yararlanan ihtiyaç sahipleri iş bulundukça sistemden düşüyorlar.

Belediye aylarca kapısını kimsenin çalmadığı, bu yüzden konuşmayı bile unutan yaşlıları gündemine aldı ve onlar için 2013'te "Acil Hayat Butonu" projesini hayata geçirdi.

Bir hayli ender de bulunsa boşluklar ve yeşil alanlar, ihtimam gördüğü hissini uyandırıyor Esenlerlilerde. Askerî alana taşınmanın dokusunda oluşturacağı yeni boşluk/doluluk dengesi bu nedenle de yapısal yığılmanın olumsuz etkilerine mâruz kalan ilçe sâkinleri açısından onarıcı bir öneme sahip. Geçmişin haksızlıklarının telâfisini önceleyen bir yerel yönetim ufku ilçeyi kendine has ve ilginç kılan pek çok niteliğin yeniden canlandırılması yönünde kapılar pencereler açtı. Bundan sonra ne olacak? Hızlı nüfusla etkileşim hâlindeki yapılaşma, su kaynaklarının yetersizliğini hatırlatıyor elbette. Bundan sonra ne olacak? Hızlı nüfusla etkileşim hâlindeki yapılaşma, su kaynaklarının yetersizliğini hatırlatıyor elbette. Salgın döneminde özel araç kullanımı arttığı için trafik bir azaba dönüştü İstanbul'da. Egzoz

dumanları ve inşaat tozuyla kaplı sokaklarda yaşamak bir yazgı olmamalı, büyümesini durdurma yönünde çözüm ortaya konulmadığı ölçüde deprem korkusunu üzerinden atamayan şehirlerde.

Oluruna bırakılan, dolayısıyla kötü yapılaşmaya götüren kalkınma politikalarının göze görünen en yoğun faaliyeti inşaat, bunun olağan sonuçlarından biri ise güvenlik ve konfor için türdeşlerle yüksek duvarların arkasına çekilmek olunca, 'soylulaştırılmış' mahallelere yama misali konduruldu siteler. Kimisi değerlerini kimisi varlığını korumak için etrafına duvarlar örüyor, oysa bu toplumsal ve mânevî açılardan yoksullaşma demek. Esenler'de doğan ve beş yaşına kadar Menderes Mahallesi'nde yaşayan yönetmen Ahmet Toklu'nun *Pota* filminde anlattığı gibi, 'içerisi' kendi kontrolü dışında hiçbir harekete, hiçbir unsura yer vermediği için de giderek çoraklaşıyor. Beri taraftan lüks sitelerin çeperindeki gecekondu mahalleleri, terk edilmiş cins kedi ve köpeklerden geçilmiyor. Yüksek duvarların ötelediği 'dışarısı' bu anlamda daha canlı, zengin, insanî, yüreği ve ruhu besleyen bir toplumsallık sunmaktadır. Bir halkanın dışında tutulmuşluğun boşluğunda ortaya çıkan infilâklar elbette yaşanmaktadır. Site ise bir göz yummadır, etrafta olup bitene olduğu kadar kendi varlığına da. Yüksek duvarlarla kaplı *içerisi*, hangi ayrıcalığı

sunarsa sunsun, *dışarısı*nın oluşturduğu dinamiklerden koparır ahâlisini. Bütün yalıtılma sebepleriyle birlikte site, suçla ilişkilendirilen infilâklardan ne bağımsızdır ne de mâsum. Doğrusu kentleşme süreçleri ancak, kesimleri korkularıyla yüzleşmekten uzak tutan bu duvarların yerine kaynaşma ve güveni tesis edecek bir dil ve iletişim zemininde hazırlanan projelerle anlamlı bir ilerleme kaydedebilir.

Kimisi değerlerini kimisi varlığını korumak için etrafına duvarlar örüyor, oysa bu toplumsal ve mânevî açılardan yoksullaşma demek.

193- Sevilay Acar'ın gözlemlerine göre Ebru Altın bıçakları âdeta bir sanatçı edâsıyla yapıyor.

193-a Havaalanı Mahallesi, Ferman Caddesi üstünde bulunan Dede-Torun Yaşam Merkezi; sağda ise Uhut Camisi yer alıyor. ŞD

Kaynaklar

- Aktaş, Cihan, Dayanışmanın "Pota"sı: Ahmet Toklu'nun İlk Uzun Metrajlı Filmi Üzerine, *Ziftsanat*, 14 Aralık 2021, https://ziftsanat.com/dayanismanin-potasi/
- Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yayınları, 1994.
- Foucault, Michel, *Biyopolitikanın Doğuşu,* çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- Miessen, Markus, *Katılım Kâbusu,* çev. Bülent Doğan, Metis Yayınları, 2013.
- Portzamparc, C. & Sollers, P., *Görmek ve Yazmak-Bir Mimar İle Bir Yazar Tartışıyor,* çev. Cem İleri, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Sennett, Richard, *Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden ve Şehir,* çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Tanyeli, Uğur, *Korku Metropolü İstanbul 18. Yüzyıldan Bugüne,* Metis Yayınları, 2022.
- Tümertekin, Erol, *İstanbul İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yılmaz, Ahenk, "Mimar'ın Ölümü": Eleştirel Bakışta Mimarın Yeri" 2009, Sayı: 348.
- Yılmaz, Ahmet, *Şehir Düşünce Dergisi,* Sayı 6, 2015.

DENEME

KÜRESEL ÇAĞDAN FÂTİHA ŞEHRİNE YOL GİDER Mİ?*

Doç. Dr. Ali CANÇELİK

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Öğretim Üyesi

* Olay hem Mustafa Özdamar'ın *Gönül Cerrahı Nureddin Cerrahî ve Cerrâhîler* adlı kitabından hem de konuyu bilenlerden dinlenilmiş ve kısaca aktarılmıştır.

"Bizim şehrimizde para geçmez. Ne istersen yersin içersin bir Fâtiha okursun."

Nice şehirler vardır, hikâyeleri kalmıştır. Nice şehirler vardır hikâyesiz kalmıştır. Nice şehirler vardır gönüllerde yaşanır. Ne el uzanır oralara ne dil. Giden, gelir anlatır. Gitmeyen bilmez ama belki inanır. Bizim şehrimiz de böyle bir şehir: Fâtiha Şehri.

Bir masal gibi... Hem var hem yok. Hem yalan hem gerçek. Kimine yalan kimine gerçek. Belki yola düşen bulur bu şehrin yolunu ama yoldan düşen ne duyar ne görür ne de bulur.

Birçok anlatanı vardır. Uzunu vardır kısası vardır. Bizimki kıssadan hisse misali kısadan bir hikâye. Olmuş mu olmamış mı herkesin kendine soracağı bir sual olsun bu. Hele de küresel çağda yaşayanlar bu şehre ne kadar yakın ne kadar uzak. Biraz da bunun âyinesi olsun bu.

Dergâh-ı Şerîf'in 20. yüzyıl başlarından bir fotoğrafı

Hikâye Yahya Şerafeddin Efendi'nin hikâyesi. Hicrî 1060, Milâdî ise 1650 yılında dünyayı teşrif eden, uzun yıllar Mora'da kaldığı için Moravî olarak da anılan Muhammed Nûreddin Cerrâhî hazretlerinin müridi. Sultan III. Ahmed döneminde saray hocalığı yapmış ayrıca İmam-ı Hazret-i Şehriyârî yani Padişah İmamı olmuş.

Şerafeddin Yahya Efendi hazretleri postnişin, yani Âsitâne şeyhi olduğu bir zamanda bir hâdise cereyan eder. Bir dervişi, fakir bir yakınından bahseder ve işe ihtiyacı olduğunu arz eder. Yahya Efendi de "Onu buraya getir hele bakalım." der. Derviş akrabasını alır tekkeye getirir. Yahya Efendi huzuruna çıkınca "Oğlum sen tekkede bulun." der. Herhangi bir iş hususunda bir şey demez.

Günler günleri kovalar. Yahya Efendi'nin bir devlet memurluğu gibi iş konusunda bir şey demediğini gören adam dervişe "Yahu nicedir tekkede bekleriz ama bizim işten bir ses çıkmaz oldu." der. Derviş de konuyu tekrar Yahya Efendi'ye arz eder. Ertesi gün sohbette Yahya Efendi adama "Evlâdım bir su getir de içelim." der. Adam suyu alır tam Şeyh Efendi'ye takdim edecekken Şeyh Efendi eliyle şöyle bir vurur bardağa. Vurur vurmaz adam başka bir âleme geçer.

Yahya Efendi adama "Evlâdım bir su getir de içelim." der. Adam suyu alır tam Şeyh Efendi'ye takdim edecekken Şeyh Efendi eliyle şöyle bir vurur bardağa. Vurur vurmaz adam başka bir âleme geçer.

Tayyi zaman ve mekân ile başka bir âleme geçen adam, bir dağ başında bulur kendini. Hemen yakınında ise bir şehir görür. Yürüyüp varır şehre. Karnı iyice acıkmıştır. Yiyecek bir yerler arar. Bir imâret yani aşhâne görür. Orada bulunan açık sofralardan birine oturup iyice doyurur karnını. Ücret gelir aklına ama hiç parası yok. Aşhâne sorumlusuna parasının olmadığını söyleyip borcum olsun diyecek olur. Sorumlu kişi, "Bizim şehrimizde para geçmez. Ne istersen yersin içersin bir Fâtiha okursun." der.

Şaşkınlıklar içinde oradan ayrılan adam nereye gittiyse para almaz kimse. Uzun uzun anlatmayalım, adam şehirde epey gezmiş; yemiş, içmiş üstüne başına kıyafetler almış. Ancak Fâtiha şehrinde yaşayanların mutlak surette uymaları gereken bir kural varmış. Bu kural; eline, beline ve diline sahip olmak.

Adam şehirde dolaşırken bir kız görür. Kızın güzelliği karşısında hayretlere düşer, âşık olur. Birine anlatır hâlini. O da "Nasibinde varsa olur." der ve kızı tekrar nasıl görebileceğini ve ona aşkını ifâde edeceğini anlatır. Bunlar Fâtiha şehrinin kendine ait sırları ve cilveleri. Bu, onlara kalsın, biz adamın asıl yaşayacaklarına gelelim. Adam, kıza aşkının nişânesini gösterir; kızdan olumlu bir işaret görür; ayrıca kızın kadı kızı olduğunu öğrenir. Bir vesileyle kadı hazretlerinin huzuruna çıkarlar. Meseleyi kadı hazretleri de bilmektedir. Adamı karşısına alır. Kızına talip olmasından ve kızının kabul ettiğinden haberdar olduğunu ve nikâhlarını kıymaya karar verdiğini anlatır. Ancak kadı hazretlerinin şartları vardır ki bu şartlara şartsız ve şüphesiz riâyet gerektir. Kadı Efendi bu konuda adamdan söz ister. Adam ise aşkın sarmaşıklarına dolaşmış vaziyette hiçbir şartı düşünme gereği duymadan kabul eder. Kadı Efendi şartları sıralar:

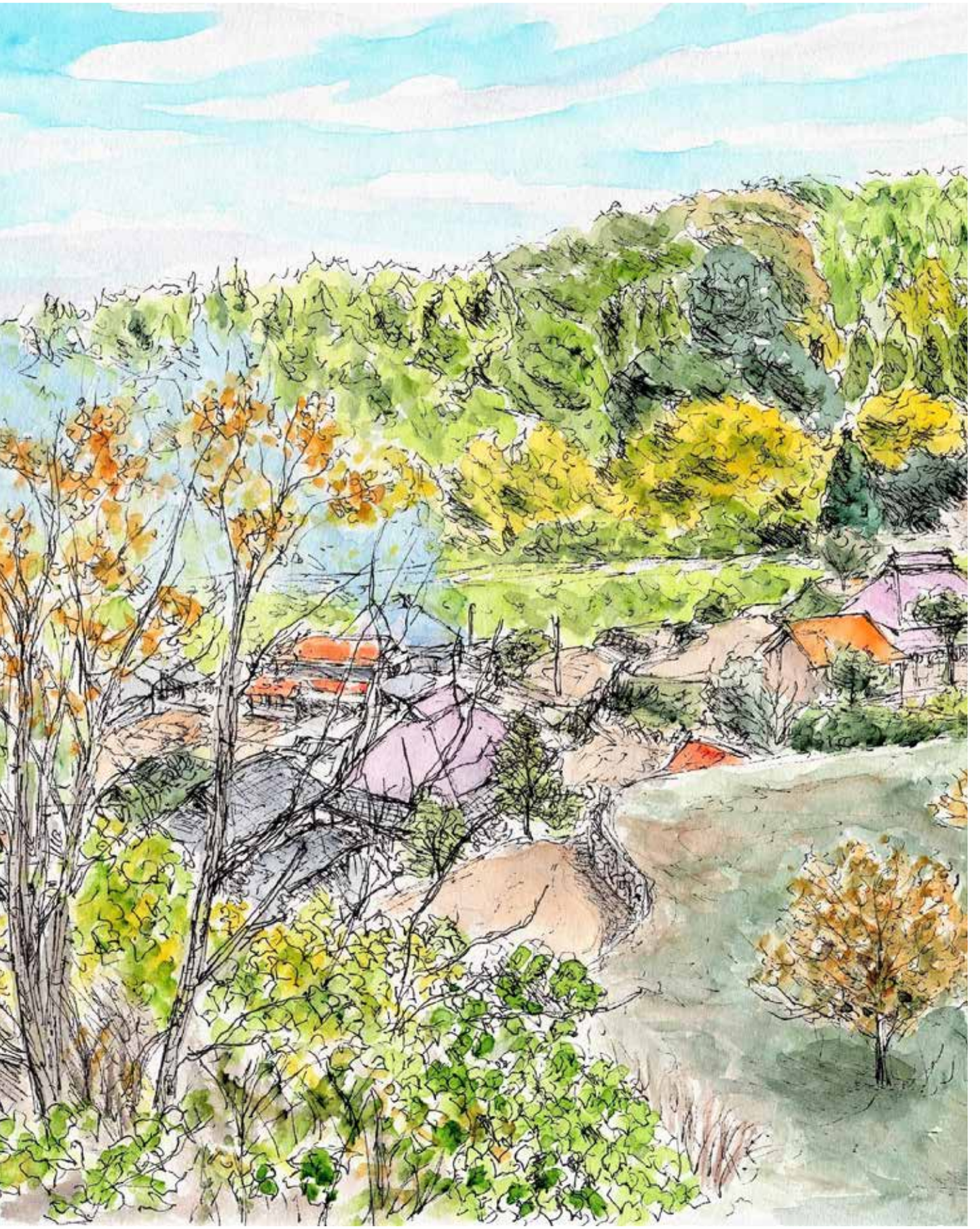
- Eline, beline ve diline sahip olacaksın.
- Elinle koymadığını almayacaksın. Hırsızlık yapmayacaksın.
- Beline mukayyet olacaksın. Harama uçkur çözmeyecek, gözünü muhâfaza edeceksin.
- Diline hâkim olacaksın. Yalan söylemeyeceksin.

Kadı Efendi hazretleri bunları zikrettikten sonra kabul ettiğine dâir üç defa da teyit alır adamdan. Her seferinde de "Kabul ettim efendim." der.

Bu kabulden sonra Kadı Efendi de nikâhlarını kıyar. Adam da

muradına erer. Erer ama şehirli olmak kolay değil, Fâtiha şehrinde şehirli olmak hiç kolay olmayacaktır.

Bir gün arkadaşlarıyla birlikte gezerlerken her tarafı meyve dolu bir bahçe görür. Kimi dalında, kimiyse olgunluğundan yerlere dökülmüşler. Geçerken birkaç elma alır ve akşam eve dönüşte yanında götürür. Hanımı elmaları görünce sorar. Adam gördüğü bahçeyi anlatır ve kendi elleriyle kopardığını ve hanımı için getirdiğini söyler. Bir an elinle koymadığını almayacaksın düsturunu unutur. Hanımı bahçe sahibinden izin alıp almadığını sorar. İzin almadığını zaten bilse de helâl edeceğini söyler söylemesine ama kural bu değildi. Ne alacaksa alsın ama onun da bir desturu, anahtarı vardı. Destursuz bağa girilmezdi ve ilk kural ihlâl edilmişti. Hanımı bunu Kadı babama söylememiz gerekir, ahdimizi tehlikeye attın der ve Kadı babasına söyler. Kadı Efendi, bahçe sahibinden helâllik almasını ve ayaklarından kırk sopa yemesini buyurur. Adam kabul eder ve gereği yerine getirilir.

Elindekinden razı olmayan adam, Fâtiha şehrinde yaşayamamış. Peki 'Fâtiha'sız, 'Kadı'sız ve güzelsiz bu küresel çağda, bu kadar şikâyetçi insan ne yaşar ne yaşamaz; nerde yaşar ve nasıl yaşar?

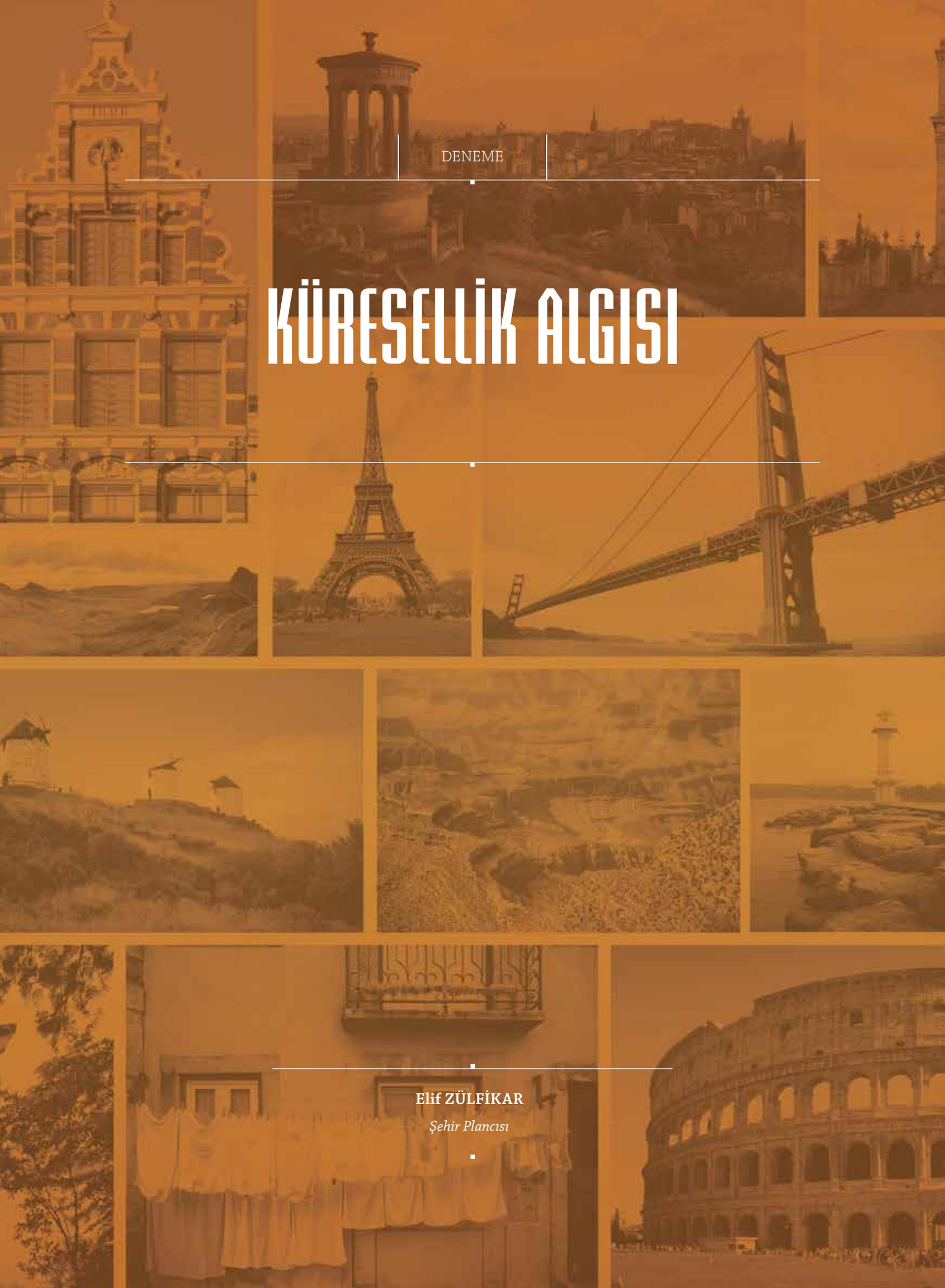

Günler haftalar derken bir gün nefsine yenik düşer ve izinsiz bir iş yapar. Bir bahçeden meyve midir bir bakkaldan çerez midir bir yalanlık iş tutar. Bu sefer falakadan kurtulmak için yalan söyler. Ancak kalp gözü açık olan hanımın gözünden kaçmaz. Yalanı hisseder ve adamın yalanını Kadı babasına arz eder. Kadı babası olayı araştırıp adamın yalanını tespit edince yine bir ceza alır. Birincisinde eline, ikincisinde diline sahip olma düsturunu ihlâl eden adam Kadı Efendi huzurunda ikaz edilir. Üçüncüsünden sonra tahammül edilmez ve nikâh akdi bozulur der. Adam tekrar söz verir ve hayata kaldığı yerden devam eder.

Tabiî anlatılana göre bunlar üç günde beş günde olan şeyler değildir. Adam şehirde bir ömür sürmüştür. İyice yaşlanmıştır. Fânî bir âdeme dönmüştür. Günlerden bir gün şehirde gezinirken nehir kıyısında bahçede çalışan kadınlara gözü ilişir. Öyle âşikâre bakamaz ama çalı çırpı arasından şöyle eliyle aralayarak bakmaktan kendini alıkoyamaz. Eline ve diline sahip olma kuralını çiğneyen adam beline sahip olma kuralıyla boğuşmaktadır şimdi.

Akşam olunca eve gelir. Hanımı adamın gözlerinden zehirlendiğini görür. Artık kendisiyle aynı çatı altında aynı yastığa baş koyamayacağını söyler. Hemen Kadı babasına durumu anlatır. Babası da bu üç kuralı ihlâl etmesi durumunda bu şehirde yaşayamayacağını söylediğini hatırlatır. Ancak bunlarla Fâtiha şehrinde şehirli olunabilirdi. "Artık sana bu şehirde yer yok!" der. Bunu der demez nasıl olduysa oldu adam kendini Şeyh Şerafeddin Efendi'nin huzurunda bulur. Daha az önce birkaç adımlık mesafede Şeyh Efendi'ye su getirirken koca bir hayat yaşayan adam elindeki bardağın düştüğünü suyun döküldüğünü görür. Şeyh Efendi, "Evlâdım daha bir su getiremedin." demiş hoş bir tebessümle.

Elindekinden razı olmayan adam, Fâtiha şehrinde yaşayamamış. Peki 'Fâtiha'sız, 'Kadı'sız ve güzelsiz bu küresel çağda, bu kadar şikâyetçi insan ne yaşar ne yaşamaz; nerde yaşar ve nasıl yaşar? ŞD

DENEME

KÜRESELLİK ALGISI

Elif ZÜLFİKAR

Şehir Plancısı

İstanbul; Paris, Berlin, Viyana gibi bir kara parçası üzerinde kurulmuş şehirlerden farklı bir özelliğe sahiptir. Bu şehre Dersaadet diye boşuna ad verilmemiştir. Saadete, mutluluğa bu kapıdan içeri girerek ulaşılır.

Evrensel düzeni gözlemlemeye, anlamaya ve kendine bu evren içerisinde bir yer bulmaya çalışırken, insanoğlu duygusal aklıyla matematiksel zekâsını harmanlayıp bakış açısına bu doğrultuda yol vermiştir. Ölçeklendirme bu yolda yürümeyi sağlayan, ona ışık tutan en önemli etkenlerden biridir. Eski çağlar boyunca insanın ancak kendi hanesinden, köyünden, etrafındaki orman, ova, dağlardan ibaret olan yaşantısı ve yaşam algısı gün geçtikçe iletişimin, ulaşımın, ticâretin gelişmesi ile genişlemiş, farklılaşmış, şekil değiştirmiştir. Günümüzde etrafımızdaki ovaları, dağları, denizleri görmek, ölçmek ya da en azından bir fikir sahibi olmak için bizzat ziyaret etmek zorunda değiliz. İnsansız hava araçları, gökyüzündeki uydular sayesinde kendi evimizde otururken tüm dünyayı ister büyük ölçekte tek bir gezegen olarak, isterse mikro ölçekte yan komşumuzun bahçesindeki havuzun yeri detayında görebilme kabiliyetine eriştik. Artık yaşantımız eskisi kadar basit değil. Zihnimizin algıladığı, gözümüzün gördüğü eskisi gibi yalın değil. Tanıdığımız kişiler kendi köyümüzdeki insanlarla sınırlı değil. Yaşadığımız sorunlar

Pamfilya antik kentinde sütunlu cadde kalıntıları, Perge, Antalya.

kendi bölgemizde yaşananlar kadar değil ya da sahip olduğumuz konfor sadece bize ait değil. Oldukça karmaşık bir ağın içerisinde küresel bir düzene adım atmış bulunuyoruz.

Küreselleşme algısı elbette öncelikle şehir ölçeğinde olgunlaşmıştır. Küresel ölçekte şehirler kavramından söz etmeye başladığımızda her açıdan câzibe merkezi olan şehirler akla geliyor. Bir şehrin tarihinin çok eskilere dayanması, zengin kültür ve sanat eserlerini ve bu açıdan değerli yapıları barındırması, tabiat güzellikleri bakımından sıra dışı özelliklere sahip olması ve elbette ticârî ve siyâsî açıdan taşıdığı önem, şehrin küresellik ölçüsünü belirliyor. Örneğin *Paris, Londra, Berlin, Viyana, Roma, Moskova* gibi şehirler bu özelliklerin yanı sıra taşıdıkları başkent kimlikleri ile de dünya üzerinde önemli bir çekim merkezi hâline geliyor. Kimi şehirlerdeki sembol yapılar (örneğin Paris Eyfel Kulesi, New York Özgürlük Anıtı ya da Rio de Jeneiro İsa heykeli gibi) sürekli olarak gerek turistik gerekse sanal ziyâret akınına uğruyor.

Ancak küresel olarak tanınma, ilgi noktası olma saydığımız tüm bu değerlerin hepsine birden sahip olmayı gerektirmiyor. Her yerleşimin kendine has bazı özellikleri onları benzersiz kıldığından dünyanın dört bir yanından trafiği kendine çekebiliyor.

Dünyamız dediğimiz bu yeryüzünde, medeniyetlerin başlangıcından bu yana kıtalar arası köprü görevinde olması vesilesiyle de en önemli bölgelerden biri olarak Anadolu gelir.

Bu arada gelenekselleşmiş birtakım etkinlikleri ile de küresel kavramı içerisinde yerini sağlamlaştırmış yerleşimler de var. New Orleans Mardi Gras festivali gibi ya da Cannes Film festivali gibi etkinlikler bu şehirleri tüm dünyada bilinir kılıyor.

Hızlıca bir parantez açıp bu sözünü edip durduğumuz *küresel* kelimesine de bir açıklık getirelim. *Küre* bilindiği gibi bir matematik terimidir. Yuvarlak olması sebebiyle de anlamlarından biri de yeryüzüdür. *Küresel* kelimesi *global* kelimesine bulunmuş Türkçe bir karşılıktır. Kökü Latince *globus* kelimesine dayanan *glob (globe)* İngilizce sözlüklerde yuvarlak herhangi bir cisim, içi boş top, topak, damla gibi anlamlara gelir. Aslında sıfat olan *global* kelimesiyle kökteş olan *glob* daha önce *yuvar* kelimesiyle karşılanmış ve buradan *akyuvar, alyuvar* terimleri türetilmiştir. *Küresel* kelimesine eklenmiş olan *-sel* eki Türkçe, *küre* ise Arapça kökenlidir. Kelime, sonuna gelen eklerle, *küresel, küreselleşmek gibi* halleriyle bir adım daha Türkçe olmuştur.

Şimdi konuyu biraz daha kendi ölçeğimize taşıyalım. Dünyamız dediğimiz bu yeryüzünde, medeniyetlerin başlangıcından bu yana kıtalar arası köprü görevinde olması vesilesiyle de en önemli bölgelerden biri olarak Anadolu gelir. Bu topraklar üzerinde yer alan çoğu yerleşimler bu çağdan daha eski

tarihlerde bile küresel olma özelliği taşımışlardır. Örneğin yukarıda sıraladığımız özelliklerden hepsini ve hatta çok daha fazlasını bünyesinde bulunduran İstanbul, tarihin hiçbir evresinde önemini ve küresel tanımını kaybetmemiş nâdir yerleşimlerdendir. Birçok uygarlığın eserlerini bünyesinde bulunduran, tarihî değerleri paha biçilmez nitelikteki bu şehir, sanat yapıları ve tabiat güzellikleriyle tam iki kıtanın arasına kurulmuş ve dolayısı ile coğrâfî konumunun ona sağladığı bu ayrıcalıkla küresel özelliğini hep üzerinde taşımıştır.

İstanbul; Paris, Berlin, Viyana gibi bir kara parçası üzerinde kurulmuş şehirlerden farklı bir özelliğe sahiptir. Bu şehrin coğrafyasında iki önemli denizi birbirine bağlayan muhteşem görünümü, iç serinletici akıntılarıyla, eşsiz bir boğaz yer almaktadır. Bu boğazın karşılıklı iki yakası üzerinde inci gibi dizilen tarihî yapılar, gerdanlık gibi köprüler birer sanat eseridir. Bu şehre *Dersaadet* diye boşuna ad verilmemiştir. Saadete, mutluluğa bu kapıdan içeri girerek ulaşılır. Şehre gelenler bu şehirde yaşamış ve yaşayan tüm dinlerin izlerini de yedi tepenin üzerinde fark ederler. Muhteşem minareler, denize doğru uzanmış yatan yarımada üzerindeki Osmanlı sarayları görenleri kendine hayran bırakan yapılardır. İstanbul'un tarihî mekânları şehri ziyâret eden ya da yaşayan herkesin ilgisini çeker. Yerebatan Sarnıcı, Ayasofya, Topkapı, Dolmabahçe gibi yapılar çoğu turist tarafından daha şehre adım bile atmadan çoktan okunmuş, öğrenilmiş ve bilinmiştir. Geziyi enteresan kılan onun müzeleri, sanat yapıları değildir sadece. Bunun yanında tabiat güzellikleri, adaları ve şehrin karakterini oluşturan semtleridir. Kadıköy, Bakırköy, Arnavutköy gibi bir zamanlar köy özelliğinde olan bu semtler bugün şehrin küresel çekim gücüne katkı sağlamaktadır.

İstanbul'u birçok yazar, sanatçı kaleme almış, kendi gözlemlerinden yola çıkıp bu inanılmaz şehri başkalarına anlatmaya çalışmıştır.

İstanbul'u birçok yazar, sanatçı kaleme almış, kendi gözlemlerinden yola çıkıp bu inanılmaz şehri başkalarına anlatmaya çalışmıştır. Bu şehirden, yapılarından tabiatından, yaşam şeklinden etkilenilerek yazılan binlerce Türkçe veya yabancı eser bulunmaktadır. Örneğin Edmondo De Amicis yazdığı İstanbul adlı eserinde şehrin bütün özelliklerini, tarihî zenginliklerini, gelenek ve görenekleriyle dile getirmiştir. Türk yazarlar da en güzel eserlerinde İstanbul'a yer vermişlerdir. Bunlar için Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir,* Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul, Refik Halit Karay'ın İstanbul'un Bir Yüzü, Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* örneklerini verebiliriz. Bu arada Yahya Kemal'in İstanbul'a dair yazdığı şiirlerini de hatırlamadan geçmeyelim:

Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul! / Görmedim, gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer / Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul! / Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

İstanbul'un tarihî ve sosyolojik açıdan küresel bir çekim gücü olarak durumu mâlûm. Ancak aynı zamanda ticâret ve ulaşımda da dünyanın her köşesini birbirine bağlayan bir liman görevi de üstlenmiş durumda. Geçmiş zamanda İpek Yolu güzergâhında olan bu şehir bugün de Avrupa'nın en büyük havalimanıyla, deniz ve karayolları ağlarıyla ticâretin ve ulaşımın kalbi hâlindedir.

Küresel şehir tanımına her açıdan uyan İstanbul dışında Anadolu'daki bazı yerleşimlerden de bahsetmeden geçmek doğru olmaz. Belki saydığımız niteliklerin hepsini bünyesinde bulundurmaz ama küresel özellikler kazanmış yörelerimiz vardır. Doğal güzellikleri ile tüm dünyadan ziyâret alan Antalya ya da eşsiz şehir yapısı ile Mardin, tarihin başlangıcı olma özelliği ile Şanlıurfa gibi şehirler bunlardan sadece bazıları. Bu arada bir şehir tanımında olmasa da bölge itibarıyla küresel bir çekim noktası olmayı başaran nice turistik yerleşimlerimiz var. Örneğin Kapadokya hem Peribacası adı verilen tabiat varlıklarıyla hem de gökyüzüne uçurulan balonlarıyla günümüzde yerli ve yabancı turist akınına uğramakta ve dolayısıyla bu anlamda küresel bir nitelik kazanma yolundadır. Doğuya doğru gidersek doğal güzellikleri, dinî önemi ve yöresel tatlarıyla Van ilimizden de bahsetmek isteriz. Denizi andıran göl manzarasıyla, çevresindeki en yüksek dağlarıyla, göldeki Ermeni Kilisesi, otlu peyniri, inci kefali adı verilen göl balığıyla dünya üzerinde eşsiz bir merkez konumundadır.

Küreselleşme kavramının kapsamına UNESCO tarafından dünya kültür mirası sayılan ve ülkemizin çeşitli merkezlerinde bulunan eserleri de görmezlikten gelemeyiz. Örneğin şehir olarak şimdilerde küresel tanımına girmese de Çorum ilimiz tarihî açıdan dünyanın ilk merkezî devletinin başkenti Hattuşa'yı barındırmaktadır. Aynı şekilde Diyarbakır Kalesi, İzmir Efes Harabeleri, Denizli Pamukkale gibi UNESCO tarafından sahip çıkılan eserler ve oluşumlar eminiz herkesin görülmeye değer varlıklar listesinde yer almaktadır.

Geçmiş zamanda İpek Yolu güzergâhında olan bu şehir bugün de Avrupa'nın en büyük havalimanıyla, deniz ve karayolları ağlarıyla ticâretin ve ulaşımın kalbi hâlindedir.

Son olarak soydaş ülkelerin topraklarında bulunan ve küresel değerdeki yerleşimler ve eserlerden de bazı örnekler vermek isteriz. Semerkant şehri işte böyle bir merkezdir. Anadolu'ya da sefer yapan Timur'un bu şehirdeki mezarı ve çevresindeki tarihî yapılar buraya tarihî değerde küresel nitelikler katmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin özgürlüklerini kazandıkları 1993 yılından sonra Semerkant ve Buhara'daki anıt mezarlar, hanlar, camiler, kümbetler ve diğer İslâmî eserler hem Türkler hem de tarih severler için birer ziyâret merkezi hâline gelmiştir.

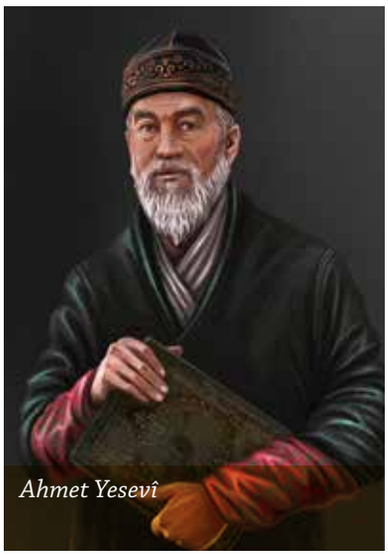
Doğu Asya'dan bir örneğe daha yer verelim. *Dîvân-ı Hikmet* adlı eseriyle Türklerin gönlünde yer eden ünü Ahmet Yesevî bugünkü Kazakistan'ın Türkistan şehrinin Yesi adlı kasabasında doğmuştur. Vefatından yıllar sonra Timur onun mezarının üzerine bir türbe yaptırmıştır. Türkiye'den ve dünyanın birçok yerinden bu yöreye gelenler Ahmet Yesevî Türbesi'ni ziyâret etmeden geçemezler. Bu ihtişamlı yapı da UNESCO'nun dünya mirası eserleri arasına alınmıştır. Demek oluyor ki bir türbe bile bir kasabanın küresel bir değer kazanmasına neden olabiliyor. Bu türbeyi ilginç

kılan bir hâtırayı da anmadan geçmeyelim. Cuma Namazı sonrası şifâlı olduğu düşünülerek dervişler tarafından halka ikram edilen tatlı suyu barındıran dev büyüklükte kazan, Sovyetler Birliği Dönemi'nde Ruslar tarafından kendi müzelerine götürülmüş, sonrasında ise türbeye iâde edilmiştir. Günümüzde bu kazan millî birlik ve beraberlik sembolü olarak görülmekte ve sıkça ziyâret edilmektedir.

Küresel nitelikte ve özellikte şehirlerden, yerleşim alanlarından, tarihî değerde sanat yapılarından söz ederken bunların özellikleri ve nitelikleri üzerinde durmaya çalıştık. Ancak kimi zaman insanoğlunun bu değerler karşısındaki umursamaz duruşu, bunlara bakışının acımasızlığını da vurgulamak gerek. Çeşitli sebeplerden tahrip edilmiş tarihî yapılar, ören yerleri, düşünülmeden harcanmış doğa güzellikleri ve tüm bu değerlere karşı yaşanan eğitimsizlik böyle bir çağda yaşayan bizleri harekete geçiren konular olmalıdır. Küresel nitelikteki eserlere sahip çıkan dünya çapında kuruluşlar var. Bu kuruluşlar yeryüzünde olduğu gibi ülkemizde de bazı eserleri koruma altında alıyorlar. Ancak bunlarla sınırlı kalmadan kendi ülkemizdeki değerleri, bizi küresel dünyada temsil eden tüm bu yöreleri ve şehirleri korumak, kollamak ve bu doğrultuda programlar geliştirmek ilkemiz olmalıdır.

Bu çağda yaşamanın en verimli tarafı iletişim ve haberleşme ağının bu denli yoğun olması ve bilgiye ulaşmanın medeniyetin doğuşundan bu yana en kolay hâle gelmesidir. Küreselleşmeyi sağlayan en önemli etkenlerden biri olan bu durum sayesinde yukarıda kısaca örneklediğimiz tarihin ayrı ayrı dönemlerinde çekim merkezi durumunda olan yerler hakkında çok şey öğreniyor ve bu yerleri ve eserleri bir bütün olarak değerlendirebiliyoruz. Dolayısıyla küresellik algısını belki de bütünün bir parçası olmak şeklinde açıklayabiliriz. Kimi zaman millî kimliğimiz, bağlı bulunduğumuz din, tarihsel geçmişimiz, eğitim alma isteğimiz, ekonomik ya da duygusal ihtiyaçlarımız doğrultusunda daha büyük bir bütünün parçası olabilmek adına dünya üzerindeki bu çekim noktalarına ilgi duyuyoruz. Sadece bildiğimiz için değil, içinde bulunduğumuz hayat döngüsünde bir tercih sebebi olduğu için küresel tanımı almış bölgelere çekiliyoruz. Tercihimiz ya da amacımız gezmek, ticâret yapmak ya da bizzat yerleşmek olabilir. Sebep ne olursa olsun küresel yerleşimler sınırları esnetiyor, bakış açılarını değiştiriyor, kültürleri, dinleri ve ırkları birbirine karıştırıyor. Bu ortamlarda kendimize uygun bir yer bulmayı, dünyamızın sürdürülebilir olmasına destek vermeyi ve elbette birlikte var olmayı öğrenmemiz gerekiyor. ■

Cuma Namazı sonrası şifâlı olduğu düşünülerek dervişler tarafından halka ikram edilen tatlı suyu barındıran dev büyüklükte kazan, Sovyetler Birliği Dönemi'nde Ruslar tarafından kendi müzelerine götürülmüş, sonrasında ise türbeye iâde edilmiştir.

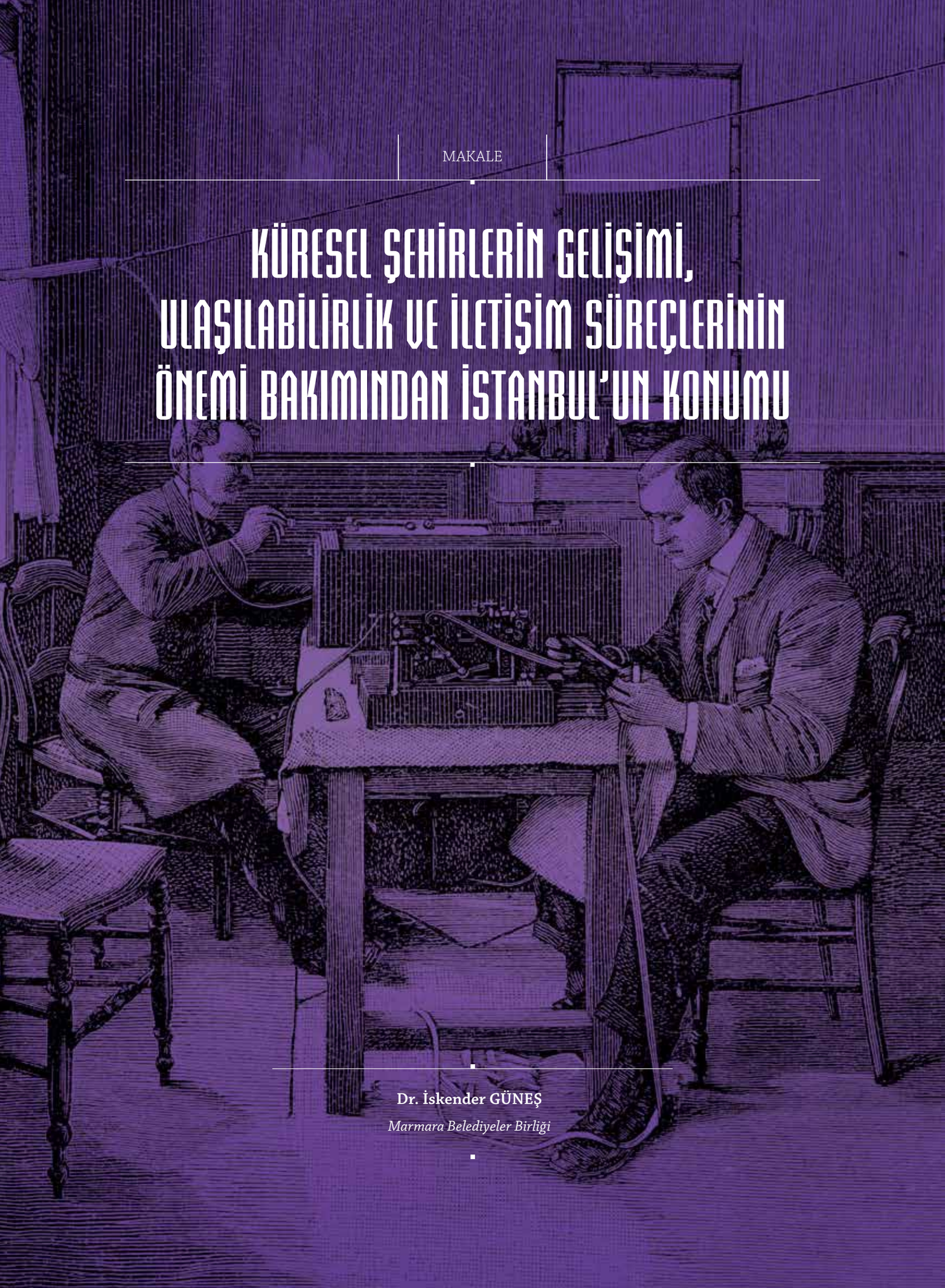
Ahmet Yesevî

Fotoğraf: Ahmet Yesevi Türbesi'nde bulunan ve 1399 yılında Emir Timur tarafından yaptırılan Tay Kazan. (Kaynak: TRT Arşivi).

MAKALE

KÜRESEL ŞEHİRLERİN GELİŞİMİ, ULAŞILABİLİRLİK VE İLETİŞİM SÜREÇLERİNİN ÖNEMİ BAKIMINDAN İSTANBUL'UN KONUMU

Dr. İskender GÜNEŞ

Marmara Belediyeler Birliği

"Ekonomik küreselleşme, uluslararası yatırım ve ticaretle alakalı olduğundan sadece coğrafi sınırlarla ilgili değildir."

Saskia Sassen

Korunaklı Mekân Olarak Şehir

İnsanlık tarihinin başlangıç noktasından itibaren yaşanan süreç şehirlerin incelemesini gerektiren birçok bilgiyi içermektedir. Bu bakımdan yapılan değerlendirmelerde birçok kaynağın aktarımında ilk şehirlerin Mezopotamya'da görüldüğünü belirtilmektedir. Ayrıca, Mısır, Çin, Hindistan ve Amerika'da kurulmuş olan kadim şehirler günümüzdeki şehirlerin atası olarak sayılan şehir gruplarını teşkil etmektedir. Bunun yanında şehirlerin tarihte ilk olarak ortaya çıktığı tarihî esasında tam olarak tespit etmek zordur. Ancak şehirlerin MÖ 6000 yıllarında belirginleştiği ve MÖ 4000 yıllarında da gücünü artırdığı birçok kaynakta aktarılmaktadır.

Şehir kavramı barış zamanında insanların yaşadığı, maddî ve mânevî anlamda geliştiği ve güçlendiği mekânları tanımlamanın yanında sığınak, korunak ve yeniden hayat bulma mekânı olarak da karşılık bulmuştur. Bunun bir tezâhürü olarak Rusçada şehir için kullanılan kelime olan 'gorod'un kapalı ve korunaklı yer anlamına gelmesi ise ilginçtir (Pirenne, 2006; 50). Yine Akad dilinde gemilerin sığındığı korunaklı mekân olan rıhtım veya liman anlamına gelen ve daha geniş mânâsıyla ticâret mekânlarını

Otrar, Türkistan

tanımlayan “Karum” kelimesi de bu çerçevede değerlendirilebilir (Huot, 2000; 221). Kadim Türkçede kullanılan “Balık” kelimesinin ise sığınak, kale ve şehir anlamını taşıması da ayrı bir benzerlik barındırmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1985; 379). İlk şehirler günümüzdekilere nazaran sahip oldukları küçük ölçekli yapılarıyla yerleşik köy ve kasabalardan farklı bir görünümdeydi. Bu şehirlerin boyutlarının bu denli küçük olmasındaki temel nedeni düşük tarımsal verimlikteki sınırlılık ve uzun mesafeli ulaşımdaki yüksek mâliyet oluşturmaktaydı. Sonraki yıllarda tarımdaki verimlilik demir alanındaki metalürjik buluşlar ve tarımsal makine teknolojisindeki ilerlemelerle artarken bu durum nüfus artışına da zemin hazırlamaktaydı. Yaşanan bu gelişmeler aynı zamanda ulaştırma teknolojisindeki ilerlemeyi de getirmiştir (Hatt, Paul, Albert K. ve Reiss J., 2002; 33). Bu alanda çalışmaları bulunan Henri Frankfort (Frankfort Henri, 1948; 3), G. Sjoberg, H. Carter ve Gordon Childe (Childe, V. Gordon, 1950; 3) gibi dikkat çeken isimler tarafından yapılan çalışmaları değerlendirmek yerinde olacaktır.

Üretim ve hizmetlerin yanında bilgi, yenilik ve uzmanlaşma merkezlerine dönüşen şehirler yaratıcı düşünmeyi ve yeniliği kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca şehirlerin tasnif edilirken; fonksiyonel sınıflandırma, jenetik sınıflandırma, morfolojik sınıflandırma, biyolojik sınıflandırma ve metropol gibi, ayrımlara tâbi tutulduğu bilinmektedir. Bu sınıflandırma alt başlıklar hâlinde şöyle sıralanabilir:

a. Fonksiyonel Tasnif: liman, sanayi, maden, kültür-sanat, turizm, finans, üniversite şehirleri ve dinî, idârî, askerî şehirler, b. Jenetik Tasnif: Tarih öncesi, ilk çağ, orta çağ, yeni çağ şehri ve modern şehir, c. Morfolojik Tasnif: Dâiresel şehir, çizgisel gelişen şehir, bölünmüş şehir, çok merkezli şehir, d. Biyolojik Tasnif: Eopolis, polis, metropolis, megalopolis, tiranopolis, nekropolis, e. Küresel Tasnif: Metropol, megapol ve megalopolis.

Yapılan bu sınıflandırmaya ilâveten şehirlerin etki alanları açısından da farklılık taşımakta oldukları bilinmektedir. Bazı şehirler gücü ve vizyonu nispetinde yerel ölçekte etkiliyken bazıları bölgesel bazıları ise ulusal ve küresel anlamda etkili olabilmektedir. Bunların ötesinde geçmişte yerel etkisi bulunan şehirlerden küresel etkiye sahip şehirlere geçen Avrupa’daki şehirlerin gelişimine bakılacak olursa bu şehirlerin Yunan medeniyetinin ve

Görsel 1: Hattuşaş şehrinin rekonstrüksiyonu (Kaynak: Rocío Espin Piñar, 2022).

Roma İmparatorluğu'nun şehirlerinin yapısından etkilenirken, yayılma alanlarının genişliği günümüze kadar gelen kalıntılarından ve günümüzde kullanılan şehir alanlarındaki etkilerden fark edilmektedir. Orta Çağ Avrupa'sındaki şehirlerin ise devrin şartları gereği surların koruyuculuğuna sığınan ve bu nedenle büyümesi kısıtlı kalan şehir yapılanmalarını oluşturduğu bilinmektedir. Aynı dönemlerde Doğu'da ise şehirler kendilerini oluşturan birçok kurumla birlikte önemli mesafeler kat ederek dışa açılmanın meyvelerini toplamıştır. Bunun yanında limanların ve ticâret yollarının canlandırdığı Avrupa şehirleri ancak 10. yüzyıl sonrası kendisini yenilemeye başlamış, 13. yüzyılda kurulan ve lonca teşkilâtına benzer bir yapılanmayla organize olan Hansa Birliği gibi ticârî teşkilâtlar ve 1492 sonrasındaki coğrâfî keşifler sayesinde hem nüfus hem de ekonomik refah açısından gelecek yıllarda yapacağı atılımların temellerini atmıştır.

Günümüze gelindiğinde ise şehirlerin maddî gelişmişliğindeki temel unsur coğrâfî keşifler sonrasında gelişen sanayileşme olarak kabul edilmektedir. Yıllar içerisinde gelişim ve dönüşüm geçiren şehirlerin sanayi öncesi ve sonrası olarak da ayrı devirleri ve onların getirdiği sosyal ve ekonomik dönüşümleri yaşadığı dikkate alınmaktadır. Şehir nüfusu, sanayi öncesi dönemde tarımda makineleşmenin olmaması, geleneksel ulaşım biçimleri ve yetersiz gıda muhâfazası gibi faktörler nedeniyle sınırlı gıda kaynaklarına sahipti. Sanayi öncesi şehirlerin mekânlarında ve mahallelerinde, geceleri kapıların kapatıldığı ve duvarlarla ayrıştığı bir yapılaşma görülmekteydi. Buradaki sosyal farklılaşmayı alt ve üst sınıflar ile etnik gruplar arasında eşitsizlikler oluşturmaktaydı. Şehrin kenarları en alt sınıfların yaşadığı yerleri teşkil etmekteydi. Bu dönemde hayvan gücü kullanımından makine gücünün kullanımına geçişin, sanayi öncesi ve sanayi sonrası şehirleri birbirinden ayıran temel özellik olduğu bilinmektedir. Hem insanların hem de hayvanların aynı yolları kullanması, sanayi öncesi şehirlerin bir başka özelliği sayılmaktadır (Sjoberg, 1955; 438-439).

Görsel 2: New York Şehri (Kaynak: Shutterstock, 2022).

Korunaklı Şehirlerden Küresel Şehirlere Geçiş

Günümüzdeki şehirler verimlilik ve rekabet gücünde benzeri görülmemiş kazanımlarla sonuçlanan büyük faydalar elde etmiştir. Üretim ve hizmetlerin yanında bilgi, yenilik ve uzmanlaşma merkezlerine dönüşen şehirler yaratıcı düşünmeyi ve yeniliği kolaylaştırmaktadır. Bu şehirlerdeki yüksek insan yoğunluğu, etkileşim ve iletişim için daha fazla fırsat oluşturmakta, yaratıcı düşünceyi teşvik etmektedir. Ayrıca bilginin yayılması, yeni fikirler ve teknolojilerin geliştirilmesi de günümüzdeki şehirlerde daha hızlı sağlanmaktadır. Bir bakıma şehirler öğrenme ve paylaşma için daha fazla fırsat sunan mekânlar olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında sundukları imkânlarla ticâreti kolaylaştırmanın yanında yüksek yoğunluklu kentsel çevrede birçok malın ve hizmetin üretimi şehirleri tüketicilere daha fazla mal ve hizmet seçeneği sunan mekânlara dönüştürmüştür.

Sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, politik değişim ve ilerlemenin mekânı olan şehirler belli bir seviyeye ulaştıklarında ise küresel bir yapıya bürünmektedirler. Küreselleşme süreci aşamasına giren şehirlerin kendi aralarında ayrıştıkları veya benzeştikleri özellikleri de bulunmaktadır. Benzeşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi ise şehir sâkinlerine sunulan malların ve hizmetlerin aynı veya muâdil biçiminde takdim edilmesidir. Örneğin şehir hayatındaki bina yapım tekniklerinden yolların asfaltlanış biçimine kadar günümüzdeki şehirlerin benzerlikler göstermesi bu bakımdan değerlendirilebilir. Aynı zamanda apartmanlarda, bloklarda veya sitelerde ikamet eden insanların evlerinin mefruşatından, temizliğine kadar kullandıkları ürünler de benzer

Antik mimariye sahip Varanasi şehri.

özellikler taşımaktadır. Bugün kullanılan bu ürünlerdeki benzerlik ve evrensellik küreselleşmenin kolay mal dolaşımı ve seri üretim sisteminin gelişmişliği sayesinde sağlanmaktadır. Bunun yanında küreselleşme şehirlerdeki kültürel hayatı da dönüştürmekte ve benzeştirmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi sürecinde kullanılan öğeler ise reklam, sinema, tiyatro, müzik ve edebiyatın dalları şeklinde görülmektedir. Aynı zamanda beslenme şekillerine de yansıyan bu durum McDonals ve Starbucks ve Coca Cola gibi firmalar sayesinde şehirlerdeki insanların aynı beslenme türünü tecrübe etmesine yol açmaktadır. Bir bakıma gerçekleştirilen spor müsâbakaları da en az beslenme şekilleri ve sanatsal faaliyetler kadar kültürel küreselleşme olarak adlandırılan sürece katkı sunmaktadır. Günün sonunda farklı dilleri konuşsalar da benzer olaylara neredeyse aynı tepkiler vermeye başlayan tekdüze şehir insanları modeli tüm dünyada göze çarpmaktadır. Küresel şehirlerin geçmişine de bakacak olursak bazı noktalardan birbirleriyle farklı özelliklere sahip oldukları dikkat çekmektedir. Buna göre; bazı şehirler belli konularda uzmanlaştıkları görülmektedir. Geçmişten günümüze Hindistan'daki Benares ve Irak'taki Kerbela'nın dinî bir merkez hüviyeti taşırken, Çin'in başkenti Pekin'in ise siyasete ve eğitime dâir faaliyetleri üstlendiği görülmektedir (Hatt, Paul K., Albert J. Reiss, 2002; 39). Bunun yanında dinî bakımdan Mekke ve Medine şehirleri Müslümanların tamamı için önemli sayılırken bir şehir devleti olan Vatikan ise Katoliklere göre önemli sayılmaktadır. Ayrıca Kudüs şehri ise Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler açısından önemli bir mevkidedir. Ekonomik bakımdan ise finansal anlamda güç merkezleri olarak kabul edilen şehirler olan Londra, New York, Tokyo, Paris, Şanghay ve Hong Kong gibi şehirlerin ön plana çıkması dikkat çekmektedir. Bunun yanında liman şehri olması açısından New York, Marsilya, Milano, Amsterdam ön plana çıkarken idârî ve siyâsî ağırlık merkezlerini bünyesinde barındırması nedeniyle Washington, Moskova, Londra ve Berlin'in küresel fonksiyonu olduğu görülmektedir.

Görülmektedir ki şehirler küresel bakımdan sınırlarını aşan alanlardaki farklı değerleri ve özellikleri ile ön plana çıkabilmektedir.

Görülmektedir ki şehirler küresel bakımdan sınırlarını aşan alanlardaki farklı değerleri ve özellikleri ile ön plana çıkabilmektedir. Bu ise şehirlerin küreselleşmesinin dikkate alınmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan küreselleşmenin geçmişten günümüze şehirlere yaptığı etkilerin değerlendirilmesinin yanında küreselleşme ile ilgili literatürdeki verilerin de dikkate alınması yerinde olacaktır. Buna göre bu konuda literatürde dikkate alınan Friedman'ın *Küreselleşmenin Geleceği* (Thomas L. Friedman, 2000; 8) isimli çalışmasının günümüz küreselleşmesine değindiği görülmektedir. Bu eser 672 kez küreselleşme kelimesini konu almaktadır. Eserde kullanılan ifade: "1945'ten sonra uluslararası ilişiklere hâkim olan, hantal, belli bir yapısı olan ve çift kutuplu Soğuk Savaş sistemi, küreselleşme olarak ifade edilen azami ölçüde hareketli

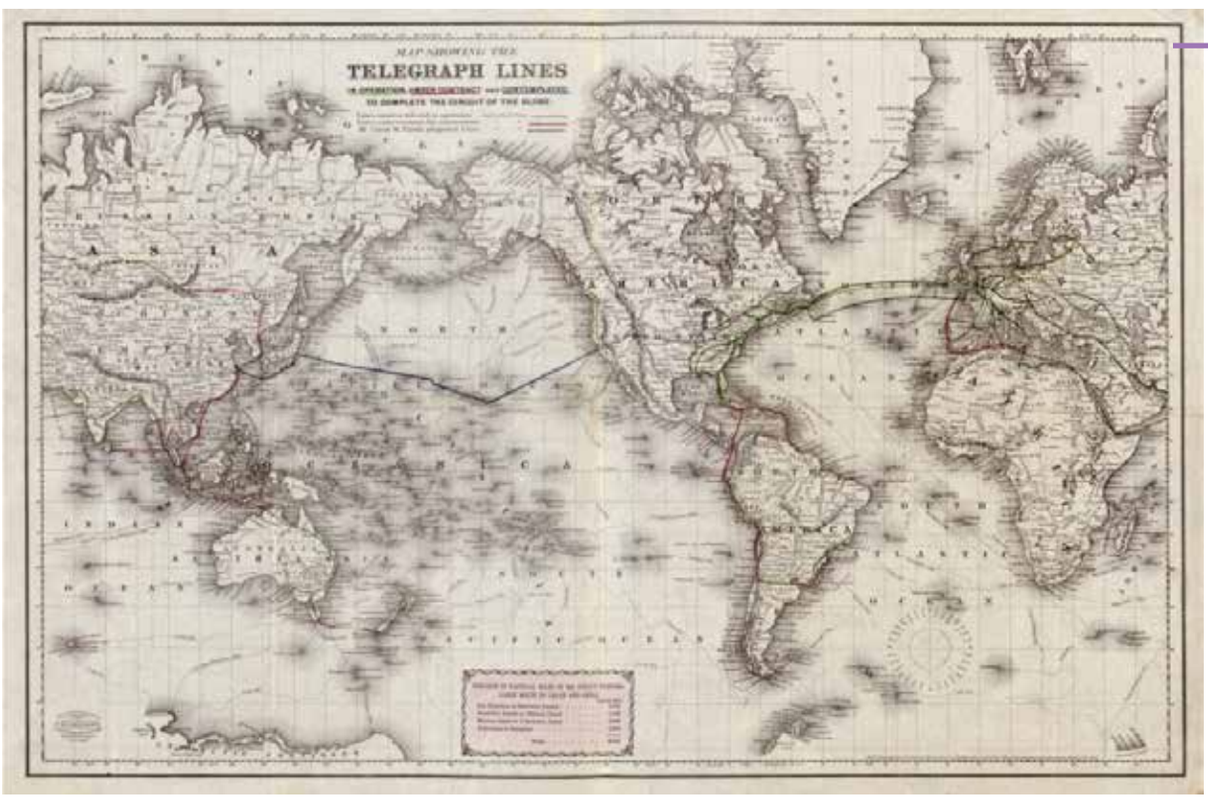
ve parçaları birbiriyle bağlantılı yeni bir sistem oluştu. Eğer 1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldığı zaman bunu tam olarak anlayamadıysak, on yıl sonra anlamış bulunuyoruz." şeklindedir. Eserde bahsi edilen Soğuk Savaş sistemimin ürünü olan çift kutuplu dünyanın ardından gelen sürecin küreselleşmeyi ve doğal olarak şehirlerin de küreselleşmesini hızlandıran bir dönemi meydana getirdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Küreselleşmenin sınır ötesi ekonomik yapısıyla ilgilenen Saskia Sassen ise "A New Cross-Border Field For Public and Private Actors" çalışmasında; "Benim görüşüme göre yapısal temeller, ekonomik küreselleşmenin mevcut biçimlerinde bulunmaktadır. Ekonomik küreselleşme, benim anlayışımda, resmi devletlerarası sistemin boyutlarının ötesinde, önemli ölçüde ulus ötesi güç sisteminin oluşumunda önemli bir dinamik olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik küreselleşme, uluslararası yatırım ve ticaretle alakalı olduğundan sadece coğrafi sınırlarla ilgili değildir." (Sassen, S., 1999; 3) şeklinde görüşlerini beyan etmektedir. Küreselleşmenin ve küresel şehrin temelini teşkil eden ekonomik gelişmeler, iletişim ve ulaşımdaki ilerlemeler bu bakımdan dikkate alınması gereken detayları barındırmaktadır.

Küresel Şehrin Gelişmesinde İletişim ve Bilgi Akışının Rolü

Küreselleşme sayesinde mâliyetlerin azalması neticesinde en önemli dayanak noktası ekonomi olan küreselleşmenin daha yaygın ve güçlü hâle geldiği gözlenmektedir. Bu durumla ilgili verilebilecek en iyi örnek ise Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention isimli raporda aktarılmaktadır. Buna göre, günümüz okyanus nakliye mâliyetinin 1930 yılındaki mâliyet fiyatlarının yarısına tekabül etmesi, mevcut hava nakliyesinin ise o yıllardaki masrafın 1/6'sına tekabül etmesi önemli bir kolaylık olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, iletişimde önemli bir rolü olan bilgisayarların fiyatının 1990 yılında 1960'taki fiyatın sadece 1/125'ine düştüğü aktarılarak, 1998'deki fiyat seviyesinden bugüne kadar ise yüzde 80 oranında düşüş görüldüğü belirtilmektedir (Shangquan, G. 2000: 1). Aktarılan bu bilginin geçerliliği ise günümüze kadar gelinen süreçte iletişim ve ulaşım anlamında sağlanan ilerleme sayesinde dünyanın ulaştığı seviye üzerinden anlaşılabilir. Bu bağlamda dünyadaki ilk telgraf iletişimi için kurulan hatların haritasından günümüzdeki internet erişimi sağlanan hatlara kadar geçen süreçlerin ne kadar hızlı ilerlediğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Dünyada iletişimin önemli dönüm noktalarından birisi kabul edilen telgraf hatları haritası oluşturulduğu tarihlerdeki iletişim gücünün âdeta bir göstergesidir.

Dünyada iletişimin önemli dönüm noktalarından birisi kabul edilen telgraf hatları haritası oluşturulduğu tarihlerdeki iletişim gücünün

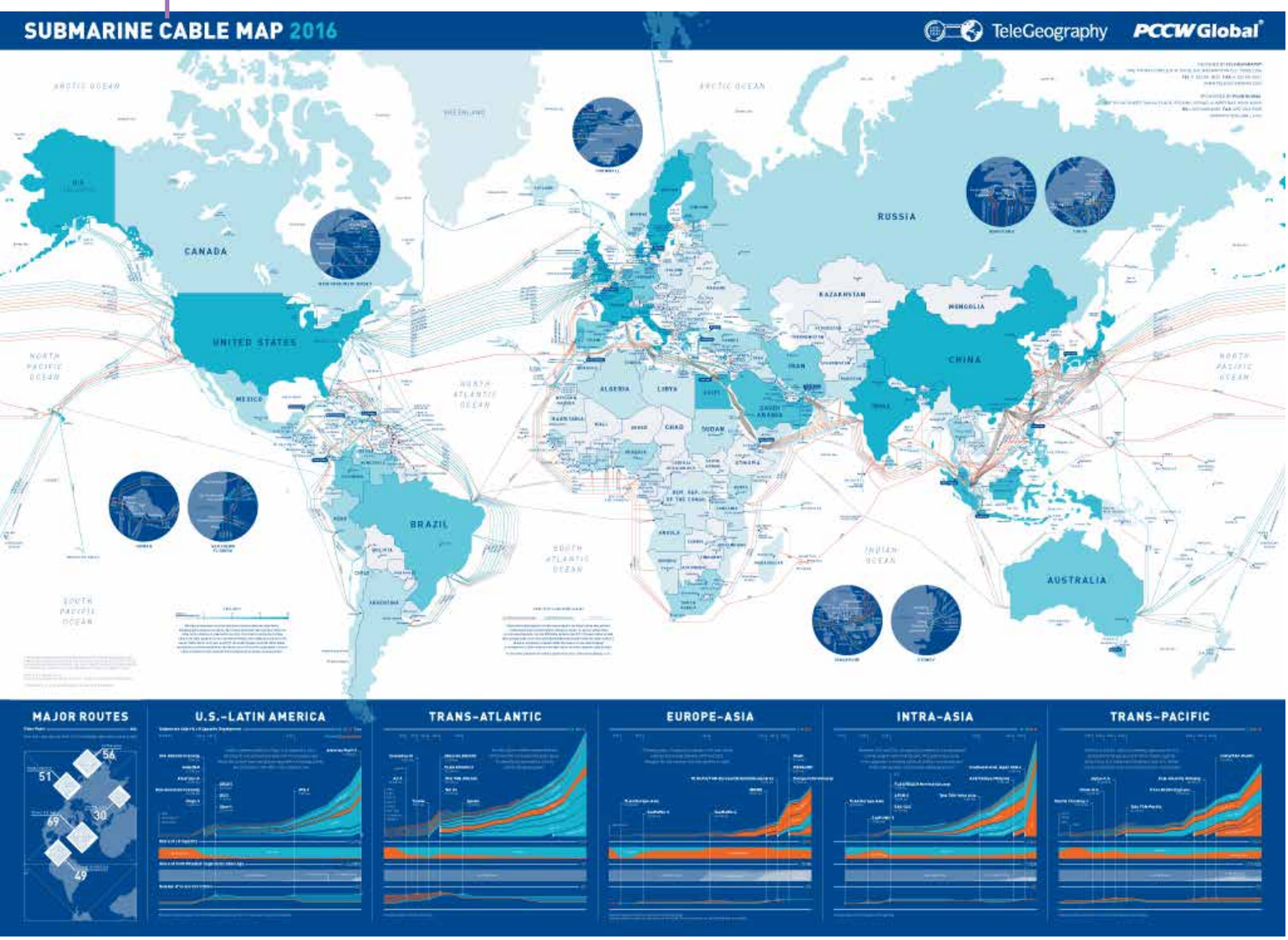

Görsel 3: Dünya Telgraf Hatları Haritası 1816-1894 (Kaynak: Library of Congress, Dünya Telgraf Hatları Haritası 1816-1894).

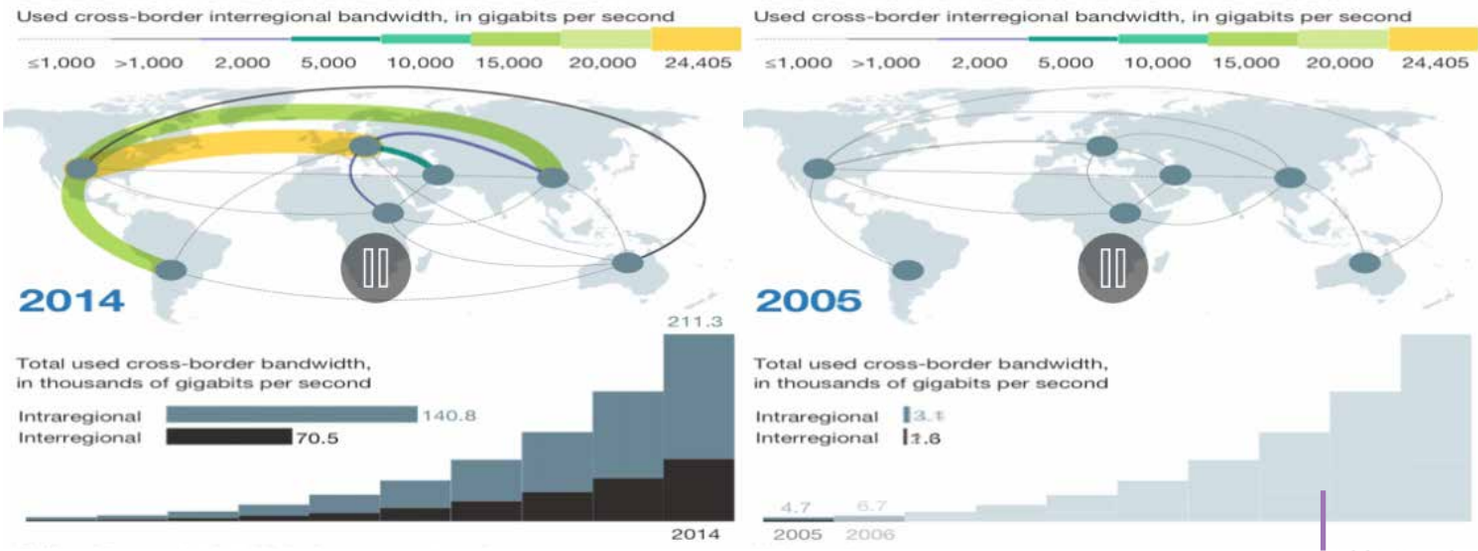
âdeta bir göstergesidir. Bu iletişim haritası dünya telgraf ağının şehirlere kurulduğu tarihlerde birbirleriyle irtibat kurabilme kapasitelerinin anlaşılmasına katkı sunmaktadır. 1871 yılına ait "faaliyette bulunan, inşaat ve tasarım hâlindeki küresel hatlar" haritası J. H. Colton & Co. tarafından G. W. & C. B. Colton & Co. için üretilmiş olmakla beraber telgraf hatlarının geçiş yolu üzerindeki önemli şehirleri göstermektedir (Aphelis, Earlier Maps of Worldwide Telegraphic Lines, 2022). Bu harita üzerinde gösterilen ve bugün bile büyük öneme sahip konumda olan Pekin, New York, Londra, Paris, İstanbul, Madrid, Moskova, Kahire, Bağdat, Mekke ve Medine gibi şehirler telgraf hattının güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Buna mukabil bu haritanın günümüzdeki güncellenmiş bir hâli olarak nitelenebilecek dünya denizaltı kablo iletişim haritası incelediğinde ise şehirler arasında bilginin dağılımı anlamında dünyanın kat ettiği altyapının seviyesini görmek mümkün olacaktır. Bu harita günümüzdeki imkânların mevcut olmadığı bir dönemden günümüze kadar gelinen süreçte yaşanan zorluklarla mücâdele ve gayretin neticesini göstermesi açısından da dikkat çekmektedir.

Bilginin akışındaki hızın dikkat çeken artışı bu noktada şehirlerin küreselleşmesini de desteklemektedir.

Yaşanan teknolojik ilerlemeler sayesinde günümüzde iletişimin artık daha güçlü bir hâl aldığını ve yeni araçlarla gelişmiş sistemlerin kurulduğunu görmek mümkün olmaktadır. Bunun en iyi örneği dünya internet ağ sistemidir. Bu sistemin gelişmişliği artık küresel veri ve iletişim yoğunluğunun gücüne göre tasnif edilmektedir. Dünya internet bant genişliği ve saniyede alınan veri artık bilginin paylaşım gücünü gösteren önemli olgulardan birisi olmuştur. Bilginin akışındaki hızın dikkat çeken artışı bu noktada şehirlerin küreselleşmesini de desteklemektedir.

Şekil 1: Denizaltı Kablo Haritası (Kaynak: PCCW Global, Submarine Cable Map 2016).

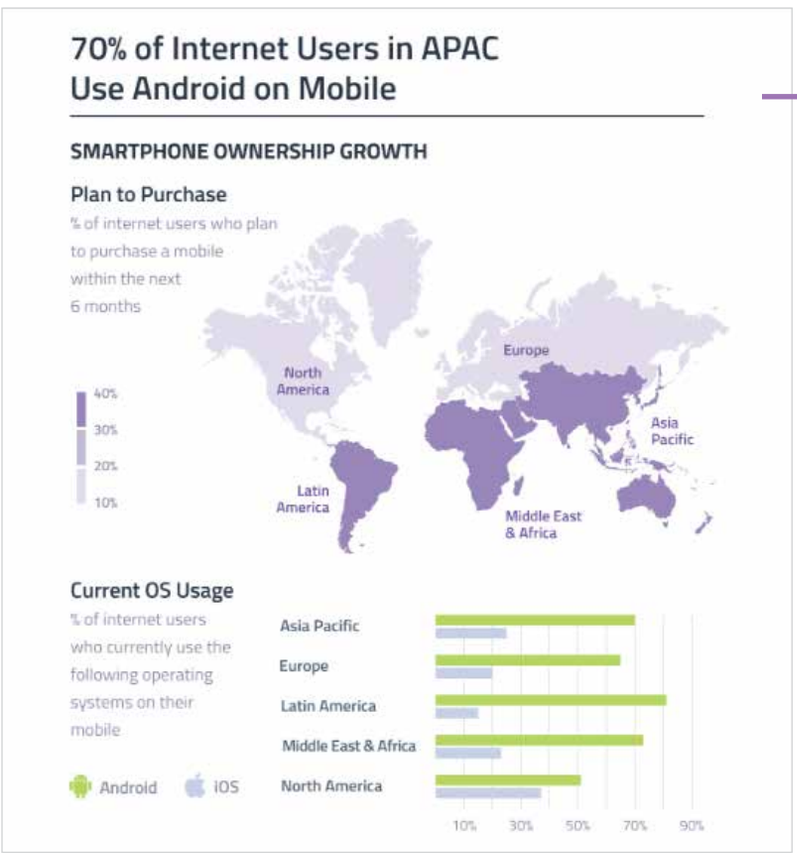

Şekil 2: Küresel Veri ve İletişim Akışı (Kaynak: McKinsey Global Institute, Digital Globalization: The New Era of Global Flows).

McKinsey Company tarafından yapılan harita çalışması ise 2005 ve 2014 yılları arasındaki veri ve iletişim akışını ele almaktadır. Bu haritaya göre bölge içi ve bölgeler arası olarak iki farklı sınıflandırmaya tâbi tutulan veri aktarım gücünün yıllara göre istikrarlı bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Haritanın sunduğu bilgiye göre bölge içi bant genişliği 3.1 gibi bir değerden 2014 yılında 140.8 gibi bir değere ulaşmış, bölgeler arası bant genişliği ise 1.6 gibi bir değerden 70.5 gibi bir bant genişliğine ulaşmıştır. Toplamda ise başlangıçta 4.7 olan bant genişliği 211.3'e ulaşmıştır. Haritada temel olarak 7 önemli merkez belirlenmiş olup bunların Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Afrika, Orta Asya, Uzak Doğu ve Avustralya'da konuşlandığı görülmektedir. Ayrıca, burada dikkatlerden kaçmayan ve günlük yaşamın bir parçası hâlini almış olan cep telefonu teknolojisinin iletişim boyutuna girmesiyle ev, ankesör ve paralı sabit telefondan sonra sürecin çok farklı bir konuma taşındığı görülmektedir. İnternet teknolojisinin son biçimiyle de entegre olan cep telefonu teknolojisi şu anda bireysel iletişimin zirve yaptığı bir konumdadır. Bu alanda yapılan araştırma çalışmalarından bir tanesi akıllı telefon olarak da isimlendirilen teknolojinin ulaştığı boyutları gözler önüne sermektedir.

Global Web Index tarafından yapılan ve yukarıda gösterilen çalışma 2017 yılında dünya genelindeki akıllı telefon edinme durumu ortaya koymaktadır. Dünyanın farklı bölgelerini Asya Pasifik, Avrupa, Latin Amerika, Orta Doğu & Afrika, Kuzey Amerika biçiminde tasnif eden çalışma akıllı telefon işletim sistemi olarak Android ve IOS tabanlı sistemleri esas almaktadır. Yapılan bu çalışmaya göre en yüksek akıllı telefon edinme oranının; Latin Amerika, Orta Doğu & Afrika, Asya-Pasifik, Avrupa ve Kuzey Amerika olarak sıralandığını görülmektedir.

Akıllı telefonların kullanımının da artmasıyla birçok kolaylık getiren farklı internet uygulama ve siteleri güncel hayatta kişilerin ve

Şekil 3: 2017 Akıllı Telefon Kullanım Artışı (Kaynak: GWI, Chart of the day 70% of Internet Users in APAC Use Android on Mobile).

firmaların daha fazla görünür olmasına imkân sağlamıştır. Bu internet uygulamaları insanların daha fazla sosyalleşmelerine ve kültürel açıdan eskiye nazaran daha farklı hareket etmelerine de sebep olmuştur. Günlük hayatta daha az görünürlüğe sahip kişi ya da kurumlar internet ve elektronik uygulamalar sayesinde yoğun iletişim ve görünürlüğün mevcut olduğu bir ortamı paylaşır olmuşlardır. Bu alanda çalışma yapan bir kurum olan Dendrite Park isimli internet pazarlama ve değerlendirme kuruluşu tarafından yapılan "How to Grow Your Business Using Content Marketing" (İçerik Pazarlama Kullanımı Aracılığıyla İş Geliştirme) isimli çalışma kullanılan site ve uygulamaların sunduğu imkânları şematik olarak sunmaktadır (Dendrite Park, Infographic, 2022). Bu bilgiler ışığında şehirlerin telgrafla başlayan iletişim serüvenindeki hızlanmanın telefon, internet ve akıllı telefon teknolojisi üzerinden küreselleşmeye doğru gittiği görülmektedir. Bu süreçte iş akışlarının ve reklam çalışmalarının internet üzerinden yapılmaya başlandığı bir döneme geçildiği de dikkat çekmektedir. Yaşanan bu hızlı bilgi akışının küreselleşme ve küresel şehir süreçlerinde malların, hizmetlerin ve sermayenin daha hızlı transferine de katkı sunduğu görüşü kabul görmektedir.

Küresel şehirlerin iletişimdeki hızlanma aracılığıyla yaşanan dikkat çekici değişim ve dönüşüm gelinen noktada şehirlerin mekânsal yapısını da etkilemiştir.

Korunaklı Şehirden Küresel Şehrin Mekânsal Yapılanmasına Geçiş

Küresel şehirlerin iletişimdeki hızlanma aracılığıyla yaşanan dikkat çekici değişim ve dönüşüm gelinen noktada şehirlerin mekânsal yapısını da etkilemiştir. Bunun yanında mekânsal şekillenmenin ayrışmaya dönüştüğü bir dönemeç de ortaya çıkmıştır. Bu nokta ile ilgili olarak Sassen'in ifâde ettiği görüşü ise bu ayrışmayı sektörler üzerinden değerlendirmesi bakımından önemlidir. Buna göre; "Oldukça yüksek kâr elde etme yeteneklerine sahip kritik bir kitlenin varlığı, ticârî alan, endüstriyel hizmetler ve diğer iş ihtiyaçlarının fiyatlarını artırmaya katkıda bulunur ve böylece orta kâr getiren yeteneklere sahip firmalar için hayatta kalma oranını giderek istikrarsız hâle getirir." (Sassen. S., 2000; 84)

ifâdesini kullanmaktadır. Bu görüşte küreselleşme sürecinde şehirlerin iç mekânını ekonomik gücüyle dönüştüren ve diğerlerini bunun dışında bırakan bir yapının ve dönüştürücü gücün varlığı da gündeme gelmektedir. Ayrıca şehirlerin geçirmiş olduğu hızlı şehirleşme süreci sonucunda aynı anda hem kültürel hem de görünüm açısından farklılık arz eden durumlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklılığın sebeplerinden bir tanesi de artan nüfusun ulaşım ihtiyacının karşılanması için geliştirilen yeni teknolojik araçlar ve onlar için yapılan yeni yollardır. Bu duruma verebilebilecek örneklerin en dikkat çekici olanı ise Japonya'nın Osaka şehrinde bulunan "Gate Tower Building" olabilir. Bu 16 katlı binanın 5. 6. ve 7. katları sıra dışı bir ulaşım yolu olarak kullanılmaktadır.

Gate Tower Building, Japonya'nın kentsel mühendislik becerilerinin, potansiyel olarak zorlu sorunları çözme kararlılığının ve hepsinden önemlisi, bunun için gereken zamana ve zahmete bakılmaksızın fikir birliğine varma arzusunun bir örneği olarak da görülmektedir.

Gate Tower Building, Japonya'nın kentsel mühendislik becerilerinin, potansiyel olarak zorlu sorunları çözme kararlılığının ve hepsinden önemlisi, bunun için gereken zamana ve zahmete bakılmaksızın fikir birliğine varma arzusunun bir örneği olarak da görülmektedir.

Osaka'da bulunan bu sıra dışı örneğin ötesinde şehirlerin ihtiyaçları olarak ortaya çıkan; kütüphaneler, limanlar, resmî ve özel idârî binalar, üniversite binaları, yeni ulaşım yolları, hâl binaları, fabrika alanları gibi bölgeler günümüzde küreselleşme sürecini yaşayan şehirlerin en önemli unsurları olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında küreselleşme sürecinde önde gelen şehirler arasında dar ve yüksek ranta sahip şehir mekânlarında yüksek katlı binalar inşâ etme yarışı ise âdeta bir statü kazanma biçimine dönüşmüştür. Council on Tall Buildings and Urban Habitat isimli kuruluş tarafından yapılan 64 şehri içeren çalışma ise bu anlamda dünyadaki gökdelenlerin sayısını yüksekliklerine ve bulundukları şehirlere göre tasnif etmesi açısından dikkat çekmektedir (Council on Tall Buildings and Urban Habitat, 2022). Skyscraper Center tarafından yapılan "Dünyanın Her Yıl Tamamlanan En Uzun Binaları" isimli çalışma ise bu yarışın değerlendirmesini infografik şeklinde ortaya koymuştur.

Çalışmaya göre dünya gökdelen yarışı 2000 ve 2015 yılları arası

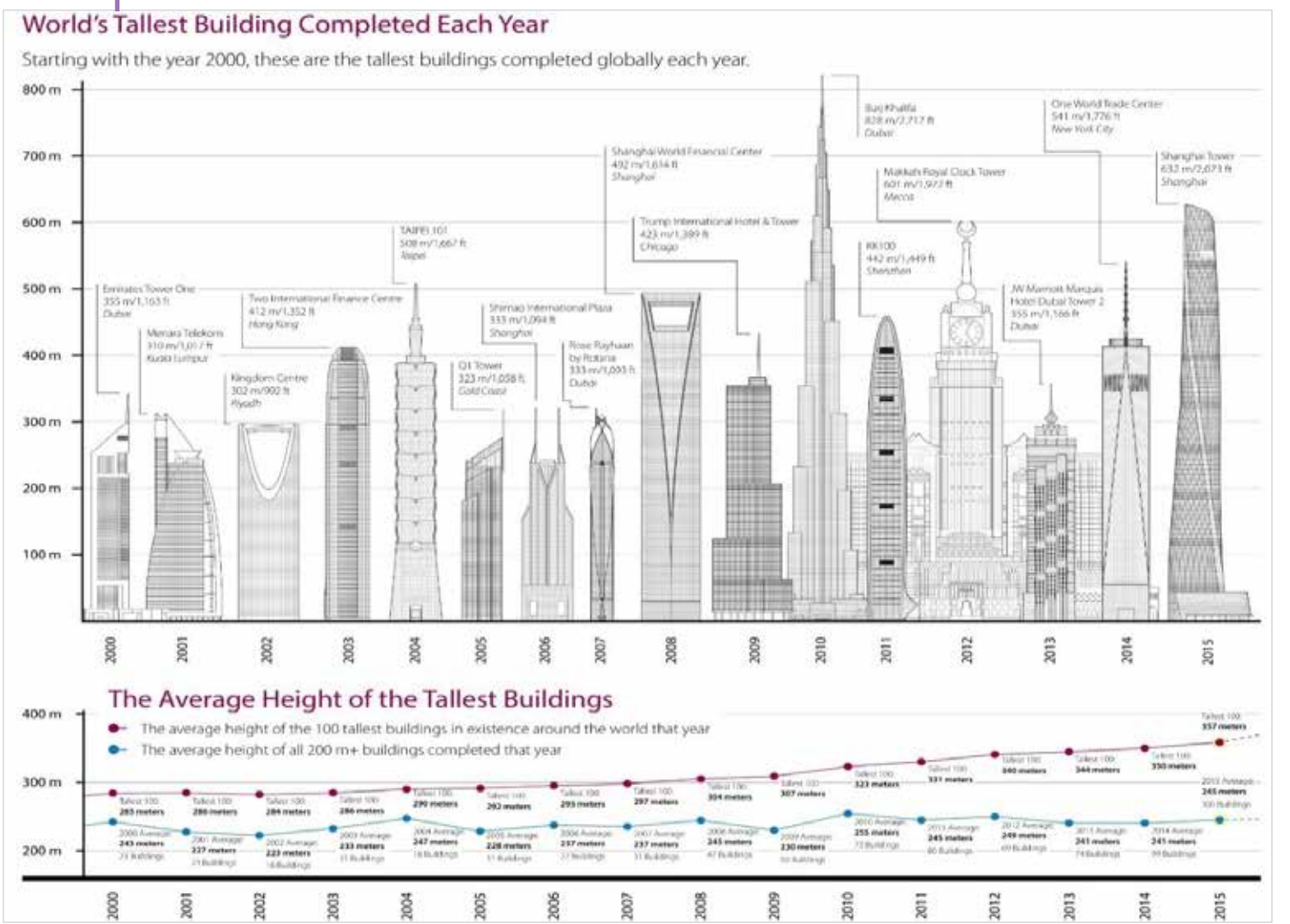

Görsel 4: Japonya, Osaka Gate Tower Building Görünümü (Kaynak: Web Urbanist, Drive-Thru Office: Osaka Japan's Gate Tower Building).

dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu yıllar arasında en kayda değer gökdelenler ise 2000 yılında inşâ edilen Dubai'deki Emirates Tower One, 2001 Yapımı Kuala Lumpur'daki Menara Telekom, 2002 yapımı Riyad'daki Kingdom Center, 2003 Yapımı Hong Kong'daki Two International Finance Centre, 2004 yapımı Taipei'deki TAIPEI 101, Gold Coast'ta yer alan Q1, Şanghay'da bulunan Shimao International Plaza, Dubai'de bulunan Rose Rayhaan, Şanghay'da bulunan Shanghai World Financial Center, Chicago'daki Trump International, Dubai'deki Burj Khalifa, Shenzen'deki KK100, Mekke'deki Makkah Royal Clock Tower, Dubaideki JW Marriot Marquis, New York'taki One World Trade Center, Şanghay'daki Shanghai Tower Dünya'nın önde gelen gökdelenleri olarak sıralanabilir. Bunun yanında Statista tarafından yapılan çalışma ise dünya üzerindeki en yüksek gökdelenleri yapıldığı yıllara ve yüksekliklerine göre sıralamaktadır. 2015 yılından sonra yapılan gökdelenler hakkında bilgi edinmek adına verimli bir çalışma ortaya koyan Statista verisine göre ise 2015 yılından sonra yapılan gökdelenler yapılış yıllarına göre yükseklikleri ile beraber aşağıdaki gibi sıralanabilir; Lotte World Tower (554 m, Seul, Güney Kore, 2017), Vincom Landmark 81 (461 m, Ho Chi Minh Şehri, Vietnam, 2018), The Wharf IFS Tower 1 (452 m, Changsha, Çin, 2018), Tianjin CTF Finans Merkezi (530 m, Tianjin, Çin, 2019), Lakhta Center (462 m, St. Petersburg, Rusya, 2019), Central Park Kulesi (472 m, New York, Amerika Birleşik Devletleri, 2020), Merdeka 118 (664 m, Kuala Lumpur, Malezya, 2022). Statista tarafından yapılan "Dünyanın En Yüksek Gökdelenleri 2022" başlığıyla yapılan çalışma

Küreselleşme sürecinde önde gelen şehirler arasında dar ve yüksek ranta sahip şehir mekânlarında yüksek katlı binalar inşâ etme yarışı ise âdeta bir statü kazanma biçimine dönüşmüştür.

Şekil 4: Dünyanın Her Yıl Tamamlanan En Uzun Binaları (Kaynak: Skyscraper Center, The Skyscraper Surge Continues in 2015, The "Year of 100 Supertalls").

Gökdelenler	Yükseklik (metre)
Burj Khalifa (Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri, 2010)	828
Merdeka 118(Kuala Lumpur, Malezya, 2022)	644
Şanghay Kulesi (Şanghay, Çin, 2015)	632
Mekke Kraliyet Saat Kulesi (Mekke, Suudi Arabistan, 2012)	601
Lotte World Tower (Seul, Güney Kore, 2017)	554
One World Trade Center (New York, Amerika Birleşik Devletleri, 2014)	541
CTF Finans Merkezi (Guangzhou, Çin, 2016)	530
Tianjin CTF Finans Merkezi (Tianjin, Çin, 2019)	530
CITIC Kulesi (Pekin, Çin, 2018)	528
Taipei 101 (Taipei, Tayvan, 2004)	509
Şanghay Dünya Finans Merkezi (Şanghay, Çin, 2008)	492
Uluslararası Ticâret Merkezi (Hong Kong, Hong Kong, 2010)	484
Wuhan Grönland Merkezi (Wuhan, Çin, 2022)	476
Central Park Kulesi (New York, Amerika Birleşik Devletleri, 2020)	472
Vanke Merkezi (Chongqing, Çin, 2022)	468
Lakhta Center (St. Petersburg, Rusya, 2019)	462
Vincom Landmark 81(Ho Chi Minh Şehri, Vietnam, 2018)	461
The Wharf IFS Tower 1(Changsha, Çin, 2018)	452
Petronas Kulesi 1(Kuala Lumpur, Malezya, 1998)	452
Petronas Kulesi 2 (Kuala Lumpur, Malezya, 1998)	452

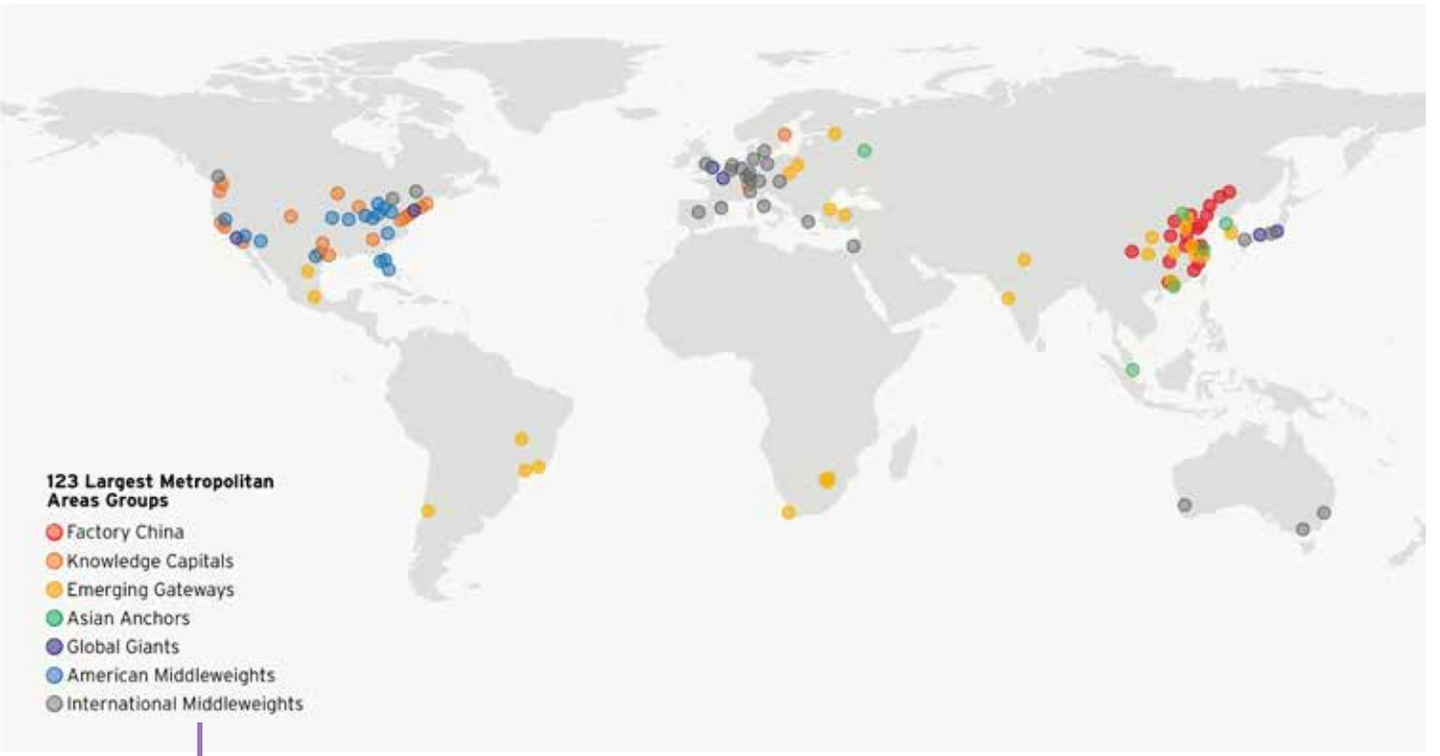
Tablo 1: Dünyanın En Yüksek Gökdelenleri 2022 (Kaynak: Statista, Height of the World's Tallest Skyscrapers in 2022).

1998 ve 2022 yılları arasında inşâ edilen gökdelenleri yüksekliklerinin yanında bulundukları şehir ve ülkeleri de belirtmesi açısından önem taşımaktadır.

Küresel şehirlerdeki mekânsal dönüşümü değerlendiren Raiser ve Volkmann tarafından kaleme alınan Spatial Changes in Globalizing City Regions isimli makale ise konuya dâir farklı bir açıdan değerlendirmede bulunmaktadır. Bu değerlendirmede yeni binaların post-modern mimari tasarımlar sergiledikleri ve bu binaların dinamik ve gelecek odaklı bir tutumun sembolü hâline geldikleri belirtilmektedir. Yapılan çalışmadan hizmet endüstrilerindeki genişlemenin getirdiği profesyonel seçkinler kavramı neticesinde bu kitlenin ihtiyaçları için oluşturulmaya çalışılan câzip ortamın bu süreçteki payı değerlendirilmektedir. Bu maksatla inşâ edilen alışveriş merkezleri, kültür merkezleri ve spor kompleksleri sayesinde oluşan kozmopolit yaşam kültürünün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde, kültürel ve folklorik hâdiselerin turistleri, profesyonelleri ve yatırımcıları cezbetmek için tasarlanması da değerlendirmeye alınmaktadır (Raiser S., ve Volkmann K., 2005; 4).

Küresel şehrin inşâsında fikrî atılımın merkezi olan üniversite ve kütüphane mekânlarına önem veren şehirler, emsallerine kayda değer ölçüde fark atmakta ve onları geride bırakmaktadır.

Küresel şehirlerin mekânsal yapılanmasında bilginin, malların, sermayenin, insanların ve hizmetlerin yoğun ve hızlı akışı küresel şehirlerdeki alanların belli mekânlarının yeniden biçimlenmesini de sağlamaktadır. Küresel şehrin inşâsında fikrî atılımın merkezi olan üniversite ve kütüphane mekânlarına önem veren şehirler, emsallerine kayda değer ölçüde fark atmakta ve onları geride bırakmaktadır. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek ise bu şehirlerin sahip oldukları üniversite ve kütüphanelerin hem hacim hem kullanıcı sayısı hem de sundukları hizmetin kalitesi bakımından kıyaslanması olacaktır. Dünyanın önde gelen şehirleri bu tarz binalar ile ön plana çıkmayı önemli saymaktadır. Bu itibarla bu tarz kültürel önem taşıyan binalar arasında; 1973 yılında kurulan ve 170 milyonu aşan esere ev sahipliği yapan British Library (British Library, 2022), 1800 yılında kurulmuş olan ve aralarında 25 milyon kataloglanmış kitap da

Şekil 5: Yedi Küresel Şehir Ekonomisi Türü (Kaynak: Redefining Global Cities, The Seven Types of Global Metro Economies, 2016; 15).

bulunan 160 milyon eseri barındıran ABD'deki Kongre Kütüphanesi (Library of Congress, 2022), 1953 yılında Kanada'nın Ottawa şehrinde kurulmuş olan ve 20 milyon kitap dâhil olmak üzere 54 milyon esere sahip Kanada Kütüphane ve Arşivleri (Library and Archives Canada's [LAC], 2022), 1895 yılında ABD'nin New York şehrinde kurulmuş olan ve 53 milyon esere sahip New York Halk Kütüphanesi (New York Public Library, 2022), 1895 yılında Moskova'da kurulmuş olan ve 47 milyon esere sahip Rusya Devlet Kütüphanesi (Russian State Library, 2022) bunların önde gelenleri olarak değerlendirilebilir. Bu binaların bünyesindeki eserler şehirlerin gidişatını şekillendiren toplulukların yönünü çizmesi için yönlendirme görevi de üstlenmektedir.

Küresel Şehirlerde Ekonomik Rekabet

Küresel şehirler arasında yaşanan rekabet sadece mekânsal gelişimle sınırlı kalmamış bilakis bu yarışı destekleyen ekonomik rekabetin de gündeme alınmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan ekonomik rekabetin şekillenmesinde şehirlerin canlı bir organizma olarak düşünülmesi hâlinde öncelikle kendi içerisinde barındırdığı nüfusu beslemesi ve barınması önem taşımaktadır. Bu ihtiyacın adı ise ekonomi veya geçim olarak ifâde edilmektedir. Diğer bir ifâdeyle şehrin de bir ekonomisi ya da geliri olması kendi bünyesinde barındırdığı canlıların hayatını sürdürebilmesi için onlara fırsatlar sunması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakacak olursak "20. Yüzyıl Kenti" eseri (Chauncy D. Harris ve Edward L. Ullman; 2002; 56) şehirlerdeki hizmetlerin yerine getirilmesini geçim kaynakları bakımından üç başlık altında özetlemektedir. Bu bağlamda şehirlerin ortaya çıkışında rol alan önemli unsurların yanında şehir türlerini;

Ortaya çıkan ekonomik rekabetin şekillenmesinde şehirlerin canlı bir organizma olarak düşünülmesi hâlinde öncelikle kendi içerisinde barındırdığı nüfusu beslemesi ve barınması önem taşımaktadır.

1. Etrafındaki alana yaygın bir şekilde hizmet sunan merkezî konumdaki şehirler,

2. Taşıma yolları üzerinde bulunan ve taşımacılık, mal transferi ve bu sahalarla irtibatlı hizmetleri veren ulaşım şehirleri,

3. Madencilik ve ham madde üretimi gibi belli hizmetlerin uzmanlığını üstlenmiş olmakla beraber eğlenme-dinlenme imkânı da sağlayan şehirler biçiminde sıralamak mümkündür. Bu özellikleri bünyesinde barındıran şehirlerin küresel ölçekte güç kazananları kendi aralarında rekabet ve rol paylaşımına girişirken etki alanlarında bulunan ve kendileri kadar gelişmemiş olan şehirleri ise kendi uydusu olarak konumlanmaya mecbur ettikleri görülmektedir.

Ortaya çıkan güç ve merkezileşme yarışında küresel özellikler taşıyan

şehirlerin kendi aralarında kategorilere ayrıldıkları da görülmektedir. Bu şehirlerin bazılarının yerel, bazılarının bölgesel, bazılarının ise tamamen küresel ölçekte rekabet etme statüsünü kazandığı görülmektedir. Küresel ölçekte rekabet hâlinde olan ve kendi bölgelerinde ön plana çıkan bu şehirler belirli araştırma merkezleri ve kuruluşlar tarafından kategorilere ayrılarak değerlendirmeye alınmaktadır. Jesus Leal Trujillo ve Joseph Parilla tarafından JP Morgan ve Brookings Enstitüsü iş birliğinde hazırlanan Redefining Global Cities; The Seven Types Global Metro Economies (Küresel Şehirleri Yeniden Tanımlamak; Yedi Küresel Şehir Ekonomisi Türü) isimli çalışma bu bakımdan dikkate alınabilir. Bu çalışma 64 sayfadan oluşmakta ve Dünya'nın 123 adet küresel şehrini ekonomi ve gelişim esaslı olarak incelemektedir.

Bu çalışmada yer verilen ve yedi sınıfa ayrılan şehirler arasında İstanbul ve Ankara'nın da bulunduğu şehirler kendi kategorileri içerisinde değerlendirilmişlerdir. Buna göre bu şehirler Factory China (Çin'in Fabrika Şehirleri), Knowldge Capitals (Bilgi Başkentleri), Emerging Gateways (Gelişimin Eşiğindeki Şehirler), Asian Anchors (Asyalı Çapalar), Global Giants (Küresel Devler), American Middleweights (Amerikan Ortasıklet Şehirleri), International Middleweights (Uluslararası Ortasıklet Şehirler) olarak isimlendirilen kategoriler içinde sınıflandırılmışlardır. Yapılan bu sınıflandırmada yer alan şehirler detaylandırılarak tablo hâlinde de sunulmaktadır.

Şehirlerin tipolojisi ve zorluklarla başa çıkmak için izlediği yollar değişiklik arz etmektedir.

Aşağıda bulunan tablodan da görüldüğü üzere sıralanan şehirlerin 22 tanesi Çin'in Fabrika Şehirleri, 19 tanesi Bilgi Başkentleri, 28 tanesi Gelişimin Eşiğindeki Şehirler, 6 tanesi Asyalı Çapalar, 6 tanesi Küresel Devler, 16 tanesi Amerikan Ortasıklet Şehirleri ve 26 tanesi Uluslararası Ortasıklet Şehirler olarak isimlendirilen kategoriler içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmanın şekillenmesinde küresel ölçekte şehirler yedi farklı sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Küresel şehir statüsünde değerlendirilen şehirlerin beklentileri ve karşılaştıkları zorluklar farklılaşırken bu bakış açısı çerçevesinde tüm büyük şehirlerin gerçekten küresel şehir olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir. Şehirlerin her birinin çok farklı başlangıç noktalarından hareket etmekle beraber farklı ekonomik yörüngelerde bulunacağı değerlendirilmektedir. Küresel büyüme, üretkenlik ve ücretlerle ilgili her şehrin sınırları içinde yaşanan beklenti ve endişeler de farklılık göstermektedir. Bu nedenle şehirlerin tipolojisi ve zorluklarla başa çıkmak için izlediği yollar değişiklik arz etmektedir. Yerel zorlukların üstesinde gelmek için öngörülen yollardan birisi olan ekonomik refah stratejilerinin geliştirilmesi

Grup Adı	Şehirler
Küresel Devler	Londra, Los Angeles, New York, Osaka-Kobe, Paris ve Tokyo.
Asyalı Çapalar	Pekin, Hong Kong, Moskova, Seul-Incheon, Şanghay ve Singapur.
Gelişimin Eşiğindeki Şehirler	Ankara, Brasilia, Busan-Ulsan, Cape Town, Chongqing, Delhi, East Rand, Guangzhou, Hangzhou, İstanbul, Jinan, Johannesburg, Katowice-Ostrava, Mexico City, Monterrey, Mumbai, Nanjing, Ningbo, Pretoria, Rio de Janeiro, Saint Petersburg, Santiago, Sao Paulo, Shenzhen, Tianjin, Varşova, Wuhan ve Xi'an.
Çin'in Fabrika Şehirleri	Changchun, Changsha, Changzhou, Chengdu, Dalian, Dongguan, Foshan, Fuzhou, Harbin, Hefei, Nantong, Qingdao, Shenyang, Shijiazhuang, Suzhou, Tangshan, Wenzhou, Wuxi, Xuzhou, Yantai, Zhengzhou ve Zibo.
Bilgi Başkentleri	Atlanta, Austin, Baltimore, Boston, Chicago, Dallas, Denver, Hartford, Houston, Minneapolis, Philadelphia, Portland, San Diego, San Francisco, San Jose, Seattle, Stockholm, Washington DC and Zurich.
Amerikan Ortasıklet Şehirleri	Charlotte, Cincinnati, Cleveland, Columbus, Detroit, Indianapolis, Kansas City, Miami, Orlando, Phoenix, Pittsburgh, Riverside, Sacramento, San Antonio, St. Louis ve Tampa.
Uluslararası Ortasıklet Şehirler	Brüksel, Kopenhag-Malmö, Frankfurt, Hamburg, Karlsruhe, Köln-Düsseldorf, Milan, Münih, Nagoya, Roma, Rotterdam-Amsterdam, Stuttgart, Viyana, Bratislava, Atina, Barselona, Berlin, Birmingham (İngiltere), Kitakyushu-Fukuoka, Madrid, Melbourne, Montreal, Perth, Sidney, Tel Aviv, Toronto ve Vancouver.

Tablo 2: Yedi Küresel Şehir Türü, 2015 (Kaynak: Redefining Global Cities, The Seven Types of Global Metro Economies, 2016; 16).

küresel şehirleri üst lige taşıyabilecek önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu ise ekonomik açıdan ilerleme sağlanması için öngörülen planlar arasında taşımacılık ve ulaşımın geliştirilmesini elzem kılmaktadır. Ulaşım açısından kolaylık sahibi olan şehirlerin geçmişte de öncü rol aldığını dikkate alan şehir ve ülke yönetimleri bu bakımdan öne çıkmayı değerli görmektedir. Bu bağlamda gelişme için yol haritası çıkaran yerel ve ulusal yönetimlerin bu alanda yapılan çalışmaları dikkate alması yapılacak çalışmalara değer katacaktır. Bu bağlamda Anne Vandermey tarafından derlenen "Dünya Deniz Taşımacılığı Haritası"nın dikkate alınması ve günümüz küresel emtia akışının anlaşılmasıyla şehirler arasında izlenen rotanın gösterilmesi bu bakımdan önemlidir.

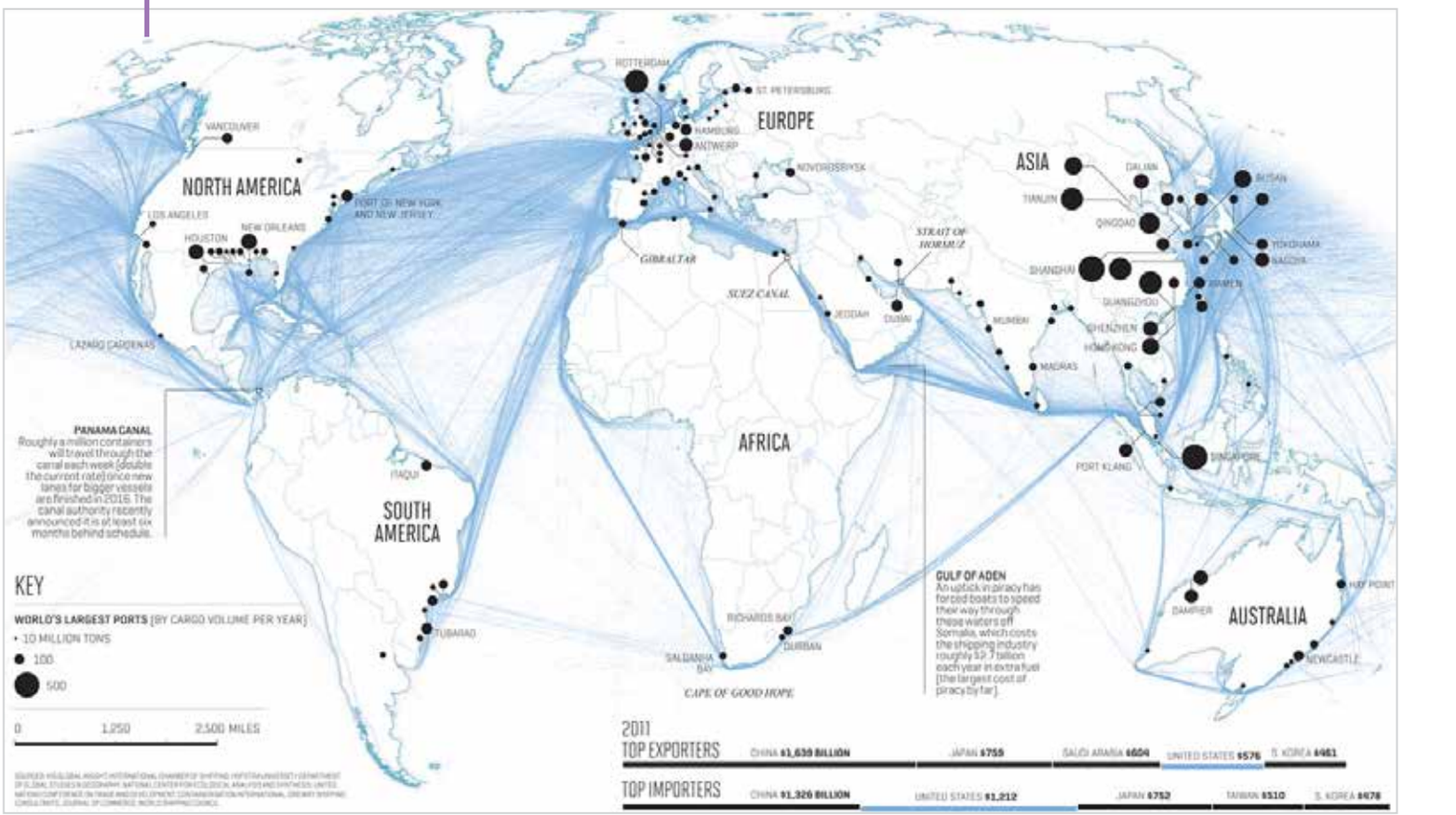
Aşağıda gösterilen "Dünya Deniz Taşımacılığı Haritası" üzerinden taşınan malın cinsi ve miktarı gibi detaylar da ayrıca belirtilmektedir. 2011 yılı içerisindeki deniz yolu taşımacılık çalışmaları üzerinden ortaya konulan bu harita kıtalar arası deniz nakliyesinin şehir ekonomileri üzerindeki etkisinin boyutlarının anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Şehirlerin ticârî ilişkilerinin ve ekonomik planlarının anlaşılması onlarla ilgili gelecek beklentilerini de şekillendirmektedir.

Şehirlerin ticârî ilişkilerinin ve ekonomik planlarının anlaşılması onlarla ilgili gelecek beklentilerini de şekillendirmektedir.

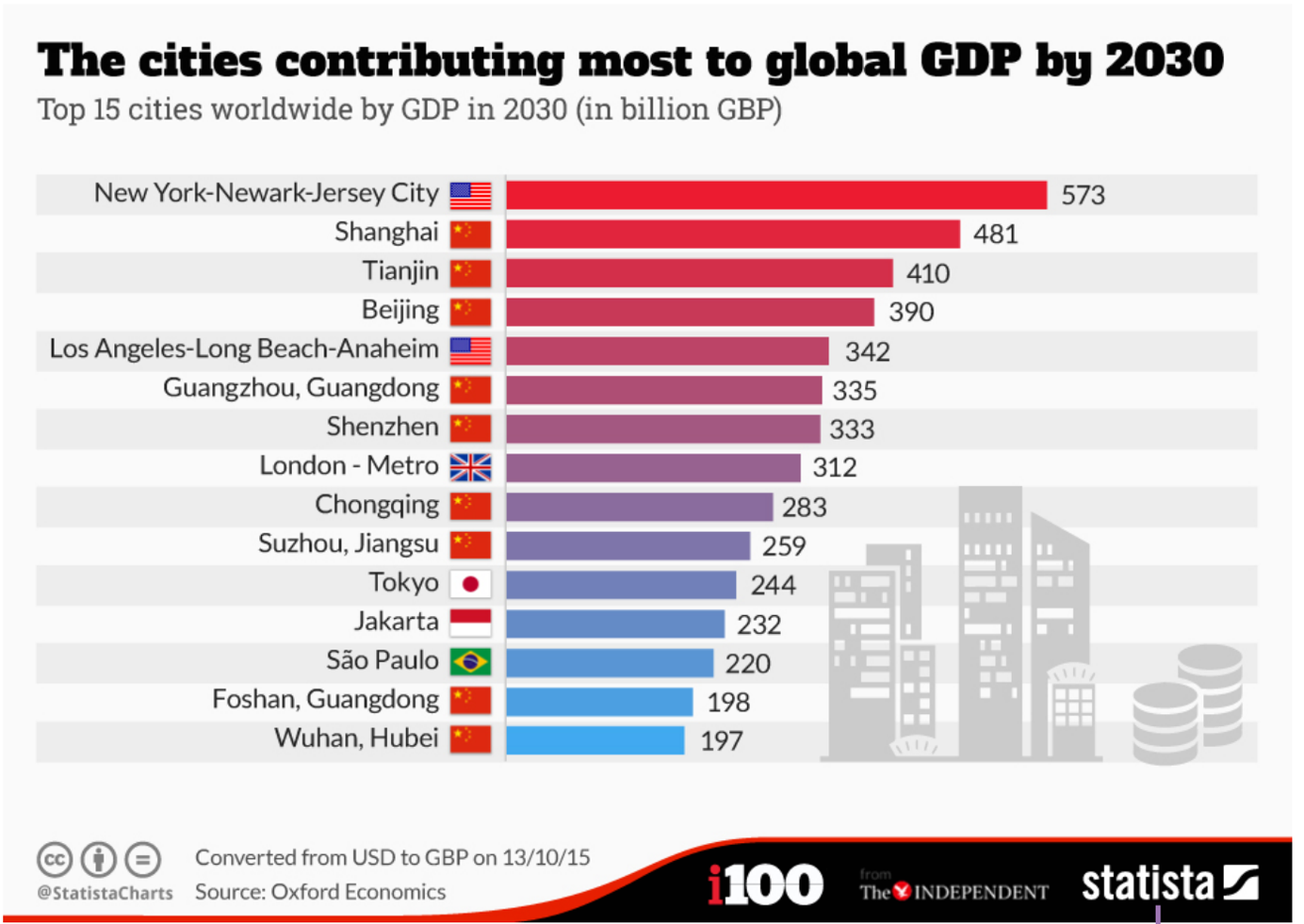
Ayrıca, konteyner taşımacılığının, dünya çapındaki ticârette bir belkemiği hâline geldiği ve bazı geleneksel nakliye biçimlerinin de ötesine geçerek uluslararası taşımacılığın en önemli unsuru olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Tran, N. K., Haasis, H. D. 139, 2015). Buna göre dünya üzerindeki deniz ticâreti gücüne sahip şehirlerin limanlarının büyüklük ve kapasitelerinin de anlaşılması bu bakımdan yerinde olacaktır. Bu sayede deniz ticâretinden hangi şehrin ne ölçüde faydalanmakta olduğu daha kolay ortaya konulabilir. Küreselleşmenin en güçlü biçimde yaşandığı şehirlerin sahip oldukları ihracat ve ithalat rakamları şehirlerin rekabetinin boyutunu ve kentsel mekân alanlarının dönüşümünün ölçülebilmesini sağlayan kuvvetli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Küresel Şehirlerin Kapasitesinin Ülkeler Arası Rekabetteki Rolü

Küresel şehir olma vasfını taşıyan şehirlerin sınırları içinde bulundukları ülkelerin diğer ülkelerle yaşanan rekabetinde kendi ülkelerinin daha hızlı mesafe almasına da destek sundukları bilinmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde

Şekil 6: Dünya Deniz Taşımacılığı Haritası (Kaynak: Fortune, The Routes, A. Booming Shipping Network, 2022).

Şekil 7: 2030'da Küresel GSYİH Bakımından En Yüksek Katkı Yapması Beklenen Şehirler (Kaynak: Statista, The Cities Contributing Most to Global GDP by 2030, 2022).

sınırları içindeki küresel şehir vasfı taşıyan şehir bulunan ve bu şehirlerin sayısı fazla olan ülkeler dünyadaki diğer ülkelere nazaran nispeten daha üst ligde yer almaktadır. Bu bakımdan sadece limanlarındaki emtia akışıyla değil insan kaynağı, nüfus ve diğer faktörler de birlikte düşünülerek şehirlerin GSYİH bakımından yüksek seviyeleri yakalayabileceğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Statista uzmanı Niall McCarthy tarafından yapılan değerlendirme bu noktada önem taşımaktadır. Buna göre, 2030 yılında dünyanın en büyük 750 şehrinin gezegenin GSYİH'sının yüzde 61'ini, yani yaklaşık 52,5 trilyon sterlini oluşturacağı değerlendirilmektedir. Oxford Economics Global 2030 araştırması ise 2030 yılında dünyanın en büyük 9 şehrinin Çin'in şehirlerinden olacağı belirtilmektedir. New York-Newark-Jersey City bölgesinin ise 2030 yılında küresel GSYİH'ye 573 milyar sterlin katkıda bulunarak bu alandaki öncü konumunu sürdüreceği tablo üzerinde gösterilmektedir. Onu takip eden Şanghay'ın ise 481 milyar sterlin gibi bir miktarla ikinci sırada olacağı tahmin edilmektedir. Diğer şehirlerin ise sırasıyla; Tianjin (410 milyar £), Pekin (390 milyar £), Los Angeles (342 milyar £), Guangzhou (335 milyar £), Şenzen (333 milyar £), Londra (312 milyar £), Chongqing (283 milyar £), Suzhou (259 milyar £), Tokyo (244 milyar £), Cakarta (232 milyar £), Sao Paulo (220 milyar £), Foshan (198 milyar £) ve Wuhan (197 milyar £) olması beklenmektedir (Statista, The Cities Contributing Most to Global GDP by 2030, 2022).

Tabloda verilen bilgiler değerlendirildiği takdirde her ülkenin ve kıtanın sahip olduğu veya etki alanında bulunan büyük şehirlerin bugün dünya genelinde GSYİH'nın yaklaşık yüzde 75'ini oluşturduğu görülmektedir.

Tabloda verilen bilgiler değerlendirildiği takdirde her ülkenin ve kıtanın sahip olduğu veya etki alanında bulunan büyük şehirlerin bugün dünya genelinde GSYİH'nın yaklaşık yüzde 75'ini oluşturduğu görülmektedir. 2030 yılına gelindiğinde ise bu oranın dünya genelinde GSYİH büyümesinin yüzde 86'sını oluşturacağı hesaplanmaktadır.

Görsel 5: Tarihî Yarımada'dan Avrupa Yakası İstanbul'una Bakış (Kaynak: Kris Griffiths, 2019).

Küresel Şehirlerin Yarışında İstanbul'un Durumuna Bakış

Daha önce değerlendirilen küresel ulaşım ve iletişim yolları üzerinde bulunan şehirlerin muadillerine nazaran daha güçlü konumda bulunarak bu ellerinde bulundurdukları avantajlı konumu koruduklarını da düşünülürse yukarıda adı geçen 15 şehrin konumlarını daha ileriye taşıyacakları beklenmektedir. Bu şehirlerin iletişim ve ulaşım yolları üzerinde bulunmanın getirdiği avantajı kullanarak daha yüksek seviyelere çıkılmasına dâir beklentinin oluştuğu görülmektedir. Ancak, bu listede bulunmayan ve kapasitesini geliştirmesi beklenen şehirlerin de ortaya çıkabileceği dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu adaylardan bir tanesi de İstanbul olarak ön plana çıkmaktadır. Geçmişi MÖ 7000-8000 yılına ulaşan bir şehir olan (Esin, U., 1992;51-71.) İstanbul Doğu Roma İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki önemli konumu nedeniyle elinde bulundurduğu köklü tarihi, teolojik ve jeopolitik konumu ile ön plana çıkmaktadır.

İstanbul'un Çin'den Birleşik Krallığa uzanan "Bir Kuşak Bir Yol" olarak adlandırılan yeni ticâret yolu güzergâhında bulunması ayrı önem taşımaktadır.

Günümüzde ise son dönemde yapılan ulaşım ve iletişim hamleleri sayesinde dikkat çekmesinin yanında Çin'den Birleşik Krallığa uzanan "Bir Kuşak Bir Yol" olarak adlandırılan yeni ticâret yolu güzergâhında bulunması ayrı önem taşımaktadır. İstanbul'un konumu periferisinde bulunan ülkelerin şehirleri için Türkiye'nin ulusal ekonomisinin ağırlık merkezi olması ve bölgesel ağırlık merkezleri arasında yer alması nedeniyle güçlüdür. Bunun yanında bölgesel açıdan onları etkileyebilecek statüde olması bakımından ayrıca dikkate alınmalıdır. İstanbul'da üretilen ekonomik değerin ötesinde Türkiye'deki 100 büyük firmanın önemli bir kesimi İstanbul'u yönetim merkezi olarak seçmiştir. Bu bakımdan da İstanbul ulusal ekonomi açısından değerli bir konumdadır (Fortune 500, 2019).

Sınırları içindeki güçlü firmaların yanında sahip olduğu nitelikli

insan kaynağına ilâveten sosyal ve kültürel açıdan sahip olduğu değerler ve uluslararası piyasaya olan entegregrasyonu İstanbul'u küresel firmalar açısından da yeni bir merkez konumuna getirmektedir. İstanbul'un konumunun artan önemi ile ilgili olarak literatürde birçok kaynak bulunmakla beraber 2013 yılında yapılan değerlendirme ise gelecekte İstanbul'un elde edeceği avantajı göstermesi açısından önem taşımaktadır.

"Ülkenin kültürü, yerel avantajlar sağlıyor. Türkiye, eski Sovyetler Birliği'nin, Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerine hizmet etmek için küresel şirketlere bölgesel avantajlar sağlamaktadır. Siemens, Chase-Manhattan ve Good-Year tüm Avrasya bölgesine ihracat yapmak üzere İstanbul'da bölge ofislerini kuruyorlar. Ortak dini, kültürel ve dilsel bağlar, Türkiye'yi Kafkaslar ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin Müslüman olan ve Türk dilleri konuşan topluluklarına açılan bir kapı hâline getirdi. Yüzlerce çok uluslu şirket, İstanbul-Türkiye'nin ekonomik başkentinde bölgesel merkezler kurdu." (Bhandari A., ve Verma Raghunad Prasad, Strategic Management: A Conceptual Framework, 2013; 582).

İstanbul'un elinde bulundurduğu konumun daha ileri taşımak için gösterilen gayret neticesinde İstanbul'un sahip olduğu küresel bağlantılar coğrâfî dağılım anlamında havayolu ulaşımı açısından da dikkatleri üzerine çekmeye devam etmektedir. İstanbul'un Paris, Londra, Moskova Berlin, Roma, Kahire, Mekke gibi şehirlere 4 saat ve daha az süren uçuş mesafesinde bulunması küresel bakımdan dünyanın büyük bir kesimine ulaşma imkânı sunmaktadır. Bu ise İstanbul'u önemli bir havayolu merkezi konumuna getirmektedir. İstanbul'da bulunan Sabiha Gökçen Havalimanı 2019 yılında 35.465.508, 2020 yılında 16.982.456 ve 2021 yılında 24.991.916 olmak üzere üç yılın sonunda 77.439.880 yolcuya hizmet vermiştir (Sabiha Gökçen, 2022). İstanbul'da bulunan en büyük havalimanı olan İGA ise 06.04.2019 ve 06.11.2022 tarihleri arasında 166.649.848 yolcu sayısına ulaşmıştır (IST Airport, 2022). Bu havalimanları sayesinde İstanbul, bölgesindeki en büyük

Ülke	Üniversite Sayısı	Şehir	Üniversite Sayısı
ABD	3.286	New York	60
Birleşik Krallık	358	Londra	82
Çin	2.480	Pekin	109
Fransa	573	Paris	92
İtalya	240	Roma	28
Japonya	151	Tokyo	46
Rusya	1474	Moskova	200
Türkiye	208	İstanbul	60

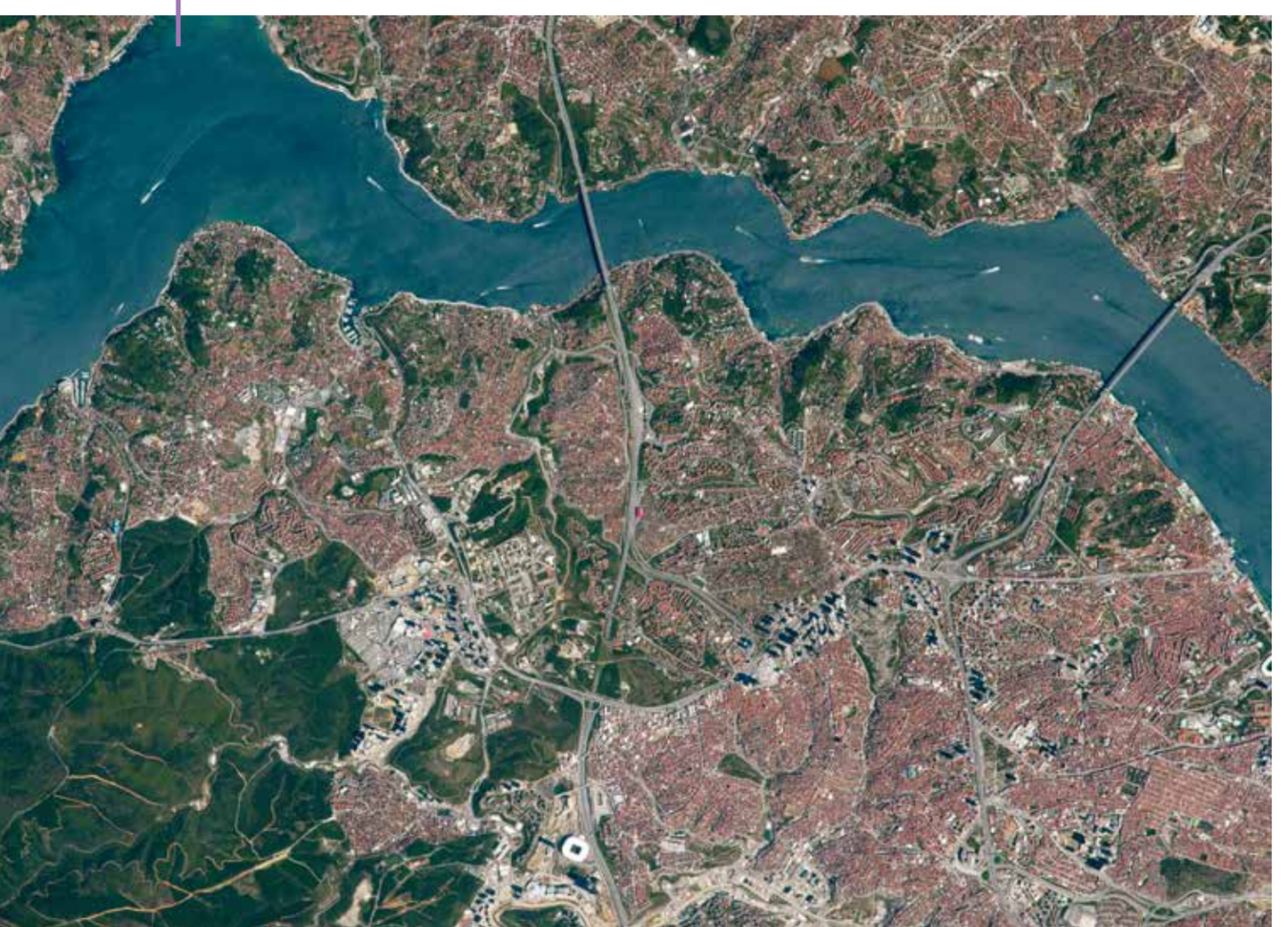
Tablo 3: Önemli Küresel Şehirlerdeki Üniversite Sayılarının Ülke Bazlı Kıyaslanması (Kaynak: İlgili Kurumların İnternet Siteleri).

ve dünyadaki en önemli ulaşım merkezlerinden birisi konumuna ulaşmıştır. Bu durum ise yedi tepeli şehir unvanına sahip İstanbul'u küreselleşmenin en önemli öğesi olan ulaşım sahasında üst lige taşıyarak yedi kıtada küresel anlamda söz sahibi şehir konumuna getirmektedir. Dünyadaki önde gelen küresel şehirlerin havalimanı kapasiteleriyle İstanbul'un konumunu karşılaştırmak bu noktada yerinde olacaktır. Denize olan kıyısının yanında kuzey-güney aksında dünya denizyolu taşımacılığının geçiş noktasında bulunması ise İstanbul'a ayrı bir avantaj sağlamaktadır. Yapılması planlanan Kanal İstanbul projesinin ise bu avantajı artırması beklenmektedir.

Denize olan kıyısının yanında kuzey-güney aksında dünya denizyolu taşımacılığının geçiş noktasında bulunması ise İstanbul'a ayrı bir avantaj sağlamaktadır.

Ticârî anlamda da kolay ulaşılabilirliğin getireceği avantajlar hem İstanbul'u hem de Türkiye'yi daha ileri bir konuma taşıyacaktır. Ulaşım açısından elde edilecek kolaylık küresel ligde ön plana çıkan şehirlerin özellikleri olan; a. çok uluslu şirketlerin yönetim merkezlerine ev sahipliği yapma, b. enerji ve ulaşımın yanında ekonomik ve siyâsî ağırlık noktası olma bakımından avantaj sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle İstanbul'u merkez seçen firmalar, üniversiteler, teknoloji merkezleri ve STK kuruluşlarının potansiyeli dikkate

İstanbul

alındığında sosyal anlamda da İstanbul'un ağırlık merkezi olmasına dâir beklentiler güçlenmektedir. Bu bakımdan İstanbul'un coğrâfî ve jeostratejik konumu, genç nüfus, yerli ve yabancı öğrenci sayısı, beşerî sermaye, kültürel miras, finans, hizmet sektörü, uluslararası göç, teknolojik altyapı, yaşanabilirlik gibi sahalardaki avantajını yerinde kullanması konumu güçlendirecektir. Nitelikli iş gücünün yetişmesi için gerekli olan üniversiteler bakımından İstanbul'un Türkiye'deki 208 üniversitenin 60 tanesine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (YÖK, 2022). Ayrıca İstanbul'un rekabet hâlinde olduğu şehirlerin üniversiteleri ile de kıyaslanması gerekmektedir. Bu bağlamda diğer küresel şehirlerin İstanbul'la mukayesesini yapmak da yerinde olacaktır.

Türkiye'nin İstanbul'u ön plana çıkarmak için yaptığı çalışmalar üniversitelerin güçlendirilmesiyle de sınırlı değildir. Bunun ötesinde aşağıda yapılan değerlendirmenin küresel anlamda farklı bir İstanbul portresi çizmesi bu açıdan dikkat çekmektedir. *"Birleşmiş Milletler'in (BM) bölgesel merkezi hâline getirme politikası kapsamında BM Kalkınma Programı Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesel Hizmet Merkezi, BM Nüfus Fonu Orta Asya ve Doğu Avrupa Bölgesel Ofisi, BM Kadın Birimi Avrupa ve Orta Asya Ofisi ile BM Kalkınma Programı İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi gibi birçok BM kuruluşunun İstanbul'a taşınması sağlanmıştır. Haziran 2018'de En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Birleşmiş Milletler Teknoloji Bankası İstanbul sınırında bulunan Gebze'de faaliyete geçmiştir. Böylece şehir özellikle gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını BM, OECD, G20 gibi platformlarda dile getirmede önemli roller üstlenmeye başlamıştır." (Bozdoğan, 2021; 239-240).*

Nitelikli iş gücünün yetişmesi için gerekli olan üniversiteler bakımından İstanbul'un Türkiye'deki 208 üniversitenin 60 tanesine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.

Ayrıca dünyada finans anlamında öncülük yapan; New York, Londra, Tokyo, Frankfurt, Paris, Milano, Zürih, Amsterdam, Toronto, Sidney, Hong Kong ve Singapur gibi şehirlerle rekabet etmesi gereken İstanbul'un bu bağlamda Şanghay, Seul, Taipei, Kuala Lumpur, Shenzen, Moskova, Dubai ve Dublin gibi yeni finans merkezi olmuş şehirleri de dikkatle takip etmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Ümraniye'de kuruluş süreci devam eden ve İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi olması için yapılan çalışmaların yoğunluk içerisinde sürmesi beklentileri artırmaktadır. İletişim ve ulaşımın günümüzdeki şehirlerin gelişimine olan etkisini dikkate almak kaydıyla bulunduğu coğrafyadaki tarihî geçmişine ait bağları güçlendirecek İstanbul'un bu statüsünü uzun yıllar sürdürmesi ümit edilen ve takdir edilecek bir gelişme olacaktır.

Kaynaklar

- Aphelis, Earlier Maps of Worldwide Telegraphic Lines, 2022, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022.
- Bhandari, Arabinda ve Raghunad Prasad Verma, Strategic Management: A Conceptual
- Bozdoğan, Recep, Küresel Şehirler ve İstanbul, İTO (İstanbul Ticaret Odası), İstanbul, 2021.
- British Library, https://www.bl.uk/about-us. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022.
- Chauncy D. Harris ve Edward L. Ullman, "Kentin Doğası", Ayten Alkan, Bülent Duru (der. ve çev.), *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Yayınevi, Ankara, 2002.
- Childe. V. Gordon, The Town Planning Review, Vol. 21, No. 1 (Apr., 1950), pp. 3-17.
- Council on Tall Buildings and Urban Habitatit, 2022, https://www.skyscrapercenter.com/countries Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022.
- Dendrite Park, Infographic–How To Grow Your Business Using Content Marketing, https://www.angelinvestmentnetwork.net/infographic-how-to-grow-your-business-using-content-marketing/. Erişim Tarihi: 13 Ekim 2022.
- Esin, Ufuk., İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri, Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, ss. 51-71.
- Fortune 500, "Fortune 500 Türkiye Listesi", https://www.brandingturkiye.com/fortune-500-turkiye-listesi-aciklandi-2019/. 10 Ekim 2022.
- Fortune, The Routes, A Booming Shipping Network, http://nicolasrapp.com/shop/wp-content/uploads/2014/10/F21CHAv2-1.jpg. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Framework, McGraw Hill, New Delhi, 2013.
- Frankfort, Henri., Kingship and the Gods A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society & Nature, The University Of Chicago Press Chicago & London, 1948 http://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/kingship.pdf. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022
- Gao Shangquan, "Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention", CDP Background Paper, 2000, No. ST/ESA/2000/CDP/1,http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_background_papers/bp2000_1.pdf. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Griffiths, Kris. A Luxury Guide To Istanbul: Where To Stay, Where To Eat And What To See And Do, 2019, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2022.
- GWI, Chart of the day 70% of Internet Users in APAC Use Android on Mobile http://blog.globalwebindex.net/chart-of-the-day/70-percent-of-internet-users-in-apac-use-android-mobile/ Erişim Tarihi: 15 Ekim 2022.
- Hatt, Paul K. ve Albert J. Reiss, *20. Yüzyıl Kenti*. Bülent Kuru (der.). Ayten Alkan (çev.). Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Huot, Jean-Louis, Jean-Paul Thalmann ve Dominique Valbelle, *Kentlerin Doğuşu*. Ali Bektaş Girgin (çev.). Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- ISTAirport, https://www.istairport.com/tr. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, C. 1., Besim Atalay (çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.
- Library and Archives Canada's (LAC) https://library-archives.canada.ca/eng/collection/basics/Pages/who-we-are.aspx. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022.
- Library of Congress, Dünya Telgraf Hatları Haritası 1816-1894, https://www.loc.gov/resource/g3201p.ct001637/ Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Library of Congress, https://www.loc.gov/about/general-information/#year-at-a-glance. Erişim Tarihi: 14 Ekim 2022.
- McKinsey Global Institute, Digital globalization: The new era of global flows, http://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022.
- New York Public Library, https://www.nypl.org/help/about-nypl/collections. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022.
- PCCW Global, Submarine Cable Map 2016, https://submarine-cable-map-2016.telegeography.com/. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Piñar, Rocío Espín., HATTUSA, the capital of the powerful Hittite empire between 1420 and 1200 BC, https://rocioespin.artstation.com/projects/NyvvP. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022.
- Pirenne, Henri. *Orta Çağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. Şadan Karadeniz (çev.). İstanbul: İletişim Yayınevi, 2006.
- Raiser S., ve Volkmann K., (2005). Spatial Changes in Globalizing City Regions, Simon Raiser and Krister Volkmann, https://core.ac.uk/download/pdf/199426248.pdf. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Redefining Global Cities, The Seven Types of Global Metro Economies, 2016; 15 https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/09/metro_20160928_gcitypes.pdf. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022.
- Russian State Library, https://www.rsl.ru/en. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2022.
- Sabiha Gökçen, https://www.sabihagokcen.aero/kurumsal-bilgiler/havalimani/havalimani-trafik-raporu. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.

- Sassen, Saskia. "A New Cross-Border Field For Public and Private Actors", Ferguson, 1999, http://www.lse.ac.uk/publicEvents/pdf/sassen.pdf. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Shutterstock, New York Şehri, https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/new-york-city-skyline-170076830?irclickid. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Sjoberg, Gideon. "The Preindustrial City", The American Journal of Sociology, Vol. 60, No. 5, World Urbanism. (Mar., 1955), ss. 438-445.
- Skyscraper Center, The Skyscraper Surge Continues in 2015, The "Year of 100 Supertalls", http://www.skyscrapercenter.com/research/CTBUH_ResearchReport_2015YearInReview.pdf. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022.
- Statista, Height of the world's tallest skyscrapers in 2022, https://www.statista.com/statistics/264732/height-of-the-tallest-skyscrapers-in-the-world/. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Statista, Height of the world's tallest skyscrapers in 2022, https://www.statista.com/statistics/264732/height-of-the-tallest-skyscrapers-in-the-world/. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022.
- Statista, The Cities Contributing Most to Global GDP by 2030, https://www.statista.com/chart/3886/the-cities-contributing-most-to-global-gdp/. Erişim Tarihi: 7 Ekim 2022.
- The Global City: Strategic Site/New Frontier, Saskia Sassen 2000, s. 84. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=7C27ABBA1984AF8E3F4B5D74C08949BF?doi=10.1.1.500.2326&rep=rep1&type=pdf. Erişim Tarihi: 11 Ekim 2022.
- Thomas L. Friedman, The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization, New York: Anchor Books, 2000, http://www.labeee.ufsc.br/~luis/ egcec/livros/globaliz/ TheLexusandtheOliveTree.pdf. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Times Higher Education, https://www.timeshighereducation.com/student/best-uni versi-ties/best-universities-japan. Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022.
- Tran, N. K., Haasis, H. D., Literature survey of network optimization in container liner shipping. Flex Serv Manuf J 27, 139–179 (2015). https://doi.org/10.1007/s10696-013-9179-2. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.
- Universities in Beijing, https://www.unipage.net/en/universities? country= 42&city_id=1816670. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.
- Universities in China, https://www.unipage.net/en/universities?country=42. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2022.
- Universities in France, https://www.unipage.net/en/universities?country=73. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in Italy, https://www.unipage.net/en/universities?country=107. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in London, https://www.unipage.net/en/universities/london. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in Moscow, https://www.unipage.net/en/universities?country_id% B0%5D= 182&city_id%5B0%5D=524901&per-page=50. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in New York, https://www.unipage.net/en/universities?country= 224&c ity_id=5128581. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in Paris, https://www.unipage.net/en/universities?country_id%5B0%5D=73&city_id%5B0%5D=2988507&per-page=50. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in Rome, https://www.unipage.net/en/universities?country=107&city _id= 3169070. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in Russia, https://www.unipage.net/en/universities?country=182. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in UK, https://www.unipage.net/en/universities?country=77. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Universities in USA, https://www.unipage.net/en/universities?country=224. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2022.
- Web Urbanist, Drive-Thru Office: Osaka Japan's Gate Tower Building http://weburbanist.com/2011/11/14/japan-drive-thru-office-osaka-gate-tower-building/ Erişim Tarihi: 14 Ekim 2022.
- YÖK, https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz. Erişim Tarihi: 14 Ekim 2022.

KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL

Recep Bozdoğan

Yayınevi: İstanbul Ticaret Odası Yayınları

Küresel Şehirler ve İstanbul adlı eserin hazırlık sürecinde, küresel şehirler üzerine hazırlanmış 86 kitap, 171 rapor, 139 makale, bildiri (tebliğ) ve kitap bölümü, 79 ansiklopedi, sözlük, tez ve bilimsel elektronik kaynak, 38 plan, strateji belgesi ve mevzuat kaynağı olmak üzere toplam 513 kaynaktan yapılmış bir literatür taraması ve titiz bir araştırma var. Küreselleşme, Küreselleşme-Şehir Etkileşimi, Küresel Şehirler, Küresel Şehir Endeksleri ve İstanbul'un Konumu, İstanbul'un Konumunun Güçlendirilmesine Yönelik Çalışmalar gibi başlıklar kitabın ana gövdesini oluşturan başlıklar.

İstanbul'un uluslararası görünürlüğünün farklı boyutlar üzerinden tespiti için sayıları iki yüzü bulan küresel şehir endekslerinden on tanesi titiz bir incelemeye alındı ve bu veriler neticesinde İstanbul için panoramik bir tablo ortaya çıkarıldı. Bu dikkat çekici araştırmanın detayları kitapta yer almakta.

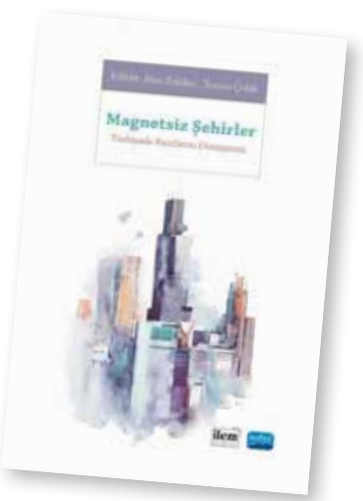
John Friedmann'ın "dünya şehri" hipotezi, Manuel Castells'in "mega-şehir" yaklaşımı, Saskia Sassen'in "küresel şehir" teorisi, Grek Clark'ın "olgun, beliren ve küresel yeni şehirler" tasnifi, Taylor ve meslektaşlarının "kurumsal hizmetler" yaklaşımı ve Brookings Enstitüsü'nün "küresel şehir" sınıflandırması kitapta ayrıntılı olarak yer alan sistematik tanımlama çalışmaları örnekleri.

Kitap, İstanbul'un küreselleşen diğer dünya metropollerine nazaran nasıl bir konumda olduğu, yakın gelecekte İstanbul'u bekleyen fırsatlar ve risklerin ne olduğu, İstanbul'un Türkiye ekonomisindeki yeri gibi sorulara cevap aranan ve ortaya konan cevapların araştırmalar, raporlar ve verilerle harmanlandığı titiz bir editoryal çalışma olarak ilgili okurların ve araştırmacıların istifadesine sunulmuş.

MAGNETSİZ ŞEHİRLER TÜRKİYE'DE KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜ

Editörler: Alev Erkilet, Yunus Çolak

Yayınevi: Nobel Akademik Yayıncılık

Magnetsiz Şehirler Türkiye'de Kentlerin Dönüşümü kitabı bir atölye çalışmasının meyvesi... İLEM Toplum Çalışma Grubu bünyesinde yürütülen ihtisas programı kapsamında Türkiye'de Kentlerin Dönüşümü başlığını taşıyan atölye çalışmasının... "Şehircilik" genel başlığı altında toplanabilecek alanlarda çalışan ve disiplinler arası fikir alışverişine ve üretime yatkın olan genç akademisyenleri bir araya getirme niyet ve arzusuyla başlamış bu atölye çalışması. Kim bu genç akademisyenler ve çalışma alanları nereler? Sosyoloji, şehir planlama, mimarlık, siyaset bilimi, tarih ve iktisat gibi farklı disiplinlerde kentle ilgili çalışmalar yapan ve çoğunluğu yüksek lisans bir kısmı da doktora aşamasında bulunan genç akademisyenler... İşte bu atölye kapsamındaki okumalar, tartışmalar, araştırmalar, şehir gezileri, istişare ve fikir alışverişleri yazıldı, çizildi ve *Magnetsiz Şehirler Türkiye'de Kentlerin Dönüşümü* adıyla kisvei tab'a büründü. Kitabın özetlediğimiz bu hikâyesini kitabın girişinde Alev Erkilet kaleme almış. Kamusal ve Mahrem Arasındaki Çatışma: Osmanlı Toplumunda Ötekileştirme ve Kamusal Ahlâk Mekânı Olarak Mahalle'yi Ahmet Yusuf Yüksek, Modern Kentsel Mekanlar ve Mahalle-Güvenlikli Siteler ile Mahallenin İşlevsel Kıyası'nı Ömür Nihal Karaarslan, Faruk Karaarslan, İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanlarının (Brownfield) Dönüşümünde Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler: Burs Kenti Üzerinden Bir Değerlendirme'yi Gökçen Kılınç Ürkmez, Avara Konaklar-Turizm Odağında Taraklı Kasabası'nda Dönüşüm Dinamikleri'ni Yunus Çolak, Evsizliğin, Kentsel Yoksulluk Bağlamında Değerlendirmesi: İstanbul Örneği'ni Meryem Küçük, Çeperin De Çeperi: İstanbul'da Ulaşım Ağları ve İkamet'i Rümeysa Çavuş, Ulus Ölçeğinden Küresele Malatya'da Kentleşme Biçimi'ni Elif Merve Gürer, Kentte Sınırların Toplumsal Hayat Açısından İncelenmesi İstanbul-İstinye Örnek Alan Çalışması'nı Özlemnur Ataol-Akpınar kaleme aldı.

BAHAR KADAR TAZE, HAYAT KADAR NAZİK

Hazırlayan: Mustafa Kirenci

Yayınevi: Büyüyenay Yayınları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin İstanbul'a dâir yazılarının derlenerek bir bütünlüğe kavuştuğu bu eser 1910 ile 1951 yılları arasında dergilerde kaleme aldığı 40 yıllık bir yazı birikimini okuyucuyla buluşturuyor. Tarih sırasına göre *Beyânülhak,* (1910, 1911), *Sebilürreşad,* (1914), *Mahfil,* (1921-1925), *Yücel,* (1936), *Bilgi Yurdu,* (1938, 1939, 1940), *İslâm Yolu* (1948-1951) dergilerinde yayımlanan bu yazıların bazıları tefrika hâlinde yayımlanmış, bazıları da münferit yazılar olarak dergi sayfalarında kalmış. Dergilerdeki yazıları dışında bu kitaba ilâve edilen tarihî belirtilmemiş bir yazma risâle de "İstanbul'un Eski ´detlerinden" başlığını taşımaktadır. Bu eseri meydana getiren yazılar yaklaşık 40 yıllık bir süreci de yansıtmaktadır. Özellikle alfabe değişiminin etkilerinin görülebileceği, Türkçenin izlediği seyri göstermesi bakımından da ayrı bir dikkatin konusu olabilecek bir eser.

İSTANBUL, ŞEHİRLER VE MİMARİ

Yazar: Selim Nüzhet Gerçek, Mustafa Kirenci

Yayınevi: Büyüyenay Yayınları

İstanbul, Şehirler ve Mimari kitabı yazar Selim Nüzhet Gerçek'in gazete ve dergilerde kaleme aldığı yazılarını bir araya getirilmesinden oluşan bir kitap. Kitap üç temanın oluşturduğu bölümlerden meydana gelmekte. İlk bölüm, İstanbul Yazıları, ikinci bölüm, Şehirler adını taşımakta. Bu bölüm seyahat konulu bir yazı ile birlikte İstanbul dışında 9 şehir hakkında kaleme alınan yazılardan meydana geliyor. Üçüncü bölüm Şehir ve Mimari başlığını taşıyor. Bu eseri meydana getiren yazılar ağırlıklı olarak 1941'dan başlayarak 1944 yılı dâhil olmak üzere yaklaşık 80 yıl önce o zamanın gazete ve dergilerinde tefrika edilmiş olup bir kitap hüviyetiyle ilk kez okuyucuyla buluşuyor.

Kitap içerdiği konularla okuyucuyu İstanbul'un dünü ve bugünü arasında rüya gibi bir yolculuğa çıkarıyor. Yazar Selim Nüzhet başta İstanbul olmak üzere kültür, şehir-mekân, mimari, tarihi-kültürel miras gibi konuları işlediği yazıları enfes bir Türkçe ile kaleme almış.

Küresel Çağda Şehir

Fikir

ESENLER BELEDİYESİ

Prof. Dr. Sadettin Ökten

ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

www.esenler.bel.tr